

Бібліотека замежнай дзіцячай літаратуры

В. ГАЎФ, Э. Т. А. ГОФМАН, Ш. ПЕРО

**ПРЫГАЖУНЯ
Ў СОННЫМ
ЛЕСЕ**

*Бібліятэка
за межнай
дзіцячай
літаратуры*

В. ГАЎФ, Э. Т. А. ГОФМАН, Ш. ПЕРО

ПРЫГАЖУНЯ Ў СОННЫМ ЛЕСЕ

К а з к і

Мінск
“Юнацтва”
2001

УДК [830+840]-93(082)

ББК 84(4)

Г 24

Серыя заснавана ў 1992 годзе

Пераклад на беларускую мову

Укладальнік У. І. КАРЫЗНА

Мастак В. С. СІДАРАВА

*Для дзяцей
малодшага школьнага ўзросту*

Рэдакцыйны савет:

Міхась Зарэмба, Уладзімір Карызна,
Алесь Камароўскі, Валерый Славук,
Іван Чарота.

ISBN 985-05-0013-1

© УП "Выдавецтва "Юнацтва", пераклад. 2001

© Карызна У. І., укладанне. 2001

© Сідарава В. С., афармленне. 2001

В. ГАЎФ

ПРА КАЛІФА-БУСЛА

I

Каліф Фасад з Багдада аднойчы пад вечар раскашаваў у сябе на канапе; ён крыху прадрымаў, бо дзень выдаўся надта ж спякотны, і зараз, ачнуўшыся, адчуваў сябе асабліва ў добрым настроі. Ён курыў доўгую, з ружовага дрэва люльку, час ад часу адпіваў па глытку кавы, якую наліваў яму раб, і кожны раз, смакуючы напой, задаволена пагладжваў бараду. Адным словам — настрой у каліфа быў выдатны. Менавіта ў гэты час ён бываў памяркоўным, змякчэлым і найболей літасцівым; таму яго вялікі візір Мансор і з'яўляўся да каліфа штодня якраз у гэту пару. Зараз ён таксама прыйшоў, але быў не такі, як звычайна, а нечым заклапочаны. Каліф на момант дастаў люльку з рота і прамовіў:

— Чаму ў цябе такі заклапочаны выгляд, вялікі візір?

Той скрыжаваў рукі на грудзях і з паклонам адказаў свайму валадару:

— Валадар мой! Я не ведаю, ці заклапочаны ў мяне выгляд, але ўнізе перад палацам стаіць разносчык з такімі дзівоснымі рэчамі, што бярэ прыкрасць, чаму ў мяне няма дастаткова грошай.

Каліф, якому даўно ўжо хацелася чым-небудзь усцешыць свайго вялікага візіра, паслаў чорнага раба ўніз па разносчыка. Неўзабаве раб вярнуўся з разносчыкам. Той быў вельмі малога росту, тоўсты, смуглы тварам і апрануты ў страшэннае рыззё. Аднак ён меў пры сабе ладны куфэрак, у якім чаго толькі не было — жэмчуг і залатыя пярсцёнкі, багата аздобленыя пісталеты, келіхі і грэбні! Каліф з візіром усё перагледзелі, і каліф, нарэшце, купіў сабе і візіру Мансору прыгожыя пісталеты, а жонцы сваёй — грэбень. Калі разносчык захацеў ужо замкнуць куфэрак, каліф заўважыў у ім яшчэ адну скрыначку і спытаў, ці няма там яшчэ чаго цікавага. Разносчык адчыніў скрыначку і дастаў табакерку з парашком цёмнага колеру і паперу з дзіўнымі пісьмёнамі, якіх не здольныя былі прачытаць ні каліф, ні вялікі візір Мансор.

— Мне даў іх адзін купец, — сказаў разносчык, — ён знайшоў іх на вуліцы Меккі. Я не ведаю, што яны азначаюць, і вам прадам іх вельмі танна, бо самому мне яны зусім не патрэбныя.

Каліф, які любіў збіраць у сваю бібліятэку старадаўнія манускрыпты, хоць і не ўмеў чытаць іх, купіў рукапіс і табакерку і адправіў разносчыка.

Аднак каліфу ўсё ж вельмі захацелася даведацца, пра што гаварылася ў тых пісьмёнах, і ён спытаў у візіра, ці не ведае той, хто б здольны быў разабраць іх.

— Міласцівы валадар мой, — адказаў візір, — пры вялікай мяцэці пражывае чалавек, якога завуць Прамудры Селім, ён ведае ўсе мовы. Загадай паклікаць яго, магчыма, ён растлумачыць гэтыя таямнічыя запісы.

Неўзабаве Прамудрага Селіма прывялі да каліфа.

— Селім, — звярнуўся да яго каліф, — кажуць, што ты вялікі мудрэц... Паглядзі, што тут напісана на гэ-

тай паперы. Калі разбярэш, то атрымаеш ад мяне новую святочную адзежу, а калі не разбярэш — атрымаеш тузін аплявух і два тузіны ўдараў па пятках за тое, што дарэмна завешся Прамудрым.

Селім пакланіўся і сказаў:

— Няхай будзе воля твая, валадар мой!

Доўга ўглядаўся, разглядаў ён дзіўныя пісьмёны і раптам закрычаў:

— О, валадар мой! Няхай мяне павесяць, калі гэта напісана не па-латыні!

— Скажы тады, што ж там напісана, калі гэта латынь,— загадаў каліф.

Селім узяўся перакладаць: “Чалавек, які знайшоў гэта, няхай жа будзе ўдзячны Алаху за яго міласць! Хто панюхае парашок з гэтае табакеркі і пры гэтым вымавіць слова “мутабор”, той здолее зрабіцца любым зверам і будзе таксама разумець мову звяроў. Калі ж ён захоча зноў вярнуць сабе чалавечае аблічча, няхай тройчы паклоніцца на ўсход і вымавіць тое ж самае слова “мутабор”. Аднак, зрабіўшыся зверам, асперагайся смяяцца, інакш чароўнае слова назаўжды знікне ў цябе з памяці, і ты застанешся зверам”.

Калі Прамудры Селім скончыў чытанне, захапленню каліфа не было межаў. Ён прымусіў мудраца прысягнуць, што той нікому не выдасць гэтай тайны, падарыў яму прыгожую дарагую адзежу і адправіў яго.

Затым каліф звярнуўся да свайго візіра:

— Вось ужо сапраўды ўдалая купля, Мансор. Вось ужо будзе цікава апынуцца зверам! Прыходзь заўтра зранку да мяне, і мы разам накіруемся ў поле. Панюхаем крыхалінку з мае табакеркі і паслухаем, пра што гаворыцца ў паветры, у лесе, у полі!

II

Наступнай раніцай, каліф не паспеў яшчэ паснедаць і апрануцца, як ужо з’явіўся — па яго загаду — вялікі візір, каб суправаджаць каліфа на прагулцы.

Каліф заткнуў за пояс табакерку з чароўным пара-

шжом і, загадаўшы свіце не суправаджаць яго, удваіх з вялікім візіром накіраваўся ў дарогу. Спачатку яны пайшлі неабсяжнымі каліфавымі садамі, але дарэмна шукалі яны там якіх-небудзь жывых істот, каб паспрабаваць свой фокус. Тады вялікі візір прапанаваў пайсці да сажалкі, дзе — ён ведаў — вадзілася мноства птушак, а найболей буслоў, якія звярталі на сябе ўвагу спаважнасцю паводзін і, як дрыўляным усё роўна, клёкатам.

Каліф згадзіўся на гэтую прапанову візіра, і яны скіравалі да сажалкі. Там і сапраўды яны ўбачылі бусла, які спаважна крочыў сюд-туд, адшукваў жаб і ўсё нешта трашчаў дзюбаю. У гэты ж час яны ўбачылі і другога бусла, які ляцеў да таго ж самага месца.

— Гатовы сваёй барадой пабіцца аб заклад, літасцівы валадар мой,— сказаў вялікі візір,— што зараз двое гэтых даўганогіх распачнуць між сабою цікавую гамонку. Што, калі б нам самім зрабіцца бусламі?

— Разумна ты прыдумаў,— адказаў каліф,— але спярша нам трэба нагадаць, як зноў зрабіцца людзьмі... Значыць так — тры разы пакланіцца на ўсход і сказаць: “мутабор”, і тады я зноў буду каліфам. Але толькі, барані нас Алах, каб не засмяцца, бо тады мы загінулі!

Пакуль каліф казаў гэта, другі бусел пакружыў у іх над галовамі і спусціўся на зямлю. Каліф хуценька дастаў з-за пояса табакерку, добра нюхнуў з яе і працягнуў вялікаму візіру. Той таксама нюхнуў з табакеркі, і абодва ў адзін голас закрычалі: “Мутабор!”

І ў той жа момант ногі ў іх дзіўна сціснуліся і зрабіліся тонкімі і чырвонымі; прыгожыя пантофлі каліфа і яго спадарожніка ператварыліся ў няўключдныя бусліныя лапы, рукі — у крыллі, шыі выцягнуліся і сталі ў локаць даўжынёй, зніклі бароды, а цела нібы абрасло мяккім пер’ем...

— А някепская ў вас дзюба, вялікі візір,— усклікнуў, адолеўшы нечуванае здзіўленне, каліф.— Клянуся барадою прарока, я ў жыцці нічога падобнага не бачыў!

— Шчыра дзякую,— з паклонам адказваў вялікі візір,— адважуся заўважыць, што і вашай вялікасці больш да твару быць буслом, чым каліфам... Аднак, ці не заўгодна будзе вам пайсці і паслухаць нашых пабрацімаў і даведацца, ці сапраўды мы зразумеем іх бусліную мову.

Тым часам другі бусел паспеў спусціцца на зямлю, — ён пачысціў сабе дзюбаю ногі, абгладзіў пер'е і накіраваўся да першага бусла. Абодва наваёўленыя буслы паспяшаліся падступіцца да іх бліжэй і, бясконца дзівячыся, вось якую пачулі гаворку:

— Добрай раніцы, пані Даўганогая! З самага ранку вы ўжо шчыруеце?

— Дзякуй, пані Трашчотка! Я сапраўды ўжо нарыхтавала сабе сняданак. Ці не заўгодна будзе вам пасмакаваць чварцінку яшчаркі, ці сцягенца жабы?

— Сардэчна ўдзячная вам, ды штосьці ў мяне зусім няма апетыту. Ды і сюды на луг з'явілася я зусім паіншай патрэбе. У бацькі майго сёння будуць госці, і мне давядзецца танцаваць перад імі, вось я і хачу папярэдне парэпеціраваць, падрыхтавацца.

І маладая бусліха пайшла крочыць па лузе, пайшла выкідваць розныя коленцы. Каліф і Мансор у здзіўленні пазіралі ёй услед, а калі бусліха спынілася ў грацыёзнай паставе на адной назе і пачала велічна размахваць крыламі, яны не здолелі стрымацца і з іхніх дзюбаў вырваўся такі рогат, што яны ледзь адолелі яго. Каліф першы спыніўся рагатаць.

— Такое пацехі нідзе ні за якія грошы не купіш! — ледзь аддыхаўся ён.— Шкада толькі, што гэтыя дурныя птушкі напалохаліся нашага рогату, а то яны, можа, яшчэ і заспявалі б нам!..

Але тут вялікаму візіру раптам прыйшло да галавы, што рагатаць жа ім, калі яны самі ператварыліся ў птушак, не дазволена. І ён спалохана нагадаў пра гэта каліфу.

— Клянуся Меккай і Медынай, нічога б сабе была

пацеха, калі б мне раптам давялося застацца буслом, — азваўся каліф. — Ану, прыгадай тое дурное слова — у мяне яно зусім вылецела з галавы...

— Нам трэба тройчы пакланіцца на ўсход і пры гэтым вымавіць: му-му-му...

Яны павярнуліся на ўсход і пачалі абодва кланяцца, ледзь не б'ючыся дзюбамі да зямлі. Але дарэмна! — чароўнае слова, як ветрам, выдзьмула з іх памяці, і колькі не кланяўся каліф, колькі яго візір пры гэтым не паўтараў у адчаі: му-му-му, слова знікла, і небарака разам са сваім візіром, як былі, так і застаўся бусламі.

III

Самотна цягліся зачараваны каліф і яго візір палеткамі, не ўмеючы даць рады свайму няшчасцю. Скінуць з сябе буслінае аблічча яны не здолелі; вярнуцца назад у горад, каб назвацца, хто яны, таксама было немагчыма: бо хто б гэта паверыў буслу, што ён каліф? А калі б нават хто і паверыў, дык хіба жыхары Багдада захацелі б мець сабе за каліфа бусла?

Так яны бадзяліся многа дзён, абы-як харчуючы сябе траваю, злакамі, якія ніяк не здолелі жаваць сваімі доўгімі дзюбамі. Яшчаркі ж і жабы выклікалі ў іх агіду, да таго ж ад такіх ласункаў яны баяліся сапсаваць сабе страўнікі. Адзінай уцехаю была цяпер іх здольнасць лятаць, і яны неаднойчы кружылі над дахамі Багдада, назіраючы, што там адбывалася.

У першыя дні яны заўважылі на вуліцах вялікую трывогу і смутак. Але недзе на чацвёрты ўжо дзень пасля свайго ператварэння сядзелі яны на даху ў палацы каліфа, як раптам убачылі ўнізе пышнае шэсце па вуліцы; гучалі трубы і барабаны, на шыкоўна ўпрыгожаным кані сядзеў чалавек у пунсовым, затканым золатам каптане. Яго абступала гэтакая ж, уся ў бляску, світа, і палова Багдада бегла за ім услед, і ўсе крычалі: "Слава табе, Міцра! Валадар Багдада!"

Буслы на даху толькі пераглянуліся. І каліф Хасід вымавіў:

— Ты здагадваешся зараз, чаму я зачараваны? Гэты самы Міцра — гэта ж сын майго заклятага ворага, пачварнага чараўніка Кашнура, які аднойчы, у нядобрую гадзіну, пакляўся жорстка адпомсціць мне. Але я не страчваю надзеі. Мы накіруемся да труны прарока і, магчыма, святыя мясціны рассеюць злыя чары.

Яны ўзняліся з даху палаца і паляцелі ў бок Медыны. Але ім цяжка было ляцець, бо ў іх жа не было звычкі лятаць.

— Валадар мой, — застагнаў гадзіны праз дзве вялікі візір, — у мяне няма болей сілы — гэтак хутка ляціце вы! І вечар надыходзіць ужо, нам варта пашукаць сабе прытулак на ноч.

Хасід паслухаў свайго візіра: унізе, у даліне, ён якраз заўважыў руіны, што, пэўна, здолелі быць ім прытулкам, і яны паляцелі туды. Відаць, гэта былі руіны колішняга палаца. Цудоўныя калоны ўзвышаліся над грудамі каменя, бясконцыя пакоі, яшчэ не да рэшты разбураныя, сведчылі пра былую веліч і багацце палаца. Хасід са сваім спадарожнікам блукалі па разбураных галерэях, адшукваючы сабе зацішнейшага месца. Раптам бусел Мансор спыніўся.

— Валадар мой, — зашаптаў ён ледзь чутна, — хоць вялікаму візіру, а тым больш буслу, і неразумна баяцца прывідаў, аднак, мяне бярэ жах, бо тут, побач з намі, нехта стогне і мучыцца.

Цяпер спыніўся і каліф. І ён таксама пачуў ціхі стогн, хутчэй чалавечы, чым звярыны. І ён зрабіў намер памкнуцца ў той бок, адкуль чуўся стогн. Але візір ухапіўся за яго крыло і заклікаў каліфа не кідацца насустрач новай невядомай небяспецы. Але дарэмна! У каліфа пад бусліным апярэннем білася адважнае сэрца. Ён вырваўся ад візіра, страціўшы некалькі пёрцаў, і кінуўся ў адзін з цёмных пераходаў. Неўзабаве ён апынуўся перад дзвярыма, якія як быццам былі толькі прычыненыя. Адтуль і даносіліся незразумелыя стогны і як бы лёгкае выццё. Каліф штурхнуў дзверы дзю-

бай і, як укапаны, стаў на парозе. У паўразбураным пакоі, куды трапляла слабое святло з невялікага, як рашотка, ваконца, ён убачыў на падлозе начную сава. Буйныя слёзы каціліся ў яе з круглых вялікіх вачэй, а з кривое дзюбы вырываўся хрыплы стогн. Аднак, убачыўшы каліфа і візіра, які таксама накіраваўся ўслед за ім, сава ўзняла радасны крык. Зграбна змахнуўшы слёзы з вачэй рудаватым, як пасыпаным крапінкамі, крылом, яна наўздзіў каліфа і візіра, усклікнула пачалавечы на арабскай мове:

— Калі ласка! Калі ласка, заходзьце, панове буслы! Вы мне — добрая прыкмета, што блізкае ўжо мае выратаванне, бо некалі так і было мне прадказана, што праз буслоў знойдзе мяне вялікае шчасце!

Калі каліф апрытомнеў ад такога нечаканага ўздзіву, ён далікатна схіліў сваю даўгую шыю, пераступіў зграбна тонкімі нагамі і ўрачыста вымавіў:

— Начная сава! Мяркуючы па тваіх словах, мы стрэлі ў тваёй асобе таварышку па няшчасцю! Але!.. Дарэмна ты спадзяешся, што мы нясём табе выратаванне. Ты сама ў гэтым упэўнішся, калі пачуеш нашу гісторыю.

Начная сава папрасіла расказаць, і каліф паўтарыў усё тое, што нам ужо вядома.

IV

Начная сава выслухала яго, падзякавала і сказала:

— Цяпер паслухай мяне, і ты даведаешся, што я не меней няшчасная за цябе. Мой бацька — валадар Індыі. Я — адзіная яго дачка. І завуць мяне — Луіза. Той самы чараўнік Кашнур, што зачараваў вас, зрабіў тое ж самае і са мною. Адноўчы ён з'явіўся да майго бацькі, каб сватаць за мяне свайго сына Міцру. Але мой бацька, чалавек гарачы, загадаў слугам выгнаць яго за дзверы. Злачынца ўсё ж злаўчыўся падступіцца да мяне, непадобна змяніўшы сваё аблічча. Адноўчы, калі я гуляла ў садзе, і мне захацелася піць, ён, пераапра-

нуўшыся ў нашага раба, паднёс мне прахалодны напітак, які і ператварыў мяне ў гэтую пачвару. Калі я ад жаху страціла прытомнасць, ён перанёс мяне сюды і агідным голасам крыкнуў мне ў самае вуха: “Дык заставайся ж тут такою да самага скону! Ненавіснай нават звяр’ю, не толькі людзям. Наўрад ці здолее хто па добрай волі пажадаць цябе, такую пачвару, і зрабіць сваёй жонкаю. І гэта будзе мая помста табе і твайму ганарыстаму бацьку”.

— І вось ужо колькі мінулася часу, як самотна і пакутліва жыву я тут, у гэтых руінах, не патрэбная свету і людзям і гадкая нават звярам. Харакство наваколля не бачнае мне, бо я сляпая ўдзень, і толькі тады, калі месячнае святло залівае руіны, заслона падае з маіх вачэй.

Сава змоўкла і зноў змахнула крылом слёзы, што паліліся, калі яна скончыла расказваць пра свае пакуты.

Каліф слухаў яе моўчкі і спачувальна, глыбока задумаўшыся.

— Або я нічога не разумею,— вымавіў, нарэшце, ён,— або неабвержна адно: нашы няшчасці маюць патэемную залежнасць. Толькі дзе знайсці ключ ад гэтай загадкі?

Сава адказала яму:

— О, валадар мой, у мяне гэтакае ж самае прадчуванне, бо некалі, яшчэ ў самай ранняй маёй маладосці, адна мудрая жанчына прадказала мне, што самае вялікае шчасце прыйдзе да мяне ад бусла. І мне здаецца, што я ведаю, як нам ратавацца.

— Чараўнік, які прынёс нам абаім такое няшчасце, з’яўляецца тут кожны месяц. Непадалёк адсюль, дзе сяджу я, знаходзіцца зала, там ён звычайна і піруе са сваёй хеўрай. Я не раз падслухоўвала іх, як яны хваліліся адзін перад адным сваімі гнюснымі паходжаннямі. Магчыма, гэтым разам ён і вымавіць тое слова, якое вы забылі.

— О, высокая прынцэса! — усклікнуў каліф. — Скажы нам, калі ён з’яўляецца і дзе тая зала?

Сава нейкі час маўчала, а потым вымавіла:

— Не гневайцеся на мяне, але жаданне ваша я магу выканаць пры адной умове...

— Кажы! Кажы! — закрычаў Хасід.— Загадвай, я гатовы на ўсё!

— Рэч у тым, што я сама таксама ж хачу вызваліцца. Але гэта магчыма толькі, калі адзін з вас згодзіцца ўзяць мяне за жонку.

Буслы, відно, былі збянтэжаныя такой нечаканай прапановаю, і каліф кіўнуў візіру, каб той выйшаў разам з ім з пакоя, дзе знаходзілася сава.

— Вялікі візір,— вымавіў каліф за дзвярыма,— прапанова, вядома, не зайздросная, але чаму б вам усё ж не згадзіцца?

— Ну, ужо не! — запярэчыў візір.— Каб мая жонка, калі я вярнуся дадому, выдрала мне вочы! Да таго ж я стары, а вы — чалавек малады і халасты. Гэта ўжо хутчэй вам у час жаніцца на маладой і прыўкраснай прынцэсе.

— У тым уся і справа,— уздыхнуў каліф, журботна апусціўшы крылы,— хто гэта ведае, што яна маладая і прыгожая? Гэта называецца — здзелка на шармака!

Яны доўга яшчэ ўпіраліся, доўга ўгаворвалі адзін аднаго і, нарэшце, упэўніўшыся, што візір хутчэй застанецца буслом, чым ажэніцца на саве, каліф сам вырашыў даць згоду. Сава, вядома, была вельмі задаволеная. Яна паведаміла ім, што яны з'явіліся тут якраз у момант: хутчэй за ўсё хеўра чараўнікоў збярэцца тут у гэту ноч.

Сава разам з бусламі пакінула свой прытулак і павяла іх бясконцымі цёмнымі калідорамі ў заповітную залу. Ішлі яны, пакуль за адной напаўразбуранай сцяной не бліснула святло. Калі яны наблізіліся да яго, сава загадала ім маўчаць і не дыхаць. Цераз пралом у сцяне, дзе яны стаялі, ім добра была відна шыкоўна прыбраная зала з калонамі. Дзённае святло там замяняла мноства каляровых лямпаў. Пасярод залы стаяў вялізны круглы стол, застаўлены самай неверагоднай

закуссю. Вакол стала на гэтакі жа круглай раскошнай канапе сядзела восем чалавек. Сярод іх буслы пазналі і таго самага разносчыка, у якога купілі яны чароўны парашок. Сусед па сталі запрасіў яго расказаць усёй кампаніі самыя апошнія яго прыгоды. І ён з задавальненнем расказаў гісторыю з каліфам і яго візірам.

— Якое ж слова ты ім задаў? — спытаў адзін з чараўнікоў.

— Вельмі цяжкае лацінскае слова — м у т а б о р.

V

Пачуўшы гэтае слова, сцішаныя буслы ледзь не звар'яцелі ад радасці. Яны падхапіліся і рынуліся на сваіх доўгіх нагах ад гэтае сцяны да выхада з такой хуткасцю, што сава ледзь паспявала за імі. Калі яны, нарэшце, апынуліся знадворку, каліф расчулена так звярнуўся да савы:

— Выратавальніца майго ўласнага жыцця і жыцця майго сябра, у падзяку і вечную адданасць за тое, што ты зрабіла для нас, дазволь мне прасіць твае згоды быць маёю жонкай!

З гэтымі словамі ён затым павярнуўся на ўсход і тройчы яны, абодва буслы, схілілі свае доўгія шыі на-сустрэч сонцу, што якраз паказалася з-за горнай вяршыні.

— Мутабор! — закрычалі яны ў адзін голас і ўмомант зрабіліся зноў людзьмі. Ад невыказнага шчасця зноў дараванага ім жыцця, плачучы і смеючыся адначасова, кінуліся яны абдымаць адзін аднаго. І якое ж было іх здзіўленне, калі яны азірнуліся і ўбачылі побач цудоўную, у дзівосным убранні, знатную даму. Пасміхаючыся, яна працягнула руку каліфу.

— Хіба вы не пазнаеце сваю начную саву?

Гэта была і сапраўды яна. Каліф, не памятаючы сябе ад захаплення, усклікнуў на ўвесь голас, што буслом ён зрабіўся на сваё шчасце.

Усе трое адразу ж накіраваліся ў Багдад. Каліф, вельмі ўражаны, знайшоў у сябе за поясам не толькі скрыначку з чароўным парашком, але яшчэ і кашалёк з грашыма. У недалёкім паселішчы ён набыў усё неабходнае для падарожжа, і такім чынам неўзабаве яны апынуліся ля варот Багдада. Там з'яўленне каліфа выклікала вялікае здзіўленне, бо ўсім аб'явілі, што ён памёр. І таму народ быў вельмі ўзрадаваны, што кіраваць ім зноў будзе любы яму валадар.

А супраць махляра Мізры ўзгарэўся сапраўдны народны гнеў. Натоп людзей у гневе накіраваўся да яго палаца і захапіў старога чараўніка разам з яго сынам. Старога каліф адправіў у тую самую змрочную камору, дзе пакутавала прынцэса, пакуль яна была саваю. Там яго каліф загадаў і павесіць. Сыну ж, які нічога не ведаў пра бацькава злачынства, каліф прапанаваў выбраць: або смерць, або панюшку чароўнага парашку. І той, вядома, выбраў панюшку. І калі добра нюхнуў таго парашку, адразу ж ператварыўся ў бусла. Каліф загадаў пасадзіць яго ў жалезную клетку і паставіць у сваім садзе.

Доўга і шчасліва жыў каліф Хасід; не раз успаміналі яны з візірам тыя даўнія часы, калі яны былі бусламі. Развесяліўшыся, каліф любіў паказваць буслам вялікага візіра, як той клыпаў, не згінаючы ног, як нязграбна размахваў крыламі-рукамі, як марна кланяўся на ўсход і вымаўляў з трэскам адно толькі “му-му-му...”.

Вяльможную жонку каліфа гэта вельмі смяшыла, цешыла таксама іх дзяцей. Але калі ўжо занадта каліф перабіраў, тады вялікі візір, хітра пасміхаўся, ківаў на яго пальцам, моўчкі грозячы, што ён жа здольны расказаць валадарнай пані і пра іншае — пра тую спрэчку, якая ішла ў іх з каліфам за дзвярыма прынцэсы начное савы...

Каліф са смехам таксама гразіў вялікаму візіру пальцам. Жонка каліфа толькі пяшчотна ўсміхалася. І ўсім было ўтульна і добра.

СКАЗ ПРА ГУЛЬДЭН З АЛЕНЕМ

У Верхняй Швабіі яшчэ і да гэтых дзён захоўваюцца руіны старадаўняга палаца, якому не было параўнання ва ўсім краі. Гэта быў Вышэйшы Цолерн. Ён стаіць на самай вяршыні крутой гары, і з яго галаваломнай вышыні бачацца ўсе неаглядныя далячыні. І ўсюды, адкуль бы не бачны быў той палац, і яшчэ куды далей, людзі ў тыя старадаўнія часы пабойваліся ваяўнічых рыцараў фон Цолерн, імя іх ведалі і паважалі ва ўсіх нямецкіх землях.

Дык вось: шмат соцень гадоў таму — здаецца мне, што тады толькі-толькі вынайшлі порах — жыў у гэтай цвярдэнай адзін з Цолернаў — чалавек па натуры надта дзіўны. Нельга сказаць, што ён жорстка прыгнятаў сваіх паднявольных ці варагаваў з суседзямі, аднак ніхто не хацеў мець з ім нейкія блізкія стасункі з прычыны яго заўсёды змрочнага выгляду, пахмурнага ілба і зласлівай абрывістай гаворкі. Ніхто, апроча, можа, толькі служак у яго палацы, пачуў калі, каб ён гаварыў выразна, як усе людзі. Калі ён скакаў верхам на кані і які-небудзь стрэчны прасталюдзін паспешна зрываў з галавы шапку, кланяўся і вітаў яго: “Добры вечар, ваша светласць, якое сёння выдатнае надвор’е!”, то граф адказваў: “Глупства!” або: “Я і сам гэта ведаю!” А калі здаралася, што нехта не дагадзіў яму самому, ці яшчэ горш не ўнаравіў яго коням, ці ён стрэне селяніна з возам, і той не адразу саступіць дарогу яго каню, — граф тады накідваўся на яго з такімі праклёнамі! Аднак ніхто ні разу не бачыў, каб ён калі пры такой аказіі пабіў селяніна. Па ўсёй акрузе яго празывалі “Цолерн-Н а в а л ь н і ч н а я Х м а р а”. Цолерн-Навальнічная Хмара быў жанаты. І яго жонка была дзіўная супрацьлегласць свайму гаспадару. Яна была лагодная і прыветная, як майскі дзень. Не раз даводзілася ёй сваім добрым словам і ласкавым абыходжаннем мірыць з графам людзей, пакрыўджаных яго грубіяństwам. Яна, дзе толькі здолела, дапамагала

бедным і не лічыла за цяжкасць у летнюю гарачыню або зімовай сцюжай спустіцца з крутое гары ў даліну, каб наведаць беднякоў ці хворых дзяцей. Калі ёй даводзілася ў дарозе стрэцца з графам, ён толькі кідаў ёй: “Глупства! Сам ведаю!” — і імчаў далей.

Іншую жанчыну такі нораў гаспадара палохаў бы і прыгнятаў. Адна думала б: “Чаго мне клапаціцца пра бедных, калі майму мужу яны зусім не ў галаве”. У іншай зняважаны гонар і самалюбства, напэўна, спапялілі б усякае каханне да такога гаспадара. Але не такая была Гедвіга фон Цолерн. Яна ўсё па-ранейшаму кахала, імкнучыся кожны раз сваёй пекнай белай ручкай разгладзіць на панурым чале мужа глыбокія маршчыны. Так, яна кахала і паважала яго! Калі ж у пэўны час неба падаравала гэтай дзіўнай пары дзіця — новага графа фон Цолерн — каханне графіні да мужа не зрабілася меншым, хоць яна, як сапраўдная адданая маці, і дарыла маленькаму сыну ўвесь свой клопат і пяшчоту.

Мінулася тры гады, і ўвесь гэты час граф фон Цолерн бачыў свайго сына толькі ў нядзельныя дні пасля абеду, калі карміліца прыносіла яму хлопчыка. Ён панура пазіраў на сына, мармытаў штосьці сабе пад нос і адсылаў дзіця назад. Аднак калі хлопчык упершыню вымавіў слова “тата”, граф падараваў карміліцы гульдэн, дзіцяці ж ён нават не ўсміхнуўся.

У тры гады граф загадаў упершыню надзець на сына штонікі. Загадаў прыбраць яго ў аксаміт і шоўк, узяў яго на рукі і, бразгаючы шпорамі, па вінтавой лесвіцы пачаў спускацца з ім на ганак. Перад ганкам — па яго загаду — чакаў ужо яго асядланы конь і побач стаяў яшчэ адзін, удалы і раскошна зацугляны.

Графіня Гедвіга была вельмі здзіўленая, бачачы ўсё гэта; аднак, не маючы звычаю пытацца ў графа, куды ён едзе, на гэты раз, баючыся за дзіця, яна ўсё ж адважылася разамкнуць свае вусны:

— Вы маеце намер ехаць конна, граф? — спытала яна. — Але навошта вам браць з сабою дзіця? Няхай Куно застанецца і пагуляе са мною.

— Сам ведаю! — не спыняючыся, адрэзаў Цолерн-Навальнічная Хмара.

Спусціўшыся з ганка, ён лёгка, за ножку, падсадзіў хлопчыка ў сядло, моцна прывязаў яго шалем, ускочыў сам на свайго каня і пусціў абодвух коней да варт, пры гэтым моцна трымаючы повад другога каня.

Спачатку хлопчыку як быццам і нават падабалася ехаць з бацькам уніз па схіле. Ён пляскаў у ладкі, заліваўся смехам і тузаў каня за грыву, каб той бег мацней. І граф не мог нацешыцца сынам, нават некалькі разоў усклікнуў:

— Адчайны будзе малы!

Але як толькі выехалі на раўніну, і граф з павольнай язды перавёў коней на рысь, у малога заняло дых. Спачатку ён папрасіў бацьку ехаць цішэй, а калі коні пусціліся ў галоп, маленькі Куно захліпнуўся ад страшэннага ветру і ціха заплакаў. Потым ён пачаў ныць усё нецярплівей і, нарэшце, зароў на ўсю моц.

— Глупства! Сам ведаю! — адклікнуўся граф. — Які няўдалы хлапчук — ледзь сеў на каня і ўжо раве! Сціхні, а то!..

І якраз у той самы момант, калі ён збіраўся падбадзёрыць сына добрай лаянкай, конь яго ўзвіўся на дыбы і, каб сцішыць непакорлівую жывёліну, ён выпусціў повад другога каня. Калі ж ён, нарэшце, утаймаваў свайго скакуна і палахліва азірнуўся назад, то ўбачыў толькі аднаго каня, які кіраваўся назад да палаца адзін, без свайго маленькага седака. Які ні зацяты і змрочны быў граф фон Цолерн, але і ў яго здрыганулася сэрца ад такога відовішча. Ён уявіў сабе, што яго сын ляжыць зараз на дарозе з растружчанымі касцямі і галавой, і з адчаю ён пачаў рваць на сабе бараду. Ён павярнуў каня і паскакаў па дарозе назад, але нідзе не было ніякага следу яго сына. Тады ён уявіў сабе, што напалоханы конь скінуў дзіця ў прыдарожную канаву, запоўненую вадой... І раптам ён пачуў ззаду дзіцячы голас, які клікаў яго па імені. Ён у момант абярнуўся — і што ж убачыў! — непадалёк ад дарогі сядзела пад

дрэвам старая пачварная жанчына і трымала на каленях хлопчыка.

— Як апынуўся ў цябе мой сын, старая ведзьма? — закрычаў у дзікім гневе граф. — Зараз жа аддай яго мне!

— Ціха, ціха, ваша міласць, — засмяялася старая. — А то вы і самі каб не зваліліся са свайго наравістага каня... А як апынуўся ў мяне маленькі юнкер?.. Дык вось так: калі ашалелы конь панёс яго, ён павіс на ім, прывязаны за адну толькі ножку, траха не б'ючыся галоўкай аб зямлю... Я тады і падхапіла яго ў свой фартух.

— Сам ведаю! — гаркнуў фон Цолерн. — Зараз жа давай яго сюды. — Я не магу злезці з каня, ён не дасца мне сесці з дзіцем у сядло.

— Падаруйце мне гульдэн з выявай аленя! — пакарліва папрасіла старая.

— Глупства! — закрычаў граф і шпурнуў ёй пад ногі некалькі пфенінгаў.

— А мне вельмі патрэбен гульдэн з аленем, — стаяла на сваім старая.

— Бачыш, чаго ёй зажадалася! Дай ёй гульдэн з аленем! Ты сама яго не вартая. Зараз жа, кажу табе, аддай мне дзіця, а не дык я спушчу на цябе сабак!

— Ах, вунь як! Я, значыцца, не вартая гульдэна з аленем... Ну, што ж, пабачым, што з вашае спадчыны закаштуе гульдэн з аленем! — з'едліва пасміхнулася старая і шпурнула назад графу тры яго медныя манеткі. Ды так удала шпурнула, што яны трапілі якраз у яго кашалёк, якога ён усё яшчэ не выпускаў з рук.

Такі спрыт настолькі ўразіў графа, што адразу ён не здолеў вымавіць і слова, а потым яго здзіўленне перайшло ў ярасць. Ён схапіў стрэльбу, узвёў курок і нацэліўся на старую. А тая, нібыта нічога і не адбывалася, працягвала пяшчотна абдымаць і прыціскаць да грудзей маленькага графа. Аднак, трымала яго перад сабою так, што куля найперш цэліла б у яго.

— Ты добрае, ласкавае дзіця, — приказвала старая, — заставайся такім назаўсёды, і шчасце не абміне

цябе! — і з гэтымі словамі яна спусціла хлопчыка з каленяў, а графу пагразіла пальцам: — А за вамі, граф Цолерн, застаецца доўг — гульдэн з аленем! — сказала так і, апіраючыся на букавы кій, пабрыла ў глыбіню лесу, зусім не звяртаючы ўвагі на лаянку графа.

Збраяносец Конрад, увесь калоцячыся ад страху, саскочыў з каня, пасадзіў на яго свайго маленькага пана, ускочыў у сядло ззаду яго і паскакаў наўздагон за графам.

Той быў першы і апошні раз, калі Цолерн-Навальнічная Хмара браў з сабою на прагулку конна свайго маленькага сына, бо пасля таго разу, калі ён плакаў і крычаў, калі коні перайшлі на рысь, граф лічыў яго спешчаным хлапчуком, з якога ніколі нічога надзейнага не атрымаецца. А калі хлопчык, які вельмі любіў бацьку, радасны падбягаў да яго і ласкава абхопліваў за калені, граф незадаволена праганяў сына і паўтараў адно толькі:

— Глупства! Сам ведаю!

Графіня Гедвіга ўсё цярпела ад свайго гаспадара, але такое зласлівае яго абыходжанне з нічым не павінным дзіцем, да крыві раніла яе сэрца. Яна не раз цяжка хварэла ад страху, калі граф-нелюдзь жорстка караў дзіця за самую нязначную правіннасць. Яна і памерла неўзабаве, у самым росквіце гадоў і жыцця, аплаканая слугамі і ўсімі, хто яе ведаў. А найболей — яе ўласным сынам.

З таго часу сэрца графа канчаткова скамянела і адгарнулася ад сына. Ён аддаў яго на выхаванне карміліцы і капелану, які службыў пры палацы, і рэдка нават успамінаў пра яго. Тым болей, што ён вельмі хутка ажаніўся з багатай паненкаю, якая праз год нарадзіла яму двух хлопчыкаў-блізнятаў.

Куно вельмі ахвотна даведваўся тую добрую старую, якая некалі выратавала яму жыццё. Яна кожны раз падоўгу расказвала пра яго нябожчыцу-маці, пра тое, колькі добра рабіла яна людзям і ёй самой. Служанкі з палаца не раз папярэджвалі Куно, каб ён не хадзіў так часта да Фельдгеймерыхі — так звалі ста-

рую — бо яна ведзьма. Але хлопчыка гэта не палоха-ла: капелан не раз тлумачыў яму, што ведзьмаў на свеце няма, а чуткі пра тое, што нейкія жанчыны здольныя чараваць і лётаць на памяле ў паветры, ні што іншае, як хлусня. Праўда, дома ў старой Фельдгеймерыхі ён бачыў самыя разнастайныя рэчы, прызначэнне якіх было яму незразумелае; гэтаксама, як і спрыт, з якім яна некалі гэтак лоўка шпурнула пфенінгі проста ў кашалёк яго бацькі... Умела старая здабываць і цудадзеійныя мазі і настойкі, якімі лячыла і людзей і жывёлу... Аднак, у тое, што ў яе нібыта ёсць нейкая чароўная патэльня, якую варта толькі падвесіць над агнём, як пачнецца страшэнная навальніца, — у гэта капелан не верыў.

Яна навучыла маладога графа шматлікім рэчам, якія маглі спатрэбіцца яму ў жыцці: напрыклад, што даваць хворым коням; якое варыва памагае пры шаленстве сабак, ці якая прыманка найлепшая, калі ловіш рыбу. І яшчэ многім карысным рэчам вучыла старая. Паступова яна зрабілася амаль адзінай суразмоўніцай Куно, бо карміліца яго памерла, а мачыха не звярталася на яго ніякае ўвагі.

У залежнасці ад таго, як усё болей падрасталі яго браты, жыццё Куно рабілася ўсё менш і менш радасным. Братамі быў задаволены бацька: пры першай спробе паехаць конна яны не зваліліся, як Куно, з сядла. І таму бацька Цолерн-Навальнічная Хмара лічыў іх сапраўднымі хлопцамі, любіў іх і штодня выязджаў з імі конна і вучыў усяму, што ўмеў сам. Аднак пры ўсім пры гэтым нічому добраму яны не навучыліся. Чытаць і пісаць бацька не ўмеў і сам, і сынам яго — так лічыў ён — няма патрэбы глуміць час на пусты занятак. Затое да дзесяці гадоў яны ўжо выдатна спасціглі бацькаву лаянку і з кожным стрэчным усчынялі сварку, адзін з другім ладзілі, як сабака з катом, а аб'ядноўвала іх і рабіла сябрамі заўсёды адно памкненне: як найгорш напакасціць свайму брату Куно. Маці іх такія паводзіны сыноў зусім не абыходзілі: хлапчукі б'юцца, значыць, моцныя і здаровыя. Але аднойчы

слуга сказаў пра ўсё гэта графу. І хоць той, як і звычайна, агрызнуўся: “Глупства! Сам усё ведаю”, усё ж падумаў, які б тут выдумаць сродак, каб перашкодзіць мілым сынам перабіць аднаму аднаго. Пагроза Фельдгеймерыхі, якую ён лічыў сапраўднай ведзьмай, не-не, ды і гучала ў яго вушах: “Пабачым, што з вашай спадчыны будзе каштаваць гульдэн з аленем”.

Аднойчы, калі граф Цолерн-Навальнічная Хмара паляваў непадалёку ад свайго палаца, выпадкова кінуліся яму ў вочы дзве гары, нібыта самой прыродаю прызначаныя служыць падмуркамі для палацаў. Граф вырашыў будаваць іх неадкладна. На адной гары ён пабудаваў палац Шальксберг, названы так у гонар малодшага з блізнятаў, празванага так бацькам за яго заўсёдня злыя жарты — “Маленькі Шальк”, гэта значыць “шэльма”... Другому палацу ён збіраўся даць назву “Хіршгульдэнберг” — ад імя гульдэна з аленем. На злосць старой ведзьме, якая прадказала яму, што ўся яго спадчына не будзе вартая і аднаго гульдэна з аленем. Аднак, адумаўшыся, задаволіўся карацейшай назвай — “Хіршберг” (гара-алень). Так абедзве гэтыя гары называюцца і сёння, і каму здарыцца ехаць па Альбу, няхай спытае, каб яму іх паказалі.

Спачатку граф меў намер старэйшаму сыну перадаць у спадчыну Цолерн, Маленькаму Шальку — Шальксберг, а трэцяму — Хіршберг. Але жонка піліла яго да таго часу, пакуль ён не перадумаў. “Дурны Куно,— так казала яна пра беднага пасынка толькі таму, што ён не быў такі задзірнік і ўрвіс, як яе сыночкі,— дурны Куно і без таго багацей, яму хіба малая перапала спадчына ад яго маці? Дык не — яму мо няхай яшчэ застанецца і багаты Цолерн? А мае сыны атрымаюць толькі па адным палацы без ніякіх надзелаў, апрача лесу?”

Дарэмна граф тлумачыў ёй, што па законе ды і па сумленні нельга пазбавіць Куно права першародства — яна галасіла і лямантавала да таго часу, покуль Цолерн-Навальнічная Хмара, які зроду нікому на свеце не саступіў бы, не здаўся, нарэшце (абы было ціха ў

доме) і не перапісаў тастамент: Маленькаму Шальку — Шальксберг, Вольфу — старэйшаму блізняку — Цолерн, а Куно — Хіршберг разам з гарадком Балінгенам.

Неўзабаве пасля таго, як граф такім чынам выказаў сваю волю, ён цяжка захварэў. Доктару, які лячыў яго і сказаў, што смерць яго ўжо блізка, ён адрэзаў: “Я сам ведаю!” А капелану, які заклікаў яго падрыхтавацца да непазбежнага канца, як належыць хрысціяніну, граф Цолерн-Навальнічная Хмара крыкнуў проста ў твар: “Глупства!” Пасля чаго ён яшчэ працягваў бушаваць і ляяцца, і памёр гэтакім жа, як і жыў, грубіянам і непакаяным грэшнікам.

Не паспелі, аднак, яшчэ пахаваць яго, як выступіла графіня з тастаментом і здзекліва звярнулася да свайго пасынка Куно, патрабуючы на ўласныя вочы ўпэўніцца ў тым, што напісана ў тастаменце, а менавіта: у Цолерне яму няма чаго рабіць! І графіня, і яе сыны страшэнна радаваліся свайму багаццю, адабранаму ў Куно.

Куно без супраціўлення выканаў волю нябожчыка бацькі, аднак са слязьмі пакідаў ён палац, дзе нарадзіўся, дзе была пахавана яго незабыўная маці, дзе жыў добры капелан, а непадалёк — яго адзіная блізкая душа, старая Фельдгеймерыха. Палац Хіршберг, хоць знадворку ён здаваўся і велічным і прыгожым, усярэдзіне ўяўляўся яму халоднай, дзікай пустэльніай. І ён там ледзь не захварэў па родным Цолерну.

Аднойчы вечарам графіня з сынамі-блізнятамі, якім было па васемнаццаць гадоў ужо, сядзелі на балконе і глядзелі ўніз, раптам яны заўважылі зграбнага конніка, які імчаў уверх, да палаца, а за ім паспявалі насілка на двух мулах і мноства слуг. Доўга яны гадалі, хто б гэта мог быць, як раптам Маленькі Шальк усклікнуў:

— Эге! Ды гэта ж не хто іншы, як наш братка з Хіршберга!

— Дурны Куно? — здзівілася графіня, — а можа, ён надумаўся выказаць нам гонар і запрасіць нас да сябе ў госці?.. А на гэтых прыгожых насілках ён хоча ўрачыста даставіць мяне ў Хіршберг? Не, я сапраў-

ды не чакала ад свайго пасынка, дурнога Куно, такой павагі і дабыні... Аднак жа, павага — за павагу. Давайце сыдзем уніз і стрэнем яго ля варот. Да і вы, сыны, будзьце з ім прыхільней. Магчыма, ён у сваім Хіршбергу захоча нас узрадаваць падарункамі... Аднаму з вас, напрыклад, прапануе каня, другому — панцыр... Ну, а мне? Дык я даўно ўжо мару завалодаць выдатнымі каштоўнасцямі, што засталіся яму ад яго маці.

— Ніякіх падарункаў дурнога Куно мне не патрэбна! — азваўся Вольф, — і ласкава сустракаць яго я зусім не збіраюся. Па мне, дык няхай бы ён хутчэй прыбіраўся ўслед за нябожчыкам бацькам. Тады б і Хіршберг і ўсё астатняе засталася б нам у спадчыну. А што датычыць каштоўнасцяў, якіх гэтак хочацца вам, матухна, дык мы іх вам саступім за самы сходны кошт.

— Ах ты, мярзотнік! — ускіпела маці. — Гэта я мушу купляць у вас каштоўнасці? Гэта такая мне ўдзячнасць за тое, што я дабілася, каб Цолернам валодалі вы! Маленькі Шальк, адзавіся хоць ты, скажы, што каштоўнасці я атрымаю за т а к.

— За т а к, дарагая матухна, прыходзіць толькі смерць, — са смехам адказаў ёй любы сыноч. — Калі і сапраўды гэтыя каштоўнасці вартыя не менш кошту добрага палаца, дык мы ўсё ж не такія дурні, каб вось так узяць іх і павесіць вам на шыю. Няхай толькі Куно развітаецца з гэтым светам, як мы, яго браты, тут жа падзелім яго багацце, і я асабіста сваю частку каштоўнасцяў адразу ж прадам. І калі вы мне, дарагая матухна, дасце за іх болей за жыда-скупшчыка, тады яны будуць вашыя.

Гамонячы такім вось чынам, яны падыходзілі ўжо да варот, і графіня вымушана была стрымаць сваё абурэнне сынамі, бо граф Куно ў гэты час якраз уз'язджаў ужо на пад'ёмны мост. Убачыўшы мачыху і братоў, ён стрымаў каня, спешыўся і далікатна павітаў іх. Бо хоць яны і зрабілі яму нямала зла, яны — памятаў ён — былі ўсё ж яго братамі, а гэтая нядобрая жанчына была жонкаю, якую любіў яго бацька.

— Ах, як гэта міла, што наш сын завітаў да нас у

госці! — з салодкай усмешкаю, пяшчотным голасам усклікнула графіня. — Як нам жывецца ў Хіршбергу? Ці звыкліся мы ўжо на новым месцы?.. Мы ўжо набылі сабе нават насілкі... Ды такія ж шыкоўныя! Імператрыца і тая не адмовілася б сесці ў такія насілкі. Напэўна, цяпер ужо нядоўга засталася чакаць і новую гаспадыню ў Хіршбергу? Гэта ж, пэўна, яна будзе з'яўляцца па ўсёй акрузе ў гэтых насілках.

— Я пра гэта яшчэ не думаў, найпаважаная матухна, — адказаў Куно, — а пакуль, каб не адчуваць свае адзіноты, я вырашыў запрасіць да сябе гасцей, і таму захапіў з сабою і гэтыя насілкі.

— О, які вы клапацлівы і добры! — перабіла яго з паклонам і ўсмешкаю мачыха.

— Яму ўжо цяжка сядзець у сядле... Я кажу пра нашага старога капелана Ёзэфа, — спакойна працягваў Куно. — Я вырашыў забраць яго да сябе, ён мой добры настаўнік, і мы з ім так дамовіліся, калі я пакідаў Цолерн... А ўнізе, пад гарою, вазьму яшчэ і старэнькую нямоглу Фельдгеймерыху... Божа літасцівы! Гэта ж яна некалі выратавала мне жыццё, калі я ўпершыню выехаў конна разам з маім бацькам-нябожчыкам. У Хіршбергу ў мяне дастаткова месца — няхай і яна дажывае там свой век.

З гэтымі словамі Куно накіраваўся ў глыбіню двара, туды, дзе жыў капелан Ёзэф.

Юнкер Вольф ад гневу да крыві закусіў губу. Графіня ажно зжаўцела ад прыкрасці. А Маленькі Шальк зарагатаў на ўсё горла.

— Ну, колькі вы мне дасце за каня, падараванага Куно?.. Братка Вольф, аддай мне за яго свой панцыр — таксама падарунак брата Куно!

— Ха-ха-ха! Папа і старую ведзьму — вось каго ён забярэ сабе ў хеўру! Ранкам ён будзе вывучаць грэчаскую мову з капеланам, а вечарам — вучыцца чараўніцтву ў старое ведзьмы. Ну і жартачкі ў нашага брата Куно!

— Ён нікчэмны чалавек, не варты нават смеху, — з пагардай азвалася графіня. — Гэта будзе ганьба ўсёй

нашай сям'і, калі па ўсёй акрузе стане вядома, што граф фон Цолерн загадаў на раскошных насілках, ды яшчэ на мулах, прывезці старую ведзьму Фельдгеймерыху ў свой палац і пакінуць яе там жыць!.. Гэта ў яго ад маці, яна таксама заўсёды вадзіла хаўрус з рознай бяднотай ды шастала па кустках, дзе хто валяўся хворы... Каб даведаўся пра ўсё бацька, што вырабляе яго першанькі, ён не ўлежаў бы, перакруціўся б у труне!

— Не, ужо! — не стрываў і Маленькі Шальк, — бацька і ў труне сказаў бы: “Глупства! Сам ведаю!”

— Зірніце! Зірніце... Вунь ён вядзе старога папа — і не саромеецца падтрымліваць яго пад руку, — яшчэ больш абурылася графіня, — хадзем у пакоі, я не жадаю бачыць гэтую ганьбу!

Яна гнеўна накіравалася ў палац, а Куно правёў свайго старога настаўніка да моста і дапамог яму сесці на насілку. Пад гарою ўся працэсія спынілася каля жытла старога Фельдгеймерыхі, якая ўжо сабралася ў дарогу і чакала з буквавым кіем у руцэ і кошыкам, напакаваным рознымі зёлкамі, гаршчэчкамі і бутэлеккамі з лекамі, якія яна ўмела варыць.

Ніхто не здзівіўся па суседству, ніхто не абурыўся ўчынкам графа фон Цолерна, як тое прадказвала, шалеючы ад злосці, графіня. Наадварот, усе лічылі высакародным і вартым павагі ўчынак маладога графа, які даў прытулак пад старасць нямоглай жанчыне і свайму старому настаўніку-капелану з палаца, які адабралі ў яго мачыха і яго браты.

Граф фон Цолерн-Хіршберг неаднойчы спрабаваў памірыцца з братамі. Яму было невыносна, што пры выпадковай стрэчы з ім яны не толькі не жадалі размаўляць, а нават на яго прывітанне адварочваліся і не адказвалі.

Аднойчы яму прыйшла ў галаву думка, якім чынам усё ж скарыць іх сэрцы. Яму добра была вядомая іх прагнасць і сквапнасць.

Паміж трох палацаў на аднолькавай адлегласці была вялікая сажалка, якая адносілася ўсё ж да валаданняў

Куно. У той сажалцы, як нідзе ў суседзяў, вадзіліся незвычайныя шчупакі і карпы. Браты-блізняты былі заядлымі рыбаловамі, але бацька, да вялікай іх прыкрасці, забыўся гэтую сажалку адпісаць ім. Гонар не дазваляў ім употай лавіць рыбу на братавай сажалцы, а па-добраму дамаўляцца яны не жадалі, ды і не здольныя былі.

Куно добра ведаў: шчупакі і карпы з яго сажалкі не выходзяць з галавы яго братоў, і ён запрасіў іх аднойчы стрэцца там, на сажалцы.

Была ясная, вясновая раніца, калі ўсе трое братоў, як па заказу, з'ехаліся разам кожны са свайго палаца.

— Дзівіся! — усклікнуў Маленькі Шальк, — якое супадзенне! Я выехаў з Шальксберга роўна ў сем гадзін.

— “Я таксама. — І я...” адказалі браты — уладальнікі Хіршберга і Цолерна.

— А гэта азначае, што сажалка ляжыць якраз пасярэдзіне, — працягваў Шальк, — цудоўная сажалка!

— Вось пагэтаму я і запрасіў вас сюды. Я ж ведаю, якія вы аматары рыбалкі. Я і сам часам люблю пасядзець з вудай, але рыбы ў гэтай сажалцы столькі, што па-несхачу хопіць на ўсе тры палацы. А месца лавіць нам тут усім хопіць. Нават калі мы і збяромся тут утрых. І таму я жадаю, каб з гэтага дня сажалка сталася нашым агульным здабыткам, і кожны з вас будзе мець на яе гэтакія ж правы, як і я сам.

— Ого, які дабрадзеі наш братка! — насмешліва ўсклікнуў Маленькі Шальк. — Ён ашчаджае нам шэсць морганаў вады і некалькі сот карпаў і шчупакоў! Ну, а што ён патрабуе за іх ад нас? Бо, як вядома, толькі смерць даецца-прыходзіць не за плату!

— Мне не патрэбна ніякай ад вас платы! — адказаў Куно, — я толькі хацеў бы час ад часу з вамі бачыцца, размаўляць з вамі... Мы ж сыны аднаго бацькі.

— Не! — запярэчыў уладальнік Шальксберга. — Так не пойдзе! Таму што няма нічога дурней, чым збірацца ў кампаніі лавіць рыбу. Адзін абавязкова распалохае рыбу ў другога! Давайце лепей па чарзе. Скажам, у панядзелак і чацвер ты, Куно; у аўторак і пятніцу —

Вольф; а ў сераду і ў суботу — я. На мой погляд, гэтак будзе разумней.

— А па мне — гэтак не будзе лепей, — абазваўся заўсёды панылы Вольф, — я не маю намеру ні браць у некага падачкі, ні з некім нечым дзяліцца. Ты робіш, Куно, добра, прапануючы нам гэтую сажалку, бо мы ўсе маем на яе роўныя правы. Але давайце кінем косці, каму валодаць ёю наўпярод. Калі я буду шчаслівейшы за вас, то вы заўсёды здолееце папрасіць у мяне дазволу палавіць у ёй рыбу.

— Я не гуляю ў косці, — не згадзіўся Куно, засмучаны ўпартасцю братоў.

— Ну, вядома, наш братка такі сціплы, набожны, гульня ў косці для яго — смяротны грэх, — зарагатаў Маленькі Шальк. — Тады давайце, я прапаную вам іншую ўмову — яе не збаіцца нават самы свяцейшы з усіх святых. Давайце вернемся кожны дадому і возьмем свае вуды, і хто за сённяшнюю раніцу, пакуль у Цо-лерне не праб'е дванаццаць гадзін, наловіць больш рыбы, той і застанецца ўладальнікам сажалкі.

— Вар'яцтва, ды і толькі — штукаваць з тым, што належыць мне па праву, — прамовіў Куно, — але каб вы ўпэўніліся, што я сапраўды меў намер падзяліць з вамі сажалку, я гатовы на такую ўмову.

І браты раз'ехаліся кожны ў свой палац. Малодшыя — блізняты — тут жа разаслалі слуг выварочваць старыя камяні і збіраць нажыўку — чарвей, а Куно ўзяў сваю звычайную снасць і тую прыманку рыбе, якую навучыла яго некалі рыхтаваць старая Фельдгеймерыха. І ён зноў вярнуўся першым да сажалкі. Як толькі з'явіліся малодшыя браты, ён дазволіў ім выбраць мясціны, якія найболей ім спадабаюцца. А тым часам і сам закінуў вуду.

І што ж? Рыба нібыта адчула ў ім гаспадара і палыла да яго навыверадкі. Тлустыя карпы і вёрткія шчупакі так і кішэлі вакол лёскі. Куно не паспяваў здымаць іх з кручка і кідаць на траву, як ужо новая плойма падплывала і нібыта сама прасілася на кручок. Буйная рыба адпыхвала моладзь... Куно ледзь пас-

пяваў спраўляцца. Не мінула і дзвюх гадзін, як уся трава вакол яго была завалена адборнейшай рыбай. Тады ён паклаў вуду і пайшоў паглядзець, як ідзе лоўля ў братоў. Маленькі Шальк злавіў аднаго толькі дробнага карпа і дзве мізэрныя плотачкі. Вольфу трапіліся тры вусачы і яшчэ крыху драбязы-пячкуроў. Браты, змрочна насупіўшыся, глядзелі ў ваду. З месцаў, дзе яны сядзелі, добра была бачна велізарная куча рыбы, якую налавіў Куно. Калі Куно падышоў да свайго брата Вольфа, той раз'юшана ўскочыў з месца, парваў лёску, паламаў вудзільна і пакідаў усё ў ваду.

— Тут усё не так! — закрычаў ён. — Тут усё падроблена! Інакш ты, дурны Куно, не нацягаў бы столькі рыбы, якую мне не ўдалося б налавіць за цэлы год.

— Так, так! Я прыгадваю! — падхапіў Маленькі Шальк. — Гэта ж яго тая ведзьма Фельдгеймерыха навучыла лавіць рыбу. А мы, дурні, надумаліся з ім раўняцца! Ён хутка сам зробіцца гэтакім жа ведзьмаком!

— Ну і мярзотнікі ж вы! — гнеўна ўсклікнуў Куно. — За сённяшнюю раніцу я добра нагледзеўся на вашу сквапнасць і бессаромства... Вон адсюль! І каб нагі вашай болей тут не было! І ведайце: вы свае душы паганяныя выратавалі б, калі б хоць напалову былі б дабрадзейнымі, як тая жанчына, якую вы няславіце ведзьмай.

— Ну, якая яна ведзьма? — з'едліва засмяяўся Шальк. — Сапраўдныя ведзьмы здольныя прадказваць усё на свеце. А твая Фельдгеймерыха падобная на прадказальніцу, як гусак на лебедзя... Прадказвала ж яна нябожчыку бацьку, што большую частку яго спадчыны можна будзе прадаць за адзін гульдэн з аланем, а хто не ведае, што перад смерцю яму належала ўсё бачнае з вежаў палаца Цолерн! Твая, братка, Фельдгеймерыха не інакш як старая вар'ятка. А сам ты — дурны Куно.

Усё гэта выплюхнуўшы, Шальк паскакаў у свой палац: ён пабойваўся моцнай рукі старэйшага брата. Следам за ім падаўся і Вольф, не спыняючы праклёнаў і лаянкі, якой ён добра вывучыўся ў свайго бацькі.

Сумны, з болем у душы, накіраваўся дадому Куно. Цяпер ён быў упэўнены, што памірыцца з братамі ён ніколі не здолее. Яму так было цяжка, што назаўтра ён моцна захварэў. І толькі суцяшальныя добрыя словы патэра Ёзафа і гаючыя напоі, якія рыхтавала адданая яму пані Фельдгеймер, выратавалі яго ад смерці.

Браты ж, як толькі дачуліся пра цяжкую хваробу Куно, ад радасці наладзілі такое піраванне, што зусім сп'янеўшы, дамовіліся: як толькі дурны Куно памрэ, той, хто першы дачуецца пра гэта, дасць залп з усіх гарматаў на сваіх вежах, каб паведаміць другому. І ён жа атрымае права выкаціць з падвала ў Куно бочку самага лепшага віна. З таго дня Вольф загадаў, каб хто-небудзь з яго слуг нязменна стаяў на варце, не падалёк ад Хіршберга. А Маленькі Шальк нават здолеў падкупіць за вялікія грошы нейкага слугу Куно, каб той адразу ж паведаміў яму, калі яго пан будзе на сконе.

Але слуга той быў адданы свайму высакароднаму пану, а не прайдзісвету графу Шалькбергу. Даведаўшыся ад Фельдгеймерыхі, што пан яго ідзе на папраўку, ён паведаміў ёй пра змову малодшых братоў і намер іх стрэць смерць графа Куно фон Цолерн салютам з гарматаў. Пачуўшы такую подласць, старая прыйшла ў страшэнны гнеў і адразу ж усё паведаміла графу, але паколькі ён ніяк не хацеў паверыць у такое вераломства братоў, яна параіла выпрабаваць іх: распусціць чутку, нібыта ён сапраўды памёр, і тады яны пакажуць сябе — будуць салютаваць ці не.

Граф паклікаў да сябе слугу, падкупленага яго братам, распытаў яго самога і загадаў скакаць конна ў Шальксберг з паведамленнем пра яго нібыта хуткую смерць.

Калі той імчаў уніз па схіле Хіршберга, яго ўбачыў слуга графа Вольфа фон Цолерн і запытаў яго, куды ён гэтак спяшаецца.

— Ай, не кажы! — адказаў той. — Мой бедны пан, пэўна, не дажыве да раніцы. Ні ў кога не засталася ўжо ніякай надзеі.

— Вунь як! Значыць, прыйшоў, нарэшце, яго час!

І слуга графа Вольфа ўскочыў на свайго каня і пагнаў яго ў гару, да палаца Цолерн, з такой сілай, што бедны конь ля самых варот упаў як падстрэлены. І сам ён, ледзь паспеўшы выгукнуць: “Граф Куно памірае!”, таксама зваліўся нежывы.

Тут жа з Вышняга Цолерна загрымеў залп. Граф Вольф са сваёй маці трыумфавалі: іх захаплялі і гарматныя выбухі, і бочка добрага віна, і ўся спадчына — ад сажалкі да неацэнных каштоўнасцяў маці Куно... Адначасова пачулі яны і залпы ў Шальксбергу. І Вольф з усмешкай сказаў маці:

— Шальк таксама не спаў у шапку; у яго, відаць, быў свой шпіён. Нічога не паробіш: давядзецца падзяліць з ім віно, як і ўсю астатнюю спадчыну.

І ён спешна сеў на каня, баючыся, што Шальк апарэдзіць яго і паспее захапіць лепшыя каштоўнасці нябожчыка, пакуль туды прыедзе ён сам.

Аднак ля сажалкі браты сустрэліся, і абодва пачырванелі ад таго, што хацелі абхітрыць адзін другога, каб прыехаць першым. Па дарозе ў Хіршберг яны нават не згадвалі пра Куно, а толькі вельмі дакладна абмяркоўвалі, як падзяліць ім спадчыну і каму з іх павінен дастацца Хіршберг. Калі яны ўз’ехалі на мост, што вёў у двор палаца, то раптам убачылі ў вакне свайго брата. Ён быў жывы-здоровы, глядзеў на іх зверху, і вочы яго палалі абурэннем і гневамі. Браты страшэнна перапалохаліся. Спачатку яны падумалі, што гэта прывід і пачалі хрысціцца. Але калі ўсё ж упэўніліся, што гэта — жывы сапраўдны чалавек — іх брат Куно, Вольф выгукнуў:

— На табе! А мы думалі, што ты памёр!

— Ну, памерці не абавязкова сёння — можна і пазней, — злосна азваўся Шальк.

Куно ж грозна загадаў ім:

— Вон адсюль! З гэтага часу мы — не радня! Я выдатна чуў вашы гарматныя салюты! Але зірніце сюды, дзе стаяць гарматы мае. Я загадаў, як належыць, зарадзіць іх ядрамі ў ваш гонар! Хутчэй жа знікніце з

маіх воч, а то вам давядзецца даведацца, як страляюць у Хіршбергу!

Яны не дазволілі доўга сябе ўпрошваць, разумеючы, што тут няма жарту. Прышпорыўшы коней, абодва наўздагон адзін за другім паімчалі ўніз з гары. А Куно ўслед ім выпусціў зарад, і ён праляцеў у іх над самымі галовамі, прымусіўшы адвесіць нізкі пачцівы паклон. Куно хацеў толькі добра папалохаць іх. Ён зусім не збіраўся рабіць ім бяды.

— Навошта ж ты паліў, балван? — злосна накінуўся на брата Шальк.— Я ж страляў, толькі пачуўшы твае гарматы.

— І зусім не я! Можаш спытаць у нашай маці,— запярэчыў Вольф.— Першы страляў ты, і гэта праз цябе, малакасос, мы сцярпелі такую ганьбу!

Малодшы не пакінуў за сабою доўгу і не пашкадаваў брату злосных абразлівых тытулаў. Даехаўшы да сажалкі, яны паспелі ўжо ўчаставаць адзін аднаго такой лаянкай, на якую толькі быў здольны і пакінуў ім у спадчыну Цолерн-Навальнічная Хмара. Раз'ехаліся яны абодва раз'юшаныя, палыхаючы нянавісцю і злобою.

На наступны дзень Куно саставіў тастамент, і пані Фельдгеймер сказала патару:

— Не здзіўлюся, што не надта прыемны падаруначак атрымаюць ад брата гэтыя прайдзісветы.

І як ёй — па яе жаночай схільнасці — ні жадалася даведацца, што было напісана ў тастаменце, выведаць гэта ў свайго любага маладога пана ніяк не ўдалося. Тым болей што праз год гэтая добрая жанчына памерла. Не дапамаглі ёй яе бальзамы, ні адвары — бо забрала яе не хвароба, а яе дзевяноста восем гадоў. А гады звядуць у магілу і самага здоровага чалавека. Граф Куно наладзіў ёй такое пахаванне, нібыта яна была яго роднай маткаю, а не беднай простаю жанчынай. І ён адчуў большую адзіноту ў сваім палацы, тым больш што і патар Ёзэф таксама ненадоўга затрымаўся на свеце і пайшоў следам за пані Фельдгеймер.

Аднак нядоўгай была яго пакута ад адзіноты: добры Куно памёр на дваццаць восьмым годзе. Нядобрыя

языкі сцвярджалі, што прычынай смерці была атрута, якую падаслаў яму Маленькі Шальк.

Як бы там ні было, але праз некалькі гадзін пасля яго смерці зноў загрымелі гарматы: у Цолерне і ў Шальксбергу далі па дваццаць пяць залпаў.

— На гэты раз ён усё-ткі не выкруціўся ад смерці, — задаволена пацёр рукі Шальк, калі яны стрэліся з Вольфам па дарозе ў Хіршберг.

— Не выкруціўся, — згадзіўся Вольф, — але калі ён часам уваскрэсне і зноў возьмецца гнаць нас з двара, дык я на гэты раз прыхапіў з сабою стрэльбу. Ужо яна прымусіць яго быць далікатным і змоўкнуць.

Калі яны ехалі ўверх па схіле Хіршберга, да іх далучыўся незнаёмы коннік са світай. Яны прынялі яго за сябра нябожчыка, які ехаў на пахаванне. Таму яны прыкінуліся надта засмучанымі, усхвалялі нябожчыка, наракалі на жорсткасць такой, без пары, яго смерці, а Маленькі Шальк нават пусціў падрабную кракадзілавую слязу. Аднак незнаёмы коннік не адказваў ім, а толькі моўчкі ехаў з імі побач.

— Ну, а цяпер можна і адвесці душу! Падавай нам, краўчы, віна, ды самага найлепшага! — гукнуў Вольф, саскокваючы з каня.

Браты падняліся па вінтавой лесвіцы і зайшлі ў залу. Маўклівы рыцар пайшоў следам за імі і туды, а калі Вольф з Шалькам па-гаспадарску расселіся за сталом, ён дастаў з кішэні срэбную манету, кінуў яе са званам на каменную сталешніцу і сказаў:

— Вось ваша спадчына, атрымлівайце яе — гульдэн з аленам. Усё па законе.

Тут браты пераглянуліся і са смехам спыталі ў рыцара, што ён гэтым хоча сказаць?

Рыцар дастаў пергамент з патрэбнай колькасцю пячатак, дзе дурны Куно запісаў усе крыўды, якія ён толькі выцерпеў за ўсё жыццё ад сваіх братоў і, урэшце, выказваў сваю волю, каб у выпадку яго смерці ўся яго спадчына, увесь яго набытак, за выключэннем каштоўнасцей яго нябожчыцы маці, былі праданыя Вюртэмбергу, і не болей не меней, як за адзін нікчэмны

гульдэн з аленем! А на каштоўнасці ён запавядаў пабу-
даваць у горадзе Балінгене прытулак для бедных.

Вось ужо калі браты здзівіліся, дык здзівіліся, але
цяпер ім было ўжо не да смеху. Яны толькі сціснулі
зубы ад злосці — дзе ім было прававацца з Вюртэмбер-
гам.

Так страцілі яны выдатны маёнтак, лес і поле і го-
рад Балінген і нават такую рыбную сажалку, а ў спад-
чыну атрымалі ўсяго толькі адзін няшчасны гульдэн з
аленем. Вольф зняважліва засунуў яго ў кішэню кам-
зола, насунуў на галаву берэт і, не развітаўшыся, па-
гардліва абышоў Вюртэмбергскага камісара. На двары
ён ускочыў на каня і паімчаў у Цолерн. На другі дзень,
калі маці пачала яго дапякаць, што яны з братам пра-
варонілі маёнтак і гэтакія каштоўнасці, ён накіраваў-
ся ў Шальксберг.

— Як мы абыдземся з нашай спадчынай: прап'ём
ці прагуляем? — спытаў ён у Шалька.

— Давай лепей прап'ём, — адказаў той. — Тады мы
пакарыстаемся абодва. Паехалі ў Балінген! Пакажам-
ся там усім на злосць, хоць і страцілі мы гарадок гэтак
па-дурному.

— А “Ягнятка” частуе выдатным чырвоным ві-
ном — лепшага не п'е нават сам імператар, — дадаў
Вольф.

І вось яны скіраваліся ў Балінген, да “Ягнятка”,
спыталі, колькі каштуе кварта чырвонага, і пілі да таго
часу, пакуль не прапілі ўвесь гульдэн. Тады Вольф
выцягнуў срэбную манету з адчаканеным у скоку аленем
і кінуў яе на стол.

— Вось гульдэн, і мы разлічыліся!

Гаспадар узяў гульдэн, агледзеў яго з аднаго боку,
з другога і, усміхаючыся, раптам сказаў:

— Вядома, разлічыліся б, каб на гэтым гульдэне не
было аленя... Учора да нас прыскакаў ганец са Штут-
гарта, а сёння вяшчальнікі з барабанным боем ад імя
герцага Вюртэмбергскага абвясцілі — да яго ж цяпер
адышоў наш гарадок, — што грошы гэтыя выйшлі з
ужытку. Так што плата сёння ідзе ўжо другімі.

Браты пабялелі і пераглянуліся.

— Плаці ты! — сказаў адзін.

— А ў цябе хіба няма іншых грошай? — спытаў другі.

Карацей кажучы, такім вось чынам засталіся яны даўжнікамі “Ягнятку” на адзін гульдэн.

Моўчкі вярталіся яны сваёй дарогай дадому, пакуль не даехалі да развілкі, дзе адна паваротка вяла да Цолерна, другая — на Шальксберг.

— І што ж атрымліваецца? — сказаў Шальк.— Мы, значыцца, атрымалі спадчыны менш, чым нічога. Ды і віно да таго ж было паскуднае.

— Гэта так, — згадзіўся Вольф.— Вось і збылося тое, што прадказвала старая ведзьма Фельдгеймерыха: “Пабачым, што з вашае спадчыны будзе каштаваць гульдэн з аленам!..” А цяпер нам за яго не далі і кварталы віна!

— Сам ведаю! — азваўся уладальнік Шальксберга.

— Глупства! — узлаваўся на сябе і на цэлы свет той, хто валодаў Цолернам, і з усяе моцы пагнаў каня.

КАРАБЕЛЬ ПРЫВІДАЎ

Мой бацька трымаў у Бальсоры маленькую краму. Ён быў ні бедны, ні багаты. Належаў да тых людзей, якія неахвотна рызыкуюць з-за боязі згубіць тое, што маюць. А мяне выхаваў у прастаце і прамаце, дамогся таго, што я з малалецтва мог быць яго памочнікам.

Як мне споўнілася васемнаццаць гадоў, бацька рашыўся на першую буйную гандлёвую здзелку. Але нечакана памёр. Відаць, вельмі трывожыўся, што даверыў моту тысячу залатых. Минула ўсяго некалькі тыдняў, і прыйшла вестка аб гібелі карабля, на які мой бацька пагрузіў тавары. Пра гэта ён ужо не мог ведаць.

Бяда не скарыла маю юнацкую адвагу. Я прадаў усю бацькаву маёмасць, узяў з сабой вернага слугу,

які жадаў быць са мной да канца, і пусціўся шукаць шчасця на чужыне.

Са спадарожным ветрам адплылі мы з Бальсорскай гавані. Наш карабель накіроўваўся ў Індыю. Каля двух тыдняў мы плылі спакойна, ды раптам капітан паведаміў нам, што набліжаецца бура. Ён быў вельмі заклапочаны. Відаць, не вельмі добра ведаў фарватэр — водны шлях для бяспечнага плавання. Па яго загаду знялі ўсе парусы, і мы павольна паплылі па цячэнні.

Наступіла ноч, ясная і халодная, і капітан пачаў падумаць, што памыліўся, прадказваючы буру. Ды раптам каля нас пранёсся карабель, якога мы раней не бачылі. З яго палубы да нас даляцелі крыкі дзікай весялосці. Яны мяне страшэнна здзівілі. А капітан смяртэльна пабляднеў і ўсклікнуў: “Мой карабель загінуў!.. То плыве сама смерць!..”

Да нас кінуліся матросы. Яны ўсхвалявана крычалі: “Ці бачылі вы яго? Цяпер нам канцы”. Капітан загадаў чытаць малітвы, а сам узяўся за руль.

Нечакана наляцела бура. Праз які час карабель наш затрашчаў і застыў на месцы. Адразу ж на ваду спусцілі лодкі. І як толькі мы ўсе пераселі ў іх, на нашых вачах карабель патануў.

Але бедства гэтым не скончылася. Бура ўзмацнялася, кіраваць лодкай рабілася немагчыма. Я моцна абняў свайго слугу, і мы пакляліся трымацца адзін аднаго да апошняй хвіліны.

Урэшце пачало світаць. Вецер падхапіў нашу лодку і перакуліў яе. Я страціў прытомнасць. Ачнуўся ў абдымках майго вернага слугі. Ён выратаваўся сам на перакуленай лодцы і ўсцягнуў мяне на яе.

Бура сцішылася. І мы ўбачылі непадалёк нейкі карабель. Хвалі неслі нас да яго. Калі наблізіліся, я пазнаў той самы карабель, які ноччу праімчаў міма нас і прывёў у такі жах капітана. Цяпер мяне ахапіў страх. Я прыгадаў прадказанне капітана.

На наш вокліч ніхто не адгукнуўся з таямнічага судна. З носа карабля звісаў доўгі канат. Нам удалося ўхапіцца за яго. Мы пачалі падымацца наверх. Жах-

лівае відовішча ўбачылі мы, калі падняліся на палубу. Уся падлога была заліта крывёю, на ёй ляжалі трупы ў турэцкіх адзежах. А каля грот-мачты — багата апра-нуты чалавек з ятаганам у руцэ. Твар яго бледны, скажоны. Ён быў мёртвы і прыбіты цвіком да мачты.

Страх скаваў мае ногі. Я баяўся дыхнуць. Гэтак жа перапалохаўся і мой спадарожнік. Мы перахрысціліся і рушылі далей. Пасля кожнага кроку азіраліся, ці не пакажацца яшчэ што-небудзь больш страшнае. Але наўкол былі толькі мы ды акіяны.

Калі дайшлі да лесвіцы, якая вяла ў трум, мой верны слуга загаварыў: “О, мой уладар! Тут здарылася нешта жудаснае. Але, калі ўнізе, у труме забойцы, я гатоў ім здацца, толькі б не быць сярод гэтых мерцвякоў”. Так думаў і я.

Мы сабраліся з духам і пачалі спускацца па лесвіцы. Але і ўнізе стаяла мёртвая цішыня. Толькі гулка чуліся нашы крокі. Прыпыніліся каля каюты. Я прыклаў вуха да дзвярэй — ціха. Адчыніў дзверы. У каюце — беспарадак, валяюцца адзенне, зброя, іншыя прадметы. Пайшлі далей. Ва ўсіх памяшканнях ляжалі шоўк, жэмчуг, цукар, іншае дабро. Што рабіць?

Мы з Ібрагімам падмацаваліся ежай, напіткамі, якіх было тут удосталь, і вярнуліся на палубу. Але тут зноў мароз прабегаў па скуры ад жудаснага відовішча. Мы хацелі павыкідваць трупы за борт. Ды не маглі зрушыць іх з месца. Яны былі нібыта прыкаваны да падлогі. І капітана не адарвалі ад мачты. Нават з застылай рукі не змаглі выняць ятаган.

Дзень мы правялі ў сумным роздуме пра наш лёс. А калі наступіла ноч, я дазволіў старому Ібрагіму легчы спаць. Сам жа вырашыў заставацца на палубе. А мо з’явіцца якая-небудзь дапамога?

Узышоў месяц. Набліжалася поўнач. І мяне пачаў адольваць сон. Міжволі я зваліўся за бочку, якая стаяла побач на палубе. Але гэта, відаць, быў не сон, а хутчэй забыццё, бо я чуў, як біліся хвалі аб борт карабля, як рыпелі парусы і світалі пад ветрам.

Раптам я пачуў на палубе мужчынскія галасы і

крокі. Я хацеў узняцца і паглядзець, але нябачная сіла паралізавала мяне. Я нават вочы не змог прыадкрыць. А галасы рабіліся ўсё больш выразнымі. Праз шум я вылучыў нейчы ўладарны голас. Нехта пачаў падцягваць канаты і мацаваць парусы. Але ўсведамленне маё памуцілася, я ўпаў у глыбокі сон.

Прачнуўся я толькі тады, калі сонца ўжо стаяла высока ў небе і паліла мне твар. Я азірнуўся па баках. Бура, нейчыя крокі і галасы, якія мне чуліся ноччу, уявіліся сном. Вакол мяне ўсё было, як і ўчора. Нерухама ляжалі мерцвякі, нерухама стаяў прыколаты да мачты капітан. Я падняўся, каб адшукаць майго слугу.

Ён сядзеў у каюце, быў вельмі задуменны. “О, гаспадар,— усклікнуў ён, калі я ўвайшоў туды,— лепш ляжаць мне на дне мора, чым правесці яшчэ адну ноч на гэтым д’ябальскім караблі!” Я спытаў яго, чаму ён такі ўзрушаны. Ібрагім адказаў: “Я паспаў некалькі гадзін і прачнуўся ад незразумелага шуму. Над маёй галавой чулася нейкая бегатня. Да мяне даляталі крыкі. Цяжкія крокі пачуліся і на лесвіцы. У галаве маёй усё змяшалася, і толькі на імгненне свядомасць вярталася да мяне. Бачылася мне, як той самы чалавек, які быў прыбіты да мачты, сядзеў тут за сталом, спяваў і піў віно. І той, у пунсовым кафтане, які ляжаў на палубе мёртвым, здаецца, сядзеў побач і піў разам з ім”. Так апавядаў мой стары слуга.

Цяпер, сябры, разумеце, што было ў мяне на душы? Я ж таксама выразна чуў валтузню мерцвякоў. Плыць на караблі ў такой кампаніі здавалася мне жудасным. Задуменны Ібрагім прыгадаў закляцце, якому вучыў яго дзед-падарожнік, якое дапамагала супраць вядзьмарства і наслання. Апроч гэтага, мой стары слуга запэўніў мяне, што стараннае чытанне малітваў дапаможа нам на наступную ноч адолець ненатуральны сон, які ахопліваў нас.

Прапанова слугі мне спадабалася. З трывогай чакалі мы набліжэння ночы. Каля каюты капітана была каморка. Там вырашылі схавацца.

Мы прасвідравалі ў дзвярах некалькі дзірак, каб праз іх можна было бачыць усю каюту. Пасля моцна зачынілі дзверы знутры. А Ібрагім напісаў на ўсіх чатырох кутках імя прарока. Так мы падрыхтаваліся да жудасаў ночы.

І зноў каля адзінаццаці гадзін мяне нястрымна пачало хіліць на сон. Слуга параіў прачытаць некалькі малітваў. Яны крыху дапамаглі мне. І тут зноў прачнулася жыццё. Канаты зарыпелі. На палубе пачуліся крокі. Да нас даляцелі таямнічыя галасы. Мы сядзелі ў напружаным чаканні, ды раптам пачулі, як нехта спускаецца па лесвіцы ў каюту. Ібрагім зашаптаў заклацце:

Ці лётаеце вы на прасторы,
Ці хаваецеся пад зямлёй,
Ці гаіцеся ў нетрах марскіх,
Мо кружыць вас віхор агнявы,—
Алах ваш тварэц і ўладыка,
Усіх духаў адзін уладар...

Прызнаюся, я не вельмі верыў у гэта заклацце, а калі нашы дзверы адчыніліся, валасы ў мяне дыбам сталі. У каюту ўвайшоў той высокі статны чалавек, якога бачыў я прыбітым да мачты. Цвік і цяпер тырчаў у ягоным ілбе. За ім увайшоў яшчэ адзін, адзеты не так багата, і яго прыкмеціў я ляжачым наверху. Першы, бясспрэчна, капітан, меў бледны твар, доўгую чорную бараду. Ён дзіка варочаў вачыма, аглядваў каюту. Я добра разгледзеў яго, калі той праходзіў міма. Ён, відаць, не звяртаў увагі на дзверы, за якімі мы хаваліся. Капітан і яго спадарожнік уселіся за стол пасярод каюты і загаварылі на незнаёмай нам мове. Гаварылі моцна, амаль крычалі. Галасы іх рабіліся ўсё больш моцнымі і лютымі. Капітан, нарэшце, грукнуў кулаком па стале так, што аж сцены задрыжэлі. Яго субяседнік падскочыў, дзіка зарагатаў і кіўнуў капітану, каб той рухаўся за ім. Капітан падняўся, выхапіў ятаган з нажаў, і абодва пакінулі каюту.

Мы ўздыхнулі вальней, калі яны пайшлі, але нашы страхі на гэтым не скончыліся. На палубе рабілася ўсё

шумней і шумней. Адтуль чуліся бегатня, крыкі, смех, выццё. Урэшце, шум ператварыўся ў пякельны грукат, здавалася, палуба з усімі парусамі абвальваецца на нас. Прагучаў звон зброі, крык — і зноў наступіла мёртвая цішыня. Калі праз некалькі гадзін мы адважыліся падняцца наверх, то ўсё было, як і раней. Мерцвякі ляжалі нерухомя і адзервянелыя.

Так правялі мы на караблі некалькі дзён. Карабель павольна рухаўся на ўсход, дзе, па майму разліку, павінна знаходзіцца зямля. Але гэта адбывалася, відаць, толькі ўдзень, а ноччу мы як бы вярталіся назад, бо пры ўзыходзе сонца карабель заўсёды аказваўся на былым месцы. Растлумачыць сабе гэту з'яву мы маглі толькі адным: мерцвякі па начах плылі на ўсіх парусах назад. Каб гэта прадухіліць, мы да наступнай ночы падвязалі парусы і напісалі на пергаментным скрутку імя прарока, дадалі туды дзедава закляцце і абкруцілі тым скруткам звязаныя парусы. З хваляваннем чакалі мы ў сваёй каморцы, што будзе далей.

Прывіды ў гэту ноч шалелі яшчэ мацней. Але раніцай мы заўважылі, што парусы былі падвязаны так, як мы іх пакінулі. Цяпер, на працягу дня, мы пачалі распускаць столькі парусоў, колькі патрабавалася, каб карабель паціху рухаўся ўперад. Так мы за пяць дзён прайшлі даволі вялікую адлегласць.

Урэшце раніцай шостага дня мы ўбачылі непадалёк зямлю і пачалі дзякаваць Алаха і прарока за наша выратаванне. Увесь гэты дзень і наступную ноч мы плылі ўздоўж берага. А на сёмую раніцу падышлі да нейкага горада. З цяжкасцю нам удалося кінуць якар, які адразу ж замацаваўся. Спусцілі на ваду лодку, налеглі на вёслы і паплылі да горада. Праз паўгадзіны мы ўвайшлі ў раку, якая ўпадала ў мора, і падняліся на бераг.

Каля гарадской брамы мы даведаліся, як называецца горад. Гэта было індыйскае паселішча. Яно, выходзіць, знаходзілася якраз у тых мясцінах, куды я першапачаткова збіраўся плыць.

Мы падмацаваліся ў мясцовай харчэўні і пачалі

шукаць мудрага і вучонага чалавека, які б быў дасведчаны ў чарадзеістве. Нам паказалі вуліцу і мізэрны домік, у якім жыў Мулей.

У доміку сустрэў мяне сівабароды дзядок з доўгім носам, і спытаў, што мне трэба. Я пераканаўся, што гэта Мулей, і папрасіў у яго парады, як быць з мерцвякамі, якім чынам прыбраць іх з палубы.

Чарадзеі адказаў мне, што матросы, відаць, асуджаны плаваць па моры за нейкае ліхадзеіства. Ён мяркуе, што чары рассеюцца, як толькі мерцвякі будуць перанесены на зямлю. Але зняць іх можна толькі з дошкамі, на якіх яны ляжаць. Карабель жа з усім яго багаццем, сказаў дзядок, належыць мне, бо менавіта я знайшоў яго. Гэта трэба захоўваць у глыбокай тайне. Чарадзеі намякнуў, калі я зраблю яму невялікі падарунак, то ён разам са сваімі рабамі дапаможа мне вынесці мерцвякоў. Я паабяцаў шчодро аддзячыць яму.

У дарогу мы ўзялі з сабой пяцярых рабоў з піламі і сякерамі. І вельмі хутка, калі сонца яшчэ стаяла высока, даплылі да карабля. Мы тут жа ўзяліся за працу. І праз гадзіну першыя чацвёрта мерцвякоў ужо ляжалі ў лодцы. Рабам было загадана перавезці іх на зямлю і там пахаваць. Калі яны вярнуліся назад, то расказалі дзіўнае. Як толькі яны перанеслі мерцвякоў з лодкі і паклалі на зямлю, яны тут жа ператварыліся ў прах.

Мы працягвалі выпілоўваць дошкі. Так да вечара мы перавезлі на зямлю ўсіх мерцвякоў. Застаўся толькі той, што быў прыбіты да мачты. Выцягнуць цвік з дрэва нам аніяк не ўдавалася. Ссекчы мачту, каб вынесці капітана на зямлю, таксама не выходзіла. З гэтай бяды нас зноў выручыў Мулей.

Ён тэрмінова адправіў аднаго з рабоў на бераг, загадаў яму прывезці гаршчок з зямлёй. Калі гаршчок быў на караблі, чарадзеі пашаптаў над ім нейкія таямнічыя словы і высыпаў зямлю на галаву мерцвяка. Той адкрыў вочы, глыбока ўздыхнуў, а рана ад цвіка ў яго на лбе пачала крывавіць. Цяпер мы лёгка выцягнулі цвік, і паранены ўпаў на рукі аднаго з рабоў.

— Хто прывёў мяне сюды? — спытаў ён, калі ачнуўся.

Мулей паказаў на мяне, і я падышоў да яго бліжэй. Капітан зноў загаварыў:

— Дзякуй табе, невядомы чужаземец, ты выратаваў мяне ад доўгіх мучэнняў. Ужо пяцьдзесят гадоў маё цела плавае па гэтых хвалях. А кожную ноч дух асуджаны быў вяртацца ў яго. Але цяпер да маёй галавы дакранулася зямля, я атрымаў адпушчэнне і магу пайсці да сваіх патомкаў.

Я папрасіў расказаць нам, у чым прычына яго пакутаў, і ён паспавядаўся:

— Пяцьдзесят гадоў назад я быў уплывовым, знакамітым чалавекам. Жыў у Алжыры. Схільнасць да нажывы ўзбудзіла мяне падрыхтаваць карабель і заняцца пірацтвам. Я займаўся гэтым рамяством доўга. І раптам на карабель у Занце ка мне падсеў дэрвіш, рэлігійны жабрак-аскет. Захацеў праехаць бясплатна. Мы з таварышамі былі людзі грубыя і зняважылі святасць дэрвіша. Я нават дазволіў сабе насміхацца над ім. Адночы ён асмеліўся асудзіць мой грахоўны лад жыцця. Я закіпеў у гневе, кінуўся на палубу і ўсадзіў у яго грудзі кінжал. Паміраючы, ён пракляў мяне і мой экіпаж. Сказаў, што нам не дадзена ні жыць, ні памерці, пакуль мы не дакранемся галавой зямлі. Дэрвіш памёр. Мы кінулі яго ў мора і пасмяяліся над яго пагрозамі. Але словы яго збыліся ў тую ж ноч. Частка майго экіпажа ўзбунтавалася супраць мяне. Адбылася лютая схватка. Мае прыхільнікі былі перажытыя, і мяцежнікі прыбілі мяне да мачты. Але ж і яны самі загінулі ад атрыманых ран. Карабель стаў вялікай магілай... Наступнай ноччу, у той самы час, калі мы кінулі дэрвіша ў мора, усе мы ачнуліся. Жыццё вярнулася да нас, але гаварыць і рабіць мы маглі толькі тое, што гаварылі і рабілі ў пагібельную ноч. Так мы плаваем ужо пяцьдзесят гадоў — не можам ні жыць, ні памерці, бо як нам было дасягнуць зямлі? З шалёнай радасцю распускалі мы ўсе парусы кожны раз,

як пачыналася бура, спадзеючыся разбіцца аб скалу і знайсці стомленай галаве супакой на дне мора. Але гэта нам не ўдавалася. Цяпер урэшце я памру. Яшчэ раз дзякую табе, мой невядомы выратавальнік! Хай мае скарбы на караблі будуць табе ўзнагародай. Вазьмі іх і карабель у знак маёй удзячнасці...

Сказаўшы гэта, капітан панік галавой. І ў той жа міг ператварыўся ў прах. Мы сабралі прах у скрыначку і закапалі яго ў зямлю.

У горадзе я знайшоў рабочых, якія адрамантавалі мой карабель. З вялікім прыбыткам памяняў тавары, якія былі на борце, на іншыя. Шчодра разлічыўся са сваім сябрам Мулеем. Наняў матросаў і накіраваўся да сябе на радзіму. Аднак плыў я не прамым шляхам, а прычальваў да розных астравоў і краін, прадаваў там тавары.

Праз дзевяць месяцаў я прыбыў у Бальсору, падвоўшы спадчыну, атрыманую ад памершага капітана. Мае суграмадзяне здзівіліся майму багаццю, думалі, што я, напэўна, адшукаў алмазную пячору знакамітага марахода Сінбада. Я не разупэўніваў іх.

З той пары ўсе бальсарскія юнакі, як толькі дасягалі васемнаццаці гадоў, адпраўляліся ў падарожжы, каб, падобна мне, знайсці сваё шчасце. А я жыў спакойна і мірна. Кожныя пяць гадоў ездзіў у Мекку, каб падзякаваць у святых мясцінах самога Бога за яго міласць і ўпрасіць яго, каб прыняў да сябе ў рай капітана і яго таварышаў.

АДСЕЧАНАЯ РУКА

Нарадзіўся я ў Канстанцінопалі. Бацька мой быў драгаманам, так называліся перакладчыкі пры дыпламатычных прадстаўніцтвах у краінах Усходу. Апроч таго ён займаўся гандлем. Мне даў добрае выхаванне. Сам навучаў мяне, даручаў маю адукацыю аднаму з

нашых святароў. Спачатку рыхтаваў мяне сваім пераемнікам у гандлі, пасля вырашыў зрабіць з мяне доктара.

У нашым доме бывала шмат франкаў, і адзін з іх угаварыў бацьку паслаць мяне вучыцца да яго на радзіму, у горад Парыж. Там, казаў, гэтаму рамяству навучаюць найлепшым чынам, да таго ж — дарма.

Мой бацька даў згоду, і франк сказаў мне, каб я быў гатовы ў дарогу праз тры месяцы. Я быў бязмежна рады, і не мог дачакацца той хвіліны, калі мы пагрузімся на карабель.

Вечарам, перад ад'ездам, бацька завёў мяне ў сваю спальню, абняў мяне і сказаў:

— Зірні, сын мой, якую я адзежу падрыхтаваў табе ў дарогу. І зброя прызначаецца табе. Яна яшчэ ад дзеда. Я ведаю, ты ўмееш валодаць зброяй, але прымяняй яе толькі для абароны. Багацце маё невялікае, ды я і яго падзяліў на тры часткі. Адна належыць табе.— Другая — мне. А трэцяя — хай будзе на чорны дзень...

Бацька гаварыў, а слёзы стаялі ў яго вачах. Можна адчуваў, што мы болей не ўбачымся.

Падарожжа прайшло ўдала. Праз шэсць дзён мы прыбылі ў вялікі горад Парыж. Мой франкскі сябар наняў мне пакой і параіў беражліва траціць капітал.

Я пражыў у тым горадзе тры гады. Вучыўся ўсяму, што належыць ведаць вопытнаму доктару. Тутэйшыя норавы не вельмі мне падабаліся. Сапраўдных сяброў займаў няшмат, але гэта былі вельмі прыстойныя маладыя людзі.

Туга па радзіме адолела мяне. За ўвесь гэты час я нічога не чуў пра свайго бацьку. Хацелася вярнуцца дамоў. А тут падварнуўся зручны выпадак. З краіны франкаў да нас адпраўлялася пасольства. Я паступіў у свету пасла хірургам. Так дабраўся да Стамбула.

Бацькоўскі дом быў замкнуты. Суседзі паведамілі сумную навіну: мой бацька памёр два месяцы назад.

Асірацелы і адзінокі, пасяліўся я ў пустэльным доме. Грошай, якія бацька пакідаў на чорны дзень для мяне, я не знайшоў. Свяшчэннік патлумачыў: “Баць-

ка ваш памёр святым чалавекам, сваё багацце завяшчаў царкве". Мне засталася толькі парадавацца, што дом, а таксама бацькавыя тавары засталіся мне.

Цяжка мне жылося. Як доктар, я не мог заваяваць вядомасць без падтрымкі бацькі. Тавары яго не знаходзілі пакупнікоў. І аднойчы мяне наведала добрая думка. Я прыгадаў, як у краіне франкаў мае суайчыннікі вандравалі з краю ў край, прапаноўвалі свае тавары на гарадскіх базарах. У іх, як у замежнікаў, куплялі тавары ахвотней.

Я прадаў бацькоўскі дом. Частку грошай даў на захаванне надзейнаму сябру. На астатнія закупаў рэдкія ў краіне франкаў тавары — хусткі, шаўковыя тканіны, праціранні, масла. Купіў сабе месца на караблі і пусціўся ў другое плаванне да краіны франкаў.

Мы хутка і ўдала пераадолелі дарогу. І я пайшоў валачыцца па малых і вялікіх гарадах франкаў. Усюды знаходзіў памяркоўных пакупнікоў. Сябар мне падсылаў усё новыя тавары са Стамбула, і я з дня ў дзень рабіўся багацейшым.

Сабраўшы грошай, я адправіўся з таварамі ў Італію. Тут, у дадатак да гандлю, я пачаў зарабляць і сваімі лячэбнымі ведамі. Прыязджаў у нейкі горад і аб'яўляў, што прыбыў грэчаскі доктар, які вылечыў мноства хворых. Мае лекі прыносілі мне нямалы даход. Так я дабраўся да горада Фларэнцыі. Гэты горад быў па майму густу, і я вырашыў пажыць тут і адпачыць ад стамляльных падарожжаў.

Я наняў сабе лаўку з двума пакоямі і тут жа разаслаў аб'явы аб сабе, як пра купца і лекара. Да мяне хлынулі пакупнікі, хаця цэны ў мяне былі даволі высокія.

Так я шчасліва пражыў чатыры дні ў Фларэнцыі. І вось вечарам, калі ўжо збіраўся зачыняць лаўку, я агледзеў у адной з банак запіску, якую сам і паклаў туды. Там было запрашэнне прыйсці ў дванаццаць гадзін ночы на Стары мост. Я доўга думаў, хто б мог мяне туды клікаць? Відаць, хочуць тайком павесці да хворага, як было ўжо не адзін раз. І я пайшоў у прызначанае мес-

ца, захапіўшы з сабой шаблю, якую некалі падарыў бацька.

Ноч стаяла халодная. Свяціў месяц. І як толькі гарадскія званы прабілі поўнач, перада мной з'явіўся высокі чалавек, захутаны ў чырвоны плашч. Я спытаў:

— Калі гэта вы выклікалі мяне сюды, то скажыце, што вам трэба?

Чалавек у чырвоным павольна вымавіў:

— Ідзі за мной.

Мне зрабілася страшнавата, і я сказаў:

— Пачакай, васпан, дазволь мне спачатку даведацца, куды трэба ісці. І зрабіце ласку, адкрыйце мне свой твар.

Але чырвоны чалавек крыху нават зазлаваў:

— Як хочаш, Цаляўкос, не хочаш ісці, заставайся,— сказаў і павярнуўся ад мяне.

Тут ужо я ўскіпеў:

— Я не з тых, хто дазваляе любому дурню вадзіць сябе за нос. Выходзіць, я дарэмна тут тырчаў халоднай ноччу?

У тры скачкі я дагнаў незнаёмца, схапіў яго за плашч, а другой рукой узяўся за шаблю. Але незнаёмец вывернуўся ад мяне і пабег. А ў маіх руках застаўся яго плашч. Гнеў мой паціху астываў. У мяне заставалася ўліка, якая магла стаць ключом да незвычайнай загадкі.

Я накінуў на плечы плашч і адправіўся дамоў. Але крокаў праз сто нехта прамільгнуў паўз мяне і прашаптаў на франкскай мове:

— Сцеражыся, граф, сёння ноччу нічога не распачынай.

Не паспеў я азірнуцца, як невядомы знік. І я зразумеў, што ён звяртаўся не да мяне, а да чалавека ў чырвоным плашчы. Але што б гэта ўсё азначала?

Раніцай я агледзеў плашч. Ён быў з генуэзскага аксаміту, аблямаваны каракулем, затканы золатам. Я аднёс плашч у сваю лаўку і выставіў на продаж, але прызначыў такую цану, якую, упэўнены, мала хто згод-

зен быў даць. Вырашыў прыгледзецца да тых, хто будзе прымервацца да пакупкі. Таго незнаёмца я б, здаецца, пазнаў.

Ахвотнікаў купіць плашч было мала. Здзівіла мяне і тое, што ўсе пакупнікі сцвярджалі: ва ўсёй Фларэнцыі ніколі не бачылі такой дарагой вопраткі.

К вечару ў лаўку зайшоў малады чалавек, кінуў на стол кашалёк з грашыма і выкрыкнуў:

— Клянуся Богам! Цаляўкос, я гатовы разарыцца, толькі б купіць у цябе плашч.

Ён пачаў адлічваць манеты. Што рабіць? Я ж выставіў плашч, каб адшукаць начнога незнаёмца, а тут падварнуўся гэты малады неразумнік. І ў той жа час мяне цешыла, што атрымаю вялікія грошы.

Юнак расплаціўся, накінуў плашч і пайшоў. Але з парога вярнуўся і кінуў мне паперку, якая была прыколата да плашча. Я раўнадушна ўзяў тую паперку, хацеў выкінуць. Ды што гэта? На ёй было напісана: “Сёння ноччу ў той жа самы час прынясі плашч на Стары мост. Чатырыста цэхінаў чакаюць цябе”. Божа мой, а я ж прадаў за дзвесце!

Я пабег даганяць юнака, які толькі што купіў у мяне плашч. Дагнаў і ўзмаліўся:

— Забярыце свае грошы, а мне вярніце плашч.

Юнак прыняў маю просьбу за жарт, але ўбачыў мой цвёрды намер, абазваў мяне дурнем. Справа дайшла да бойкі, а пасля і да суда.

Справа скончылася тым, што я даплаціў юнаку звыш цаны яшчэ сто цэхінаў. Пераможцам вярнуўся дамоў, хаця на ўсю Фларэнцыю праславіўся дзіваком.

З нецярпеннем чакаў я ночы. І адразу пакіраваў з плашчом на Стары мост. З апошнім ударам гадзінніка з цемры вынырнула фігура і накіравалася да мяне. То бяспрэчна быў учарашні незнаёмец.

— Плашч з табой? — спытаў ён.

— Так, васпан. Але ён абышоўся мне дорага.

— Ведаю. Атрымлівай чатырыста цэхінаў!

Незнаёмец у масцы адлічыў манетамі патрэбную суму. Я падзякаваў яму за дабрывіну і спытаў:

— А цяпер скажыце, што вам трэба ад мяне? Толькі папярэджаю: на дрэнную справу я не пайду.

— Дарэмная трывога, — запярэчыў ён. — Мне патрэбна ваша дапамога, як доктара. Але толькі не для жывога, а для мерцвяка.

— Хіба гэта магчыма?

Незнаёмец кіўком загадаў ісці за ім, пачаў тлумачыць:

— Сюды я прыехаў з сястрой з далёкіх краін. Тут мы жылі ў аднаго з сяброў нашай сям'і. Мая сястра ўчора раптоўна памерла. Родныя хочучь заўтра пахаваць яе. Але па нашым сямейным звычаі, усім нам належыць спачываць у фамільным склепе. Калі хто паміраў на чужыне, яго бальзаміравалі і перавозілі туды. Радні я згодзен пакінуць цела сястры. А бацьку хачу прывезці хоць галаву яго дачкі. Хай зірне ў апошні раз...

Страх мяне апанаваў, але я не асмеліўся пакрыўдзіць незнаёмца. Я добра ўмеў бальзаміраваць мерцвякоў, і таму папрасіў яго правесці мяне да нябожчыцы. Мяне толькі цікавіла, чаму гэта павінна адбыцца ноччу і чаму ахінута такой тайнай? Ён адказаў, што яго намер наводзіць жах на родных, і ўдзень яны б не дазволілі яму гэта зрабіць.

Тым часам мы падышлі да вялікага, раскошнага дома. Мінавалі галоўны партал, увайшлі ў маленькія дзверцы. Падняліся па цёмнай вузкай вінтавой лесвіцы. Праз галерэю дасягнулі пакоя, у якім гарэла пад столлю адна лямпа.

У тым пакоі стаяў ложка. На ім ляжала нябожчыца. Незнаёмец адварнуўся, відаць, хаваў слёзы, і хутка пакінуў пакой.

Я дастаў свае інструменты і наблізіўся да ложка. Бачны быў толькі твар нябожчыцы. Ён быў такі прыгожы, што мяне міжволі ахапіў жаль. Валасы спадалі доўгімі пасмамі, шчокі былі бледныя, вочы самкнутыя.

Спачатку я зрабіў надрэз на скуры, як гэта прынята ў дактароў пры ампутацыі якога-небудзь члена, за-

тым узяў свой востры нож і адным узмахам перарэзаў горла. О, жаж! Нябожчыца адкрыла вочы і з глыбокім уздыхам зноў самкнула іх. Адначасова з раны на мяне пырснуў струмень гарачай крыві. Мне стала зразумела, што яе ўмярцвіў я.

Некалькі хвілін я стаяў нерухома, дрыжучы ад зробленага. Выходзіць, чырвоны чалавек ашукаў мяне. Страх адолеў мяне, і я, збянтэжаны, кінуўся бегчы з пакоя. У галерэі было цёмна. Спадарожнік мой знік. І я вобмацкам дабіраўся да вінтавой лесвіцы. Урэшце знайшоў яе і, спатыкаючыся, спусціўся ўніз.

Толькі на вуліцы я ўздыхнуў з палёгкай. І тут жа кінуўся да сваёй кватэры, як бы за мной гнаўся сам страх. Дома я залез у пасцель, жадаючы забыцца пра зробленую мной страшную справу. Але сон не прыходзіў да мяне...

У звычайны час я адкрыў сваю лаўку. Тут жа прыйшоў сусед і паведаміў жудасную навіну:

— Не чулі, што цудоўная кветка Фларэнцыі, Біянка, дачка губернатара, забіта мінулай ноччу? Ах, яшчэ ўчора яна, вясёлая, праязджала па вуліцах разам з жаніхом. На сёння было прызначана іх вяселле.

Кожнае слова суседа, як востры нож, уразалася ў маё сэрца. Такія пакуты доўжыліся, бо кожны пакупнік пераказваў мне гэту гісторыю, аздабляючы новымі жудаснымі падрабязнасцямі. Але да той жудасці, якую я сам бачыў, ніхто дадумацца не мог.

Сярод дня да мяне ў лаўку завітаў судзейскі чыноўнік, папрасіў усіх пакупнікоў аддаліцца. Ён паказаў згубленыя мною рэчы і спытаў:

— Гэтыя рэчы належаць вам?

Я збіраўся адмовіцца, але вырашыў не ацяжарваць сваёй віны яшчэ і хлуснёй і прызнаў прад'яўленыя мне рэчы. Судзейскі чыноўнік прапанаваў мне ісці за ім і прывёў мяне ў турму.

У адзіноце мне было над чым падумаць. Я забойца, хаця і супраць волі, — гэта думка не давала мне супакою.

Праз дзве гадзіны пасля арышту мяне павялі на

суд. У вялікай зале, вакол доўгага, пакрытага чорным стала, сядзелі дванаццаць чалавек. Уздоўж сцяны залы ішлі лаўкі, занятыя важнымі людзьмі. Калі я падышоў да чорнага стала, з-за яго падняўся чалавек са змрочным і журботным тварам, то быў губернатар, і звярнуўся да прысутных. Ён патлумачыў, што ў гэтай справе, як бацьку, яму нельга быць суддзёй, і таму ён уступае месца старэйшаму з сенатараў.

Стары, гадоў пад дзевяноста, сенатар пачаў з пытання, ці прызнаю я сябе забойцам. Я папрасіў яго выслухаць мяне. І ўсё адкрыта раскажаў, што адбывалася ноччу. Губернатар то бляднеў, то чырванеў, а калі я скончыў, ён падскочыў, як шалёны і закрычаў:

— Які нягоднік! Ты хочаш зваліць зладзейства, учыненае табой з-за карысці, на іншага?

Сенатар зрабіў заўвагу губернатару, бо злачынства яшчэ лічылася не даказаным. Ён супыніў на сёння разгляд справы. І мяне зноў адвялі ў турму. Цэлы дзень я думаў пра адно: якімі ніцямі звязана нябожчыца з чалавекам у чырвоным плашчы?

На другі дзень у судзе мне прад'явілі мноства пісьмаў. Сенатар спытаў, ці не мая рука пісала іх. Я зірнуў на пісьмы, і пазнаў почырк тых дзвюх запісак, якія я атрымліваў, калі прадаваў плашч. Пра гэта я заявіў сенатарам. Але мае словы не выклікалі даверу. А ў пісьмах, як мне стала вядома, утрымлівалася пагроза супраць шлюбу, у які нябожчыца збіралася ўступіць. Гэтыя пісьмы прыпісалі мне. І на трэці дзень прыгаварылі мяне да пакарання смерцю. Так на чужыне я быў асуджаны бязвінна, у поўным росквіце гадоў.

Пра сваю долю думаў я ў адзінокай цямніцы. Надзеі мае патухалі. І тут раптам дзверы турмы расчыніліся і ўвайшоў нейкі чалавек. Ён доўга моўчкі разглядваў мяне.

— Вось так давалося мне зноў убачыць цябе, Цаляўкос,— урэшце загаварыў ён.

Я пазнаў яго. То быў Валецці, мой сябар падчас вучэння ў Парыжы. Ён выпадкова прыехаў у Фларэн-

цью. І калі пачуў маю гісторыю, захацеў у апошні раз пабачыцца са мной і ад мяне самога пачуць, як я дайшоў да такога цяжкага злачынства. Я раскажаў яму ўсю гісторыю. Пакляўся ўсімі святымі, што кажу праўду і што на мне ляжыць толькі адна віна: аслеплены бляскам золата, не разгледзеў фальшу ў расказе незнаёмца.

— Выходзіць, ты раней не ведаў Біянкі? — спытаў ён у мяне.

Я пацвердзіў гэта.

Тады Валецці сказаў, што тут схавана глыбокая тайна і што губернатар яўна спяшаўся з маім асуджэннем. Па горадзе папаўзлі чуткі, што нібыта я даўно ведаў Біянкі і забіў з-за помсты, таму што яна выходзіла замуж за іншага. Усё гэта вельмі падыходзіла да чалавека ў чырвоным, але я не ў сілах быў даказаць яго прыналежнасць да злачынства.

Валецці са слязамі на вачах абняў мяне і паабяцаў зрабіць усё, каб выратаваць мне жыццё. Я паверыў яму.

Два доўгіх дні прайшлі ў невядомасці. Урэшце з'явіўся Валецці, паведаміў:

— Я прынёс табе суцяшэнне, хаця і не вельмі радаснае. Табе будзе даравана жыццё і воля, але ты пазбавішся адной рукі.

Падзякаваў я сябра за выратаванне жыцця. А ён патлумачыў, што губернатар ніяк не жадаў перагледваць справу. Але пагадзіўся толькі пры адной умове, калі ў судовых летапісах Фларэнцыі знойдзецца падобны выпадак, то ён накладзе на вінаватага такую ж кару, якая была накладзена тады.

Выпадак, сходны з маім, ужо быў. Прыгавор там быў такі: адсекчы злачынцу левую руку, адабраць у казну маёмасць, падвергнуць яго вечнаму выгнанню. Такая кара чакала і мяне.

Я не буду маляваць вам тыя цяжкія хвіліны, якія мне давялося перажыць пасярод плошчы, перад тым як пакласці руку на плаху, толькі скажу, што Валецці пасля пакарання ўзяў мяне да сябе і трымаў, пакуль я

не ачуняў. Потым даў грошай на дарогу, і я адправіўся ў родны Канстанцінопаль.

Дома мяне чакаў сюрпрыз. Нейкі незнаёмы чалавек набыў для мяне дом у грэчаскім квартале. Мне перадалі ад яго пісьмо. Вось яно:

“Цаляўкос! Дзве рукі гатовы працаваць без стомы, толькі б ты не адчуваў страты адной. Дом, які ты бачыш, і ўсё, што ў ім, належыць табе. Кожны год ты будзеш атрымліваць столькі грошай, каб ты лічыў сябе багатым чалавекам. Даруй таму, хто больш няшчасны за цябе!”

Я здагадаўся, хто пакінуў гэта пісьмо, а сусед пацвердзіў, што чалавек, які ўсё гэта зрабіў, быў чужаземцам і апрануты быў у чырвоны плашч.

З той пары прайшло дзесяць гадоў. Больш па прывычцы, чым па патрэбе, раз’язджаю я па гандлёвых справах. Багата дзе бываў, а ў той краіне, дзе мне даялося столькі зазнаць, не бываў. Кожны год я атрымліваю па тысячы залатых. Мяне радуе высакароднасць таго нешчасліўца, аднак яму ніколі не акупіць смутак маёй душы, у якой вечна жыве жахлівы вобраз забітай Біянкі...

КАЗКА ПРА ЎЯЎНАГА ПРЫНЦА

Жыў аднойчы на свеце сціплы краўцоўскі чаляднік, якога звалі Лабакан, і вучыўся ён свайму рамяству ў вопытнага майстра ў Александрыі. Ніхто не адважваўся сказаць, што Лабакан неадмыслова валодае іголкай, наадварот, ён умеў выконваць вельмі тонкую работу, і несправядліва было б назваць яго гультаём, але ўсё-такі была ў яго загана: то ён гадзінамі шыў не адрываючыся, так, што іголка напаялася ў яго руцэ і пачынала дыміцца нітка, а работа атрымлівалася лепш, чым у каго іншага. То здаралася часта, ён сядзеў у задумёнасці, утаропіўшы позірк удалечыню, і выгляд у яго быў такі дзіўны, што яго гаспадар і іншыя чаляднікі

казалі, гледзячы на яго, не інакш як: “Лабакан зноў напусціў на сябе вяльможную пыху!”

А ў пятніцу, калі людзі спакойна вярталіся пасля малітвы дамоў да сваіх спраў, Лабакан у прыгожым уборы, які яму дастаўся вельмі нялёгка, выходзіў з мячэці і горда шпацыраваў па плошчах і вуліцах горада. Калі ж пры сустрэчы хто-небудзь з яго сяброў казаў: “Мір табе!” або: “Як жывеш, друг Лабакан?”, ён ласкава махаў рукой або ў крайнім выпадку важна ківаў галавой. Калі гаспадар, жартуючы, казаў яму: “У табе, Лабакан, загінуў прынец”, — ён радаваўся і адказваў: “Вы таксама гэта заўважылі?”, або: “Я сам так даўно думаю!”

Гэтак сціплы краўцоўскі чаляднік Лабакан паводзіў сябе доўга, і гаспадар цярапеў яго дзівацтвы, бо, увогуле, чаляднік быў чалавек добры і работнік адмысловы. Але вось аднойчы Селім, брат султана, які праязджаў якраз праз Александрыю, прыслаў краўцу свой святочны ўбор для нейкай пераробкі, і гаспадар даў яе Лабакану, бо той звычайна выконваў самую тонкую работу. Калі вечарам гаспадар і чаляднік разышліся адпачыць ад дзённай працы, нейкая непераадольная сіла прывяла Лабакана зноў у майстэрню, дзе вісела адзенне султанавага брата. Доўга стаяў ён у роздуме перад ім, любуючыся то золатам вышыўкі, то пералівам і аксаміту і шоўку. Ён не мог пераадолець у сабе спакусу яго прымерыць, дый яна была нібыта па ім пашыта. “Ну, чым я не прынец? — пытаў ён сябе, ходзячы туды-сюды па пакоі. — Хіба сам гаспадар не казаў, што я народжаны прынцам?” Разам з адзеннем да чалядніка як быццам прысталі і царскія звычкі; ён не на жарт уявіў сябе самым сапраўдным прынцам і ў якасці такога вырашыў накіравацца ў далёкія краі, пакінуўшы тых людзей, якія па глупству свайму, не маглі разгадаць пад сціплай абалонкай яго прыроджаную вартасць. Пышнае адзенне быццам было паслана яму добрай феяй, таму ён не пажадаў пагарджаць гэтакім каштоўным падарункам, сабраў увесь свой сціплы на-

бытак і выйшаў пад покрывам цёмнай ночы з варот Александрыі.

Усюды на сваім шляху новы прынц выклікаў усеагульнае здзіўленне, таму што пышнае адзенне і строгае, велічная пастава зусім не падыходзілі для пешахода. Калі яго пра гэта пыталі, ён звычайна прымаў загадкавы выгляд, адказваючы, што ў яго маюцца на гэта асаблівыя прычыны. Аднак, пераканаўшыся, што вандраванне пешшу робіць яго смешным, ён купіў недарагую старую клячу, якая спаўна яго задавальняла сваім спакоем і рахманасцю, ніколі не змушаючы здавацца адмысловым ездаком-коннікам і тым самым трапляць у няёмкае становішча, бо ў гэтай справе ён не быў моцны.

Аднойчы, калі ён крок за крокам цягнуўся на сваім Мурфе,— так назваў ён старую клячу,— да яго далучыўся нейкі коннік і папрасіў дазволу працягваць падарожжа разам,— дарога ж у размове заўсёды здаецца карацейшай. Коннік, вясёлы юнак, быў прыгожы сабою і прыемны ў абыходжанні. Малады чалавек завязаў з Лабаканам гаворку пра тое-сёе, і хутка стала ясна, што ён, як і кравец, пусціўся ў шлях без пэўнай мэты. Ён сказаў, што завуць яго Амарам і што ён пляменнік няшчаснага каірскага пашы Эльфі-бея і падарожнічае, каб выканаць загад, які даў яму дзядзька на смяротным ложы. Лабакан расказаў аб сваіх абставінах не вельмі чыстасардэчна, даўшы толькі зразумець, што паходжанне ён высокага і падарожнічае дзеля ўласнага задавальнення.

Маладыя людзі прыйшліся адзін аднаму па гусце і працягвалі шлях разам. На другі дзень іх сумеснай вандроўкі Лабакан спытаў у свайго спадарожніка, які загад яму належыць выканаць, і пачуў наступнае: Эльфі-бей, каірскі паша, выхоўваў Амара з самага яго ранняга дзяцінства, і той зусім не ведаў сваіх бацькоў. Але калі на Эльфі-бея напаў вораг, і ён, пасля трох няўдалых баёў, смяртэльна паранены, вымушаны ўцякаць, адкрыў свайму выхаванцу, што той зусім не яго пляменнік, а сын магутнага гасудара, які, з-за страху

перад прадказаннямі сваіх астралагаў, выправадзіў юнага прынца, даўшы клятву, што ўбачыць яго толькі ў дзень, калі хлапцу стукне дваццаць два гады.

Эльфі-бей не назваў імя яго бацькі, а толькі строга загадаў: на чацвёрты дзень наступнага месяца Рамадана, у дзень, калі яму споўніцца дваццаць два гады, з'явіцца да знакамітай калоны Эль-Зеруйя, да якой трэба ехаць чатыры дні на ўсход ад Александрыі; там ён убачыць людзей, якім уручыць дадзены яму Эльфі-беем кінжал, сказаўшы: “Я той, каго вы шукаеце”. Калі яны адкажуць: “Хвала прароку, які выратаваў цябе”, то ён павінен ісці за імі, і яны прывядуць яго да бацькі.

Краўцоўскі чаляднік Лабакан быў вельмі здзіўлены гэтым расказам; цяпер ён стаў глядзець на прынца Амара зайздроснымі вачыма, злучыўся на тое, што лёс падарыў Амару яшчэ і быць гасударавым сынам, хоць ён ужо лічыўся пляменнікам магутнага пашы, між іншым, яго, нібы ў насмешку, надзяліў сціплым паходжаннем і звычайным жыццёвым шляхам. Ён параўноўваў сябе з прынцам, і, сціснуўшы сэрца, прызнаваў, што ў Амара прыемная знешнасць, прыгожыя жывыя вочы, смела абрысаваны нос, мяккае, ветлівае абыходжанне, — адным словам, усе знешнія вартасці, здольныя падкупіць кожнага. Але нават знаходзячы ў свайго спадарожніка гэтак шмат вартасцяў, усё ж лічыў, што такая асоба, як ён, Лабакан, можа здацца ўладару-бацьку больш жаданай, чым сапраўдны прынец.

У гэткім роздуме Лабакан прабыў цэлы дзень, з ім і заснуў на чарговым прывале; калі ж ён ранкам прачнуўся і позірк яго ўпаў на Амара, якому нічога не перашкаджала спакойна спаць і мроіць аб шчасці, у яго нарадзілася думка хітрыкамі або сілай дасягнуць таго, у чым яму адмаўляў нелітасцівы лёс; кінжал, гэтая вызначальная прыкмета прынца, які вяртаецца на радзіму, быў запіхнуты за пояс спячага. Лабакан ціхенька выцягнуў яго, каб ударыць у грудзі ўладальніка. Але думка аб забойстве абурыла міралюбную душу чалядніка; ён задаволіўся тым, што завалодаў кінжалам,

асядлаў больш жвавую канягу прынца, і калі Амар прачнуўся і ўбачыў, што ў яго адабраны ўсе надзеі, вераломны спадарожнік паспеў апярэдзіць яго ўжо на шмат міль.

Абрабаванне прынца адбылося якраз у першы дзень свяшчэннага месяца Рамадана, так што Лабакану заставалася яшчэ чатыры дні, каб у прызначаны тэрмін з'явіцца да калоны Эль-Зеруйя, якая добра яму была вядома. Хоць да мясцовасці, дзе знаходзілася калона, было цяпер не болей двух дзён шляху, ён усё-ткі паспяшаўся туды, бо ўвесь час баяўся, што сапраўдны прынец яго дагоніць.

У канцы другога дня Лабакан здалёку пазнаў калону Эль-Зеруйя. Яна стаяла на невялікім узвышшы ў шырокай даліне і відаць была на адлегласці двух-трох гадзін шляху. Калі Лабакан яе ўбачыў, сэрца яго забілася мацней; хоць у апошнія два дні і было дастаткова часу абдумаць тую ролю, якую ён наважыўся іграць, аднак нячыстае сумленне бянтэжыла яго; але думка, што ён народжаны быў прынцам, падбадзёрыла, і нарэшце ён упэўнена накіраваўся да мэты.

Мясцовасць вакол калоны Эль-Зеруйя была неабжытая і пустынная, і новаму прынцу давалося б цяжка без харчавання, калі б ён не запасся ежай на некалькі дзён. У чаканні далейшага лёсу хлапец размясціўся на адпачынак пад пальмамі, каля свайго каня.

Назаўтра, апоўдні, ён убачыў, што ўверх па даліне да калоны Эль-Зеруйя рухаецца працэсія на конях і вярблюдах. Яна спынілася каля падножжа гары, на якой стаяла калона, і размясцілася ў шыкоўных шатрах, як звычайна ўладкоўваюцца на прывал караваны багатых пашаў або шэйхаў. Лабакан здагадаўся, што ўсе гэтыя людзі з'явіліся сюды дзеля яго, і ахвотна прадставіў бы ім ужо сёння сябе ў якасці іх будучага ўладара; аднак ён утаймаваў сваё нецярпенне выступіць у ролі прынца, вырашыўшы чакаць да заўтрашняй раніцы, калі яго смелыя жаданні будуць задаволены.

Світалнае сонца заззяла над самым урачыстым

днём у жыцці шчасліўца-краўца і абудзіла яго да новай высокай долі гасударавага сына ўзамен гібення.

Праўда, калі ён цугляў каня, збіраючыся ехаць да калоны, яму стала ніякавата ад думкі аб несумленнасці такога ўчынка; яму яскрава ўявілася туга падманутага ў сваіх лепшых надзеях сапраўднага царскага сына, аднак жэрабля было кінута, што зроблена, таго не зменіш, а ганарлівасць яму шаптала, што з выгляду ён дастаткова велічны і смела можа з'яўляцца на вочы магутнага гасудара ў якасці яго сына. Падбэдзэраны гэтай думкай, ён ускочыў на каня, сабраў усю сваю адвагу, каб пусціць яго сапраўдным галопам, і за чвэрць гадзіны дасягнуў падножжа гары. Саскочыўшы з каня, ён прывязаў яго да кустоўніка, які раскошна рос на схіле, пасля выцягнуў з-за пояса кінжал прынца Амара і стаў ускарасквацца на гару; ля падножжа стаялі шасцёра мужчын вакол важнага старца, які меў царскую паставу; пышны парчовы кафтан, апаясаны белым шалем, белы турбан, абсыпаны каштоўнымі камянямі,— усё сведчыла пра высокі сан і вялікае багацце гэтага старца.

Лабакан накіраваўся да яго, нізка схіліўся перад ім і сказаў, працягваючы яму кінжал:

— Я той, каго вы шукаеце.

— Хвала прароку, які збярог цябе! — адказаў стары са слязамі радасці.— Абдымі твайго старога бацьку, мой любы сын Амар!

Уразлівы кравец быў вельмі расчулены гэтымі ўрачыстымі словамі; ён кінуўся ў абдымкі старога гасудара ў парыве радасці, змешанай з сорамам.

Але яму было наканавана толькі адно імгненне асалоды ад нічым не азмрочанага шчасся свайго новага становішча; калі вызваліўся з абдымкаў старца, ён заўважыў, як па даліне да ўзгорка спяшаецца нейкі коннік. У ездака і ў каня выгляд быў вельмі дзіўны, не то ад стомы, не то з-за ўпартасці конь не хацеў ісці; штохвілінна спатыкаючыся, ён бег не то рыссю, не то крочыў, а коннік падганяў яго рукамі і нагамі. Лабакан адразу пазнаў свайго каня Мурфу і сапраўднага

прынца Амара, але ў ім моцна пасяліўся злы дух хлусні і падману, і ён вырашыў, што б там ні было, усімі сіламі адстойваць свае правы.

Ужо здалёку было відаць, што коннік робіць нейкія знакі. Вось ён, нягледзячы на павольны бег Мурфы, дасягнуў падножжа ўзгорка, саскочыў з каня і кінуўся ўверх па ўзгорку.

— Спыніцеся! — крычаў ён. — Хто б вы ні былі, спыніцеся і не паддавайцеся падману подлага ілгуна. Я Амар, і бяда таму, хто адважыцца злоўжываць маім імем!

Пры такім нечаканым павароце справы ўсе, хто стаў каля калоны, былі вельмі здзіўлены, асабліва ўражаны быў старац, які паглядзеў то на аднаго, то на другога. Але Лабакан загаварыў з робленым спакоем:

— Літасцівы бацька і ўладар, хай не бянтэжаць вас прамовы гэтага чалавека. Гэта, наколькі мне вядома, звар'яцелы краўцоўскі чаляднік з Александрыі, Лабакан, ён хутчэй заслугоўвае суперажывання, чым абурэння.

Словы гэтыя кінулі прынца ў шаленства; адразу хацеў ён кінуцца на Лабакана, але прысутныя сталі паміж імі і ўтрымалі яго, а гасудар сказаў:

— Так, гэта правільна, любы мой сын, бядак сапраўды не ў сваім розуме! Звяжыце яго і пасадзіце на аднаго з нашых драмадзёраў. Можна, нам удасца чымнебудзь дапамагчы няшчаснаму.

Раз'юшанасць прынца ўлеглася; плачучы, звярнуўся ён да гасудара:

— Сэрца падказвае мне, што вы мой бацька; у імя маці маёй, заклінаю вас выслухаць мяне!

— Не, барані Бог, — адказаў уладар, — ён зноў пачынае загаворвацца; і адкуль толькі чалавеку магло прыйсці ў галаву такое глупства!

З гэтымі словамі ён узяў за руку Лабакана і, абпіраючыся на яго, спусціўся з гары; абодва яны селі на выдатных, накрытых дарагімі гунькамі коней і рушылі на чале шэсця па даліне. А няшчаснаму прынцу звя-

залі рукі, прывязалі да вярблюда, і ехалі за ім два коннікі, якія пільна сачылі за кожным яго рухам.

Старац-уладар быў Саауд — султан вехабітаў. Ён доўга не меў дзяцей; нарэшце ў яго нарадзіўся сын, аб якім ён столькі марыў; тыя, у каго ён спытаў пра будучы лёс хлопчыка, выказаліся так: “Да самага дваццаць другога года яму пагражае небяспека, месца яго будзе занята ворагам”. Таму, для большага спакою, султан аддаў сына на выхаванне свайму старому выпрабаванаму сябру Эльфі-бею і дваццаць два пакутлівыя гады чакаў убачыць яго.

Усё гэта султан расказаў свайму ўяўнаму сыну і выказаў задавальненне яго выглядам і поўнай годнасці абыходжаннем.

Калі яны прыйшлі ва ўладанні султана, жыхары паўсюль сустракалі іх радаснымі воклічамі; чуткі аб прыездзе прынца з хуткасцю маланкі распаўсюджваліся па вёсках і гарадах. На вуліцах, па якіх яны рухаліся, былі ўзведзены аркі з кветак і галінак, яркія шматколерныя дываны ўпрыгожвалі дамы, і натоўпы людзей гучна пасылалі хвалу Богу і яго прароку, які падараваў ім цудоўнага прынца. Усё гэта прывяло ў захапленне славалюбнае сэрца краўца,— тым больш няшчасным адчуваў сябе сапраўдны прынец Амар, які ў нямым адчаі, па-ранейшаму звязаны, крочыў за працэсіяй. Ніхто і не думаў пра яго пасярод усеагульнай радасці, якая ўласна павінна была адносіцца яму. Тысячы галасоў бясконца выгуквалі імя Амара, але на яго, які сапраўды меў гэтае імя, не звяртаў ніхто ўвагі,— хіба што час ад часу хто-небудзь пытаў, каго гэта вядуць гэтак моцна звязанага, і адказ суправаджаючых, што гэта звар’яцелы кравец,— пакутліва адбіваўся ў вушах прынца.

Нарэшце працэсія прыйшла ў сталіцу султана, дзе ўся падрыхтоўка да ўрачыстай сустрэчы была яшчэ больш пышна, чым у іншых гарадах. Султанша, пажылая паважаная жанчына, чакала іх з усімі сваімі прыдворнымі ў самай параднай зале палаца. Падлога

гэтай залы была выслана гіганцкім дываном, сцены ўпрыгожаны полкамі блакітнага сукна, аблямаванымі залатым шнуром і кутасамі.

Было ўжо цёмна, калі падышла працэсія, а таму ў зале гарэла мноства каляровых ліхтароў, якія ператварылі ноч у дзень. Але ярчэй за ўсё расквечвалі яны глыбіню залы, дзе на троне ўселася султанша. Да трона, спрэс пакрытага золатам і ўсыпанага буйнымі аметыстамі, вялі чатыры прыступкі. Чацвёра самых знатных эміраў трымалі над галавой султаншы чырвоны шоўкавы балдахін, а шэйх Медыны абвяваў яе веерам з парынак паўліна.

Так чакала султанша мужа і сына; яна не бачыла Амара з самага дня яго нараджэння, але ён з'яўляўся ёй шмат разоў у прарочых снах, так што яна пазнала б яго, доўгачаканага, з тысячы.

Вось пачуўся гул шэсця, гукі труб і барабанаў зліваліся з радасцю натоўпа. Па двары праімчаліся коні. Усё бліжэй і бліжэй чуваць былі крокі, нарэшце дзверы залы расчыніліся, і, скрозь шарэнгі слуг, якія ўпалі ніцма, султан пад руку з сынам паспяшаўся да трона султаншы.

— Вось,— прамовіў ён,— я прывёў табе таго, па кім ты так даўно сумуеш.

Султанша перапыніла яго.

— Гэта не мой сын! — усклікнула яна.— Гэта не тыя рысы, якія ў сне мне паказаў прарок!

Ледзь толькі султан паспрабаваў абвінаваціць яе ў забабонах, як дзверы расчыніліся, і ў залу ўляцеў прынец Амар, якога праследавала ахова. Задыхаючыся, ён упаў да падножжа трона.

— Тут я хачу памерці! Загадайце мяне забіць, жорсткі бацька, бо далей я не маю моцы цярпець такі здзек!

Словы гэтыя насцярожылі ўсіх; няшчаснага абступілі, і ахова хацела ўжо схапіць яго і звязаць зноў, калі султанша ў бязмоўным здзіўленні ўскочыла з трона.

— Спыніцеся! — усклікнула яна.— Гэта і ёсць са-

праўдны прынец! Гэта ён, якога мае вочы не бачылі ніколі, але каго адчувала маё сэрца!

Ахова міжволі адступіла ад Амара, аднак султан, разлютаваны, загадаў ёй звязаць вар'ята.

— Тут вырашаю я, — прамовіў ён уладарным тонам, — і тут мяркуюць не на аснове жаночых сноў, а на аснове верных і бяспрэчных прыкмет. Вось гэта (ён паказаў на Лабакана) мой сын, бо ён прынёс мне ўмоўны знак майго сябра Эльфі — кінжал.

— Ён украў яго! — закрычаў Амар. — Ён скарыстаў маю прастадушную даверлівасць!

Але султан не паслухаў свайго сына, бо прывык ва ўсіх справах кіравацца толькі ўласным меркаваннем; а таму ён загадаў сілай выцягнуць няшчаснага Амара з залы, сам жа з Лабаканам прайшоў да сябе ў святліцу, поўны злосці на султаншу, сваю жонку, з якой, аднак, у міры і згодзе пражыў цэлых дваццаць пяць гадоў.

Султанша ж была ў цяжкім горы ад таго, што здарылася; яна не сумнявалася, што нахабны падманшчык авалодаў сэрцам султана, бо ў прарочых снах яна бачыла сына ў тым няшчасным.

Калі скруха яе некалькі прыціхла, яна стала думаць, як пераканаць мужа ў тым, што ён несправядлівы. Гэта было, вядома, нялёгка, бо ў таго, хто выдаваў сябе за яе сына, аказаўся ўмоўны знак — кінжал, і, як яна ўведала, ён столькі распытваў Амара аб яго ранейшым жыцці, што іграў сваю ролю, не збіваючыся.

Яна паклікала да сябе людзей, якія суправаджалі султана да калоны Эль-Зеруйя, каб падрабязна пачуць пра ўсё, а пасля вырашыла абмеркаваць гэтую справу з самымі блізкімі нявольніцамі. Яны прыдумвалі то адзін, то другі сродак; нарэшце загаварыла Меліхзала, разумная бабуля чаркешанка.

— Калі я не памыляюся, высокапаважаная ўладарка, чалавек, які ўручыў кінжал, назваў Лабаканам, звар'яцелым краўцом, таго, каго ты лічыш сваім сынам?

— Так, сапраўды, — адказала султанша, — але чаму ты аб гэтым пытаеш?

— А ці не думаеце вы, што той ашуканец навязаў яму сваё імя? — працягвала нявольніца. — Калі гэта так, я ведаю выдатны сродак выкрыць махляра, але скажу яго вам толькі на вуха.

Султанша падставіла рабыні вуха, і тая шэптам дала ёй параду, якая, было бачна, прыйшлася султаншы па гусце, бо яна вырашыла тут жа ісці да султана.

Султанша была жанчына разумная, якая добра ведала слабыя бакі султана і ўмела карыстацца імі. А таму яна зрабіла выгляд, што ўступае яму і згаджаецца прызнаць сына, але толькі з адной умовай. Султан, які шкадаваў ужо аб сваім выбуху гневу, згадзіўся прыняць яе ўмову, і яна загаварыла:

— Мне хацелася б выпрабаваць спрыт абодвух. Іншая магла б прымусіць іх скакаць вярхом, фехтаваць і кідаць коп'і, але гэта ўмее кожны; а я хачу даць ім такую задачу, для якой неабходна кемлівасць. Няхай кожны з іх пашые па кафтане і пары штаноў, а мы паглядзім, хто зробіць лепш.

Султан засмяўся і адказаў:

— Нічога не скажаш, разумную штуку вы прыдумалі! Каб мой сын спаборнічаў з тваім звар'яцелым краўцом у тым, хто пашые лепш кафтан? Не, гэта не справа!

Аднак султанша напамніла яму, што ён раней згадзіўся на яе ўмову, і султан, які заўсёды быў верны свайму слову, нарэшце здаўся, пакляўшыся, між іншым, што, які б выдатны кафтан не пашыў звар'яцелы кравец, ён усё-ткі не прызнае яго за свайго сына.

Султан сам пайшоў да сына і папрасіў яго падпарадкавацца матчынаму капрызу, якая вельмі жадае бачыць кафтан, які будзе выраблены ўласнаручна ім. У прастадушнага Лабакана сэрца зайграла ад радасці. “Калі справа толькі ў гэтым, — падумаў ён, — то я ўжо здолею дагадзіць султаншы”.

У палацы адвялі два пакоі: адзін для прынца, другі

для краўца, — там павінны былі яны выпрабаваць сваё мастацтва, прычым кожнаму была выдэдзена неабходная колькасць шоўку, нажніцы, іголка і нітка.

Султану было вельмі цікава, які ж такі кафтан вырабіць яго сын, але і ў султаншы трывожна білася сэрца: удасца яе хітрасць ці не?

Для працы абодвум быў дадзены двухтыднёвы тэрмін. На трэці дзень султан загадаў паклікаць сваю жонку, і калі яна з'явілася, ён паслаў па кафтаны і іх краўцоў. Радуючыся, увайшоў Лабакан і разгарнуў свой выраб перад здзіўленым поглядам султана.

— Паглядзі, бацька, — сказаў ён, — паглядзі, глыбокашаноўная мамачка, хіба гэта не ўзор усіх кафтанаў? Я магу паспрачацца з самым вытанчаным прыдворным майстрам, што лепш яму не пашыць.

Султанша ўсміхнулася і звярнулася да Амара:

— А што ты змайстраваў, сын мой?

З абурэннем кінуў той на падлогу шоўк і нажніцы.

— Мяне вучылі кілзаць каня і валодаць шабляй, а кап'ё маё трапляе ў цэль за шэсцьдзсят крокаў, але кравецкае рамяство мне невядома, яно не падыходзіць для выхаванца Эльфі-бея, уладара Каіра.

— О, ты сапраўдны сын майго пана! — усклікнула султанша. — Ах! Дай мне абняць цябе, дай назваць цябе сынам! Даруйце, мой муж і ўладар, — звярнулася яна затым да султана, — што я схітрыла. Хіба вы не бачыце цяпер, хто прынц, а хто кравец? Сапраўды, кафтан, які выраблены вашым сынам, цудоўны, і мне б вельмі хацелася ведаць, у якога майстра ён навучаўся.

Султан сядзеў у глыбокім роздуме, недаверліва паглядаючы то на жонку, то на Лабакана, які дарэмна хаваў сорам, што так няўдала выдаў сябе.

— І гэтага доказу недастаткова, — сказаў султан, — аднак, хвала Алаху, я знайшоў сродак даведацца, падмануты я ці не.

Ён загадаў асядлаць свайго самага хуткага каня, ускочыў на яго і панёсся да лесу, які пачынаўся непадалёку ад горада. Там, па старадаўнім паданні, жыла добрая фея Адалзаіда, якая часта ў цяжкія хвіліны

В. Гаїф. "Апавяданне пра Маленькага Мука".

Ш. Пера. “Прыгажуня ў сонным лесе”.

прыходзіла са сваёй парадай на дапамогу шматлікім гасударам з яго роду, — да яе і паспяшаўся султан.

Пасярод лесу была паляна, якую абкружалі высокія кедры. — Па паданні, там і жыла фея, і рэдка які чалавек адважваўся сягнуць туды, бо з даўняга часу страх перад тым месцам перадаваўся ў спадчыну ад бацькі да сына.

Прыехаўшы на тое месца, султан злез з каня, прывязаў яго да дрэва і прамовіў гучным голасам: “Калі гэта праўда, што ты ў цяжкую хвіліну не адмаўляла маім продкам у добрай парадзе, то не пакінь у бядзе іх унука і памажы мне ў такой справе, дзе не мае сілы чалавечы розум!”

Ледзьве ён вымавіў апошняе слова, як адзін з кедраў раскрыўся, і адтуль выйшла захутаная ў пакрывала жанчына ў доўгім белым адзенні.

— Я ведаю, чаго ты прыйшоў да мяне, султан Саауд! Намеры твае чыстыя, а таму я не адмоўлю ў тваёй просьбе. Вось дзве шкатулкі. Вазьмі іх, і няхай тыя двое, што называюць сябе тваімі сынамі, зробіць выбар; я ведаю, што твой сапраўдны сын зробіць выбар правільны. — Так сказала жанчына пад пакрывалам і працягнула султану дзве маленькія шкатулкі са слававай косці, багата ўпрыгожаных золатам і жэмчугам; на накрыўках, якія султан дарэмна спрабаваў адчыніць, былі надпісы з умайстраваных у іх алмазаў.

На зваротным шляху султан ламаў сабе галаву, што магло б быць у шкатулачках, якія ніяк не ўдавалася яму адчыніць, і надпісы таксама не дапамагалі разгадка, бо на адной шкатулцы стаяла: “Гонар і слава”, а на другой: “Шчасце і багацце”. Султан падумаў пра сябе, што для яго самога выбар паміж гэтымі двума надпісамі аказаўся б нялёгкім, бо абедзве яны аднолькава прыцягальныя, абедзве аднолькава спакушальныя.

Вярнуўшыся да сябе ў палац, ён паклікаў султаншу і паведаміў ёй рашэнне феі; яна напоўнілася салодкай надзеяй, што той, да каго цягнулася яе душа, выбера шкатулачку, якая сведчыць аб яго царскім паходжанні.

Перад тронам султана былі два сталы; на іх ён паклаў дзве шкатулкі, затым узняўся на трон і падаў знак аднаму са сваіх рабоў, каб той адчыніў дзверы ў залу. Натойп пашаў і эміраў краіны хлынуў у залу. Яны размясціліся на прыгожых падушках уздоўж сцен. Султан яшчэ раз падаў знак, і ў залу ўвялі Лабакана; гордым поступам прайшоў ён па зале, упаў ніцма перад тронам і спытаў:

— Што трэба майму бацьку і пану?

Султан прыўзняўся на троне і стаў казаць:

— Сын мой, справядліvasць тваіх дамаганняў выклікае сумненне! У адной з гэтых шкатулак знаходзіцца доказ твайго высокага паходжання! Выбірай! Я не сумняваюся, што ты выбераш правільна!

Лабакан узняўся з каленяў і падышоў да шкатулак; ён доўга абдумаў, якую ўзяць, нарэшце сказаў:

— Глыбокапаважаны бацька мой, што можа быць вышэй за шчасце называцца тваім сынам; што высакародней за тваю ласку, прыхільнасць? Я выбіраю гэту шкатулку, на якой напісана: “Шчасце і багацце”.

— Мы пасля даведаемся, ці правільна ты выбраў; а пакуль садзіся вось туды на падушку побач з мядынскім пашой, — сказаў султан і падаў знак рабам.

Тады ўвялі Амара; позірк яго быў пануры, твар сумны, і выгляд яго выклікаў спачуванне ўсіх прысутных. Ён уклечыў перад тронам і спытаў, чаго паклікаў султан.

Султан загадаў выбраць адну з дзвюх шкатулак. Ён узняўся і падышоў да стала.

Уважліва прачытаўшы абодва надпісы, ён сказаў:

— У апошнія дні я спазнаў, наколькі нетрывалае шчасце і наколькі часовае багацце; але ў гэтыя ж дні я спазнаў, што храбрэц валодае адным непарушным набыткам — гонарам, і што бліскучая зорка славы не заходзіць разам са шчасцем. І няхай мне давядзецца пазбавіцца кароны, — усё роўна, жэрабя кінута: “Гонар і слава”, я выбіраю вас!

Амар паклаў руку на выбраную ім шкатулачку, але султан загадаў яму спыніцца; ён зрабіў у сваю чаргу

знак Лабакану падысці да стала, і той таксама паклаў руку на выбраную ім шкатулку.

Тады султан загадаў прынесці збан вады са святой крыніцы Земзем з Меккі, спаласнуў рукі для малітвы, павярнуўся да ўсходу, упаў ніцма і стаў маліцца: “Бог бацькоў маіх, ты, што стагоддзямі ахоўваў наш род чыстым і незаплямленым, не дапусці недастойнага апаганіць імя Абасідаў! Вазьмі пад сваю абарону майго сапраўднага сына ў час выпрабавання!”

Султан устаў з калень і ўзышоў на трон; усе прысутныя замерлі ў чаканні, было чуваць, як па зале прабегла мышаня, такая панавала напружаная цішыня; тыя, хто стаяў ззаду, выцягвалі шыі, каб убачыць шкатулку.

Тады султан прамовіў: “Адчыніце шкатулку!” — і шкатулку, якія раней ніякай сілай нельга было адчыніць, раптам расчыніліся самі.

У шкатулцы, якую выбраў Амар, на аксамітнай падушцы ляжалі залатая карона і скіпетр, у шкатулцы ж Лабакана — вялікая іголка і маток нітак! Султан загадаў абодвум паднесці да яго шкатулку. Ён узяў з падушачкі маленькую карону, — што за цуд! — ён трымаў яе, яна ў яго руках становілася ўсё большай, пакуль не дасягнула памераў сапраўднай кароны. Ён надзеў карону на галаву свайго сына Амара, які схіліўся перад ім на калені, пацалаваў яго ў лоб і загадаў яму сесці справа.

Затым павярнуўся да Лабакана і сказаў:

— Ёсць такая старая прымаўка: не сунь носа не ў сваё проса! І табе, па ўсім відаць, трэба ведаць сваю іголку. Хоць ты і не заслужыў маёй літасці, але за цябе прасіў той, каму я сёння ні ў чым не магу адмовіць. А таму я дару табе тваё нікчэмнае жыццё, але калі хочаш паслухацца маёй парады, то паспяшайся пакінуць маю краіну!

Зганьбаваны, знішчаны, бедны краўцоўскі чаляднік не мог нічога адказаць. Ён кінуўся ў ногі прынцу, і слёзы паліліся з яго вачэй.

— Ці даруеце вы мне, прынец? — спытаў ён.

— Вернасць сябру, велікадушнасць да ворага — вось чым славяцца Абасіды, — адказаў прынец, падымаючы яго з падлогі. Ідзі сабе мірна!

— О, ты сапраўдны сын мой! — усклікнуў расчулены султан і схіліўся на грудзі сыну.

Эміры і пашы, і ўсе вяльможы дзяржавы — ўсталі са сваіх месцаў і абвясцілі славу новаму царскаму сыну. Пад усеагульную радасць Лабакан ціхенька вышмыгнуў з залы са сваёй шкатулкай пад пахай.

Ён зайшоў у канюшню султана, сеў на сваю клячу Мурфу і выехаў з гарадской брамы, трымаючы шлях на Александрыю. Усё яго жыццё ў ролі прынца здалося яму сном, і толькі цудоўная шкатулка, багатая ўпрыгожаная жэмчугам і алмазамі, даказвала, што гэта быў не сон.

Вярнуўшыся ў Александрыю, ён пад'ехаў да дома свайго былога гаспадара, злез на зямлю, прывязаў свайго коніка да дзвярэй і ўвайшоў у майстэрню. Гаспадар адразу не пазнаў яго і цырымонна спытаў, чым можа яму служыць, але калі ён бліжэй прыгледзеўся да наведвальніка і пазнаў свайго старога знаёмага Лабакана, то паклікаў усіх сваіх чаляднікаў і вучняў, і ўсе яны са злосцю накінуліся на няшчаснага Лабакана, які не чакаў такога прыёма. Яны піхалі і білі яго прасамі і аршынамі, калолі іголкі і паролі вострымі нажніцамі, пакуль ён у знямозе не ўпаў на кучу старога адзення.

Пакуль ён ляжаў, гаспадар рабіў вымову яму за ўкрадзенае адзенне; дарэмна кляўся Лабакан, што ён і вярнуўся з мэтай аплаціць усё, дарэмна прапаноўваў кампенсаваць страты ў трохразовым памеры, — гаспадар і чаляднікі зноў накінуліся на яго, яшчэ мацней пабілі і вышпурнулі за дзверы. Збіты, змардаваны, сеў ён на свайго Мурфу і пацягнуўся ў караван-сарай. Там ён схіліў сваю стомленую разбітую галаву і стаў думаць аб зямной юдолі, аб заслугах, якія так часта не прызнаюцца, і аб нікчэмнасці і зменлівасці ўсіх даброт людскіх. Ён заснуў з намерам адмовіцца ад высокіх памкненняў і стаць сумленным рамеснікам.

І на наступны дзень ён застаўся пры сваім намеры — відаць, цяжкія кулакі гаспадара і чаляднікаў выбілі з яго ўсялякую пыхлівую бязглуздіцу.

Ён прадаў за вялікую цану сваю шкатулку, купіў дом і адкрыў кравецкую майстэрню. Уладкаваўшы ўсе чын-чынам і прыбіўшы над домам шыльду: “Лабакан, краўцовых спраў майстар”, ён сеў, узяў тую іголку і ніткі, што былі ў шкатулцы, і стаў латаць кафтан, які так жорстка падраў на ім гаспадар. Хтосьці адарваў яго ад працы, і калі ён зноў хацеў узяцца за яе, то што за дзіўнае відовішча ўявілася яму!

Іголка старанна шыла далей, без усялякай пабочнай дапамогі, і рабіла такія тонкія майстэрскія шыўкі, якіх не рабіў і сам Лабакан у хвіліны натхнення!

Сапраўды, самы малы дар добрай феі валодае вялікай каштоўнасцю! Але дар гэты меў яшчэ і іншую каштоўнасць, вось якую: маток нітак ніколі не канчаўся, як бы старанна ні працавала іголка.

У Лабакана з’явілася шмат заказчыкаў, і хутка ён праславіўся на ўсю ваколіцу як самы выдатны кравец; ён кроіў адзенне і рабіў першы шывок сваёй іголкай, а далей тая ўвішна шыла сама, не спыняючыся, пакуль адзенне не было гатова. Хутка ўсе ў горадзе сталі шыць у майстра Лабакана, таму што ён працаваў выдатна і браў вельмі танна, і толькі адно бянтэжыла жыхароў Александрыі, а менавіта тое, што ён абыходзіўся без памочнікаў і працаваў за зачыненымі дзвярыма.

Такім чынам, надпіс на шкатулцы, які абяцаў шчасце і багацце, спраўдзіўся; шчасце і багацце суправаджалі прасцяка краўца, а калі ён чуў пра славу маладога султана Амара, якая была на вуснах ва ўсіх, што гэты храбрэц стаў любімцам і гонарам свайго народа і пагрозай для ворагаў, то ўяўны прынец думаў пра сябе: “А добра, што я застаўся краўцом, таму што гонар і слава зусім не бяскрыўдныя”. Так жывіў Лабакан, задаволены сабою, паважаны суграмадзянамі, і калі іголка за гэты час не страціла сваёй сілы, то яна шые і да гэтага часу вечнай ніткай добрай феі Адалзаіды.

АПАВЯДАННЕ ПРА МАЛЕНЬКАГА МУКА

У родным маім горадзе Нікеі жыў-быў чалавек па мянушцы Маленькі Мук. Хоць я быў тады зусім дзіцем, але памятаю яго вельмі добра, асабліва таму, што аднаго разу бацька мой збіў мяне з-за яго да паўсмерці. Усё таму, што ў тыя часы Маленькі Мук быў ужо старэнькі, ростам жа не больш чым тры-чатыры футы. Прытым складзены ён быў вельмі дзіўна: на тулаве яго, маленькім і кволым, сядзела галава, памерам куды большая, чым у іншых людзей. Жыў ён зусім адзін у вялікім доме і нават варыў сабе сам, на двор паказваўся ўсяго раз на месяц, і ў горадзе ніхто б не ведаў, жывы ён ці памёр, калі б падчас абеду з коміна яго дома не валіў дым; праўда, вечарамі ён часта прагульваўся па даху, а з двара здавалася, нібы па даху качаецца адна яго вялізная галава.

Мы з таварышамі былі злыя хлапчукі, радыя кожнага высмеяць і падражніць, таму для нас кожны раз было святам, калі Маленькі Мук выходзіў з дому. У пэўны дзень мы тоўпіліся перад яго домам і чакалі, пакуль ён выйдзе; калі ж расчыняліся дзверы і спярша паказвалася вялікая галава ў яшчэ большым турбане, а потым і ўсё цельца, якое было адзета ў зношаны халацік, пышныя шаравары і шырокі пояс, за якім тырчэў доўгі кінжал, — такі доўгі, што невядома было, ці кінжал прычэплены быў да Мука ці Мук да кінжала, — дык вось, калі ён паказваўся, насустрач яму чуліся вясёлыя воклічы, мы падкідвалі ў паветра шапкі і пускаліся вакол яго ў шалёныя скокі. Маленькі Мук у адказ спакойна ківаў нам галавою і павольным крокам кіраваўся ўздоўж па вуліцы, пры гэтым ён шоргаў нагамі, бо туфлі на ім былі такія доўгія і шырокія, якіх я больш нідзе не бачыў. Мы, хлапчукі, беглі ўслед і бесперапынна крычалі: “Маленькі Мук, Маленькі Мук!” Акрамя таго, мы склалі забаўны вершык, які спявалі ў яго гонар. Вось ён:

Ты, малеча, добры Мук,
Адзавіся на наш гук!
Гэй, вясёлы карапуз,
Галава твая з гарбуз.
Ты выходзіш — як шкада! —
Толькі ў месяц раз на дах.
Абярніся на наш стук
І злаві нас, карлік Мук!

Так мы забаўляліся часцяком, і, на свой сорам, павінен прызнацца, што я сваволіў больш за ўсіх: тузаў яго за халацік, а неяк раз наступіў яму ззаду на вялізныя туфлі, так што ён упаў. Гэта мяне рассмяшыла, але ахвоты смяяцца як не бывала, калі я ўбачыў, што Маленькі Мук падаўся да нашага дома. Ён увайшоў туды і прабыў там нейкі час. Я схаваўся за дзвярыма і бачыў, як Мук выходзіў разам з маім бацькам, які шаноўна падтрымліваў яго і ў дзвярах развітаўся з ім, шмат разоў кланяючыся. Я моцна перажываў і доўга не адважваўся выбрацца з свайго зацішнага кутка, але ўрэшце голад, які здаваўся мне страшнейшым за пабоі, выгнаў мяне адтуль, і я, пакорліва схіліўшы галаву, паўстаў перад бацькам.

— Я чуў, што ты здэкаваўся з найдабрэйшага Мука? — пачаў ён вельмі строгім тонам. — Я раскажу табе гісторыю гэтага самага Мука, і ты напэўна перастанеш дражніць яго, але да гэтага і пасля ты атрымаеш звычайную порцыю.

Звычайная порцыя — гэта былі дваццаць пяць удараў, якія бацька заўсёды адлічваў дакладна. Дык вось, ён узяў свой доўгі цыбук, адкруціў бурштынавы мунштук і аддубасіў мяне мацней, чым заўсёды.

Калі ўсе дваццаць пяць былі адлічаны спаўна, ён загадаў мне слухаць уважліва і пачаў расказваць пра Маленькага Мука.

Бацька Маленькага Мука, якога зваць па-сапраўднаму Мукра, быў у нас у Нікеі чалавекам шаноўным, хоць і бедным. Ён жыў амаль гэтак жа замкнёна, як цяпер яго сын. Сына гэтага ён неадлюбліваў, саромеючыся яго малага росту, і не даў яму ніякай адукацыі.

На шаснаццатым годзе Маленькі Мук быў усё яшчэ свавольным дзіцем, і бацька, чалавек паважны, вечна папікаў яго за тое, што ён даўно выйшаў з дзіцячага ўзросту, а між тым дурны і дураслівы, як дзіця.

Аднаго разу стары ўпаў, моцна разбіўся і памёр, пакінуўшы Маленькага Мука ў галечы і невуцтве. Неміласэрная радня, якой нябожчык запазычыўся болей, чым мог заплаціць, выгнала небараку з дому, парайўшы яму ісці шукаць шчасця па свеце. Маленькі Мук адказаў, што ён ужо выбраўся ў дарогу, і папрасіў толькі аддаць яму бацькаву вопратку, што было і зроблена. Але вопратка яго бацькі, чалавека дзябёлага і рослага, не прыйшлася яму акурат. Аднак Мук, не доўга думаючы, падрэзаў, што было доўгае, і надзеў бацькаву вопратку. Але ён, відаць, забыўся, што трэба ўрэзаць і ў шырыню, і вось адкуль атрымаўся яго незвычайны ўбор, у якім ён фарсіць і дагэтуль; вялікі турбан, шырокі пояс, пышныя шаравары, сіні халат,— усё гэта — бацькава спадчына, якую ён носіць з тых самых часоў. Заткнуўшы за пояс дамаскі бацькаў кінжал і ўзяўшы пасашок, ён пусціўся ў дарогу.

Бадзёра ішоў ён цэлы дзень,— бо выбраўся ж ён шукаць шчасця; заўважыўшы чарапок, які блішчэў на сонцы, ён падбіраў яго, мабыць, у надзеі, што той ператворыцца ў алмаз; убачыўшы ўдалечыні купал мячэці, які зіхацеў, як зарыва, ці возера, што бліскацела, як люстэрка, ён радасна спяшаўся туды, бо думаў, што трапіў у чароўную краіну. Ды дзе там! Тыя міражы знікалі зблізку, а стома і галоднае бурчанне ў жываце зразу ж напаміналі яму, што ён усё яшчэ ў краіне смертных. Так ішоў ён два дні, мучаючыся голадам і горами, і ўжо траціў надзею знайсці шчасце; прыдарожныя расліны былі яму адзінай ядою, голая зямля — пасцеллю. На раніцу трэцяга дня ён убачыў з пагорка вялікі горад. Яркі ззяў паўмесяц на яго дахах, стракатыя сцягі развяваліся над дамамі і быццам клікалі да сябе Маленькага Мука. Ён замёр у здзіўленні, азіраючы горад і ўсю мясцовасць. “Так, там малеча Мук знойдзе сваё шчасце! — сказаў ён сам сабе і нават

падскочыў, нягледзячы на стому. — Там або нідзе”. Ён сабраўся з сіламі і падаўся да горада. Але хоць адлегласць здавалася зусім невялікаю, дабраўся ён туды толькі ў поўдзень, бо маленькія ножкі яго адмаўляліся службыць, і яму не раз даводзілася прысаджвацца ў цяні пальмы і адпачываць. Нарэшце ён апынуўся каля гарадской брамы. Ён абцягнуў на сабе халацік, прыгажэй павязаў турбан, разгладзіў пояс яшчэ шырэй і яшчэ больш наўскос засунуў за яго кінжал, потым змахнуў пыл з туфляў, узяўся за пасашок і адважна мінуў браму.

Ён прайшоў ужо некалькі вуліц, але нідзе не расчыніліся дзверы, ніадкуль не крыкнулі, як ён чакаў: “Маленькі Мук, увайдзі сюды, паеш, папі і адпачні”.

Толькі ён з тугой загледзеўся на адзін вялікі прыгожы дом, як там расчынілася акно, з яго выглянула бабулька і закрычала нараспеў:

Сюды, сюды!
Ломіцца стол ад яды,
Спяшайцеся, не марудзьце,
Сяброў запрасіць не забудзьце!
Суседзі, усе сюды,
Вам будзе ўдосталь яды!

Дзверы дома расчыніліся, і Мук убачыў, як туды ўбегла мноства сабак і катой. Ён стаяў, не ведаючы, ці яму таксама прыняць запрашэнне, але потым сабраўся з духам і ўвайшоў у дом. Наперадзе ішлі дзве кошачкі, і ён вырашыў ісці за імі, бо яны, напэўна, лепш за яго ведалі дарогу на кухню.

Калі Мук падняўся па сходах, яму насустрач трапілася бабулька, што выгледвала ў акно. Яна злосна паглядзела на яго і спыталася, што яму тут трэба.

— Ты ж усіх клікала да сябе паесці, — адказаў Маленькі Мук, — а я вельмі галодны, вось я і вырашыў таксама прыйсці.

Бабуля засмяялася і сказала:

— Адкуль ты ўзяўся, дзівак? Бо ўвесь горад ведае, што я гатую толькі для сваіх мілых каткой, а часам

запрашаю ім дзеля кампаніі і суседскіх, як ты сам бачыў.

Маленькі Мук раскажаў бабульцы, як цяжка яму прыйшлося пасля смерці бацькі, і папрасіў яе дазволіць яму разок папалуднаваць з яе каткамі. Бабулька, змякчыўшыся ад яго шчырага прызнання, дазволіла яму пабыць у яе і шчодро накарміла і напаіла яго. Калі ён пад'еў і падмацаваўся, старая ўважліва агледзела яго і потым прамовіла:

— Маленькі Мук, заставайся, будзеш у мяне на паслугах, рабіць табе давядзецца мала, а жыць будзеш добра.

Маленькаму Муку прыйшлася даспадобы кашэчая поліўка, а таму ён згадзіўся і зрабіўся слугою пані Агаўцы. Работа ў яе была няцяжкая, але дзіўная. Пані Агаўцы трымала двух каткоў і чатырох кошак,— Маленькаму Муку даводзілася штورانіцы расчэсваць і змазваць ім шэрсць дарагімі пахнючкімі мазямі; калі старая ішла з дому, ён улагоджваў кошак падчас яды, падстаўляў ім місачкі, а нанач укладваў іх на шоўкавыя падушачкі і накрываў аксамітнымі коўдзеркамі. Апрача таго, у доме вадзілася некалькі сабачак, якіх яму было загадана даглядаць, праўда з імі не так няньчыліся, як з кошкамі, якія былі для пані Агаўцы усё роўна што родныя дзеці. Тут Мук вёў такое самае замкнёнае жыццё, як і ў бацькоўскім доме, бо, апроч старой, цэлымі днямі бачыў адных каткоў ды сабак.

Нейкі час Муку жылося цудоўна: у яго было ўдосталь яды і не шмат работы, і бабуля, здавалася, была задаволена ім, але мала-памалу каты разбэсціліся: калі старая выходзіла, яны, як шалёныя, ляталі па пакоях, пераварочвалі ўсё і білі дарагі посуд, што трапляўся ім на дарозе. Але, пачуўшы крокі бабулі па сходах, яны забіваліся да сябе ў пасцелькі і, як быццам нічога не было, вілялі ёй насустрач хвастамі. Бачачы свае пакоі ў беспарадку, бабуля злавала і звальвала ўсё на Мука; і як ён ні апраўдваўся, яна больш верыла бязвіннаму выгляду сваіх каткоў, чым словам слугі.

Маленькі Мук быў вельмі засмучаны, што тут яму

не давалося знайсці сваё пшчасце, і задумаў кінець службу ў пані Агаўцы. Але памятаючы з першага свайго падарожжа, як цяжка быць без грошай, ён вырашыў якім-небудзь спосабам здабыць тыя, што гаспадыня яму ўсё абяцала, але ні разу не заплаціла.

У доме пані Агаўцы меўся пакой, які заўсёды быў пад замком і куды ён ні разу не заглядваў, але часта ён чуў, як бабуля возіцца там, і дорага б даў, каб даведацца, што яна там хавае. Калі ён задумаўся, як здабыць грошай на дарогу, яму прыйшло ў галаву, што ў тым пакоі хаваюцца бабуліны скарбы; але дзверы заўсёды былі на замку, і яму ніяк не ўдавалася дабрацца да скарбаў.

Аднае раніцы, калі пані Агаўцы выйшла з дому, адзін з сабак, для якога старая была чыстай мачахай і які прывязаўся да Мука за ласкавыя адносінны, тузануў яго за складку шаравараў, нібы паказваючы яму, каб ён ішоў услед за ім. Мук, які ахвотна гуляў з сабакамі, пайшоў услед за ім, і — што вы думаеце? — сабачка прывёў яго ў спальню пані Агаўцы, проста да дзверцаў, якіх ён да гэтага часу не заўважаў. Дзверцы былі паўрасчыненыя. Собачка ўвайшоў туды. Мук за ім, — і якая ж была яго радасць, калі ён убачыў, што знаходзіцца ў пакоі, куды імкнуўся так даўно! Ён стаў шнарыць, шукаючы грошай, але нічога не знайшоў. Увесь пакой быў поўны старога адзетку і пасудзін мудрагелістай формы. Адна з гэтых пасудзін асабліва прыцягнула яго ўвагу: яна была з гранёнага крышталю з прыгожым малюнкам. Мук узяў яе і пачаў круціць ва ўсе бакі; але — о, жах! — ён не заўважыў, што там была накрыўка, якая трымалася вельмі слаба: накрыўка ўпала і разбілася ўшчэнт.

Маленькі Мук анямеў ад страху, — цяпер яго лёс вырашаўся сам сабою, цяпер яму даводзілася ўцякаць, а то старая заб'е яго да смерці. Ён мігам рашыўся, але на развітанне паглядзеў яшчэ раз, ці не прыдасца што-небудзь з дабра пані Агаўцы яму ў дарогу; тут на вочы яму трапілася пара вялізных туфляў; праўда, яны не былі прыгожыя, але яго старыя ўжо не вытрымалі б

падарожжа, акрамя таго, гэтыя прыцягвалі яго сваёй велічынёю; бо калі ён іх надзене, усе ўбачаць, што ён ужо даўно выйшаў з пялёнак. Дык вось, ён паспешна скінуў свае шлёпанцы і ўлез у новыя; яму падалося, што палачка з прыгожа выразанаю львінаю галавою марна прападае ў кутку, ён захапіў і яе, і заспяшаўся вон з пакоя. Хутка заскочыў ён да сябе ў каморку, накінуў халацік, насунуў бацькоўскі турбан, заткнуў за пояс кінжал і з усіх ног кінуўся прэч з дому і з горада. Ён уцякаў усё далей ад горада, баючыся бабульчынага гневу, пакуль зусім не знямог. Так хутка ён не хадзіў ніколі ў жыцці, мала таго, ён як быццам не мог спыніцца, нібы нейкая нябачная сіла гнала яго. Нарэшце ён заўважыў, што з туфлямі адбываецца нешта нячыстае: яны мчаліся ўсё ўперад і цягнулі за сабой яго. Ён усяляк спрабаваў спыніцца, але марна. Тады ён у роспачы закрычаў самому сабе, як крычаць коням: “Тпру, стой, тпру!” І туфлі спыніліся, а Мук без сіл зваліўся на зямлю.

Ён быў у захапленні ад туфляў; значыць, ён усё-ткі атрымаў за сваю службу нешта, з чым яму лягчэй будзе шукаць на свеце шчасця. Нягледзячы на радасць, ён заснуў ад стомы, бо цельца Маленькага Мука, якому даводзілася насіць такую цяжкую галаву, было не з вытрывалых. Ён сасніў сабачку, які дапамог яму здабыць туфлі ў доме пані Агаўцы, і той павёў такую гаворку: “Мілы Мук, ты яшчэ не навучыўся абыходзіцца правільна з туфлямі; ведай, што, надзеўшы іх і тройчы перавярнуўшыся на абцасе, ты паляціш куды хочаш, а палачка дапаможа табе знаходзіць скарбы, бо там, дзе закапана золата, яна будзе стукаць аб зямлю тры разы, дзе серабро — два разы”. Вось што сасніў Маленькі Мук; прачнуўшыся, ён прыпомніў цудоўны сон і вырашыў зрабіць дослед. Ён надзеў туфлі, падняў адну нагу і пачаў круціцца на абцасе; але хто спрабаваў прарабіць такі фокус тры разы засаб у непамерна вялікіх туфлях, той не здзівіцца, што Маленькаму Муку гэта ўдалося не адразу, асабліва калі ўзяць пад

увагу, што цяжкая галава пераважвала яго то на адзін, то на другі бок.

Небарак некалькі разоў балюча стукаўся носам вобземлю, але мужа рабіў і рабіў спробы, пакуль нарэшце не дамогся свайго. Колам закруціўся ён на абцасе, пажадаў апынуцца ў найбліжэйшым вялікім горадзе, і зірк — туфлі падняліся ў паветра, віхураю паімчаліся праз воблакі, і не паспеў Маленькі Мук апамятацца, як апынуўся на вялікім рыначным пляцы, дзе стаяла мноства палатак і мітусілася незлічоная колькасць людзей. Ён паблукаў у натоўпе, але пасля надумаў, што куды лепш падацца ў адну з зацішных вуліц, бо на рынку яму раз-пораз хто-небудзь наступаў на туфлі, так што ён ледзь не падаў, альбо ён сам штурхаў кагосьці сваім кінжалам і чуць ухіляўся ад пабояў.

Маленькі Мук прызадумаўся ўсур'ез, як бы яму зарабіць трошкі грошай; у яго была праўда, палачка, якая паказвала скарбы, але як зразу знайсці месца, дзе закапана золата ці серабро? На благі канец, ён мог бы паказацца за грошы, але тут ганарлівасць замінала яму. І раптам ён успомніў пра шпаркасць сваіх ног. “Можа, туфлі мае дапамогуць мне пракарміцца”, — падумаў ён і вырашыў наняцца ў скараходы. Але ж такая служба, відаць, лепш за ўсё аплочваецца ў каралю, а таму ён выправіўся расшукваць палац.

Каля варот палаца стаяла варта, якая спыталася ў яго, што яму тут трэба. Калі ён адказаў, што шукае службы, яго паслалі да наглядчыка над рабамі. Ён выклаў таму сваю просьбу ўладкаваць яго каралеўскім ганцом. Наглядчык змерыў яго позірмам з галавы да пят і сказаў: “Як гэта ты задумаў зрабіцца каралеўскім скараходам, калі ножкі ў цябе не больш за пядзю? Выбірайся хутчэй, мне няма часу балакаць з кожным дурнем”. Але Маленькі Мук пачаў клясціся, што ён не жартуе і гатовы паспрачацца хоць з якім скараходам. Наглядчык падумаў, што такая прапанова пазабавіць хоць каго; ён загадаў Муку падрыхтавацца да спаборніцтва ўвечары, адвёў яго на кухню і распарадзіўся, каб яго як след накармілі і напаілі; сам жа накіраваў-

ся да караля і расказаў яму пра маленькага чалавечка і яго выхвалянні. Кароль быў ад прыроды весялун, таму яму вельмі спадабалася, што наглядчык дзеля пацехі пакінуў Маленькага Мука; ён загадаў так уладзіць усё на вялікім лузе за каралеўскім замкам, каб двару зручна было сачыць за бегам, а над карлікам загадаў мець асаблівую апеку. Сваім прынцам і прынцэсам кароль расказаў, якая забава чакае іх увечары; тыя ж расказалі пра гэта сваім слугам, а калі настаў вечар, нецярплівае чаканне стала ўсеагульным, — усе, каго насілі ногі, падаліся на луг, дзе былі зроблены памосты, адкуль двор мог сачыць за бегам выхвалякі-карліка.

Калі кароль з сынамі і дочкамі размясціліся на памосце, Маленькі Мук выступіў на сярэдзіну лугу і зрабіў знатнаму грамадству найграцыёзнейшы паклон. Вясёлыя воклічы сустрэлі малечу — такога вырадка ніхто яшчэ не бачыў. Цельца з вялізнай галавою, халацік і пышныя шаравары, доўгі кінжал за шырокім поясам, маленькія ножкі ў вялізманых туфлях — сапраўды ж, бачачы такую камічную фігурку, нельга было стрымаць смех. Але рогат не збянтэжыў Маленькага Мука. Ён прыняў самавітую паставу, абапёршыся на палачку, і чакаў праціўніка. Па патрабаванні самога Мука, наглядчык над рабамі выбраў найлепшага скарахода; той выступіў таксама, падышоў да малечы, і абодва пачалі чакаць знака. Тады прынцэса Амарца, як было дамоўлена, махнула наміткаю, і нібы дзве стралы, якія пушчаны ў адну цэль, паімчаліся бегуны па лузе.

Спачатку Мукаў супернік быў прыкметна ўперадзе, але карантыш рынуўся за ім на сваіх туфлях-скараходах, нагнаў яго, апярэдзіў і даўно ўжо дасягнуў цэлі, калі той падбягаў, ледзь пераводзячы дух. Гледачы застылі на момант ад здзіўлення і нечаканасці, але калі кароль першы запляскаў у далоні, натоўп выбухнуў захопленымі воклічамі: “Няхай жыве Маленькі Мук, перамогац у саборніцтве!”

Маленькага Мука падвялі да памоста, ён кінуўся ў ногі каралю са словамі:

— Ваша каралеўская міласць, я паказаў табе цяпер толькі сціплы прыклад свайго майстэрства, зрабі ласку загадаць, каб мяне прынялі ў лік тваіх ганцоў.

На гэта кароль запырачыў яму:

— Не, ты будзеш ганцом асабіста пры маёй асобе, мілы Мук, будзеш атрымліваць сто залатых у год, і есці ты будзеш за адным сталом з першымі маімі слугамі.

Тут Мук вырашыў, што знайшоў нарэшце доўгачаканае шчасце, вельмі абрадаваўся. Кароль праявіў асаблівую ласку, пасылаючы праз яго тэрміновыя таемныя даручэнні, якія ён выконваў з найвялікшай стараннасцю і дзіўнаю хуткасцю.

Але іншыя слугі караля не мелі прыхільнасці да яго; яны не маглі перанесці таго, што нікчэмны карлік, які толькі і ўмеў, што хутка бегаць, заняў першае месца ў каралеўскіх міласцях. Яны строілі супроць яго ўсялякія падкопы, каб загубіць яго, але ўсё было дарэмна супроць неабмежаванага даверу, які быў у караля да свайго обер-лейб-кур'ера (бо такіх чыноў ён дасягнуў у кароткі тэрмін).

Мук, ад якога не маглі схавацца ўсе гэтыя хітрыкі, не думаў пра помсту, — ён быў занадта добры для гэтага, — не, ён думаў пра тое, як заслужыць удзячнасць і ласку ад сваіх ворагаў. Тут ён успомніў пра сваю палачку, пра якую ўдача прымусіла яго забыць. Калі яму ўдасца знайсці скарб, вырашыў ён, уся гэтая чэлядзь зразу стане прыхільнейшаю да яго. Яму не раз даводзілася чуць, што бацька цяперашняга караля закапаў многія з сваіх багаццяў, калі на краіну яго напаў вораг; паводле чутак, ён памёр, не паспеўшы адкрыць сваю таямніцу сыну. Ад гэтага часу Мук заўсёды браў з сабою палачку ў надзеі, што яму здарыцца прайсці тымі мясцінамі, дзе закапаны грошы караля-нябожчыка. Неяк увечары ён выпадкова заблукаў у аддаленую частку палацавага парка, дзе рэдка бываў да таго, і раптам адчуў, што палачка здрыганулася ў яго руцэ і тры разы стукнула вобземлю. Ён зразу скеміў, што гэта значыць. Ён выцягнуў з-за пояса кінжал, зрабіў за-

сечкі на бліжніх дрэвах і заспяшаўся назад у палац; там ён здабыў сабе рыдлёўку і дачакаўся ночы, каб узяцца за работу.

Дабрацца да скарбу аказалася цяжэй, чым ён думаў. Рукі ў яго былі слабыя, а рыдлёўка вялікая і цяжкая; за дзве гадзіны Мук выкапаў яму не больш за два футы ў глыбіню. Нарэшце ён наткнуўся на нешта цвёрдае, што зазвінела, як жалеза. Ён стаў капаць яшчэ старанней і неўзабаве дакапаўся да вялікай жалезнай накрыўкі; Мук улез у яму паглядзець, што было пад накрыўкаю, і сапраўды знайшоў гаршчок, поўны залатых манет. Але ў яго не хапіла сілы падняць гаршчок, і таму ён набраў у шаравары і за пояс колькі мог данесці манет, напоўніў таксама халацік і, дбайна прыкрыўшы рэшту, узваліў халацік сабе на плечы. Але калі б не было на ім яго туфляў, ён нізашто не скрануўся б з месца, — так адцягвала яму плечы золата. Аднак яму ўсё ж удалося непрыкметна прабрацца да сябе ў пакой і схаваць золата пад падушкамі канапы.

Аказаўшыся ўладальнікам такіх багаццяў, Маленькі Мук вырашыў, што ад гэтага часу ўсё пойдзе па-новаму і што цяпер многія яго ворагі з ліку прыдворных будуць яго заўзятымі абаронцамі і заступнікамі. З гэтага адно ясна, што дабрак Мук не атрымаў належнага выхавання, а то б ён не мог уявіць, быццам грашыма набываюцца сапраўдныя сябры. Ах! Чаму ён тады не надзеў сваіх туфляў і не адляцеў, прыхапіўшы халацік, напоўнены золатам!

Золата, якое Мук раздаваў цяпер прыгаршчамі, не магло не выклікаць зайздрасць астатніх прыдворных. Галоўны кухар Аўлі сказаў: “Ён фальшываманетчык”; наглядчык за рабамі Ахмет сказаў: “Ён выклянчыў золата ў караля”; скарбнік Архаз жа, самы злы яго вораг, які сам час ад часу запускаў руку ў каралеўскую казну, сказаў адкрыта: “Ён яго ўкраў”. Яны згаварыліся, як лепш усё зрабіць, і вось аднаго разу краўчы Корхуз паўстаў перад каралеўскімі вачыма з сумным і журботным выглядам. Ён усяляк стараўся пака-

заць сваю журбу: урэшце кароль сапраўды запытаўся ў яго, што з ім.

— На жаль! — адказаў ён. — Я журуся, што страціў ласку свайго ўладара.

— Што ты пляцеш, галубчык Корхуз, — запырэчыў яму кароль, — ад якога часу сонца маёй міласці адварнулася ад цябе?

Краўчы адказаў, што обер-лейб-кур'ера ён асыпае золатам, а сваім адданым і бедным слугам не дае нічога.

Каралю вельмі здзівіла такая навіна; ён выслухаў усё пра шчадроты Маленькага Мука; мімаходзь змоўшчыкі без цяжкасці пасялілі ў яго падазрэнне, што Мук нейкім чынам украў грошы з каралеўскай скарбніцы. Асабліва прыемна было такое скарбніку, які ўвогуле не любіў рабіць справаздач. Тады кароль загадаў сачыць за кожным крокам Маленькага Мука і пастарацца заспець яго на гарачым. І калі ў ноч пасля гэтага нешчаслівага дня Маленькі Мук, які празмерна шчодрасцю выдаткаваў свае запасы, узяў рыдлёўку і пракраўся ў палацавы парк, каб здабыць новыя сродкі з свайго патайнага сховішча, за ім, на адлегласці, ішла варта пад начальствам галоўнага кухара Аўлі і скарбніка Архаза, і ў тую хвіліну, калі ён збіраўся перакласці золата з гаршка ў халацік, яны накінуліся на яго, звязалі і павялі да каралю. Кароль быў ужо не ў гуморы, адтаго што яго разбудзілі; ён вельмі неласкава прыняў свайго злашчаснага тайнага обер-лейб-кур'ера і тут жа ўзяўся расследаць. Гаршчок быў канчаткова выкапаны з зямлі і разам з рыдлёўкаю і халацікам, набітым золатам, прынесены да ног каралю. Скарбнік паказаў, што ён з дапамогаю варты заспеў Мука якраз, калі той закопваў у зямлю гаршчок з золатам. Тады кароль спытаўся ў абвінавачанага, ці праўда гэта і адкуль у яго ўзялося золата, якое ён закопваў.

Маленькі Мук, упэўнены ў сваёй невінаватасці, паказаў, што гаршчок ён знайшоў у садзе і што ён адкопваў яго, а не закопваў.

Усе прысутныя сустрэлі такое апраўданне смехам; кароль жа, вельмі разгневаны ўяўнаю хлуснёю карліка, закрычаў:

— Ты яшчэ адважыўся, нягоднік, гэтак па-дурному і подла падманваць свайго караля пасля таго, як ты ж абакраў яго? Скарбнік Архаз! Я загадваю табе сказаць, ці прызнаеш ты гэтую колькасць золата роўную той, якой недастае ў маёй казне?

І скарбнік адказваў, што для яго няма сумнення; у каралеўскай казне з некаторага часу недастае нават яшчэ болей, і ён гатовы прысягнуць, што якраз гэта і ёсць крадзенае золата.

Тады кароль загадаў закаваць Маленькага Мука ў ланцугі і адвесці яго ў вежу, а золата аддаў скарбніку, каб той аднёс яго назад у казну. Радуючыся шчасліваму зыходу, скарбнік пайшоў дадому і там узяўся пералічваць бліскучыя манеты; але злодзей утаіў, што на дне гаршчкі ляжала запіска: “Вораг запаланіў маю краіну, а таму я хаваю сюды частку сваіх багаццяў. Хто знойдзе іх і не ўручыць неадкладна майму сыну, на галаву таго няхай спадзе пракляцце яго ўладара. Кароль Садзі”.

У сябе ў турме Маленькі Мук аддаваўся сумным развагам; ён ведаў, што кража каралеўскай маёмасці караецца смерцю, і ўсё-ткі хацеў адкрыць каралю таямніцу чарадзейнай палачкі, бо справядліва трывожыўся, што ў яго адбяруць і яе, і туфлі ў прыдачу. Туфлі, на жаль, таксама не маглі выручыць яго, бо ён быў ланцугамі прыкуты да сцяны, і як ні біўся, а ўсё яму не ўдавалася павярнуцца на абцасе. Але пасля таго як яму на другі дзень аб’явілі смяротны прысуд, ён надумаўся, што ўсё ж лепей жыць без чарадзейнай палачкі, чым памерці з ёю: ён папрасіў, каб кароль выслухаў яго сам-насам, і адкрыў яму сваю таямніцу. Спыраша кароль не даў веры яго прызнанню, але Маленькі Мук паабяцаў паказаць яму, калі кароль захаве яму жыццё. Кароль даў яму ў тым слова і загадаў без ведама Мука закапаць у зямлю трэшкі золата, а потым сказаў яму ўзяць палачку і шукаць. Той мігам знайшоў зола-

та, бо палачка выразна тры разы стукнула аб зямлю. Тут кароль скеміў, што скарбнік ашукаў яго, і, паводле звычаю ўсходніх краін, паслаў яму шаўковы шнурок, каб ён сам павесіўся. А Маленькаму Муку кароль аб'явіў:

— Праўда, я абяцаў захаваць табе жыццё, але мне здаецца, што ты ведаеш не толькі таямніцу палачкі; а таму ты застанешся ў вечным зняволенні, калі не адкроеш сакрэту сваёй скараходнасці.

З Маленькага Мука было досыць і адной ночы ў вежы, а таму ён прызнаўся, што ўсё яго майстэрства ў туфлях, але ён не выдаў каралю, як з імі абыходзіцца. Кароль сам улез у туфлі, хочучы праверыць дослед, і як вар'ят забігаў па садзе; часам ён спрабаваў перадыхнуць, але не ведаў, як спыніць туфлі, а Маленькі Мук з-за злараднасці не падказаў яму, пакуль той не дабегаўся да непрытомнасці.

Кароль, ачуняўшы, развар'яваўся на Маленькага Мука, з-за якога яму давялося бегаць, пакуль не самлеў.

— Я даў слова дараваць табе жыццё і свабоду, але калі ты на працягу двух сутак не будзеш за межамі маёй краіны, я загадаю цябе павесіць.

А туфлі і палачку ён сказаў аднесці да сябе ў скарбніцу.

Бяднейшым, чым быў, пайшоў Маленькі Мук прэч, кленучы сваю дурноту, якая намаўляла яму, быццам ён можа зрабіцца персонаю пры двары. Краіна, з якой яго выганялі, на шчасце, была невялікая, і ўжо праз восем гадзін ён апынуўся на яе рубяжы, хоць ісці без звычайных яго туфляў было нясоладка.

Апынуўшыся за межамі той краіны, ён звярнуў з вялікай дарогі, каб заглыбіцца ў лясную глушэчу і жыць у поўнай адзіноце, бо людзі апрыкралі яму. У гушчары лесу набрыў ён на мясціну, якая падалася яму прыдатнай для яго мэты. Светлы ручай, які абступалі вялікія смакоўніцы, і мяккая мурава клікалі яго да сябе; тут апусціўся ён на зямлю, вырашыўшы не есці і чакаць смерці. Сумныя думкі пра смерць зма-

рылі яго на сон; а калі ён прачнуўся ад голаду, то разважыў, што галодная смерць — гэта небяспечна, і ўзяўся шукаць, ці не знойдзецца чаго-небудзь паесці.

Цудоўныя спелыя фігі віселі на дрэве, пад якім ён заснуў; ён узлез наверх, сарваў некалькі штук, паласаваўся імі і падаўся да ручая, каб прагнаць смагу. Але які быў яго жах, калі ён убачыў у вадзе ўласнае адлюстраванне, упрыгожанае доўгімі вушамі і мясістым даўжэзным носам! У перапалоху схапіўся ён рукамі за вушы, і сапраўды — яны аказаліся даўжынёю з паўлокця.

— Я заслужыў асліныя вушы, — закрычаў ён, — за тое, што, як асёл, растаптаў сваё шчасце!

Ён пачаў блукаць па лесе, а калі зноў прагаладаўся, яму яшчэ раз давялося паесці фігаў, бо больш нічога ядомага на дрэвах не знайшлося. Калі ён еў другую порцыю фіг, то надумаў схваць вушы пад турбан, каб не здавацца такім смешным, і раптам адчуў, як вушы ў яго паменшыліся. Мігам кінуўся ён да ручая, каб пераканацца ў гэтым, і сапраўды — вушы зрабіліся ранейшымі, знік і брыдкі, доўгі нос. Тут ён сцяміў, як гэта адбылося: ад пладоў першай смакоўніцы ў яго выраслі вушы і агідны нос; паеўшы пладоў другой, ён пазбыўся напасці; з радасцю зразумеў ён, што міласэрны лёс зноў дае яму ў рукі сродак зрабіцца шчаслівым. Сарваўшы з кожнага з дрэў гэтулькі пладоў, колькі мог данесці, ён накіраваўся ў тую краіну, якую нядаўна пакінуў. У першым жа гарадку ён пераапрагнуўся ў іншае ўбранне, так што яго ніхто не мог пазнаць, а потым падаўся да таго горада, дзе жыў кароль, і неўзабаве прыйшоў туды.

Пара года была такая, калі спелыя плады яшчэ досыць рэдкія, і таму Маленькі Мук усеўся каля палацавай брамы, памятаючы з ранейшых часоў, што галоўны кухар прыходзіць сюды закупаць рэдкія ласункі для каралеўскага стала. Не паспеў Мук размясціцца, як убачыў, што галоўны кухар ідзе праз двор да брамы. Ён агледзеў твары разносчыкаў, што сабраліся

каля брамы, і раптам позірк яго ўпаў на Мукаў кошк.

— Ого! Смачная страва, — сказаў ён, — яго вялікасці яно, напэўна, прыйдзеца даспадобы: колькі хочаш за ўвесь кошк?

Маленькі Мук вызначыў невялікую цану, і гандаль адбыўся. Галоўны кухар аддаў кошк аднаму з рабоў і пайшоў далей, а Маленькі Мук паспяшаўся вышмыгнуць, баючыся, як бы яго не злавілі і не пакаралі за продаж пладоў, калі бяда напаткае вушы і насы каралеўскага двара.

Падчас яды кароль быў у добрым гуморы і не раз браўся хваліць галоўнага кухара за смачны стол і за руплівасць, з якой той заўсёды стараецца раздабыць вытанчаныя стравы, а галоўны кухар, памятаючы, які смачны кавалачак маецца ў яго ў запасе, угодліва ўсміхаўся і толькі коратка казаў: “Канец — усяму вянец” ці “Гэта кветачкі, а ягадкі ўперадзе”, — так што прынцэсы згаралі ад цікаўнасці, чым ён іх паласуе. Калі ж былі пададзены цудоўныя, спакуслівыя фігі, ва ўсіх тут вырвалася ў захапленні: “Ах!”

— Якія спелыя! Якія апетытныя! — усклікнуў кароль. — Ты проста малайчына, галоўны кухар, ты заслужыў нашу найвышэйшую міласць.

Сказаўшы гэта, кароль, вельмі беражлівы да такіх ласункаў, уласнаручна надзяліў фігамі прысутных. Прынцы і прынцэсы атрымалі па дзве штукі, прыдворныя дамы, візіры і агі — па адной, астатнія кароль прысунуў да сябе і стаў уплятаць з найвялікшаю асалодаю.

— Божухна, які ў цябе дзіўны выгляд, тата! — усклікнула раптам прынцэса Амарца.

Усе здзіўлена паглядзелі на караля; па абодвух баках галавы ў яго тырчэлі вялізныя вушы, доўгі нос звешваўся да самага падбародка; тады прысутныя пачалі з здзіўленнем і жахам аглядваць адзін аднаго — ва ўсіх голавы аказаліся, у большай ці меншай ступені, упрыгожанымі тым жа дзіўным уборам.

Лёгка ўявіць сабе перапалох двара! Зараз жа былі

разасланы ганцы па дактароў горада; тыя з'явіліся грамадою, прапісалі пілюлі і мікстуры, але вушы і насы засталіся, якімі былі. Аднаму з прынцаў зрабілі аперацыю, але вушы адраслі зноў.

Уся гісторыя дайшла да прыстанішча, куды схаваўся Мук; ён зразумеў, што прыйшоў час дзейнічаць. На выручаных ад продажу фіг грошы ён загадзя запасаў вопраткаю, у якой мог выдаць сябе за вучонага; доўгая барада з казінай воўны дапаўняла маскарад. Захапіўшы мяшчак з фігамі, ён накіраваўся ў палац, назваўся чужаземцам-лекарам і прапанаваў сваю дапамогу. Напачатку да яго паставіліся вельмі недаверліва, але калі Маленькі Мук накарміў фігаю аднаго з прынцаў і тым вярнуў яго вушам і носу ранейшыя памеры, усе наперабой кінуліся да чужаземнага лекара. Але кароль моўчкі ўзяў яго за руку і павёў да сябе ў спачывальню; там ён адамкнуў дзверку, якая вяла ў скарбніцу, і кіўком паклікаў Мука.

— Вось усе мае багацці,— сказаў кароль,— ты атрымаеш усё, чаго б ты ні захацеў, калі выбавіш мяне ад гэтай ганебнай напасці.

Саладзейшымі за ўсякую музыку прагучалі гэтыя словы ў вушах Маленькага Мука; ён яшчэ з парога ўбачыў свае туфлі, а побач з імі ляжала і палачка. Ён пачаў хадзіць па пакоі, нібы дзівячыся з багацця караля, але калі дайшоў да сваіх туфляў, то паспешна каўзанаў у іх, схапіў палачку, сарваў з сябе накладную бараду і паўстаў перад здзіўленым каралём у вобразе старога знаёмца, беднага выгнанніка Мука.

— Вераломны кароль,— загаварыў ён,— ты плоціш няўдзячнасцю за адданую службу, няхай будзе табе заслужанай караю выродлівасць, якою ты знявечаны. Я пакідаю табе доўгія вушы, каб яны дзень пры дні напаміналі табе пра Маленькага Мука.

Сказаўшы так, ён імкліва перакруціўся на абцасе, пажадаў апынуцца дзе-небудзь далей, і не паспеў кароль паклікаць на дапамогу, як Маленькі Мук знік. З таго часу Маленькі Мук жыве тут у поўным дастатку, але зусім самотна, бо ён пагарджае людзьмі. Жыццё-

вы вопыт зрабіў яго мудрацом, які, нягледзячы на некалькі дзіўны выгляд, больш заслугоўвае павагі, чым насмешкі.

Вось што раскажаў мне бацька. Я выказаў шчырае шкадаванне, што быў грубы з слаўным чалавечкам, пасля чаго атрымаў ад бацькі другую палову прызначанай мне кары. Я, у сваю чаргу, раскажаў таварышам пра дзівосныя прыгоды карліка, і мы ўсе так палюбілі яго, што ніхто і не думаў больш насміхацца з яго. Нават наадварот, мы выказвалі яму ўсялякую пашану аж да самай яго смерці і кланяліся яму гэтак жа нізка, як муфтыю ці кадзі.

КАРЛІК НОС

Пан! Зусім не мае рацыі той, хто думае, быццам толькі ў часы Гаруна аль-Рашыда, уладара Багдада, вяліся феі і чарадзеі, і нават сцвярджае, быццам у тых размовах пра выхадкі духаў і іх валадароў, пра што можна пачуць на базары, няма праўды. Яшчэ і ў нашы дні сустракаюцца феі, і не так даўно я сам быў сведкам аднаго здарэння, у якім прымалі ўдзел духі, пра што я і раскажу вам.

У адным вялікім горадзе любай маёй айчыны, Германіі, шмат гадоў таму назад ціха і мірна жыў шавец з жонкай. Ён сядзеў цэлымі днямі на рагу вуліцы і рамантаваў чаравікі, нават шыў новыя, калі хто давяраў яму гэту работу,— але ў такіх выпадках яму даводзілася купляць раней скуру, таму што ён быў бедны і не меў запасаў. Жонка яго гандлявала гароднінай і пладамі, якія разводзіла ў садку за гарадскімі варотамі, і людзі ахвотна куплялі ў яе, таму што яна апрадалася чыста і ўмела прыгожа раскласці і паказаць тавар лепшым бокам.

У гэтых сціпрых людзей быў прыгожы сыноч, складны, мілы тварам і для свайго дванаццацігадовага ўзросту даволі бучны. Звычайна ён сядзеў каля маці ў радзе гародніны і з ахвотай дапамагаў гаспадыням і ку-

харам, якія назакуплялі шмат усякага тавару ў жонкі шаўца, занесці яго дамоў; і з такой прагулкі ён рэдка вяртаўся без прыгожай кветкі, дробнай манеты ці ласунка, таму што панам падабалася, калі кухары прыводзілі з сабой прыгожага хлопчыка, і яны заўсёды шчодра ўзнагароджвалі яго.

У адзін цудоўны дзень жонка шаўца сядзела, па сваім звычаі, на базары, перад ёй стаялі кашы з капустай і другой гароднінай, з рознымі травамі і насеннем, а ў меншым кашы ляжалі раннія ігрушы, яблыкі і абрыкосы. Сынок яе Якаб, так звалі хлопчыка, сядзеў побач і звонкім галаском выкрыкваў: “Калі ласка, паны, гляньце, якая цудоўная капуста, якія духмяныя травы! Купляйце, гаспадыні, раннія ігрушы! Каму раннія яблыкі і абрыкосы? Маці гандлюе без запыту”. Так выкрыкваў хлопчык.

Па базары якраз праходзіла бабуля, абарваная і ў лахманах; з востранькім тварам, ад старасці зморшчаным, чырвоныя вочы, і нос кручком ледзь не да самага падбародка; яна ішла, абапіраючыся на доўгую кульбаку, і ўсё-такі было незразумела, як яна перамяшчаецца; яна чыкільгала, кульгала, спатыкалася; здавалася, ногі ў яе на шарнірах і яна вось-вось паляціць кулём і стукнецца вострым носам аб брук.

Жонка шаўца ўважліва агледзела бабулю. Ужо шаснаццаць гадоў сядзела яна штодзень тут, на базары, і ні разу яшчэ не бачыла гэтай старой каргі. Але яна міжволі спалохалася, калі тая зачыкільгала прама да яе і спынілася каля кашоў.

— Вы — Ханна, гандлярка гароднінай? — спытала бабуля агідным голасам, увесь час трасучы галавой.

— Так, гэта я, — адказала жонка шаўца, — вам што патрэбна?

— Паглядзім, паглядзім! Паглядзім траўку, паглядзім траўку, ці ёсць у цябе тое, што мне патрэбна, — адказала бабуля, нахілілася да кашоў і пачала капацца карычневымі выродлівымі рукамі ў кашы з травамі; доўгімі павучынымі пальцамі хапала яна травы, раскладзеныя так прыгожа і акуратна, затым падносі-

ла адну за другой да доўгага свайго носа і абнюхвала з усіх бакоў. У жонкі шаўца надрывалася сэрца пры выглядзе таго, як бабуля перабірае рэдкія травы; але яна не магла нічога сказаць, бо выбіраць тавар — права пакупніка, ды, акрамя таго, яна адчувала нейкі незразумелы страх перад гэтай жанчынай. Перакапаўшы ўвесь кош, тая мармытала: “Дрэнь, а не тавар, дрэнь, а не трава, нічога няма, што мне патрэбна; пяцьдзсят гадоў таму назад намнога лепш было; дрэнь, а не тавар, дрэнь, а не тавар!”

Такія размовы раззлавалі Якаба.

— Паслухай, бабуля, дзе тваё сумленне? — сярдыта выкрыкнуў ён... Спачатку капаецца сваімі агіднымі карычневымі пальцамі ў цудоўных зёлках, топчаш іх, потым соваеш сабе пад доўгі нос; ніхто, хто гэта бачыў, іх цяпер не возьме, мала яшчэ, абзываеш наш тавар дрэнню, а ў нас жа купляе кухар самога герцага.

Бабуля пакасілася на жвавага хлапчука, агідна хіхікнула і прахрыпела:

— Так, так, сыночак! Значыць, табе не падабаецца мой нос, мой чырвоны доўгі нос? Пачакай, у самога такі пасярэдзіне твару вырасце і выцягнецца да самага падбародка.

З гэтымі словамі яна зачыкільгала да другога каша, у якім ляжала капуста. Выбрала самыя прыгожыя белыя качаны і душыла ды расціскала іх так, што яны кракталі, пасля абы-як паскідала іх у кош і зноў сказала: “Дрэнь, а не тавар, дрэнь, а не капуста!”

— Не трасі так непрыгожа галавой, — спалохана закрычаў хлапчук, — шыя ў цябе не таўсцей за капустную храпку, так і глядзі зломіцца, а тады галава твая пакоціцца прама ў кош! Дзе нам будзе знайсці пакупніка на свой тавар?

— Так табе не падабаюцца тонкія шыі? — хіхікаючы, прамармытала бабуля. — Так, так, у цябе зусім не будзе шыі: галава ўвойдзе ў плечы, каб як-небудзь не зваліцца з кволага цельца.

— Не гавары ўсякага глупства хлапчуку, — сказала нарэшце жонка шаўца, раззлаваўшыся, што тая

толькі мацала, разглядвала і абнюхвала,— а калі вам што патрэбна, дык паспяшайцеся, а то вы разагналі іншых пакупнікоў.

— Добра, хай будзе па-твойму,— усклікнула бабуля, злосна глянуўшы на яе,— я куплю ў цябе гэтыя шэсць качаноў, але ты бачыш, я абапіраюся на кульбаку і не магу нічога несці; дазволь твайму сыночку дапамагчы мне данесці тавар дадому, а я яму аддзячу.

Хлапчуку не хацелася ісці, і ён заплакаў, таму што баяўся брыдкай бабулі, але маці строга загадала яму слухацца, таму што лічыла за вялікі грэх узваліць на старую нямоглую жанчыну такую паклажу; хныкае ён, але паслухаўся маці, склаў качаны ў кош і пайшоў на базар з бабуляй...

Справа ладзілася ў яе не вельмі добра, і спатрэбіліся тры гадзіны, каб дайсці да аддаленай часткі горада, дзе бабуля спынілася перад старой халупай. Выцягнула з кішэні стары іржавы кручок, спрытна ўсунула яго ў замочную шчыліну, і дзверы з гучным трэскам адчыніліся. Але як здзівіўся Якаб, калі зайшоў у хату. Усё было так хараша прыбрана, столь і сцены абліцаваны мармурам, рэчы ўсе зроблены з дарагога чорнага дрэва з інкрустацыяй і паліраваных камянёў, падлога са шкла і такая гладкая, што хлапчук паслізнуўся і ўпаў. А бабуля выцягнула з кішэні сярэбраную дудачку і пачала насвітваць песеньку, якая пранізліва разносілася па ўсім доме. Неўзабаве па лесвіцы спуціліся марскія свінкі; Якабу падалося вельмі дзіўным, што яны ходзяць на задніх лапках, што шкарлупкі ад арэхаў замяняюць ім чаравікі, што апрануты яны ў чалавечую вопратку, а на галовах носяць самыя модныя капелюшы.

— Ах вы, дрэнь нягодная... Куды падзелі мае туплі? — закрычала бабуля і шпурнула ў іх кульбаку, ды так, што яны завішчалі і падскочылі.— Доўга мне яшчэ тут стаяць?

Яны спрытна паскакалі ўверх па лесвіцы і вярнуліся з дзвюма шкарлупкамі какосавага арэха, абшытымі знутры скурай, і лоўка надзелі іх бабулі на ногі.

Кульгання і чыкільгання як і не было. Яна адкінула кульбаку і вельмі хутка заслізгала па шкляннай падлозе, цягнучы за руку Якаба. Нарэшце бабуля спынілася ў пакоі, настолькі засмечаным, што ён быў падобны на кухню, хаця сталы з чырвонага дрэва і канапы, засланяныя багатымі дыванамі, больш падыходзілі да парадных апартаментаў.

— Сядай, сыноч,— вельмі ласкава прапанавала бабуля, хаваючы яго за канапу і прыціскаючы сталом, каб ён не змог вылезці адтуль.— Сядай, чалавечыя галовы не такія ўжо і лёгкія, так, не такія ўжо і лёгкія.

— Нешта я вас, бабуля, ніяк не зразумею,— усклікнуў хлапчук.— Я, праўда, стаміўся, але ж нёс капсуняныя галовы. Вы іх купілі ў маёй маці!

— Ну, гэта ты памыляешся,— засмяялася бабуля, падняла з каша вечка і, схапіўшы за віхор, выцягнула адтуль чалавечую галаву.

Хлапчук сумеўся, ад страху не мог зразумець, што адбылося, але адразу падумаў пра маці: калі прачуюць пра чалавечыя галовы, вырашыў ён, дык пачнуць, вядома, вінаваціць яго маці.

— Пачакай, я дам табе штосьці ва ўзнагароду за тое, што ты такі паслухмяны,— прамармытала бабуля,— пацярпі хвілінку, зараз звару табе такога супу, што ты яго ўсё жыццё помніць будзеш.

Яна сказала і зноў свіснула. Спачатку прыбегла шмат марскіх свінак, апранутых па-чалавечы; на іх былі падвязаны кухонныя фартухі, а за пояс заткнуты апалонікі і кухонныя нажы; услед за імі прыбегла з подскакам чародка вавёрак; хадзілі яны на задніх лапках, на іх былі шырокія шаравары, а на галовах зялёныя аксамітныя шапачкі. Напэўна, гэта былі кухцікі, таму што яны вельмі хутка ўзбіраліся наверх па прыступках і апускаліся адтуль са скавародкамі і міскамі, з яйкамі і маслам, травамі і мукой і неслі ўсё гэта да ачага; а побач, не спыняючыся, хадзіла назад і ўперад бабуля ў сваіх туфлях са шкарлупін какосавых арэ-

хаў, і хлапчук бачыў, што яна вельмі стараецца згатаваць яму самы смачны суп.

Агонь затрашчаў весялей, скаварада задымілася і зашыпела, у пакоі распаўсюдзіўся прыемны пах, а бабуля ўсё бегала назад і ўперад, а вавёркі і марскія свінкі ўслед за ёй, і кожны раз, калі яна праходзіла каля ачага, дык совала свой доўгі нос у кацялок. Нарэшце ўсё закіпела і заклекатала, ад кацялка паваліла пара, а пена пырснула на агонь. Тады бабуля зняла кацялок, выліла змесціва ў сярэбраную міску і паставіла яе перад Якабам.

— Так, сыноч, так, — сказала яна, — вось з’еш суп, і атрымаеш усё, што табе так у сне прыгледзелася! Сам станеш умелым кухарам, бо трэба ж некім быць. А вось траўкі... траўкі табе ніяк не знайсці. Чаму не было яе ў кашы тваёй маці?

Хлапчук не разумеў поўнасьцю, што яна гаворыць, тым больш старанна ўзяўся есці суп, бо вельмі ён падабаўся яму. Маці не раз частавала яго смачнай ежай, але ніхто яшчэ не карміў такой! Суп быў кісла-салодкі і дужа наварысты, ад яго ішоў тонкі пах траў і карэнняў. Пакуль ён даядаў апошнія кроплі, марскія свінкі запалілі арабскае курэнне, ад якога па пакоі пайшлі блакітныя клубы дыму. Клубы гэтыя згущаліся і згущаліся, паволі асядалі; водар курэння дзейнічаў на хлапчука як дурман; кожны раз ён прыходзіў у сябе, успамінаў, што пара ісці да маці, і хацеў падняцца, але зноў апускаўся ў дрымоту, а неўзабаве і зусім заснуў на канапе ў бабулі.

Дзіўныя сны бачыліся хлапчуку. Яму мроілася, быццам бабуля зняла з яго адзенне і ахінула яго вавёркавай шкуркай. Цяпер ён мог скакаць і лазіць па галінках не горш за вавёрку; ён пазнаёміўся з астатнімі вавёркамі і марскімі свінкамі — народам вельмі пачцівым і прыстойным; разам з імі нёс ён службу ў бабулі. Спачатку ён дапускаўся толькі да абавязкаў чысцільшчыка ботаў, гэта значыць, ён павінен быў змазваць маслам і націраць да бляску какосавыя арэхі, якія бабуля насіла замест чаравікаў. З гэтай справай ён добра

спраўляўся, бо ў бацькоўскай хаце яго не раз засаджвалі за такую работу; праз год ён быў дапушчаны да больш тонкай працы: яму загадана было разам з іншымі вавёркамі лавіць пылінкі, якія мітусіліся ў сонечным промні, а налавіўшы іх шмат, прасейваць праз частае сіта. Гаспадыня лічыла сонечныя пылінкі самай вялікай пяшчотай на свеце, а згубіўшы апошнія зубы, яна не магла жаваць як трэба, і таму ёй пяклі хлеб з сонечных пылінак.

Яшчэ праз год яго перавялі ў лік тых слуг, якія збіралі пітную ваду для бабулі. Не падумайце, што яна загадала выкапаць калодзеж або паставіць на двары бочку для дажджавой вады; іх работа патрабавала вышэйшага майстэрства: вавёркі, а з імі і Якаб, шкарлупкамі лясных арэхаў вычэрпвалі расу з руж — яна і была для бабулі пітной вадой. А бабуля піла вельмі шмат, таму ваданосам хапала клопатаў. Праз год ён ужо шчыраваў па дому: трымаў у чысціні падлогу, а паколькі яна была шкляной і на ёй прыкметным было нават дыханне, то работа гэта забірала шмат сіл і часу. Яны націралі падлогу шчоткамі і, прывязаўшы да ног старую суконку, спрытна слізгалі па пакоі. На чацвёрты год ён быў нарэшце прызначаны на кухню. Гэта была ганаровая пасада, на якую бралі толькі пасля доўгіх выпрабаванняў. Там Якаб з кухарчука даслужыўся да старшага кухара-паштэтніка і набыў такі вялікі вопыт і майстэрства ва ўсім, што датычыла кухарскага мастацтва, што не раз нават сам гэтаму здзіўляўся; ён усяго дасягнуў, усяму навучыўся, хутка і смачна гатаваў мудрагелістыя стравы, паштэты, у якія дабаўлялася дзвесце розных прыпраў, супы з гародніны, прывезенай з усяго свету.

Так прайшло на службе ў бабулі гадоў сем; і вось неяк сабралася яна ісці, зняла свае какосавыя чаравікі, узброілася кашом і кульбакай, а яму загадала абшчыпаць курыцу, нафаршыраваць травам і, смачна падрумяніўшы, засмажыць да яе прыходу. Ён засмажыў курыцу па ўсіх правілах кухарскага мастацтва. Скруціўшыю, абпарыў кіпенем, лоўка абшчыпаў, паскроб ску-

ру, каб яна стала гладкай і пяшчотнай, і выпатрашыў курыцу. Потым узяўся збіраць траву для начыння. У гэты раз ён убачыў у кладоўцы, дзе захоўвалася трава, насценную шафу з прыадчыненымі дзверцамі, якую ён раней не прыкмячаў. Зацікавіўшыся, што ж у ёй, ён падышоў бліжэй, — і калі глянуў! — там стаяла шмат кошыкаў, ад якіх ішоў прыемны моцны пах. Ён адкрыў адзін і ўбачыў там траву вельмі асаблівай формы і колеру. Сцяблінка і лісце былі блакітнавата-зялёныя, а на канцы сядзела вогненна-чырвоная кветка з жоўтым беражком; у роздуме разглядаў ён і нюхаў кветку, ад якой струменіўся той жа моцны водар, якім прыемна пах суп, што калісьці яму варыла бабуля. Але пах быў такі моцны, што ён чхнуў, потым пачаў мацней чхаць і нарэшце зусім расчхаўся і прачнуўся.

Ён ляжаў на бабулінай канапе і здзіўлена аглядваў пакой. “І прысняцца ж такія сны, зусім як наяве, — падумаў ён. — Я мог бы паклясціся, што я — вартая жалю вавёрачка, сябрую з марскімі свінкамі і ўсякімі звярамі і што ў той жа час я стаў адмысловым кухарам. Ну і пасмяецца ж матуля, каля я раскажу ёй пра ўсё гэта! Толькі, бадай, усыпле яна мне за тое, што я заснуў у чужых людзей і не памагаю ёй на базары”. З гэтай думкай ён устаў, збіраючыся ісці; усё цела яго здранцвела ад сну, асабліва шыя, — ён не мог як след круціць галавой; ён нават сам сабе ўсміхнуўся, што такі сонны, ніяк не прыйдзе ў сябе і толькі тыцкаецца носам у шафу або ў сцяну, а калі хутка павернецца, дык чапляецца носам за вушак. Вавёркі і марскія свінкі з вішчаннем бегалі вакол яго, нібы хацелі пайсці за ім; ужо стоячы на парозе, ён паклікаў іх за сабой, а гэта былі слаўныя звярыкі. Але яны хутка пакаціліся на сваіх арэхахвых шкарлупках зноў дамоў, і толькі здалёк даносілася іх вішчанне.

Бабуля завяла яго ў даволі аддаленую частку горада, і ён з цяжкасцю выбраўся з вузкіх вулачак, да таго ж там яшчэ была штурханіна, таму што, як яму здалося, недзе блізка з’явіўся карлік; раз-пораз чуліся крыкі: “Эй, гляньце вы на вырадка-карліка! Адкуль узяўся

такі карлік? Ну і доўгі ж у яго нос, а галава зусім увайшла ў плечы, а рукі якія брудныя, пачварныя!” Іншым часам ён і сам пабег бы за людзьмі, таму што больш за ўсё на свеце любіў глядзець на веліканаў і карлікаў або на незвычайныя заморскія ўбранні, але цяпер яму трэба было спяшацца да маці.

Калі ён прыйшоў на базар, на яго напаў страх. Маці сядзела яшчэ там, і ў кашы ў яе было шмат тавару, значыць, ён спаў не вельмі доўга, але ўжо здалёк яму яна падалася вельмі сумнай: яна ўжо не зазывала пакупнікоў і сядзела, падпёршы галаву рукой, а калі ён падышоў бліжэй, яму здалася, быццам яна стала бледнай як ніколі. Ён марудзіў, не ведаючы, што рабіць; нарэшце сабраўся з сіламі, падкраўся да яе ззаду, ласкава паклаў ёй руку на плячо і сказаў:

— Матуля, табе нездаровіцца? Ты злуешся на мяне?

Жанчына павярнулася, але тут жа рэзка адхінулася з крыкам жаху.

— Што табе ад мяне патрэбна, агідны карлік! — усклікнула яна. — Ідзі, ідзі адсюль! Цярпець не магу дурныя жарты!

— Ну што з табой, матуля? — спытаў перапалоханы Якаб. — Табе, мусіць, нямогацца, чаму ты гоніш ад сябе свайго сына?

— Сказала табе, ідзі сваёй дарогай! — раздражнёна адказала Ханна. — З мяне ты, агідны вырадак, сваім крыўлянням нічога не возьмеш.

“Правільна, Бог пазбавіў мяне розуму, — са страхам падумаў хлапчук. — Што мне цяпер рабіць, як завесці яе дадому?”

— Мілая мамачка, апомніся, паглядзі на мяне добра, я ж твой сын, твой Якаб.

— Не, цяпер твой жарт робіцца вельмі нахабным, — крыкнула Ханна, звяртаючыся да суседкі, — вы толькі гляньце на вырадка карліка, стаіць тут і адпужвае ўсіх пакупнікоў ды яшчэ смяецца з майго гора. Гаворыць — я твой сын, твой Якаб! Ах, які бессаромнік!

Тут перапалохаліся ўсе суседкі і пачалі з усіх сіл сварыцца — а базарныя гандляркі, самі ведаеце, сва-

рыцца ахвотніцы — і напалі на яго за тое, што ён здзекваецца з беднай Ханны, у якой сем гадоў таму назад укралі сына — вельмі прыгожага хлапчука — і пачалі пагражаць, што ўсе разам кінуцца на яго і паабдзіраюць, калі ён не пакіне іх, пакуль цэлы.

Небарака Якаб не ведаў, што і падумаць. Бо ён жа, як яму здавалася, сёння раніцай пайшоў, як звычайна, з маці на базар, дапамог ёй раскласці фрукты, потым пайшоў з бабуляй да яе дамоў, паеў супу, трохі падрамаў і цяпер вось вярнуўся на базар, а маці і суседкі гавораць нешта пра сем гадоў. А яго называюць агідным карлікам! Што гэта такое з ім адбылося? Калі ён зразумеў, што маці і слухаць пра яго не хоча, на вачах у яго з'явіліся слёзы, і ён сумна пайшоў да крамкі, дзе бацька цэлы дзень рамантаваў чаравікі.

“Убачым,— думаў ён,— ці прызнае ён мяне, я стану ў дзвярах і загавару з ім”.

Падышоўшы да шаўца, ён стаў каля дзвярэй і заглянуў у крамку. Гаспадар так старанна працаваў, што нават не заўважыў яго; але, выпадкова глянуўшы на дзверы, ён упусціў на падлогу чаравік, дратву і шыла і са страхам закрычаў: “Божа, Божа мой, ды што гэта такое, што такое!”

— Добры вечар, гаспадар! — сказаў малыш, уваходзячы ў крамку.— Як маецесья?

— Дрэнна, дрэнна, паночак! — адказаў бацька, на здзіўленне Якабу; выходзіць, што бацька яго таксама не ведае.— Праца не ладзіцца. Я адзін і старэю, а ўзяць чаладніка не па кішэні.

— А хіба няма ў вас сыночка, які б патроху дапамагаў вам у працы? — выпытваў карлік.

— Быў у мяне сыноч, звалі яго Якаб, цяпер бы ён быў статным, спрытным дваццацігадовым юнаком і мог бы добра дапамагчы мне. Так, вось гэта было б жыццё! Ужо ў дванаццаць гадоў ён быў кемлівы, умелы хлопчык і разбіраўся ў маім рамястве, а які прыгажунчык, пачцівы! Ён знайшоў бы заказчыкаў, так што хутка я не рамантаваў бы ўжо чаравікі, а шыў толькі новыя! Але так ужо вядзецца на свеце.

В. Гаўф. "Карабель привідаў".

Ш. Пери. "Малое Пальчанё".

— А дзе ж сын ваш? — дрыжачым голасам спытаў ён у бацькі.

— Бог ведае, — адказаў той, — сем гадоў таму назад — так, цяпер ужо з таго часу прайшло гэтулькі — яго ўкралі ў нас на базары.

— Сем гадоў таму назад! — з жахам усклікнуў Якаб.

— Так, малюсенькі мой паночак, сем гадоў; як цяпер помню, прыйшла жонка дамоў, уся ў слязах, і, моцна плачучы, сказала, што ўвесь дзень дарэмна працавала хлопчыка; яна ўсіх распытвала, усюды яго шукала, але так і не знайшла сына. Я заўсёды думаў, што так здарыцца; Якаб быў прыгожым дзіцём, гэта трэба прызнаць, і жонка ім ганарылася, ёй падабалася, калі яго хвалілі, і часта яна пасылала яго з гароднінай і ўсякай усячынай да знатных паноў. Гэта было нядрэнна, — кожны раз яго шчодро адорвалі; але я гаварыў ёй: глядзі! Горад вялікі, у ім жыве шмат нядобрых людзей, глядзі за Якабам. Як я гаварыў, так і выйшла. Прыходзіць неяк на базар выродлівая бабуля, прыцэньваецца да фруктаў і гародніны і купляе гэтулькі, што не можа сама данесці дадому. У жонкі маёй сэрца спагадлівае, яна адпусціла з ёй хлопчыка — і з таго часу так яго і не бачылі.

— І вы кажаце, таму ўжо сем гадоў?

— Вясною будзе сем. Мы аб'явілі аб ім, хадзілі з дома ў дом і ўсюды распытвалі; многія ведалі і любілі прыгажунчыка-хлопчыка і разам з намі шукалі яго — усё дарэмна. Жанчыну, якая купіла гародніну, таксама ніхто не ведаў, — толькі адна лядачая бабуля, якая пражыла дзевяноста гадоў, сказала, што гэта, мабыць, злая чараўніца, якая адзін раз у пяцьдзсят гадоў прыходзіць у горад па ўсякія закупкі.

Так расказваў бацька Якаба і пры гэтым гучна стукаў па чаравіку і абедзвюма рукамі выцягваў дратву. Маленькаму чалавечку паступова стала ясна, што з ім адбылося; ён не ў сне, а ў сапраўднасці сем гадоў праслужыў вавёркай у злой чараўніцы. Сэрца разрывалася ад гневу і гора. Бабуля ўкрала ў яго сем гадоў юнацтва, а што атрымаў ён узамен? Навучыўся наводзіць

глянец на туфлях з какосавых арэхаў ды трымаць у чысціні пакой з люстраной падлогай? Навучыўся ў марскіх свінак кухарскаму мастацтву? Ён пастаяў пэўны час у роздуме над сваім лёсам; у рэшце рэшт бацька спытаў у яго:

— Магчыма, вам неабходна мне што-небудзь загазаць, малады чалавек? Новыя туфлі або, — дадаў ён, усміхаючыся, — футарал сабе для носа?

— Чаму вам даўся ў знакі мой нос? — спытаў Якаб. — Нашто мне футарал для яго?

— Ну, каму што падабаецца, — запярэчыў шавец, — але павінен сказаць, калі б у мяне быў такі страшны нос, я б загазаў для яго футарал з ружовай лакараванай скуры. Вось гляньце, у мяне якраз пад рукой добры абрэзак; праўда, на футарал пойдзе нямала, але затое як бы гэта вас ўратавала, малюсенькі панічок: я ўпэўнены, вы натыкаецеся на любы вушак, на любую павозку, калі хочаце ўступіць ёй дарогу.

Малеча знямеў ад страху; ён пакратаў свой нос — нос быў тоўсты, і даўжынёй не менш за дзве пядзі! Значыць, бабуля перамяніла яго знешнасць, таму маці і не пазнала яго, ці не таму і абзывалі яго вырадкам карлікам!

— Гаспадар! — звярнуўся ён, ледзь не плачучы, да шаўца. — Ці няма ў вас пад рукамі люстэрка, каб паглядзецца мне?

— Васпан, — сур'ёзна адказаў бацька, — не тая знешнасць дасталася вам, каб ёю любавацца, і нечага вам раз-пораз глядзецца ў люстэрка. Ад гэтага трэба адвыкаць: ваша прывычка выглядае асабліва смешна.

— Ах, дайце мне глянуць у люстэрка, — усклікнуў карлік, — вядома ж, тут справа не ў любаванні сабой!

— Адчапіцеся ад мяне; няма ў мяне люстэрка; у жонкі быў асколак, ды не ведаю, куды яна яго схавала. Ну а калі вам абавязкова трэба паглядзецца ў люстэрка, то цераз вуліцу жыве Урбан, цырульнік, у яго ёсць люстэрка ў два разы большае за вашу галаву; паглядзіцеся ў яго, а пакуль бывайце здаровы!

З гэтымі словамі бацька асцярожненька выправадзіў

яго з крамы, зачыніў за ім дзверы і зноў сеў за працу. А Якаб, зусім прыгнечаны, перайшоў праз вуліцу да цырульніка, якога помніў яшчэ з даўніх часоў.

— Добрай раніцы, Урбан,— сказаў ён,— я прыйшоў папрасіць вас зрабіць мне ласку, дазвольце мне паглядзецца ў вашае люстэрка.

— З задавальненнем, вунь яно там стаіць,— усклікнуў, смеючыся, цырульнік, і яго наведвальнікі, якія чакалі, калі ён пастрыжэ ім бароды, таксама гучна рассмяяліся.

— Вы і праўда прыгажунчык, стройны і складны, шыя — як у лебедзя, рукі — як у каралевы, а другога такога задранага носа і не знойдзеш нідзе. Бадай, вы вельмі любуецеся ім, гэта праўда, ну, добра, паглядзіцеся, няхай не гавораць пра мяне, быццам я ад зайздрасці не дазволіў вам паглядзецца ў люстэрка!

Так сказаў цырульнік, і ўся цырульня задрыжала ад смеху. Між тым карлік падышоў да люстэрка і паглядзеўся. Слёзы з'явіліся ў яго на вачах. “Так, мілая мамачка, — падумаў ён, — ты, вядома, не змагла б пазнаць свайго Якаба. У той шчаслівы час, калі ты хвалілася мною перад людзьмі, знешнасць у мяне была іншая!” Цяпер вочы ў яго сталі маленькімі, як у свінкі, нос страшэнна вырас і навіс над ротам і падбародкам, шыі быццам і ў паміне не было, таму што галава ўвайшла глыбока ў плечы і варочаць ёю з боку ў бок яму было вельмі балюча. Ростам ён быў усё той жа, што і сем гадоў таму назад, калі яму было толькі дванаццаць; але ў той жа час усе астатнія хлапчукі ад дванаццаці да дваццаці растуць у вышыню. Ён рос у шырыню, спіна і грудзі ў яго дужа выпукліліся і былі падобны на невялікі, але туга напханы мяшок. Тоўстае тулава сядзела на слабенькіх ножках, якія згіналіся пад яго цяжарам, затое рукі былі вельмі доўгія, такія ж, як і ў дарослага мужчыны, і матляліся, як бізуны, пальцы выцягнуліся па-павучынаму, і, выпрастаўшы іх, ён мог, не згінаючыся, дастаць да падлогі. Вось якім стаў маленькі Якаб,— ён ператварыўся ў выродлівага карліка.

Цяпер ён прыпомніў тую раніцу, калі бабуля падышла на базары да яго маці. Усім, што ён тады асудзіў у ёй, — доўгім носам, страшнымі пальцамі, — усім надзяліла яна яго, акрамя доўгай шыі, шыю яна зусім ліквідавала.

— Ну што, мой прынц, удосталь наглядзеліся? — спытаў цырульнік, падыходзячы да яго і насмешліва яго разглядаючы. — Сапраўды, такой смешнай знешнасці пры ўсім жаданні і ў сне не ўбачыш. Але ў мяне ёсць для вас прапанова, малюсенькі чалавечак. Да мяне ў цырульнію прыходзіць даволі шмат людзей, праўда, у апошні час не так багата, як бы хацелася. Прычынай з'яўляецца тое, што мой сусед, цырульнік Шаум, знайшоў недзе велікана, які прыводзіць яму наведвальнікаў. Але каб вырасці веліканам, вялікага розуму не трэба, а вось стаць чалавекам нахштальт вас, так — гэта шмат цяжэй. Ідзіце да мяне на службу, малюсенькі чалавечак, я вазьму вас да сябе, буду карміць, паіць, апранаць, абуваць, — усяго ў вас будзе дастаткова; за гэта вы павінны стаяць раніцай у мяне перад дзвярыма і запрашаць да мяне людзей, узбіваць мыльную пену, падаваць наведвальнікам ручнік, і, запэўніваю вас, справа ў нас пойдзе найлепшым чынам; у мяне наведвальнікаў будзе больш, чым у суседа з веліканам, а нам кожны ахвотна дасць на чай.

Карлік у душы быў абураны прапановай служыць прынадай у цырульніка. Але яму давалося сцярапаць гэту абразу. Таму ён зусім спакойна адказаў цырульніку, што не мае часу для такіх паслуг, і пайшоў далей.

Хаця злая бабуля і сапсавала яму знешнасць, але пашкодзіць яго розум яна не змагла — гэта ён выдатна разумеў і адчуваў ён не так, як сем гадоў таму назад, — не, за гэты час ён паразумнеў, стаў больш разважлівым; яго засмучала не страта былой прыгажосці, не цяперашняя яго выродлівасць, а тое, што бацька, нібы сабаку, прагнаў яго ад свайго парога. Таму ён і вырашыў паспрабаваць шчасця ў маці.

Ён падышоў да яе на базары і папрасіў спакойна выслухаць яго. Ён нагадаў ёй той дзень, калі пайшоў з

бабуляй, прыгадаў розныя выпадкі са свайго дзяцінства, як сем гадоў праслужыў у вобразе вавёркі ў вядзьмаркі, і ў каго толькі яна не ператварала яго за тое, што ён яе тады асуджаў. Жонка шаўца не ведала, што і думаць. Усё, што ён расказваў пра сваё дзяцінства, так на самай справе і было, але калі ён пачаў запэўніваць, быццам на працягу сямі гадоў быў вавёркай, яна сказала:

— Ну, гэтага не можа быць, ды і чараўніц не бывае.— І, паглядзеўшы на вырадка-карліка, яна зненавідзела яго і не магла паверыць, што гэта яе сын. У рэшце рэшт яна палічыла за лепшае пагаварыць з мужам. Яна сабрала кашы і загадала яму ісці разам з ёй. Так і прыйшлі яны да крамкі шаўца.

— Паслухай,— сказала яна яму,— вось гэты чалавек гаворыць, быццам ён наш згублены сын Якаб. Ён мне ўсё раскажаў, як сем гадоў таму назад яго ўкрала ў нас і зачаравала злая чарадзейка.

— Ах, так! — са злосцю ўсклікнуў шавец.— Вось што ён табе раскажаў! Ну, пачакай жа ты ў мяне, нягоднік! Гадзіну таму назад я сам усё гэта яму раскажаў, а ён пайшоў дурыць табе галаву! Так цябе зачаравалі, сыночак? Пачакай жа, зараз я цябе вызвалю ад чараў.— З гэтымі словамі ён схпіў некалькі папруг, якія толькі што зрабіў са скуры, падскочыў да чалавечка і так лягнуў яму па высокім гарбе і па доўгіх руках, што той закрычаў ад болю і з плачам уцёк.

У тым горадзе, як, паміж іншым, і ўсюды, мала было спагадлівых людзей, якія б хацелі дапамагчы беднаму чалавеку. А таму і не ўдалося небараку-карліку за ўвесь дзень паесці і напіцца вады, а калі сцямнела, яму прыйшлося заначаваць на царкоўным цвінтары, цвёрдым і вельмі халодным.

Калі на наступную раніцу яго разбудзілі першыя сонечныя промні, ён сур'ёзна задумаўся, як яму жыць. Каб служыць шылдай у цырульніка, ён быў вельмі горды; наймацца ў блазны і паказвацца за грошы ён не хацеў. Як жыць? Тут яму і прыйшло ў галаву, што ў сваю бытнасць вавёркай ён дасягнуў вялікага поспе-

ху ў кухарскім мастацтве; не без падстаў думаў ён, што можа паспаборнічаць з любым кухарам; ён вырашыў выкарыстаць сваё мастацтва кухара.

Як толькі вуліцы ажылі і раніца канчаткова ўзяла верх, ён увайшоў у царкву і памаліўся. Потым пусціўся ў дарогу. Герцаг, уладальнік той краіны,— о пан,— быў вядомы аб'ядала і ласун, любіў салодка паесці і выпісваў кухараў з усіх частак свету. Вось да яго палаца і адправіўся малюпанчык. Каля варотаў вартаўнікі спыталі, што яму патрэбна, і пачалі ўсяляк пацяшацца над ім; ён жа патрабаваў обер-гоф-кухара. Смеючыся, павялі яны яго цераз двары, і ўсе, хто яго толькі бачыў, беглі за ім і моцна смяяліся.

Хутка ў Якаба з'явілася вялікая світа. Конюхі пакідалі свае скрабніцы, хлапчукі імчаліся наперагонкі, каб не адстаць ад яго, палацёры перасталі выбіваць дываны. Усе тоўпіліся вакол Якаба, і на двары стаяў такі шум і гоман, нібы да горада падступалі ворагі. Усюды чуліся крыкі:

— Карлік, карлік! Бачылі вы карліка?

Нарэшце на двор выйшаў палацавы дазорац — зашпаны тоўсты чалавек з агромністай нагайкай у руках.

— Гэй вы, сабакі! Што гэта за шум? — закрычаў ён грамавым голасам, неміласэрна б'ючы сваёй нагайкай па плячах і спінах конюхаў і прыслужнікаў.— Хіба не ведаеце вы, што герцаг яшчэ спіць?

— Пан,— адказвалі вартаўнікі,— паглядзіце, каго мы да вас прывялі! Сапраўднага карліка! Такога вы яшчэ, напэўна, ніколі не сустракалі.

Убачыўшы Якаба, дазорац зрабіў страшную грымасу і як можна мацней сціснуў зубы, каб не расмяяцца,— важнасць не дазваляла яму смяяцца перад конюхамі. Ён усіх разагнаў сваёй нагайкай і, узяўшы Якаба за руку, завёў яго ў палац і спытаў, што яму патрэбна. Пачуўшы, што Якаб хоча бачыць начальнікам кухні, дазорац усклікнуў:

— Няпраўда, сыноч! Гэта я табе патрэбен, палацавы дазорац. Ты ж хочаш паступіць да герцага ў карлікі?

— Не, пан,— з задавальненнем адказаў Якаб.— Я

добры кухар і ўмею гатаваць выключныя стравы. Адвядзіце мяне, калі ласка, да начальніка кухні. Магчыма, ён згодзіцца ацаніць маё мастацтва.

— Твая воля, малыш, — адказаў дазорац, — ты яшчэ, відаць, дурнаваты хлопец. Быў бы ты прыдворным карлікам, ты мог бы нічога не рабіць, есці, піць, весяліцца і хадзіць у прыгожай вопратцы, а ты хочаш на кухню! Але мы яшчэ паглядзім. Наўрад ці ты дастаткова ўмелы кухар, каб гатаваць стравы герцагу, а для кухціка ты падыходзіш.

Сказаўшы гэта, дазорац адвёў Якаба да начальніка кухні. Карлік шчыра прывітаўся і сказаў:

— Літасцівы пан, ці не патрэбны вам умелы кухар?

Начальнік кухні агледзеў Якаба з галавы да ног і гучна рассмяяўся.

— Ты хочаш быць кухарам? — усклікнуў ён. — Няўжо ты думаеш, што ў нас на кухні пліта такая нізкая? Ты ж нічога на ёй не ўбачыш, нават калі станеш на дыбачкі. Не, мой маленькі дружа, той, хто табе параіў паступіць да мяне кухарам, злосна пажартаваў над табой.

І начальнік кухні зноў рассмяяўся, а за ім — палацавы дазорац і ўсе тыя, хто быў у пакоі. Якаб, аднак, не збянтэжыўся.

— Пан начальнік кухні! — сказаў ён. — Вам, напэўна, не шкада даць мне адно-два яйкі, трохі мукі, віна і прыправы. Даручыце мне прыгатаваць якую-небудзь смачную страву і загадайце падаць усё, што для гэтага патрэбна. Я згтую страву хутка, у прысутнасці ўсіх, і вы скажаце: “Вось гэта сапраўдны кухар!”

Доўга ўгаворваў ён начальніка кухні, пабліскваючы сваімі маленькімі вочкамі і пераканаўча ківаючы галавой. Нарэшце начальнік згадзіўся.

— Добра! — сказаў ён. — Давай паспрабуем. Ідзем усе на кухню, і вы таксама, пан дазорац палаца.

Ён узяў палацавага дазорца пад руку і загадаў Якабу ісці за імі. Доўга ішлі яны па нейкіх вялікіх багатых пакоях і калідорах і нарэшце прыйшлі на кухню.

Гэта было высокае прасторнае памяшканне з вялікай плітой на дваццаць камфорак, пад якімі дзень і ноч гарэў агонь. Пасярод кухні быў басейн з вадой, у якім трымалі жывую рыбу, а каля сцен стаялі мармуровыя і драўляныя шафкі, поўныя каштоўнай пасуды. Побач з кухняй, у дзесяці вялікіх кладоўках, захоўваліся разнастайныя прыпасы і ласункі. Кухары, кухцікі, пасудніцы насіліся па кухні назад і ўперад, грымелі каструлі, скавароды, лыжкі і нажы. Калі з'явіўся начальнік кухні, усе заціхлі на месцы, і на кухні зрабілася зусім ціха; толькі агонь працягваў патрэскаваць пад плітой і вада па-ранейшаму журчала ў басейне.

— Што заказаў сёння пан герцаг на першае сняданне? — спытаў начальнік кухні ў галоўнага загадчыка сняданнямі — старога тоўстага кухара з калпаком.

— Яго светласць пажадалі заказаць дацкі суп з чырвонымі гамбургскімі клёцкамі, — пачціва адказаў кухар.

— Добра, — працягваў начальнік кухні. — Ты чуў, карлік, чаго пан герцаг хацеў бы з'есці. Ці можна табе даверыць такія складаныя стравы? Гамбургскіх клёцкаў табе нізашто не згатаваць. Гэта тайна нашых кухараў.

— Няма нічога лягчэй, — адказаў карлік (калі ён быў вавёркай, яму часта даводзілася гатаваць для бабулі гэтыя стравы). — Для супу дайце мне вось такіх і такіх траў і прыправы, сала, яек і карэньчыкаў. А для клёцак, — ён загаварыў цішэй, каб яго не чуў ніхто, акрамя начальніка кухні і загадчыка сняданнямі, — а для клёцак мне патрэбны чатыры гатункі мяса, трошкі піва, шмалец, імбір і трава, якая называецца “суцяшэнне стаўніка”.

— Клянуся гонарам, правільна! — закрычаў здзіўлены кухар. — Які гэта чарадзей вучыў цябе гатаваць? Ты ўсё да тонкасці пералічыў. А пра траўку “Суцяшэнне стаўніка” я і сам першы раз чую. З ёю клёцкі, напэўна, яшчэ лепшыя выйдучь. Ты проста дзіва, а не кухар!

— Вось ніколі б не падумаў так! — сказаў начальнік

сы, пасуду і ўсё, што патрабуецца, і няхай прыгатуе герцагу сняданне.

Кухцікі выканалі яго загад, але, калі на пліту паставілі ўсё, што было патрэбна, і карлік ужо хацеў брацца гатаваць, аказалася, што ён ледзь дастае да верху пліты кончыкам свайго доўгага носа. Давялося падсунуць да пліты крэсла, карлік узлез на яго. Кухары, кухцікі, пасудніцы шчыльным колам абкружылі карліка і, шырока расплюшчыўшы вочы ад здзіўлення, глядзелі, як жвава і спрытна ён з усім спраўляецца.

Карлік загадаў паставіць абедзве каструлі на агонь і не здымаць іх, пакуль усё не згатуецца. Потым ён пачаў лічыць: “Раз, два, тры, чатыры...” — і, далічыўшы роўна да пяцісот, крыкнуў: “Досыць!”

Кухцікі ссунулі каструлі з агню, і карлік прапанаваў начальніку кухні пакаштаваць яго стравы.

Галоўны кухар загадаў падаць залатую лыжку, спаласнуў яе ў басейне і перадаў начальніку кухні. Той урачыста падышоў да пліты, зняў накрыўку з гарачых каструль і пакаштаваў супу і клёцак. Праглынуўшы лыжку супу, ён заплюшчыў вочы ад асалоды, некалькі разоў прыцмокнуў языком і сказаў:

— Цудоўна, цудоўна, клянуся гонарам! Ці не жадаеце пераканацца, пан палацавы дазорац?

Дазорац з паклонам узяў лыжку, пакаштаваў і ледзь не падскочыў ад задавальнення.

— Я не хачу вас пакрыўдзіць, дарагі загадчык сняданнямі,— сказаў ён,— вы цудоўны, вопытны кухар, але такога супу і такіх клёцак вам згатаваць яшчэ не ўдавалася.

Кухар таксама пакаштаваў абедзве стравы, пачціва паціснуў карліку руку і сказаў:

— Малыш, ты — вялікі майстар! Твая траўка “сущяшэнне страўніка” надае супу і клёцкам асаблівы смак.

У гэты час на кухні з’явіўся слуга герцага і запатрабаваў сняданне для свайго пана. Стравы тут жа налілі ў сярэбраныя талеркі і паслалі наверх. Начальнік кухні, вельмі задаволены, павёў карліка ў свой пакой і хацеў

яго распытаць, хто ён і адкуль з'явіўся. Але як толькі яны ўселіся і пачалі гутарыць, тут жа прыйшоў пасланец ад герцага і сказаў, што герцаг чакае начальніка кухні. Начальнік спешна апрануўся і пайшоў услед за пасланцом у сталуюку.

Герцаг сядзеў там, разваліўшыся ў сваім глыбокім крэсле. Ён начыста з'еў усё, што было ў талерках, і выціраў губы шаўковай хустачкай. Яго твар ззяў, і ён соладка жмурыўся ад задавальнення.

— Паслухай жа, — сказаў ён, убачыўшы начальніка кухні, — я заўсёды быў вельмі задаволены тваім гатаваннем, але сёння сняданне было асабліва смачнае. Скажы мне, як зваць кухара, які яго гатаваў: я пашлю яму некалькі дукатаў ва ўзнагароду.

— Пан, сёння здарылася дзіўная гісторыя, — сказаў начальнік кухні.

І ён расказаў герцагу, як да яго прывялі раніцай карліка, які абавязкова хоча стаць палацавым кухарам. Герцаг, выслушаўшы яго расказ, вельмі здзівіўся. Ён загадаў паклікаць карліка і стаў яго распытваць, хто ён такі. Беднаму Якабу не хацелася гаварыць, што ён сем гадоў быў вавёркай і служыў у бабулі, але і маніць ён не любіў. Таму ён толькі сказаў герцагу, што ў яго цяпер няма ні бацькі, ні маці і што яго навучыла так гатаваць адна бабуля. Герцаг доўга пацяшаўся дзіўным выглядам карліка і нарэшце сказаў яму:

— Так і быць, заставайся ў мяне. Я дам табе ў год пяцьдзесят дукатаў, святочнае адзенне і, звыш таго, дзве пары штаноў. За гэта ты будзеш кожны дзень сам гатаваць мне сняданне, назіраць за тым, як рыхтуюць абед, і ўвогуле загадваць маім сталом. Акрамя таго, усім, хто ў мяне служыць, я даю мянушку. Ты будзеш звацца Карлік Нос і атрымаеш званне памочніка начальніка кухні.

Карлік Нос пакланіўся герцагу да зямлі і падзякаваў за яго ласку. Калі герцаг адпусціў яго, Якаб, радасны, вярнуўся на кухню. Цяпер, нарэшце, ён мог не турбавацца пра свой лёс і не думаць пра тое, што будзе з ім заўтра. Ён вырашыў як мае быць аддзячыць свай-

го гаспадара, і не толькі сам правіцель краіны, але і ўсе яго прыдворныя не маглі нахваліцца маленькім кухарам. З таго часу, як Карлік Нос пасяліўся ў палацы, герцаг стаў, можна сказаць, зусім іншым чалавекам. Раней яму часта даводзілася кідаць у кухараў талеркамі і шклянкамі, калі яму не падабалася іх страва, а аднойчы ён так раззлаваўся, што запусціў у самога начальніка кухні дрэнна падсмажанай цялячай нагой. Нага трапіла небараку ў лоб, і ён пасля гэтага праляжаў у ложку аж тры дні. Усе кухары дрыжалі ад страху, калі гатавалі стравы.

Але са з'яўленнем Карліка Носа ўсё змянілася. Герцаг цяпер еў не тры разы на дзень, як раней, а пяць разоў і толькі пахвальваў карліка. Усё здавалася яму вельмі смачным, і ён рабіўся з кожным днём усё таўсцейшым. Ён часта запрашаў карліка да свайго стала разам з начальнікам кухні і прымушаў іх пакаштаваць стравы, якія яны прыгатавалі.

Жыхары горада не маглі наглядзецца на гэтага цудоўнага карліка. Кожны дзень каля дзвярэй палацавай кухні тоўпілася мноства людзей — усе прасілі і малілі галоўнага кухара, каб ён дазволіў хоць адным вокам паглядзець, як карлік гатуе стравы. А гарадскія багацеі імкнуліся атрымаць у герцага дазвол пасылаць на кухню сваіх кухараў, каб яны маглі вучыцца ў карліка гатаваць. Гэта прыносіла карліку немалы даход — за кожнага вучня яму плацілі па паўдуката, — але ён аддаваў усе грошы кухарам, каб яны яму не зайздросцілі.

Так Якаб пражыў у палацы два гады. Ён быў бы, бадай, нават задаволены сваім лёсам, калі б не ўспамінаў так часта пра бацьку і маці, якія не пазналі яго і прагналі. Толькі гэта яго і засмучала.

І вось аднойчы з ім адбыўся такі выпадак.

Карлік Нос вельмі ўмеў закупаць прыпасы. Ён заўсёды сам хадзіў на рынак і выбіраў для герцагскага стала гусей, качак, зелень і гародніну. Аднойчы раніцай ён пайшоў на рынак, каб купіць гусей, і доўга не мог знайсці дастаткова тлустых птушак. Ён некалькі

разоў прайшоў па рынку, выбіраючы лепшую гусь. Цяпер ужо ніхто не смяўся з карліка. Усе нізка схілялі перад ім галовы і пачціва ўступалі дарогу. Любая гандлярка была б шчаслівай, калі б ён купіў у яе гусь.

Ходзячы назад і ўперад, Якаб раптам заўважыў у канцы рынку, у баку ад другіх гандлярак, адну жанчыну, якую не бачыў раней. Яна таксама прадавала гусей, але не расхвальвала свой тавар, як іншыя, а маўкліва сядзела, не гаворачы ні слова. Якаб падышоў да гэтай жанчыны і агледзеў яе гусей. Яны былі якраз такія, якіх ён хацеў. Якаб купіў тры птушкі разам з клеткай — двух гусакоў і адну гусь, — паставіў клетку на плячо і пайшоў назад у палац. І раптам ён заўважыў, што дзве птушкі гагочуць і лопаюць крыламі, як і належыць добрым гусакам, а трэцяя — гусь — сядзіць ціха і як быццам нават не дыхае.

“Гэта гусь хворая,— падумаў Якаб.— Як толькі прыйду ў палац, зараз жа загадаю яе зарэзаць, пакуль яна не здохла”.

І раптам птушка, нібы разгадаўшы яго думкі, сказала:

— Ты не рэж мяне —
Заклюю цябе.
Галаву мне адсячэш —
Неўзабаве сам памрэш.

Якаб ледзь не ўпусціў клетку.

— Вось дзівосы! — закрычаў ён.— Вы, аказваецца, умеце гаварыць, пані гусь! Не бойся, такую дзівосную птушку я не заб’ю. Гатоў спрацацца, што ты не заўсёды хадзіла ў гусіным пер’і. Быў жа і я некалі маленькай вавёркай.

— Твая праўда,— адказала гусь.— Я не нарадзілася птушкай. Ніхто не думаў, што Мімі, дачка вялікага Ветэрбока, закончыць жыццё пад нажом кухара на кухонным сталі.

— Не турбуйся, дарагая Мімі! — усклікнуў Якаб.— Не быць мне сумленным чалавекам і галоўным кухарам яго светласці, калі да вас хто-небудзь дакранецца нажом! Вы будзеце жыць у цудоўнай клетцы ў маім

пакоі, і я буду вас карміць і размаўляць з вамі. А другім кухарам скажу, што адкормліваю гусь асаблівымі травамі для самога герцага. Не пройдзе і месяца, як я прыдумаю спосаб выпусціць вас на волю.

Мімі са слязамі на вачах падзякавала карліку, і Якаб выканаў усё, што абяцаў. Ён сказаў на кухні, што будзе адкормліваць гусь асаблівым спосабам, якога ніхто не ведае, і паставіў яе клетку ў сваім пакоі. Мімі атрымала не гусіную ежу, а пячэнне, цукеркі і розныя ласункі, і як толькі ў Якаба выдавалася вольная хвіліна, ён тут жа прыблягаў да яе пагаварыць.

Мімі расказала Якабу, што яе ператварыла ў гусь і прынесла ў гэты горад адна старая вядзьмарка. Карлік таксама расказаў Мімі сваю гісторыю, і Мімі сказала:

— Я сёе-тое разумею ў чарах — мой бацька трохкі вучыў мяне сваёй мудрасці. Я здагадваюся, што бабуля зачаравала цябе чарадзейнай травой, якую паклала ў суп, калі ты прынёс ёй дамоў капусту. Калі ты знойдзеш гэту траўку і панюхаеш яе, ты, магчыма, зноў станеш такім, як усе людзі.

Гэта, вядома, не асабліва сучешыла карліка: як жа ён мог знайсці гэту траўку? Але ў яго ўсё-такі з'явілася маленькая надзея.

Праз некалькі дзён пасля гэтага да герцага прыехаў у госці адзін князь — яго сусед і сябра. Герцаг тут жа паклікаў да сябе карліка і сказаў яму:

— Цяпер надышоў час паказаць, ці аддана ты мне служыш і ці добра ведаеш сваё мастацтва. Гэты князь, які прыехаў да мяне ў госці, любіць смачна паесці і разумее толк у гатаванні. Глядзі ж, рыхтуй нам такія стравы, каб князь кожны дзень здзіўляўся. І не падумай, пакуль князь у мяне ў гасцях, два разы падаць на стол адно і тое. Тады табе не будзе літасці. Бяры ў майго казначэя ўсё, што табе спатрэбіцца, хоць золата запечанае нам падавай, толькі б не асарамаціцца перад князем.

— Не турбуйся, ваша светласць, — адказаў Якаб, нізка пакланіўшыся. — Я ж ужо змагу дагадзіць вашаму ласуну князю.

І Карлік Нос горача ўзяўся за работу. Цэлы дзень ён стаяў каля гарачай пліты і бясконца аддаваў загады сваім тоненькім галаском. Натопі кухараў і кухцікаў насіўся па кухні, ловячы кожнае яго слова. Якаб не шкадаваў ні сябе, ні іншых, каб толькі дагадзіць свайму гаспадару.

Ужо два тыдні гасціў князь у герцага. Яны елі не менш пяці разоў на дзень, і герцаг быў у захапленні. Ён бачыў, што яго госцю падабаецца ўсё, што гатуе карлік. На пятнаццаты дзень герцаг паклікаў Якаба ў сталоўку, паказаў яго князю і спытаў, ці задаволены князь мастацтвам яго кухара.

— Ты цудоўна гатуеш, — сказаў князь карліку, — і разумееш, што значыць смачна есці. За гэты час, пакуль я тут, ты не адной стравы не падаў на стол два разы, і ўсё было вельмі смачнае. Але скажы мне, чаму ты да гэтага часу не пачаставаў нас “пірагом каралевы”? Гэта самы смачны пірог на свеце.

У карліка зайшлося сэрца: ён ніколі не чуў пра такі пірог. Але ён і выглядам не паказаў, што збянтэжаны, і адказаў:

— О пан, я спадзяваўся, што вы яшчэ доўга будзеце ў нас, і я хацеў пачаставаць вас “пірагом каралевы” на развітанне. Гэта ж — кароль усіх пірагоў, як вы самі добра ведаеце.

— Ах, вось як! — сказаў герцаг і засмяўся. — Ты ж і мяне ні разу не пачаставаў “пірагом каралевы”. Напэўна, ты спячэш яго ў дзень маёй смерці, каб апошні раз зрабіць мне прыемнае. Але прыдумай на гэты выпадак іншую страву! А “пірог каралевы” каб заўтра быў на сталe! Чуеш!

— Слухаюся, пан герцаг, — адказаў Якаб і пайшоў заклапочаны і засмучаны.

Вось калі надышоў дзень яго ганьбы. Адкуль ён даведаецца, як пякуць гэты пірог?

Ён пайшоў у свой пакой і пачаў моцна плакаць. Гусь Мікі ўбачыла яго са сваёй клеткі і пашкадавала яго.

— Чаго ты плачаш, Якаб? — спытала яна, і калі

Якаб расказаў ёй пра “пірог каралевы”, яна сказала:

— Вытры слёзы і не засмучайся. Гэты пірог часта падавалі ў нас дома, і я, здаецца, помню, як яго трэба пячы. Вазьмі якраз столькі мукі і пакладзі яшчэ якраз такую прыправу — вось пірог і гатовы. А калі ў ім чаго-небудзь не хопіць — невялікая бяда. Герцаг з князем усё роўна не заўважаць. Не такі ўжо ў іх вытанчаны густ.

Карлік Нос падскочыў ад радасці і тут жа ўзяўся пячы пірог. Спачатку ён спёк маленькі піражок і даў яго пакаштаваць начальніку кухні. Той прызнаўся, што вельмі смачна. Тады Якаб спёк вялікі пірог і прама з печы паслаў яго да стала. А сам апануў святочны касцюм і пайшоў у сталоўку глядзець, як герцагу з князем спадабаецца гэты новы пірог.

Калі ён уваходзіў, дварэцкі якраз адразу ў вялікі кавалак пірага, на сярэбранай лапатачцы падаў яго князю, а потым другі такі ж — герцагу. Герцаг адкусіў адразу паўкавалка, пажаваў пірог, праглынуў яго і з задаволеным выглядам адкінуўся на спінку крэсла.

— Ах, як смачна! — усклікнуў ён. — Нездарма гэты пірог называюць каралём усіх пірагоў. Ці не праўда, князь?

Князь асцярожна адкусіў маленечкі кавалачак, добра пажаваў яго, расцёр языком і сказаў, паблажліва ўсміхаючыся і адсоўваючы талерку:

— Някепская ежа! Але толькі яму далёка да “пірага каралевы”. Я так і думаў!

Герцаг пачырванеў з прыкрасці і сярдзіта нахмурыўся.

— Паганы карлік! — закрычаў ён. — Як ты асмеіўся так зганьбіць свайго пана? За такую ежу табе трэба было б адсячы галаву!

— Пан! — закрычаў Якаб, падаючы на калені. — Я спёк гэты пірог як трэба. У яго пакладзена ўсё належнае.

— Ты ілжэш, нягоднік! — закрычаў герцаг і адхінуў карліка нагой. — Мой госць не стаў бы дарэмна гаварыць, што ў пірагу нечага нестae. Я цябе самога

загадаю змалоць і спячы ў пірагу, вырадак ты гэтакі!

— Злітуйцеся нада мной! — жаласліва закрычаў карлік, хапаючы князя за крысё яго вопраткі.— Не дайце мне памерці з-за жменькі мукі і мяса! Скажыце, чаго не хапае ў гэтым пірагу, чым ён вам гэтак не спадабаўся?

— Гэта мала табе дапаможа, мой мілы Нос,— адказаў князь усміхаючыся.— Я ўжо ўчора падумаў, што табе не спячы гэтага пірага так, як яго пячэ мой кухар. У ім не хапае адной траўкі, якой у вас ніхто не ведае. Яна называецца “чхай на здароўе”. Без гэтай траўкі ў “пірага каралевы” не той смак, і твайму пану ніколі не прыйдзецца пакаштаваць яго такім, якім яго гатуюць у мяне.

— Не, я яго паспрабую, і вельмі хутка! — закрычаў герцаг.— Клянуся гонарам герцага, або вы заўтра ўбачыце на стале такі пірог, або галава гэтага нягодніка будзе тырчаць на варотах майго палаца. Вон адгэтуль, сабака! Даю табе тэрмін дваццаць чатыры гадзіны, каб выратаваць сваё жыццё.

Няшчасны карлік, горка плачучы, пайшоў да сябе ў пакой і паскардзіўся гусі на сваё гора. Цяпер яму ўжо не мінуць смерці! Бо ён жа ніколі і не чуў аб траве, якая называецца “чхай на здароўе”.

— Калі ў гэтым уся справа,— сказала Мімі,— дык я магу табе дапамагчы. Мой бацька навучыў мяне пазнаваць усе травы. Калі б гэта было тыдні два таму назад, табе, магчыма, сапраўды пагражала б смерць, але, на шчасце, цяпер маладзёк, а ў гэты час як раз і цвіце тая трава. Ёсць дзе-небудзь каля палаца старыя каштаны?

— Так! Так! — радасна закрычаў карлік.— У садзе, зусім блізка адсюль, расце некалькі каштанаў. Але нашто яны табе?

— Гэта трава,— адказала Мімі,— расце толькі пад старымі каштанамі. Не будзем дарэмна губляць час і пойдзем зараз жа яе шукаць. Вазьмі мяне на рукі і вынесі з палаца.

Карлік узяў Мімі на рукі, падышоў з ёй да палаца-

вых варотаў і хацеў выйсці. Але вартаўнік перагарадзіў яму дарогу.

— Не, мой мілы Нос,— сказаў ён,— мне вельмі строга загадана не выпускаць цябе з палаца.

— Няўжо мне і ў садзе нельга пагуляць? — спытаў карлік.— Будзь добры, пашлі каго-небудзь да дзорца і спытай, ці можна мне хадзіць па садзе і збіраць траву.

Вартаўнік паслаў спытаць у дзорца, і дзорцац дазволіў: сад жа быў абгароджаны высокай сцяной, і ўцячы з яго было немагчыма.

Выйшаўшы ў сад, карлік асцярожна паставіў Мімі на зямлю, і яна, чыкільгаючы, пабегла да каштанаў, якія раслі на беразе возера. Якаб, засумаваўшы, ішоў за ёю.

“Калі Мімі не знойдзе той траўкі,— думаў ён,— я ўтаплюся ў возеры. Гэта ўсё-такі лепш, чым даць адсеч сабе галаву”.

Мімі, паміж тым, пабыла пад кожным каштанам, перавярнула дзюбай кожную былінку, але дарэмна — траўкі “чхай на здароўе” нідзе не было відаць. Гусь ад гора нават заплакала. Набліжаўся вечар, цямнела, і было ўсё цяжэй распазнаваць сцяблінкі траў. Выпадкова карлік глянуў на другі бераг возера і радасна закрычаў:

— Паглядзі, Мімі, бачыш — на тым баку яшчэ адзін вялікі стары каштан! Ідзем туды і пашукаем, магчыма, пад ім расце маё шчасце.

Гусь цяжка залопала крыламі і паляцела, а карлік з усіх сіл пабег за ёй на сваіх маленькіх ножках. Перайшоўшы цераз мост, ён падышоў да каштана. Каштан быў густы і разложысты, пад ім у прыцемку амаль нічога не было відаць. І раптам Мімі замахала крыламі і нават падскочыла ад радасці. Яна хутка ўсунула дзюбу ў траву, сарвала нейкую кветачку і сказала, асцярожна працягваючы яе Якабу:

— Вось трава “чхай на здароўе”. Тут яе расце так шмат, што табе яе хопіць надоўга.

Карлік узяў кветачку і задуменна паглядзеў на яе.

Яна вельмі моцна і прыемна пахла, і Якаб чамусьці ўспомніў, як ён стаяў у бабулі ў кладоўцы, падбіраючы травы, каб начыніць імі курыцу, і знайшоў такую ж кветку — з зеленаватай сцяблінкай і ярка-чырвонай галоўкай, упрыгожанай жоўтай палоскай.

І раптам Якаб увесь задрыжаў ад хвалявання.

— Ведаеш, Мімі,— закрычаў ён,— гэта, здаецца, тая самая кветка, якая ператварыла мяне з вавёркі ў карліка! Паспрабую ж я яе панюхаць.

— Пачакай трошкі,— сказала Мімі.— Вазьмі з сабой пучок гэтай травы, і давай вернемся да цябе ў пакой. Забяры свае грошы і ўсё, што ты нажыў, пакуль служыў у герцага, а потым мы выпрабуем сілу гэтай дзіўснай траўкі.

Якаб паслухаўся Мімі, хоць сэрца ў яго моцна стукала ад нецярпення. Ён хутка прыбег да сябе ў пакой. Завязаўшы ў вузел сотню дукатаў і трохі адзежы, ён усунуў свой доўгі нос ў кветкі і панюхаў іх. І раптам яго суставы затрашчалі, шыя выцягнулася, галава адразу паднялася з плеч, нос пачаў рабіцца ўсё меншым і меншым, а ногі ўсё даўжэйшымі і даўжэйшымі, спіна і грудзі выраўняліся, і ён стаў такім жа, як усе людзі. Мімі з вялікім здзіўленнем глядзела на яго.

— Які ты прыгожы! — закрычала яна. — Ты цяпер зусім не падобны на выродлівага карліка!

Якаб вельмі абрадаваўся. Яму захацелася тут жа пабегчы да бацькоў і паказацца ім, але ён помніў пра сваю выратавальніцу.

— Калі б не ты, дарагая Мімі, я б на ўсё жыццё застаўся карлікам і, магчыма, памёр бы пад сякерай ката, — сказаў ён, пяшчотна гладзячы гусь па спіне і па крылах. — Я павінен табе аддзячыць. Я адвязу цябе да твайго бацькі, і ён цябе вызваліць ад чараў. Ён жа разумней за ўсіх чараўнікоў.

Мімі залілася слязьмі радасці, а Якаб узяў яе на рукі і прытуліў да грудзей. Ён непрыкметна выйшаў з палаца — ні адзін чалавек не пазнаў яго — і пайшоў з Мімі да мора, на востраў Гатланд, дзе жыў яе бацька, чарадзей Ветэрбок.

Яны доўга падарожнічалі і нарэшце дайшлі да гэтага вострава. Ветэрбок тут жа зняў чары з Мімі і даў Якабу шмат грошай і падарункаў. Якаб адразу вярнуўся ў свой родны горад. Бацька і маці з радасцю сустрэлі яго — ён жа стаў такім прыгожым і прывёз гэтулькі грошай!

Трэба яшчэ расказаць пра герцага.

Раніцай на другі дзень герцаг вырашыў выканаць сваю пагрозу і адсячы карліку галаву, калі ён не знайшоў той травы, пра якую гаварыў князь. Але Якаба нідзе не маглі знайсці.

Тады князь сказаў, што герцаг знарок схаваў карліка, каб не застацца без свайго лепшага кухара, і назваў яго падманшчыкам. Герцаг вельмі раззлаваўся і аб'явіў князю вайну. Пасля многіх бітваў і змаганняў яны нарэшце памірыліся, і князь, каб адсвяткаваць мір, загадаў свайму кухару спячы сапраўдны “пірог каралевы”. Гэты мір паміж імі так і назвалі — “Пірожны мір”.

Вось і ўся казка пра Карліка Носа.

Э. Т. А. ГОФМАН

КАВАЛЕР ГЛЮК

Позняй восенню ў Берліне звычайна выпадаюць асобныя ясныя дні. Сонца ласкава выглядвае з воблакаў, і сырасць мігам выпараецца з цёплым ветрыкам, абвяваючым вуліцы. І вось ужо на Унтэр-дэн-Ліндэн, святочна прыбраныя, стракатым гужам цягнуцца ўперамежку да Тыргартэна франты, быргеры ўсёй сям'ёй, духоўныя асобы, яўрэйкі, рэферэндарыі, гуляшчыя дзеўкі, вучоныя, мадысткі, танцоры, вайскоўцы... Столікі ў Клауса і Вебера нарасхват. Дыміцца маркоўная кава, франты закурваюць цыгары, сталыя наведвальнікі гутараць, спрачаюцца аб вайне і міры, аб тым, якія апошнім часам абувала мадам Бетман чаравічкі — шэрыя ці зялёныя, аб тым, як цяжка з грашыма, і гэтак далей, пакуль усё гэта не патоне ў ары з “Фаншон”. Гэтай арыяй мучаць сябе і слухачоў разладжаная арфа, дзве ненастроеныя скрыпкі, сухотная флейта і астматычны фагот.

Каля балюстрады, што аддзяляе вебераўскія ўла-

данні ад праезнай дарогі, расстаўлены круглыя столікі і садовыя крэслы. Тут можна дыхаць свежым паветрам, бачыць, хто заходзіць і выходзіць, і тут не чуваць немілагучнага шуму акаяннага аркестра. Тут я і размясціўся і аддаўся лёгкай гульні фантазіі, якая склікае да мяне прыязныя цені, і я гутару з імі пра навуку, пра мастацтва — словам, пра ўсё, што павінна быць асабліва дарагім для чалавека. Паўз мяне коціцца стракаты людскі паток, але нішто не можа мне перашкодзіць, не можа спалохаць маіх уяўных субяседнікаў. Ды вось праклятае трыо пашлавататага вальса вырвала мяне са свету мрояў. Цяпер ужо я чую толькі вісклівыя верхнія галасы скрыпак і флейты ды хрыплы асноўны бас фагота. Яны павышаюцца і зніжаюцца, няўхільна трымаючыся паралельных актаў, што раздзіраюць слых, і ў мяне міжволі вырываецца крык пякучага болю:

— Вось ужо дзікая музыка! Нясцерпныя актывы!

— Няшчасны мой лёс! Усюды ганіцелі актаў! — чую я побач ціхі голас.

Я ўзнімаю галаву і толькі цяпер бачу, што за маім столікам сядзіць незнаёмы чалавек і пільна глядзіць на мяне. І я, раз зірнуўшы на яго, ужо не магу адвесці ад яго вачэй.

На выгляд яму за пяцьдзесят. Ніколі ў жыцці нічый твар і ўвесь воблік не рабілі на мяне з першай хвіліны такога глыбокага ўражання. Трошкі выгнутая лінія носа плаўна пераходзіць у шырокі адкрыты лоб з прыкметнымі выпукласцямі над кусцістымі бровамі, з-пад якіх вочы бліскаюць нейкім буйным юнацкім агнём. Мяккія абрысы падбародка рэзка супярэчылі шчыльна сцятым губам, а яхідная ўсмішка — вынік дзіўнай ігры мускулаў на запалых шчоках, — здавалася, кідала выклік глыбокай тужлівай задуменнасці на чале. Рэдкія сівыя пасмы віліся за вялікімі адтапыранымі вушамі. Вельмі шырокі, моцна скроены рэдынгот прырываў высокую сухарлявую фігуру. Як толькі я сустраўся позіркам з незнаёмцам, ён апусціў вочы і зноў заняўся тым, ад чаго, відаць, адарваў яго мой вык-

рык. Ён з яўным задавальненнем высыпаў тытунь з мелкіх папярковых фунцікаў-кулькоў у вялікую табакерку, не забываючы пры гэтым частавацца чырвоным віном з невялікай бутэлькі. Калі музыка змоўкла, я адчуў, што мне трэба загаварыць з ім.

— Добра, што скончылі іграць,— сказаў я,— гэта было нясцерпна.

Незнаёмец акінуў мяне беглым позіркам і высыпаў апошні фунцік.

— Лепш бы і не пачыналі,— зноў загаварыў я.— Вы такой жа думкі?

— У мяне няма ніякай думкі,— адрэзаў ён.— А вы, пэўна, музыкант і, мяркую, знаток...

— Памыляецеся, я не музыкант і не знаток. Калісьці я вучыўся іграць на фартэпіяна і засвойваў генерал-бас — вучэнне аб гармоніі як прадмеце, неабходным для прыстойнага выхавання. Апрача ўсяго іншага мяне пераканалі, што горш за ўсё, калі бас і верхні голас ідуць у актаву. Тады я ўзяў гэта сцверджанне на веру і пазней не раз пераконваўся, што так яно і ёсць...

— Няўжо? — перабіў ён мяне, устаў і ў роздуме, няспешна пайшоў да музыкантаў, раз-пораз паглядваючы ўгору і стукаючы сябе далонню па лбе, быццам стараўся штосьці прыпомніць.

Я ўбачыў, як ён уладна, з пачуццём уласнай годнасці сказаў нешта музыкантам. Затым вярнуўся на сваё месца і не паспеў сесці, як аркестр зайграў уверцюру да “Іфігеніі ў Аўлідзе”.

Прыплюшчыўшы вочы і паклаўшы скрыжаваныя рукі на стол, слухаў ён андантэ і ледзь прыкметным рухам левай нагі адзначаў уступленне інструментаў. Але вось ён падняў галаву, агледзеўся па баках, левую руку з растапыранымі пальцамі апусціў на стол, быццам на клавіятуру фартэпіяна, правую падняў угору — перада мной быў капельмайстар, які ўказваў аркестру пераход у іншы тэмп,— правая рука падае, і пачынаецца алегра! Пякучы румянец успыхвае на яго бледных шчоках, лоб нахмурыўся, бровы ссунуліся, унутраная ўтрапёнасць прабілася ў вачах агнём, паступова

сціраючы ўсмешку, што ўсё яшчэ мільгае на прыадкрытых губах. Хвіліна — і ён адкідваецца назад; лоб разгладзіўся, зноў заігралі на шчоках мускулы, а вочы — ззяюць. Глыбока затоены смутак выліваецца радасцю, ад якой трымціць кожная жылка, грудзі часта ўздымаюцца, на лбе выступілі кропелькі поту. Ён указвае аркестру ўступленне туцці і іншыя самыя важныя месцы. Правая рука яго не стамляецца адбіваць такт, левай ён вымае насавую хусцінку і выцірае лоб. Так пачынаў дыхаць і набываў жывыя фарбы той касцяк уверцюры, які толькі і маглі даць дзве ўбогія скрыпкі. Я ж чуў, як узнялася хвалююча-пяшчотная жальба флейты, калі адшумела бура скрыпак і басоў і адзвінелі літаўры, чуў, як загучалі ціхія галасы віяланчэляў і фагота, кранаючы сэрца шчымлівай тугой. А вось зноў туцці, быццам волат, велічна і магутна ідзе ўнісон, заглушаючы сваім поступам няясную жальбу.

Уверцюра скончылася. Незнаёмец апусціў абедзве рукі і сядзеў, заплюшчыўшы вочы, знясілены, пэўна, вялікім напружаннем. Бутэлька яго апусцела. Я напоўніў яго шклянку бургундскім, якое мне толькі што прынеслі. Ён глыбока ўздыхнуў, быццам ачнуўся ад сну. Я прапанаваў яму падмацавацца, і ён без доўгіх цырымоній залпам асушыў шклянку і ўсклікнуў:

— Выкананне хоць куды! Аркестр трымаўся памаладзецку!

— Тым не менш гэта было толькі слабае падабенства на геніяльны твор, напісаны жывымі фарбамі,— сказаў я.

— Я правільна адгадаў? Вы не берлінец?

— Так, сапраўды, я бываю тут наездамі.

— А бургундскае вельмі добрае... Аднак становіцца халаднавата.

— Дык хадземце ў залу і там дап'ём бутэльку.

— Разумная прапанова. Я вас не ведаю, але і вы мяне не ведаеце. Нечага распытвацца, як чыё імя. Імёны часам абцяжарваюць, бянтэжаць. Я п'ю дармавое бургундскае, мы адзін аднаму падабаемся — і цудоўна.

Усё гэта ён гаварыў з лагоднай шчырасцю. Мы зайшлі ў залу. Сядаючы, ён расхінуў рэдынгот, і я здзівіўся, убачыўшы, што на ім шытая даўгаполая камізэлька, чорныя аксамітныя штаны, а на баку мініяцюрная срэбная шпага. Ён зноў акуратна зашпіліў рэдынгот.

— Чаму вы спыталі, ці берлінец я?

— Таму што ў гэтым выпадку мне прыйшлося б растацца з вамі.

— Вы гаворыце загадкамі.

— Ніколькі. Проста я... ну, словам, я кампазітар.

— Гэта мне нічога не растлумачвае.

— Бачу, вы не маеце ніякага ўяўлення аб Берліне і берлінцах.

Ён устаў, хуткім крокам прайшоўся па зале. Потым спыніўся каля акна і ледзь чутна пачаў напяваць хор жрыц з “Іфігеніі ў Таўрыдзе”, пастукваючы па шкле кожны раз, як уступаюць туцці. Я заўважыў, што ён уносіць у меладычныя хады змены, незвычайныя па сіле і навізне. Азадачаны, я не стаў яго перапыняць. А ён скончыў напяваць і вярнуўся на сваё месца. Я маўчаў, ашаломлены dziўнымі звычкамі незнаёмца і мудрагелістымі праявамі яго рэдкага музычнага дару.

— Вы калі-небудзь стваралі музыку? — спытаў ён.

— Так, я спрабаваў свае сілы на гэтай ніве. Аднак усё, што пісаў, здавалася, у парыве натхнення, аказвалася пасля вялым і нудным. І я нарэшце кінуў гэты занятак.

— А дарэмна! Ужо адно тое, што вы адкінулі ўласныя спробы ствараць музыку, сведчыць на карысць вашага дару. У дзяцінстве вучышся іграць таму, што так хочацца маме і тату, — брынкаеш і пілікаеш на прапалую, але непрыкметна пачынаеш успрымаць мелодыю. Часам паўзабытая тэма песенькі, напетая пасвойму, становіцца першай самастойнай думкай. І гэты зародак, выкармлены чужымі сіламі, вырастае ў волат і паглынае ўсё вакол, ператвараючы ў свой мозг, у сваю кроў. Ды што гаварыць! Хіба можна пералічыць тэты шляхі, па якіх прыходзіш да стварэння музыкі?

Гэта шырокая праезная дарога, і ўсе, каму толькі хочацца, мітусяцца на ёй і пераможна крычаць: “Мы пасвячоныя! Мы дасягнулі мэты!” А між тым у царства мрояў трапляюць праз вароты са слановай косці. Мала каму выпадае шчасце ўбачыць гэтыя вароты, і толькі адзінкі — уступаюць у іх! Незвычайнае відовішча адкрываецца тым, хто ўвойдзе ў царства мрояў. Дзіўныя здані мільгаюць тут і там, своеасаблівыя, не падобныя адна на адну. На праезнай дарозе яны не паказваюцца, толькі за варотамі са слановай косці можна іх убачыць. Цяжка вырвацца з гэтага царства: быццам да замка Альціны, шлях заступаюць пачвары. Усё тут кружыць, мільгае, верціцца. І толькі выбраныя абуджаюцца ад сваёй мроі, падымаюцца ўгору і, прайшоўшы праз царства мрояў, дасягаюць ісціны. Гэта і ёсць вяршыня — сутыкненне з невымоўным, спрадвечным! Паглядзіце на сонца — яно трохгучнае, з яго, нібыта зоркі, сыплюцца акорды і аблытваюць вас агністымі ніткамі. Вы знаходзіцеся ў агністым кокане да той хвіліны, пакуль Псіхея не ўспырхне да сонца.

Пры гэтых словах ён ускочыў, узняў у неба вочы, ускінуў руку. Затым зноў сеў і зараз асушыў налітую яму шклянку. Запанавала маўчанне. Я не адважваўся загаварыць, каб не парушыць ходу думак свайго незвычайнага субяседніка. Нарэшце ён супакоіўся і загаварыў сам:

— Калі я знаходзіўся ў царстве мрояў, я ўвесь час пакутаваў ад смутку і страху. Гэта было ноччу, у цемры, і мяне палохалі пачвары з ашчэранымі мордамі. Яны то кідалі мяне на дно марское, то падымалі высока над зямлёй. Ды раптам промні святла прарэзалі начны морак, і промні гэтыя сталі гукамі, ахуталі мяне чароўным зьяннем. Я ачнуўся ад свайго смутку і ўбачыў велізарнае светлае вока. Яно глядзела на арган, і гэты позірк ажывіў арган — гукі іскрыліся і спляталіся ў дзівосныя акорды. Такія акорды ніколі нават не мроіліся мне. Мелодыя лілася хвалямі, я гайдаўся на гэтых хвалях і прагнуў захлынуцца ў іх. Але вока знайшло мяне і падняло над шумлівай быстрынёй. Зноў

насунулася ноч, і тут да мяне падступіліся два волаты ў зіхоткіх даспехах: асноўны тон і квінта! Яны паспрабавалі прыцягнуць мяне да сябе, але вока ўсміхнулася: “Я ведаю, аб чым тужыць твая душа. Ласкавая, пяшчотная дзева — тэрцыя — устане паміж волатамі, ты пачуеш салодкі голас, зноў убачыш мяне, і мае мелодыі стануць тваімі”.

Ён змоўк.

— І вам зноў прыйшлося ўбачыць вока?

— Так, прыйшлося! Доўга пакутаваў я ў царстве мрояў. Так, менавіта там! Я знаходзіўся ў раскошнай даліне і слухаў, аб чым спяваюць адна адной кветкі. Толькі сланечнік маўчаў і сумна хіліўся долу закрытым вяночкам-венчыкам. Ён падняў галоўку — венчык раскрыўся, і адтуль мне насустрач заззяла вока. І гукі, як промні святла, пацягнуліся з маёй галавы да кветак, а тыя прагна паглыналі іх. Усё шырэй і шырэй раскрываліся пялёсткі сланечніка. Патокі полымя паліліся з іх, ахапілі мяне, — вока знікла, а ў венчыку кветкі апынуўся я.

З гэтымі словамі ён ускочыў і па-юнацку імкліва выбег з пакоя. Я дарэмна чакаў — ён не вярнуўся. І я нарэшце вырашыў пайсці ў горад.

Толькі недалёка ад Брандэнбургскіх варотаў убачыў я наперадзе цыбатую постаць і, нягледзячы на цемень, адразу ж пазнаў майго дзівака. Я аклікнуў яго.

— Чаму вы так раптоўна зніклі?

— Стала занадта гарача, да таго ж загучаў Эўфон.

— Не разумею вас.

— Тым лепш.

— Тым горш! Я вельмі хацеў бы вас зразумець.

— Няўжо вы нічога не чуеце?

— Нічога.

— Эўфон — гэта творчая сіла музыканта. Але ўсё ўжо скончылася. Хадземце разам. Увогуле ж я не люблю кампаніі, але... вы не ствараеце музыкі... і вы не берлінец.

— Розуму не дабярэ, чым перад вамі правініліся

берлінцы. Здавалася б, у Берліне, дзе шануюць мастацтва і так шчыра ім займаюцца, вам, чалавеку з душой артыста, павінна быць добра.

— Памыляецеся! Я асуджаны, сабе на гора, блукаць тут у пуштаце, як душа, адарваная ад цела.

— Пустата тут, у Берліне?

— Так, вакол мяне пуста, бо мне не суджана сустрэць родную душу. Я самы адзінокі чалавек на свеце.

— Як жа? А мастакі? А кампазітары?

— Ну іх! Яны такія дробязныя. Удаюцца ў залішнія тонкасці, усё пераварочваюць уверх дном, каб толькі адкапаць хоць адну нікчэмную думку. Балбочуць пра мастацтва, пра любоў да мастацтва і яшчэ немаведама пра што, а самі, бяздарныя, не ўзбагачаюць мастацтва. Калі ж і народзяцца ў галаве дзве-тры думкі, то ад іх пісаніны вее ледзяным холадам, бо далёкія яны ад сонца, яго цяпла і святла.

— На мой погляд, вы судзіце занадта строга. А цудоўныя тэатральныя спектаклі!.. Няўжо і яны не задавальняюць вас?

— Аднойчы я перасіліў сябе і вырашыў зноў пабываць у тэатры. Мне хацелася паслухаць оперу майго маладога сябра. Чакайце, як жа яна называецца? О, у гэтай оперы цэлы свет! У мітуслівым і стракатым натоўпе шыкоўна прыбраных людзей мільгаюць духі Орка. Усё тут мае свой голас, сваё магутнае гучанне. А, чорт, ну вядома ж, я маю на ўвазе “Дон Жуана”. Але я не вытрываў нават уверцюры, якую адмахалі прэстысіма, без усякага толку і сэнсу. А я ж перад тым пасціў і маліўся, бо ведаў, што Эўфон, узрушаны гэтай веліччу, звычайна гучыць не так, як трэба.

— Так, згодзен, да геніяльных твораў Моцарта тут, як гэта ні дзіўна, адносяцца без патрэбнай беражлівасці. Затое ўжо творы Глюка, разумеецца, знаходзяць самых лепшых выканаўцаў.

— Вы так лічыце? Аднойчы мне захацелася паслухаць “Іфігенію ў Таўрыдзе”. Заходжу я ў тэатр і чую, што іграюць уверцюру “Іфігеніі ў Аўлідзе”. Мабыць, я памыліўся, думаю, і тут сёння ставяць гэту “Іфігенію”.

На маё вялікае здзіўленне, далей чую андантэ, якім пачынаецца “Іфігенія ў Таўрыдзе”, і адразу ж ідзе бура! Між тым творы раздзяляе немалы час — дваццаць гадоў. Увесь эфект, уся строга прадуманая экспазіцыя трагедыі канчаткова прападаюць. Спакойнае мора — бура — грэкі, выкінутыя на бераг,— уся опера тут! Як? Значыць, кампазітар усунуў уверцюру наўздагад, не падумаўшы, калі можна прадудзець яе, быццам пустую п’еску, як і дзе заманецца.

— Згодзен, гэта прыкры промах. І ўсё-такі творы Глюка падаюцца ў самым выгадным святле.

— Як жа! — толькі і вымавіў незнаёмец.

Ён горка ўсміхнуўся, і чым далей, тым болей горычы было ў яго ўсмешцы.

Раптам ён сарваўся з месца, і ніякая сіла не магла яго ўтрымаць. У адзін міг ён быццам згінуў, і шмат дзён запар я дарэмна шукаў яго ў Тыргартэне.

Прайшло некалькі месяцаў. Халодным дажджлівым вечарам я забавіўся ў аддаленай частцы горада і цяпер спяшаўся на Фрыдрыхштрасе, дзе кватараваў. Праходзячы паўз тэатр, я пачуў гром труб і літаўраў і ўспомніў, што якраз сёння даюць “Арміду” Глюка. Сабраўся ўжо зайсці ў тэатр, калі звярнуў увагу на дзіўны маналог каля самых акон, дзе чутна амаль кожная нота аркестра.

— Зараз выхад караля — іграюць марш,— гучней, гучней, літаўры! Так, так, жвавей, сёння яны павінны ўдарыць адзінаццаць разоў, іначай урачысты марш ператворыцца ў пахавальны марш. Падцягвайцеся, дзеткі!.. Ну вось, статыст зачапіўся за нешта бантам на чаравіку. Так і ёсць, ударылі дванаццаты раз! І ўсё на дамінанце! Сілы нябесныя, гэтаму канца не будзе! Вось ён вітае Арміду. Яна пакорна дзякуе. Яшчэ раз! Ну вядома, не паспелі дабегчы двое салдатаў! Што за дзікі грукат? А-а, гэта яны так пераходзяць да рэчытыву... Які злы дух прыкаваў мяне да гэтага месца?..

— Чары разбураны! — усклікнуў я. — Пойдзем!

Гэта быў мой незнаёмец-дзівак. Я падхапіў яго пад руку і пацягнуў за сабой. Ён, відаць, не паспеў апамя-

тацца пасля маналогу і маўчаў, паслухмяна ідучы за мной. Мы ўжо выйшлі на Фрыдрыхштрасе, калі ён спыніўся.

— Я вас пазнаў,— пачаў ён.— Мы сустрэліся ў Тыргартэне і шмат гаварылі, я выпіў віна, разгарачыўся, пасля гэтага Эўфон гучаў два дні без перапынку... Я зусім змучыўся, цяпер гэта прайшло!

— Я вельмі рад, што выпадак звёў нас зноў. Давайце ж бліжэй пазнаёмімся адзін з адным. Я живу недалёка, чаму б...

— Мне ні ў кога нельга бываць.

— Не, не, сёння вы ад мяне не зможаце ўцячы. Я пайду з вамі.

— Тады вам прыйдзеца прабегчыся са мной яшчэ крышку — сотню-другую крокаў. Ды вы ж, здаецца, збіраліся ў тэатр?

— Мне хацелася паслухаць “Арміду”, але цяпер...

— Вы і пачуеце “Арміду”. Хадземце!

Моўчкі пайшлі мы па Фрыдрыхштрасе. Раптам ён крута звярнуў у завулак. Я ледзь паспяваў за ім — так хутка ён бег. Але вось ён спыніўся перад нічым не прыкметным домам. І даволі доўга стукаў, пакуль нам нарэшце не адчынілі. Навобмацак, у цемені, дабраліся мы спачатку да лесвіцы, а затым да пакоя на другім паверсе. І павадыр мой старанна замкнуў дзверы. Я пачуў, як адчыняюцца яшчэ адны дзверы. Неўзабаве ён вярнуўся адтуль, з другога пакоя, трымаючы ў руцэ запаленую свечку. І мяне ўразіла дзіўнае ўбранне пакоя. Старамодныя крэслы, насценны гадзіннік у пазалочаным футарале і шырокая нехлямяжая люстра накладвалі на пакой змрочны адбітак устарэлай раскошы. Пасярэдзіне стаяла фартэпіяна, на ім — вялікая фарфоровая чарнільніца, а побач ляжала некалькі лістоў нотнай паперы. Я прыгледзеўся да гэтых прылад кампазітарства і пераканаўся, што імі даўно не карысталіся: папера пажаўцела, а чарнільніца зацягнулася павуцінай. Незнаёмец падышоў да шафы ў кутку пакоя, адшмаргнуў фіранку, і я ўбачыў цэлую палічку кніг у багатых пераплётах. На карашках золатам было

выцеснена “Арфей”, “Арміда”, “Альцэста”, “Іфігенія”... Словам, тут быў поўны збор геніяльных твораў Глюка.

— У вас сабраны ўсе творы Глюка? — закрычаў я.

Ён не адказаў, толькі сутаргавая ўсмешка скрывіла губы, а на шчоках заігралі мускулы. І твар імгненна ператварыўся ў страшную маску. Утаропіўшы ў мяне пахмурны позірк, ён узяў адзін з фаліянтаў — гэта была “Арміда” — і ўрачыста панёс да фартэпіяна. Я паспяшаўся адкінуць вечка інструмента і паставіць складзены пюпітр. Незнаёмец якраз гэтага і чакаў. Ён разгарнуў фаліант, і — як апісаць маё здзіўленне! — я ўбачыў нотную паперу, на якой не было ні адной ноты.

— Зараз я сыграю вам уверцюру, — сказаў ён. — Перагортвайце старонкі, толькі, цур, своечасова.

Я паабяцаў, і ён цудоўна, па-майстэрску, паўнагучнымі акордамі зайграў велічны марш, якім пачынаецца уверцюра. Тут ён амаль ва ўсім трымаўся арыгінала, затое алегра было толькі змацавана асноўнымі думкамі Глюка. Ён уносіў столькі новых геніяльных варыянтаў, што маё здзіўленне ўвесь час расло. Асабліва яркімі, але без аніякай рэзкасці, былі яго мадуляцыі. А мноствам меладычных мелізмаў ён так чароўна дапаўняў прастату асноўных думак, што з кожным паўторам яны быццам абнаўляліся і маладзелі. Твар яго палаў, лоб часам хмурыўся, і гнеў, які ён даўно стрымліваў, ірваўся з душы, на вачах выступалі слёзы глыбокай тугі. Абедзве рукі яго былі заняты мудрагелістымі мелізмамі, ён напяваў тэму прыемным тэнарам. Апрача таго ён вельмі ўмела пераймаў голасам глухі гук літаўры. Я сачыў за яго позіркамі і ў час перагортваў старонкі. Уверцюра скончылася, і ён без сіл, заплюшчыўшы вочы, адкінуўся на спінку крэсла, але ж адразу выпрастаўся зноў і ліхаманкава перагарнуў некалькі пустых старонак. Потым сказаў глухімі голасам:

— Усё гэта, васпане мой, я напісаў, калі вырваўся з царства мрояў. Але я адкрыў свяшчэннае непасвячэнным, і ў маё палаючае сэрца ўпілася ледзяная рука. Яно не разбілася, ды я быў асуджаны блукаць сярод

непасвячоных, як дух, пазбаўлены цела, пазбаўлены вобраза, каб ніхто не пазнаваў мяне, пакуль сланечнік зноў не ўзнясе мяне да спрадвечнага. Ну а цяпер спяём сцэну “Арміды”.

І ён так цудоўна праспяваў заключную сцэну “Арміды”, што я быў усхваляваны да глыбіні душы. Тут ён таксама прыкметна адышоў ад існуючага арыгінала, але сваімі зменамі ён як бы ўзводзіў глюкаўскую музыку на болей высокую ступень. Уладна ўвасабляў ён у гукі ўсё, у чым з гранічнай сілай выяўляюцца нянавісьць, любоў, адчай... Голас у яго быў юнацкі, падымаўся ад глухога і нізкага да сардэчнай гучнасці. Калі ён скончыў, я кінуўся яму на шыю і ўскрыкнуў здушаным голасам:

— Што гэта? Хто ж вы?

Ён устаў і акінуў мяне задумлівым, пранікнёным позіркам. Але калі я сабраўся паўтарыць пытанне, ён знік за дзвярамі, захапіўшы з сабой свечку і пакінуўшы мяне ў цемені. Прайшло каля чвэрці гадзіны, я ўжо думаў, што не ўбачу яго, як раптам ён з’явіўся ў параднай камізэльцы, трымаючы ў руках запаленую свечку.

Я аслупянеў. А ён урачыста наблізіўся да мяне, ласкава ўзяў за руку і, загадкава ўсміхаючыся, сказаў:

— Я — кавалер Глюк!

ШЧАЎКУНЧЫК І МЫШЫНЫ КАРОЛЬ

ЁЛКА

Дваццаць чацвёртага снежня дзецям саветніка медыцыны Штальбаўма ўвесь дзень не дазвалялася заходзіць у прахадны пакой, а ўжо ў сумежную з ім гасцёўню іх наогул не пускалі. У спальні, прыціснуўшыся адзін да аднаго, сядзелі ў куточку Фрыц і Мары.

Ужо зусім сцямнела, і ім было вельмі страшна, таму што ў пакой не прынеслі лямпы, як гэта і рабілі на куццю. Фрыц таямнічым шэптам паведаміў сястрычцы (ёй толькі што споўнілася сем гадоў), што з самай раніцы ў зачыненых пакоях шасталі, чымсьці шамацелі і ціхенька пастуквалі. А нядаўна цераз прыхожую прашмыгнуў маленькі цёмны чалавечак з вялікай скрыняй пад пахай; але Фрыц пэўна ведае, што гэта іхні хросны, Дросельмейер. Тады Мары запляскала ад радасці ў далоні і ўсклікнула:

— Ах, нешта змайстраваў нам на гэты раз хросны?

Старшы саветнік суда Дросельмейер не вызначаўся прыгажосцю: гэта быў маленькі, сухенькі чалавечак з маршчыністым тварам, з вялікім чорным пластырам замест правага вока і зусім лысы, таму ён і насіў прыгожы белы парык; а парык гэты быў зроблены са шкла, і прытым надзвычай адмыслова. Хросны сам быў вялікім умельцам, ён нават ведаў толк у гадзінніках і нават умеў іх рэманціраваць. Вось чаму, калі ў Штальбаўмаў пачынаў капрызнічаць і пераставаў спяваць які-небудзь гадзіннік, заўсёды прыходзіў хросны Дросельмейер, здымаў шкляны парык, сцягваў жоўценькі сурдут, падвязаў блакітны пярэднік і торкаў гадзіннік калючымі інструментамі, так што маленькай Мары было яго вельмі шкада; але шкоды гадзінніку ён не рабіў, наадварот — той зноў ажываў і зараз жа пачынаў весела ціктакаць, званіць і спяваць, і ўсе гэтаму вельмі радаваліся. І кожны раз у хроснага ў кішэні знаходзілася што-небудзь цікавае для дзяцей: то чалавечак, які круціў вачыма і шаркаў ножкай, так што на яго нельга глядзець без смеху, то скрыначка, з якой выпырхвае птушачка, то яшчэ якая-небудзь штучка. А на Каляды ён заўсёды майстраваў прыгожую, дасціпную цацку, над якой многа працаваў. Таму бацькі адразу клапатліва забіралі яго гасцінец.

— Ах, нешта змайстраваў нам на гэты раз хросны! — усклікнула Мары.

Фрыц рашыў, што ў сёлетнім годзе гэта абавязкова

будзе крэпасць, а ў ёй будуць маршыраваць і вучыцца ружэйным прыёмам вельмі прыгожыя прыбраныя салдацікі, а потым з'явіцца іншыя салдацікі і пойдучь на прыступ, але тыя салдаты, што ў крэпасці, адважна выстраляць у іх з гармат, і паднімецца шум і грукат.

— Не, не,— перабіла Фрыца Мары,— хросны расказваў мне аб дзівосным садзе. Там вялікае возера, па ім плаваюць цуда якія прыгожыя лебедзі з залатымі стужачкамі на шыі і спяваюць прыгожыя песні. Потым з саду выйдзе дзяўчынка, пойдзе да возера, прывабіць лебедзяў і будзе карміць іх салодкім марцыпанам.

— Лебедзі не ядуць марцыпана,— не вельмі ветліва перабіў яе Фрыц,— а цэлы сад хроснаму і не зрабіць. Але які толк нам ад яго цацак? У нас тут жа іх забіраюць. Не, мне куды больш падабаюцца татавы і маміны падарункі: яны застаюцца ў нас, мы самі з імі робім, што хочам.

І вось дзеці пачалі гадаць, што ім купілі бацькі. Мары сказала, што мамзель Трудхэн (яе вялікая лялька) зусім сапсавалася: яна стала такая нязграбная, разпораз падае на падлогу, так што ў яе цяпер увесь твар у агідных лапінах, а ўжо вадзіць яе ў чыстым адзенні няма чаго і думаць. Колькі ёй ні выгаворвай, нічога не дапамагае. І зноў жа мама ўсміхнулася, калі Мары так захаплялася Грэціным парасонікам. Фрыц, аднак, запэўніваў, што ў яго ў прыдворнай стайні якраз не хапае гнядога каня, а ў войсках малавата кавалерыі. Тату гэта добра вядома.

Дык вось, дзеці выдатна ведалі, што бацькі накуплялі ім усялякіх дзівосных гасцінцаў і зараз расстаўляюць іх на стале.

Зусім сцямнела. Фрыц і Мары сядзелі, моцна прытуліўшыся адзін да аднаго, і баяліся вымавіць хоць слова; ім здавалася, быццам над імі шастаюць ціхія крылы і здалёку чуецца чудоўная музыка. Светлы прамень слізгануў па сцяне, тут дзеці зразумелі, што немаўля Хрыстос паляцеў на зіхоткіх аблоках да іншых

шчаслівых дзяцей. І ў той жа момант прагучаў тонкі сярэбраны звяночак: дзінь-дзінь-дзінь-дзінь! Дзверы расчыніліся, і ёлка заззяла такім бляскам, што дзеці з моцным крыкам: “Ах, ах!” — замерлі на парозе.

ПАДАРУНКИ

Я звяртаюся непасрэдна да цябе, добразычлівы чытач або слухач — Фрыц, Тэадор, Эрнст, усё адно, як бы цябе ні называлі, — і прашу як можна жывей уявіць сабе калядны стол, увесь застаўлены рознымі дзівоснымі падарункамі, якія ты атрымаў на сёлетнія Каляды, тады табе няцяжка будзе зразумець, што дзеці, абамлеўшы ад захаплення, замерлі на месцы і глядзелі на ўсё зіхатлівымі вачыма. Толькі праз мінуту Мары глыбока ўздыхнула і ўсклікнула:

— Ах, як цудоўна, ах, як цудоўна!

А Фрыц некалькі разоў высока падскочыў, на што быў вялікі майстар. Трэба думаць, дзеці ўвесь год былі добрымі і паслухмянымі, таму што яшчэ ні разу яны не атрымлівалі такіх дзівосных, прыгожых гасцінцаў, як сёння.

Вялікая ёлка пасярод пакоя была ўвешана залатымі і сярэбранымі яблыкамі, а на ўсіх галінках, быццам кветкі альбо бутоны, раслі абцукраныя арэхі, розныя цукеркі і наогул усялякія ласункі. Але больш за ўсё ўпрыгожвалі дзівоснае дрэва сотні маленькіх свечак, якія, быццам зорачкі, зіхацелі ў густой зеляніне, і ёлка, залітая агнямі, ад якіх было светла навакол, так і вабіла сарваць кветкі і фрукты, што раслі на ёй. Вакол дрэва ўсё пералівалася і ззяла. І чаго там толькі не было! Не ведаю, каму пад сілу гэта апісаць!.. Мары ўбачыла прыбраных лялек, вабны цацачны посуд, але больш за ўсё ўзрадавала яе шаўковая сукенка, якая была аздоблена каляровымі стужкамі і вісела так, што Мары магла любавацца ёю з усіў бакоў; яна і любавалася ёю ўдосталь, раз-пораз паўтараючы:

— Ах, якая прыгожая, якая мілая, мілая сукенка! І мне дазваляць, напэўна дазваляць, сапраўды дазваляць яе надзець!

Фрыц тым часам ужо тры ці чатыры разы галопам і рыссю праскакаў вакол стала на новым гнядым кані, які, як ён і меркаваў, стаяў на прывязі каля стала з падарункамі. Злазячы, ён сказаў, што конь — люты звер, але нічога: ужо ён яго вымуштруе. Пасля ён зрабіў агляд новаму эскадрону гусар; яны былі апрануты ў чырвоныя новыя мундзіры, шытыя золатам, размахвалі сярэбранымі шаблямі і сядзелі на такіх беласнежных конях, што можна было падумаць, быццам і коні таксама з чыстага срэбра.

Толькі што дзеці, крыху супакоіўшыся, хацелі ўзяцца за кніжкі з малюнкамі, што ляжалі разгорнутымі на стале, каб можна было любавання рознымі яркімі кветкамі, якія дзіўна расфарбавалі людзі і дзеткі, што згодна гулялі побач. Кветкі былі так натуральна намаляваны, быццам яны і сапраўды жывыя і вось-вось пачнуць размаўляць, — дык не, толькі што дзеці хацелі ўзяцца за дзівосныя кніжкі, як зноў пачуўся звачок. Дзеці ведалі: зараз чарга падарункам хроснага Дросельмейера і падбеглі да стала, што стаяў каля сцяны. Шырмы, за якімі да гэтага часу быў схаваны стол, хутка расхінулі. Ах, што ўбачылі дзеці! На зялёным, усыпаным кветкамі лужку стаяў незвычайны замак з мноствам люстраных вакон і залатых вежаў. Зайграла музыка. Дзверы і вокны расчыніліся, і ўсе ўбачылі, што ў залах праходжаюцца малюсенькія, але вельмі зграбна зробленыя кавалеры і дамы ў капялюшыках з пёрамі і ў сукенках з доўгімі шлейфамі. У цэнтральнай зале, якая так уся і зіхацела (столькі свечак гарэла ў сярэбраных люстрах!), пад музыку скакалі дзеці ў кароткіх камізэльках і спаднічках. Пан у ізумрудна-зялёным плашчы выглядваў з акна, раскланьваўся і зноў хаваўся, а ўнізе, у дзвярах замка, з'яўляўся і зноў знікаў хросны Дросельмейер. Толькі ростам ён быў з татаў мезенец, не болей.

Фрыц паклаў локці на стол і доўга разглядваў дзівос-

ны замак, дзе танцавалі і праходжваліся чалавечкі. Затым ён папрасіў:

— Хросны, чуеш, хросны! Пусці мяне да сябе ў замак!

Старшы саветнік суда сказаў, што гэтага ніяк нельга. І ён меў рацыю: усё ж Фрыцу неразумна было прасіцца ў замак, які разам з усімі залатымі вежамі быў меншы за яго. Фрыц згадзіўся. Прайшла яшчэ хвілінка, у замку па-ранейшаму прагульваліся кавалеры і дамы, танцавалі дзеці, выглядваў усё з таго ж акна ізумрудны чалавечак, а хросны Дросельмейер падыходзіў усё да тых жа дзвярэй.

Фрыц з нецярпеннем усклікнуў:

— Хросны, а зараз выйдзі з тых, другіх, дзвярэй!

— Ніяк гэтага нельга, мілы Фрыцхэн, — запярэчыў старшы саветнік суда.

— Ну, тады, — працягваў Фрыц, — загадай зялёнаму чалавечку, што выглядае з акна, пагуляць з іншымі па залах.

— Гэтага таксама ніяк нельга, — зноў запярэчыў старшы саветнік суда.

— Ну, тады няхай спусцяцца ўніз дзеці! — усклікнуў Фрыц. — Мне хочацца лепш іх разгледзець.

— Нічога гэтага нельга, — сказаў старшы саветнік суда абураным тонам. — Механізм зроблены раз назаўсёды, яго не пераробіш.

— Ах, та-ак! — зазваваў Фрыц. — Нічога гэтага нельга... Паслухай, хросны, калі прыбраныя чалавечкі ў замку толькі і ведаюць, што паўтараць адно і тое ж, дык які ад іх толк? Мне яны не патрэбны. Не, мае гусары намнога лепшыя! Яны маршыруюць уперад і назад, як мне захочацца, і не зачынены ў доме.

І з гэтымі словамі ён уцёк да каляднага стала, і па яго камандзе эскадрон на сярэбраных конях пачаў скакаць туды і сюды — па ўсіх напрамках, секчы шаблямі і страляць колькі душы заўгодна. Мары таксама ціхенька адышлася: і ёй таксама надакучылі танцы і гулянне лялек у замку. Толькі яна пастаралася зрабіць

гэта непрыкметна, не так, як брацік Фрыц, таму што яна была добрая і паслухмяная дзяўчынка. Старшы саветнік суда сказаў бацькам незадаволеным тонам:

— Такая хітрая цацка не для неразумных дзяцей. Я забяру замак.

Але тут маці папрасіла паказаць ёй унутраную будову і дзівосны, вельмі дасціпны механізм, які прымушаў рухацца чалавечкаў. Дросельмейер разабраў і зноў сабраў усю цацку. Цяпер ён павесялеў і падарыў дзецям некалькі прыгожых карычневых чалавечкаў, у якіх былі залатыя твары, рукі і ногі; усе яны былі з Торна і вельмі смачна пахлі пернікамі. Фрыц і Мары незвычайна ім зарадаваліся. Старэйшая сястра Луіза па просьбе маці апранула прыгожую сукенку, якую падарылі бацькі і якая ёй вельмі пасавала; а Мары папрасіла, каб ёй дазволілі, раней чым надзець новую сукенку, яшчэ трошкі палюбавацца на яе, што ёй ахвотна дазволілі.

ЛЮБИМЕЦ

А на самай справе Мары таму не адыходзіла ад стала з падарункамі, што толькі зараз заўважыла штосьці, чаго раней не бачыла: калі выступілі гусары Фрыца, навідавоку апынуўся незвычайны чалавечак, які да гэтага стаяў у страі каля самай ёлкі. Ён веў сябе ціха і сціпла, нібы спакойна чакаў, калі дойдзе чарга і да яго. Праўда, ён быў не вельмі зграбны: занадта доўгае і грувасткае тулава на кароценькіх і тонкіх ножках, ды і галава таксама як быццам велікаватая. Затое па шчыгульным адзенні адразу было відаць, што гэты чалавек добра выхаваны і мае густ. На ім быў вельмі прыгожы бліскучы фіялетава гусаркі даламан, увесць на гузічках і пазументах, такія ж рэйтузы і вельмі

---

¹ Чалавечкі з Торна — мядовыя пернікі з польскага горада Торна, вырабленыя ў выглядзе чалавечкаў.

фарсістыя боцікі, што наўрад ці даводзілася насіць падобныя і афіцэрам, а тым больш студэнтам; яны сядзелі на субтыльных ножках так зграбна, быццам былі на іх намалюваны. Канечне, дзіўна было, што пры такім касцюме ён пачапіў на спіну вузкі няўключны плашч, быццам выкраены з дрэва, а на галаву насунуў шапачку рудакопа, але Мары падумала: “Аднак хросны Дросельмейер таксама ходзіць у вельмі брыдкім рэдынготу¹ і ў смешным каўпаку, але гэта не перашкаджае яму быць мілым, дарагім хросным”. Акрамя таго, Мары прыйшла да высновы, што хросны, няхай ён будзе нават такім жа франтам, як чалавечак, усё ж ніколі не параўнаецца з ім па мілавіднасці. Уважліва прыглядаючыся да слаўнага чалавечка, які палюбіўся ёй з першага ж позірку, Мары заўважыла, якой дабрынёй свяціўся яго твар. Зеленаватыя лупаватыя вочы глядзелі ветліва і добразычліва. Чалавечку вельмі пасавала барада, старанна завітая з белых папяровых палосак, што аздабляла падбародак,— бо так заўважней выступала ласкавая ўсмешка на яго пунсовых вуснах.

— Ах! — усклікнула нарэшце Мары. — Ах, любы татачка, для каго гэты цудоўны чалавечак, што стаіць пад самай ёлкай?

— Ён, мілая дзетка,— адказаў тата,— будзе старанна працаваць для ўсіх вас: яго справа — акуратна разгрызаць цвёрдыя арэхі, і куплены ён і для цябе з Фрыцам і для Луізы.

З гэтымі словамі тата беражліва ўзяў яго са стала, прыпадняў драўляны плашч, і тады чалавечак шырока-шырока разявіў рот і вышчарыў два рады вельмі белых вострых зубоў. Мары засунула яму ў рот арэх і — шчоўк! — чалавечак разгрыз яго, шкарлупка ўпала, і ў Мары на далоні апынулася смачнае зярнятка. Цяпер ужо ўсе — і Мары таксама — зразумелі, што шыкоўны чалавечак вёў свой род ад Шчаўкунчыкаў і

---

¹ Р э д ы н г о т — доўгі сурдут асаблівага крою.

працягваў прафесію продкаў. Мары гучна ўскрыкнула ад радасці, а тата сказаў:

— Калі табе, мілая Мары, Шчаўкунчык прыйшоўся да густу, дык ты ўжо сама і клапаціся пра яго, і беражы яго, хаця, як я ўжо сказаў, і Луіза і Фрыц таксама могуць карыстацца яго паслугамі.

Мары зараз жа ўзяла Шчаўкунчыка і дала яму грызці арэхі, але яна выбірала самыя маленькія, каб чалавечку не даводзілася надта шырока разяўляць рот, паколькі гэта, сказаць па шчырасці, яго не ўпрыгожвала. Луіза далучылася да яе, і ласкавы сябар Шчаўкунчык папрацаваў і для яе; здавалася, ён выконвае свае абавязкі з вялікім задавальненнем, таму што нязменна ветліва ўсміхаўся.

Фрыцу тым часам абрыдла маршыраваць і скакаць на кані. Калі ён пачуў, як весела шчоўкаюць арэшкі, яму таксама захацелася іх пакаштаваць. Ён падбег да сясцёр і ад усяго сэрца разрагатаўся пры выглядзе пацешнага чалавечка, які цяпер пераходзіў з рук у рукі і без стомы раскрываў і закрываў рот. Фрыц соўгаў яму самыя вялікія і цвёрдыя арэхі, але раптам пачуўся трэск — крак-крак! Тры зубы выпалі ў Шчаўкунчыка з рота, і ніжняя сківіца абвісла і захісталася.

— Ах, бедны Шчаўкунчык! — закрычала Мары і адабрала яго ў Фрыца.

— Што за дурань! — сказаў Фрыц. — Бярэцца арэхі шчоўкаць, а ў самога зубы нічога не вартыя. Пэўна, ён і справы сваёй не ведае. Дай яго сюды, Мары! Няхай шчоўкае мне арэхі. Не бяда, калі і астатнія зубы абламае, ды і ўсю сківіцу ў прыдачу. Няма чаго з ім, гультаём, важдатца.

— Не, не! — з плачам закрычала Мары. — Не аддам я табе майго мілага Шчаўкунчыка. Паглядзі, як жаласліва глядзіць ён на мяне і паказвае свой вялікі роцік! Ты чалавек злы: ты лупцуеш сваіх коней і нават дазваляеш салдатам забіваць адзін аднаго.

— Так трэба, табе гэтага не зразумець! — крыкнуў

Фрыц. — А Шчаўкунчык не толькі твой, ён і мой таксама. Давай яго сюды!

Мары расплакалася і хутчэй загарнула хворага Шчаўкунчыка ў насаваю хусцінку. Тут падышлі бацькі з хросным Дросельмейерам. На здзіўленне Мары, ён заступіўся за Фрыца. Але бацька сказаў:

— Я знарок аддаў Шчаўкунчыка пад нагляд Мары. А ён, як я бачу, іменна зараз асабліва патрабуе яе клопатаў, дык няхай ужо адна яна ім валодае і ніхто ў гэтую справу не ўмешваецца. Увогуле мяне вельмі здзіўляе, што Фрыц патрабуе далейшых паслуг ад таго, хто пацярпеў на службе. Як сапраўдны ваенны, ён павінен ведаць, што параненых ніхто не пакідае ў страі.

Фрыц вельмі сканфузіўся, пакінуў у спакоі арэхі і Шчаўкунчыка, ціхенька перайшоў на другі бок стала, дзе яго гусары, выставіўшы, як і належыць, вартавых, размясціліся на начлег. Мары падняла зубы, што выпалі ў Шчаўкунчыка; пакалечаную сківіцу яна падвязаала прыгожай белай стужкай, якую адшпіліла ад сваёй сукенкі, а затым яшчэ клапатлівей захутала хусцінкай беднага чалавечка, які збялеў і, відаць, напалохаўся. Гушкаючы яго, як маленькае дзіця, яна ўзялася разглядваць прыгожыя малюнкі ў новай кнізе, што ляжала пасярод іншых падарункаў. Яна вельмі раззлавалася, хоць гэта было зусім на яе непадобна, калі хросны пачаў смяяцца над тым, што яна няньчыцца з такім вырадкам. Тут яна зноў падумала аб здзіўным падабенстве з Дросельмейерам, якое зазначыла ўжо пры першым позірку на чалавечка, і вельмі сур'ёзна сказала:

— Як ведаць, мілы хросны, як ведаць, быў бы ты такім жа прыгожым, як мой любы Шчаўкунчык, нават калі б прыбраўся не горш за яго і надзеў такія ж шчыгульня, бліскучыя боцікі.

Мары не магла зразумець, чаму так гучна засмяліся бацькі і чаму ў старшага саветніка суда так зачырванеўся нос і чаму ён зараз не смяецца разам з усімі. Пэўна, на тое былі свае прычыны.

ДЗІВОСЫ

Як толькі зойдзеш да Штальбаўмаў у гасцёўню, тут, адразу ж ад дзвярэй налева, каля шырокай сцяны, стаіць высокая шкляная шафа, куды дзеці хаваюць цудоўныя падарункі, якія атрымліваюць кожны год. Луіза была яшчэ зусім маленькая, калі тата заказаў шафу вельмі здольнаму столяру, а той уставіў у яе такое празрыстае шкло і наогул зрабіў усё з такім умельствам, што ў шафе цацкі выглядалі, бадай, нават яшчэ ярчэй і прыгажэй, чым калі іх бралі ў рукі. На верхняй паліцы, да якой Мары з Фрыцам было не дабрацца, стаялі мудрагелістыя вырабы пана Дросельмейера; наступная была адведзена пад кніжкі з малюнкамі; дзве ніжнія паліцы Мары і Фрыц маглі займаць чым ім заўгодна. І заўсёды атрымлівалася так, што Мары рабіла на ніжняй паліцы лялечны пакой, а Фрыц над ім раскватароўваў свае войскі. Так здарылася і сёння. Пакуль Фрыц расстаўляў наверх гусар, Мары ўнізе адставіла ўбок мамзель Трудхэн, пасадзіла новую шыкоўную ляльку ў выдатна абсталяваны пакой і напросілася да яе на пачастунак. Я сказаў, што пакой быў выдатна абсталяваны, і гэта праўда; не ведаю, ці ёсць у цябе, мая ўважлівая слухачка Мары, гэтак жа, як у маленькай Штальбаўм — ты ўжо ведаеш, што яе таксама завуць Мары, — дык вось, я кажу, што не ведаю, ці ёсць у цябе, гэтак жа, як у яе, стракатая канапка, некалькі цудоўных крэслаў, дзівосны столік, а галоўнае, прыбраны, бліскучы ложкачак, на якім спяць самыя прыгожыя на свеце лялькі.

Усё гэта стаяла ў куточку шафы, сценкі якой у гэтым месцы былі таксама абклеены каляровымі малюнкамі, і ты лёгка зразумееш, што новая лялька, якую, як у гэты вечар даведлася Мары, называлі Клерхэн, адчувала сябе тут выдатна.

Ужо быў позні вечар, набліжалася поўнач, і хросны Дросельмейер даўно пайшоў, а дзеці ўсё яшчэ не маглі, як мама ні ўгаворвала іх, класціся спаць.

— Праўда,— усклікнуў нарэшце Фрыц,— бедакам (ён меў на ўвазе сваіх гусар) таксама час адпачываць, а ў маёй прысутнасці ніхто з іх не адважыцца дзяўбаць носам, у гэтым ужо я ўпэўнены!

З гэтымі словамі ён пайшоў. Але Мары лісліва прасіла:

— Мілая мамачка, дазволь мне пабыць тут яшчэ хвілінку, адну толькі хвілінку! У мяне так многа спраў, вось закончу і зараз жа лягу спаць...

Мары была вельмі паслухмяная, разумная дзяўчынка, і таму мама магла спакойна пакінуць яе яшчэ на паўгадзінкі адну з цацкамі. Але каб Мары, загуляўшыся з новай лялькай і іншымі дасціпнымі цацкамі, не забыла патушыць свечкі, якія гарэлі вакол шафы, мама ўсе іх задзьмула, так што ў пакоі засталася толькі лямпа, якая вісела пасярод столі і распаўсюджвала мяккае, утульнае святло.

— Не заседжвайся доўга, мілая Мары. А то цябе заўтра не разбудзіш,— сказала мама і пайшла ў спальню.

Як толькі Мары засталася адна, яна зараз жа прыступіла да таго, што ўжо даўно ляжала ў яе на сэрцы, хоць яна, сама не ведаючы чаму, не рашылася прызнацца ў задуманым нават маці. Яна ўсё яшчэ гушкала захутанага ў насаваю хусцінку Шчаўкунчыка. Цяпер яна беражліва паклала яго на стол, ціхенька разгарнула хусцінку і агледзела раны. Шчаўкунчык быў вельмі белы, але ўсміхаўся так жаласна і ласкава, што закрануў Мары да глыбіні душы.

— Ах, Шчаўкунчык, любенькі,— зашаптала яна,— калі ласка, не злуйся, што Фрыц зрабіў табе балюча: ён жа не наўмысна. Проста ён загрубеў ад суровага салдацкага жыцця, а так ён вельмі цудоўны хлопчык, павер ужо мне! А я буду берагчы цябе і клапаціліва даглядаць, пакуль ты зусім не паправішся і не павесялееш. Уставіць жа табе моцныя зубкі, выправіць плечы — гэта ўжо справа хроснага Дросельмейера: ён на такія штукі майстар...

Аднак Мары не паспела дагаварыць. Калі яна згадала імя Дросельмейера, Шчаўкунчык раптам злосна скрывіўся, і ў вачах у яго бліснулі калючыя зялёныя агеньчыкі. Але ў тую хвіліну, калі Мары ўжо наважылася па-сапраўднаму напалохацца, на яе зноў глянуў Шчаўкунчык, і на твары ў яго зноў была добрая ўсмешка, і тады яна зразумела, што рысы твару ў яго змяніла святло лямпы, якая мігнула ад скразняку.

— Ах, якая я неразумная дзяўчынка, ну чаго я напалохалася і нават падумала, быццам драўляная лялька можа грываснічаць і крывіцца! А ўсё-такі я вельмі люблю Шчаўкунчыка: ён жа такі пацешны і такі добранькі... Вось і буду яго даглядаць як трэба.

З гэтымі словамі Мары ўзяла свайго Шчаўкунчыка на рукі, падышла да шкляной шафы, прысела на кукішкі і сказала новай ляльцы:

— Вельмі прашу цябе, мамзель Клерхэн, саступі сваю пасцельку беднаму хвораму Шчаўкунчыку, а сама пераначуй як-небудзь на канапе. Падумай, ты ж такая моцная, і зноў жа, ты зусім здаровая — бачыш, якая ты круглатварая і румяная. Ды і не ў кожнай, нават вельмі прыгожай лялькі, ёсць такая мяккая канапа!

Мамзель Клерхэн, апранутая па-святочнаму і важная, надзьмулася, не вымавіла ні слова.

— І чаго я важдваюся! — сказала Мары, зняла з паліцы ложак, беражна і клапатліва паклала туды Шчаўкунчыка, абвязала яму пакалечаныя плечыкі вельмі прыгожай стужачкай, якую насіла замест паяска, і накрыла яго коўдрай да самага носа.

“Толькі няма чаго яму заставацца ў нявыхаванай Клары”, — падумала яна і пераставіла ложкачак разам з Шчаўкунчыкам на верхнюю паліцу, дзе ён апынуўся каля прыгожай вёскі, у якой былі раскватараваны гусары Фрыца. Яна зачыніла шафу і наважылася ўжо ісці ў спальню, як раптам — за крэсламі, за шафамі, пачалося ціхае-ціхае шастанне, перашэптванне і шамаценне. А гадзіннік на сцяне зашыпеў, захрыпеў усё гучней, але ніяк не мог прабіць дванаццаць. Мары гля-

нула туды: вялікая пазалочаная сава, якая сядзела на гадзінніку, звесіла крылы, зусім закланіла імі гадзіннік і выцягнула ўперад агідную кашэчую галаву з кривой дзюбай. А гадзіннік хрыпеў мацней і мацней, і Мары выразна пачула:

— Цік-і-так, цік-і-так! Не хрыпіце гучна так! Чуе ўсё кароль мышыны. Трык-і-трак, бум-бум! Ну, гадзіннік, спеў твой дзіўны! Трык-і-трак, бум-бум! Ну, прабі, званок, для нас: каралю падходзіць час!

І... бім-бом, бім-бом! — гадзіннік глуха і хрыпла прабіў дванаццаць удараў. Мары вельмі спалохалася і ледзь не ўцякла ад страху, але тут яна ўбачыла, што на гадзінніку замест савы сядзіць хросны Дросельмейер, звесіўшы фалды свайго жоўтага сурдута па абодвух баках, быццам крылы. Яна сабралася з духам і гучна крыкнула плаксівым голасам:

— Хросны, паслухай, хросны, навошта ты туды залез? Спускайся ўніз і не палохай мяне, брыдкі хросны!

Але тут адусюль пачулася дзіўнае хіхіканне і піск, і за сцяной пачаліся бегатня і тупат, быццам ад тысячы малюсенькіх лапак, і тысячы малюсенькіх агеньчыкаў зірнулі праз шчыліны ў падлозе. Але гэта былі не агеньчыкі, не, а маленькія бліскучыя вочкі, і Мары ўбачыла, што адусюль выглядваюць і вылазяць з-пад падлогі мышы. Хутка па ўсім пакоі пайшло: топ-топ, топ-топ! Усё ярчэй святліліся вочы мышэй, усё большымі рабіліся іх полчышчы; нарэшце яны выстраіліся ў тым жа парадку, у якім Фрыц звычайна выстрайваў сваіх салдацікаў перад боем. Мары гэта вельмі намяшыла; у яе не было прыроджанай агіды да мышэй, як у іншых дзяцей, і страх у яе зусім было ўлэгся, але раптам пачуўся такі жахлівы і пранізлівы піск, што ў яе па спіне забегалі мурашкі. Ах, што яна ўбачыла! Не, сапраўды, паважаны чытач Фрыц, я выдатна ведаю, што ў цябе, як і ў мудрага, адважнага палкаводца Фрыца Штальбаўма, бясстрашнае сэрца, але калі б ты ўбачыў тое, што паўстала перад вачыма Мары, сап-

раўды, ты б уцёк. Я нават думаю, ты б шмыгнуў у пасцель і без асаблівай патрэбы нацягнуў бы коўдру да самых вушэй. Ах, бедная Мары не магла гэтага зрабіць, таму што — вы толькі паслухайце, дзеці! — да самых ног яе, быццам ад падземнага штуршка, дажджом пасыпаўся пясок, вапна і асколкі цэгля, і з-пад падлогі з агідным шыпеннем і піскам вылезлі сем мышыных галоў у сямі каронах, якія ярка зіхацелі. Неўзабаве выбралася цалкам і ўсё тулава, на якім сядзелі сем галоў, і ўсё войска хорам тройчы павітала гучным піскам велізарную, увенчаную сямю каронамі мыш. Цяпер войска адразу прыйшло ў рух і — хоп-хоп, топ-топ! — накіравалася прама да шафы, прама на Мары, якая ўсё яшчэ стаяла, прыціснуўшыся да шкляных дзверцаў.

Ад жаху ў Мары ўжо і раней так білася сэрца, што яна баялася, як бы яно тут жа не выскачыла з грудзей, — бо тады б яна памерла. Цяпер жа ёй падалося, быццам кроў застыла ў яе жылах. Яна захісталася, губляючы прытомнасць, але тут раптам пачулася: клік-клак-хрр!.. — і пасыпаліся асколкі шкла, якое Мары разбіла локцем. У тую ж хвіліну яна адчула пякучы боль у левай руцэ, але ў яе адразу адлягло ад сэрца: яна не чула болей віскату і піску. Усё ўмомант сціхла. І хоць яна не адважвалася расплюшчыць вочы, усё ж ёй падумалася, што звон шкла напалохаў мышэй і яны пахаваліся ў норах.

Але што ж гэта зноў такое? У Мары за спінай, у шафе, падняўся дзіўны шум і зазвінелі тоненькія галаскі:

— Стройся, узвод! Стройся, узвод! У бой наперад! Поўнач б'е! Стройся, узвод! У бой наперад!

І пачаўся стройны і прыемны перазвон меладычных званочкаў.

— Ах, ды гэта ж мая музычная скрынка! — зарадавалася Мары і хутка адскочыла ад шафы.

Тут яна ўбачыла, што шафа свеціцца і ў ёй ідзе нейкая валтузня і мітусня.

Лялькі апантана бегалі ўзад і ўперад і размахвалі ручкамі. Раптам падхапіўся Шчаўкунчык, скінуў коўдру і, адным скачком зляцеўшы з ложка, гучна крыкнуў:

— Шчоўк-шчоўк-шчоўк, дурны мышыны полк! Вось жа будзе толк, мышыны полк! Шчоўк-шчоўк, мышыны полк лезе з шчылін — выйдзе толк! — і пры гэтым ён выхапіў сваю маленькую шабельку, замахаў ёю ў паветры і закрычаў:

— Гэй вы, мае верныя васалы, сябры і браты! Ці пастаіце вы за мяне ў цяжкім баі?

І зараз жа адгукнуліся тры блазны, Панталоне, чатыры камінары, два бадзяжныя музыканты і барабаншчык.

— Так, наш валадар, мы верныя табе да магілы! Вядзі нас у бой — на смерць альбо на перамогу.

І яны кінуліся ўслед за Шчаўкунчыкам, які, узрушаны і натхнёны, адважыўся на адчайны скачок з верхняй паліцы. Усім ім скакаць было добра: яны не толькі былі прыбраны ў шоўк і аксаміт, але і тулава ў іх было набіта ватай і пілавіннем, вась яны і падалі ўніз быццам кулёчкі з воўнай. Але бедны Шчаўкунчык ужо напэўна пераламаў бы сабе рукі і ногі: падумаўце толькі — ад паліцы, дзе ён стаяў, да ніжняй было амаль два футы, а сам ён быў крохкі, быццам вытачаны з ліпы. Так, Шчаўкунчык ужо напэўна пераламаў бы сабе рукі і ногі, калі б у той самы момант, калі ён скочыў, мамзель Клерхэн не зляцела з канапы і не прыняла ў свае пяшчотныя абдымкі героя, які патрэсваў мячом.

— О любая, добрая Клерхэн! — са слязамі ўсклікнула Мары. — Як я памылілася ў табе! Ужо, канечне, ты ад усяго сэрца саступіла ложкачак сябру Шчаўкунчыку.

І вась мамзель Клерхэн загаварыла, пяшчотна прыціскаючы юнага героя да сваіх шаўковых грудзей:

— Хіба можна вам, гасудар, ісці ў бой, насустрач небяспецы, хвораму і з незалечанымі яшчэ ранамі! Зірніце, вась збіраюцца вашы храбрыя васалы, яны рвуцца ў бой і ўпэўнены ў перамозе. Блазан, Пантало-

не, камінары, музыканты і барабаншчык ужо ўнізе, а сярод лялек з сюрпрызамі ў мяне на паліцы заўважаецца моцнае ажыўленне і рух. Зрабіце ласку, о васпан, адпачніце ў мяне на грудзях або згадзіцеся аглядаць вашу перамогу з вышыні майго капелюша, упрыгожанага пёрамі.

Так гаварыла Клерхэн; але Шчаўкунчык вёў сябе зусім дзіўным чынам і так брыкаўся, што Клерхэн давялося хутчэй паставіць яго на паліцу. У тое ж імгненне ён досыць пачціва апусціўся на адно калена і пралепятаў:

— О цудоўная дама, і на полі бою не забуду я аказаныя мне вамі міласць і ласку!

Тады Клерхэн нагнулася так нізка, што схапіла яго за ручку, асцярожна прыўзняла, хутка развязала на сабе расшыты бліскаўкамі пояс і збіралася пачапіць яго на чалавечка, але ён адступіў на два крокі, прыціснуў руку да сэрца і вымавіў досыць урачыста:

— О цудоўная дама, не трацце дарэмна на мяне вашы міласці, бо...— Ён запнуўся, глыбока ўздыхнуў, хутка сарваў з пляча стужачку, якую завязала яму Мары, прыціснуў яе да вуснаў, завязаў на руку ў выглядзе шаліка і, з натхненнем размахваючы зіхатлівым аголеным мячом, саскочыў хутка і спрытна, быццам птушачка, з краю паліцы на падлогу.

Вы, зразумела, адразу здагадаліся, мае добразычлівыя і вельмі ўважлівыя слухачы, што Шчаўкунчык яшчэ да таго, як па-сапраўднаму ажыў, ужо выдатна адчуваў любоў і клопаты, якімі акружыла яго Мары, і што толькі з сімпатыі да яе ён не хацеў узяць ад мамзель Клерхэн яе пояс, нягледзячы на тое, што той быў вельмі прыгожы і ўвесь зіхацеў. Верны, высакародны Шчаўкунчык палічыў за лепшае ўпрыгожыць сябе сціплай стужачкай Мары. Але штосьці далей будзе?

Ледзь Шчаўкунчык саскочыў на падлогу, як зноў падняўся віскат і піск. Ах, там, пад вялікім сталом, сабралася незлічоная процьма злых мышэй, а наперадзе ў іх выступае агідная мыш з сямю галовамі!

Штосьці будзе?

БІТВА

— Барабаншчык, мой верны васал, бі агульны наступ! — гучна падаў каманду Шчаўкунчык.

І ў той жа час барабаншчык пачаў выбіваць дробат адмысловым манерам, так што шклянныя дзверы шафы задрыжалі і забрынчалі. А ў шафе штосьці загрымела і затрашчала, і Мары ўбачыла, як адначасова адкрыліся ўсе скрынкі, у якіх былі раскватараваны войскі Фрыца, і салдаты выскачылі з іх прама на ніжнюю паліцу і там выстраіліся бліскучымі шарэнгамі. Шчаўкунчык бегаў уздоўж радоў, натхняючы войска сваімі прамовамі.

— Дзе гэтыя нягоднікі трубачы? Чаму яны не трубляць? — закрычаў адчайна Шчаўкунчык. Затым ён хутка павярнуўся да злёгка пабялелага Панталоне, у якога моцна падрыгваў доўгі падбародак, і ўрачыста прамовіў:

— Генерал, мне вядомы вашы доблесць і вопыт. Уся справа ў хуткай ацэнцы становішча і выкарыстанні моманту. Давяраю вам камандаванне ўсёй кавалерыяй і артылерыяй. Каня вам не патрабуецца — у вас вельмі доўгія ногі, так што вы выдатна паскачаце і на сваіх двух. Выконвайце свой абавязак.

Панталоне ў той жа час засунуў у рот доўгія сухія пальцы і свіснуў так пранізліва, быццам звонка заспявалі сто дудак адразу. У шафе пачуліся ржанне і тупат, і — глядзі ты! — кірасіры і драгуны Фрыца, а наперадзе ўсіх новыя, бліскучыя гусары, выступілі ў паход і неўзабаве апынуліся ўнізе на падлозе. І вось палкі адзін за адным прамаршыравалі перад Шчаўкунчыкам з разгорнутымі сцягамі і з барабанным боем і выстраіліся шырокімі шарэнгамі ўпоперак усяго пакоя. Усе гарматы Фрыца ў суправаджэнні бамбардзіраў з грукатам выехалі наперад і пачалі бухаць: бум-бум!.. І Мары ўбачыла, як у густыя полчышчы мышэй паляцела дражэ, напудрыўшы іх дабяла цукрам, ад чаго яны вельмі сканфузіліся. Але больш за ўсё шкоды нанесла мышам цяжкая батарэя, якая ўз'ехала на

маміну лавачку для ног і — бум-бум! — бесперапынку абстрэльвала ворага круглымі пернікамі, ад якіх палягло нямала мышэй.

Аднак мышы ўсё наступалі і нават захапілі некалькі гармат, але тут падняўся шум і грукат — трр, трр! — і з-за дыму і пылу Мары з цяжкасцю магла высветліць, што адбываецца. Адно было зразумела: абедзве арміі змагаліся з вялікай лютасцю і перамога пераходзіла то на адзін, то на другі бок. Мышы ўводзілі ў бой усё новыя і новыя сілы, і сярэбраныя пілюлькі, якія яны кідалі досыць умела, даляталі ўжо да самай шафы. Клерхэн і Трудхэн кідаліся па паліцы і ў адчаі заламвалі ручкі.

— Няўжо я памру ў самым росквіце, няўжо памру я, такая прыгожая лялька! — крычала Клерхэн.

— Не для таго ж я так добра захавалася, каб загінуць тут, у чатырох сценах! — галасіла Трудхэн.

Потым яны ўпалі адна адной у абдымкі і так моцна расплакаліся, што іх не мог заглушыць нават шалёны грукат бітвы.

Вы і ўяўлення не маеце, дарагія мае слухачы, што тут тварылася. Раз за разам бухалі гарматы: прр-прр!.. Др-др!.. Трах-тарарах-трах-тарарах!.. Бум-бурум-бум-бурум-бум!.. І тут жа пішчалі і скавыталі мышыны кароль і мышы, а потым зноў чуўся грозны і магутны голас Шчаўкунчыка, які камандаваў бітвай. І было відаць, як сам ён абыходзіць пад агнём свае батальёны.

Панталоне правёў некалькі надзвычай доблесных кавалерыйскіх атак і пакрыў сябе славай. Але мышыная артылерыя засыпала гусар Фрыца агіднымі, смярдзючымі ядрамі, якія пакідалі на іх чырвоных мундзірах жажлівыя плямы, таму гусары і не рваліся ўперад. Панталоне камандаваў ім “налева кругом” і, натхніўшыся роллю палкаводца, сам павярнуў налева, а за ім павярнулі кірасіры і драгуны, і ўся кавалерыя вярнулася ні з чым. Цяпер становішча батарэі, якая заняла пазіцыю на лавачцы для ног, стала пагрозлівым; не давялося доўга чакаць, як нахлынулі полчыш-

чы агідных мышэй і кінуліся ў атаку гэтак шалёна, што перавярнулі лавачку разам з гарматамі і бамбардзірамі. Шчаўкунчык, відавочна, быў вельмі збянтэжаны і скамандаваў адступленне на правым флангу. Падобны манеўр абазначае ледзь не тое самае, што ўцёкі з поля бою, і ты разам са мной ужо шкадуеш пра няўдачу, якая павінна была напаткаць армію маленькага любімца Мары — Шчаўкунчыка. Але адвядзі свой позірк ад гэтага наслання і глянь на левы фланг Шчаўкунчыкавай арміі, дзе ўсё абстаіць упаўне прыстойна, і палкоўнік і армія яшчэ поўныя надзеі. У разгар бітвы з-пад камоды выступілі атрады мышынай кавалерыі і з агідным піскам люта накінуліся на левы фланг Шчаўкунчыкавага войска, але якое супраціўленне сустрэлі яны! Марудна, наколькі дазваляла няроўная мясцовасць, бо трэба было перабрацца цераз край шафы, выступіў і пастроіўся ў карэ корпус лялек з сюрпрызамі пад кіраўніцтвам двух кітайскіх імператараў. Гэтыя бравыя, вельмі стракатыя і разадзетыя выдатныя палкі, складзеныя з садоўнікаў, тырольцаў, тунгусаў, цырульнікаў, арлекінаў, купідонаў, ільвоў, тыграў, мартышак і малпаў, змагаліся з добрым спакоем, адвагай і вытрымкай. З мужнасцю, якая варта спартанцаў, вырваў бы гэты адборны батальён перамогу з рук ворага, калі б нейкі бравы варожы ротмістр не прарваўся з шалёнай адвагай да аднаго з кітайскіх імператараў і не адкусіў яму галаву, а той пры падзенні не задушыў двух тунгусаў і мартышку. У выніку гэтага ўтварыўся пралом, куды і памкнуўся вораг; неўзабаве ўвесь батальён быў перагрызены. Але мала выгады займеў непрыяцель з гэтага злачынства. Як толькі крыважэрны салдат з мышынай кавалерыі перагрызаў напалам аднаго з сваіх адважных праціўнікаў, проста ў горла яму трапляла друкаваная паперка, ад чаго ён паміраў на месцы. Але ці памагло гэта Шчаўкунчыкавай арміі, якая, адзін раз пачаўшы адступленне, адступала ўсё далей і далей і несла ўсё больш страт, так што неўзабаве толькі кучка смельчакоў са злашчасным Шчаўкунчыкам на чале яшчэ трымалася каля

самай шафы? “Рэзервы, сюды! Панталоне, блазан, барабаншчык, дзе вы?” — клікаў Шчаўкунчык, які разлічваў на прыбыццё свежых сіл, што павінны былі выступіць са шкляной шафы. Праўда, адтуль прыбыло некалькі карычневых чалавечкаў з Торна, з залатымі тварамі і ў залатых шлемах і капелюшах, але яны змагаліся так няўмела, што ні разу не трапілі ў ворага і, верагодна, збілі б з галавы шапачку свайму палкаводцу Шчаўкунчыку. Варожыя егеры неўзабаве адгрызлі ім ногі, так што яны пападалі і пры гэтым перадушылі многіх саратнікаў Шчаўкунчыка. Цяпер Шчаўкунчык, якога з усіх бакоў акружалі ворагі, знаходзіўся ў вялікай небяспецы. Ён хацеў было пераскочыць цераз край шафы, але ногі ў яго былі надта кароткія. Клерхэн і Трудхэн страцілі прытомнасць — дапамагчы яму яны не маглі. Гусары і драгуны жвава скакалі паўз яго прама ў шафу. Тады ён у крайнім адчаі гучна ўсклікнуў:

— Каня, каня! Паўцарства за каня!

У гэты момант два варожыя стралкі ўчапіліся ў яго драўляны плашч і мышыны кароль падскочыў да Шчаўкунчыка, выдыхваючы пераможны піск з усіх сваіх сямі горлаў.

Мары больш не валодала сабой.

— О мой бедны Шчаўкунчык! — усклікнула яна з плачам і, не разумеючы што робіць, зняла з левай нагі туфлік і з усёй сілы шпурнула яго ў самую гущчу мышэй, прама ў іх караля.

У той жа міг усё быццам прахам рассыпалася, а Мары адчула боль у левым локці, яшчэ больш пякучы, чым раней, і непрытомна павалілася на падлогу.

ХВАРОБА

Калі Мары ачнулася пасля глыбокага забыцця, яна ўбачыла, што ляжыць у сябе ў пасцельцы, а праз замёрзлыя вокны ў пакой свеціць яркае зіхатлівае сонца.

Каля самай яе пасцелі сядзеў чужы чалавек, у якім яна, аднак, хутка пазнала хірурга Вендэльштэрна.

Ён сказаў нападўголаса:

— Нарэшце яна апрытомнела...

Тады падышла мама і паглядзела на яе спалоханым, дапытлівым позіркам.

— Ах, любая мамачка, — прашчабятала Мары, — скажы, агідныя мышы ўцяклі нарэшце і слаўны Шчаўкунчык выратаваны?

— Хопіць лухту малоць, мілая Марыхэн! — запярэчыла маці. — Навошта мышам твой Шчаўкунчык? А вось ты, нядобрая дзяўчынка, да смерці напалохала нас. Так заўсёды бывае, калі дзеці сваволяць і не слушаюцца бацькоў. А ты ўчора да позняй ночы загулялася ў лялькі, потым задрамала, і, мабыць, цябе напалохала мышка, якая прашмыгнула побач: увогуле ж мышэй у нас не водзіцца. Словам, ты разбіла локцем шкло ў шафе і параніла сабе руку. Добра яшчэ, што ты не парэзала шклом вену! Доктар Вендэльштэрн, які акурат зараз вымаў у цябе з раны вострыя асколкі, кажа, што ты на ўсё жыццё засталася б калекай і магла нават сцячы крывёй. Дзякуй Богу, я прачнулася апоўначы, убачыла, што цябе ўсё яшчэ няма ў спальні, і пайшла ў гасцёвую. Ты без прытомнасці ляжала на падлозе, каля шафы, уся ў крыві. Я сама ад страху амаль не страціла прытомнасць. Ты ляжала на падлозе а вакол былі раскіданы алавяныя салдацікі Фрыца, розныя цацкі, паламаныя лялькі з сюрпрызамі і пернікавыя чалавечкі. Шчаўкунчыка ты трымала ў левай руцэ, з якой сачылася кроў, а непадалёку валяўся твой туфлік...

— Ах, мамачка, мамачка! — перабіла яе Мары. — Гэта ж былі сляды вялікай бітвы паміж лялькамі і мышамі! Таму я так напалохалася, што мышы хацелі забраць у палон беднага Шчаўкунчыка, які камандаваў лялечным войскам. Тады я шпурнула туфлікам у мышэй, а што было далей, не помню.

Доктар Вендэльштэрн падміргнуў маці, і тая вельмі ласкава пачала ўгаворваць Мары.

— Хопіць, хопіць, мілая мая дзетка, супакойся! Мышы ўсе ўцяклі, а Шчаўкунчык стаіць за шклом у шафе, цэлы і непашкоджаны.

Тут у спальню зайшоў саветнік медыцыны і завёў доўгую размову з хірургам Вендэльштэрнам, потым ён памацаў у Мары пульс, і яна чула, што яны гаварылі пра гарачку, выкліканую ранай.

Некалькі дзён ёй давялося ляжаць у ложку і глытаць лекі, хоць, калі не лічыць болю ў локці, яна амаль не адчувала недамагання. Яна ведала, што мілы Шчаўкунчык выйшаў з бітвы цэлы і непашкоджаны, і часам ёй як праз сон здавалася, быццам ён вельмі рэальным, хоць і надзвычай журботным голасам кажа ёй: “Мары, цудоўная дама, многім я вам абавязаны, але вы можаце зрабіць для мяне яшчэ больш”.

Мары дарэмна раздумвала, што б гэта магло быць, але нічога не прыходзіла ёй у галаву. Гуляць па-сапраўднаму яна не магла з-за хворай рукі, а калі бралася за чытанне або пачынала перагортваць кніжку з малюнкамі, у яе вачах пярэсіла так, што даводзілася адмаўляцца ад гэтага занятку. Таму час цягнуўся для яе бясконца доўга, і Мары ледзь магла дачакацца надвячорка, калі маці садзілася каля яе ложка і чытала і расказвала ўсялякія дзівосныя гісторыі.

Вось і зараз якраз скончыла займальную казку пра прынца Факардзіна, як раптам прачыніліся дзверы і зайшоў хросны Дросельмейер.

— Ну, дайце мне паглядзець на нашу бедную параненую Мары,— сказаў ён.

Як толькі Мары ўбачыла хроснага ў звычайным жоўтым сурдуце, у яе перад вачыма з усёй маляўнічасцю ўсплыла тая ноч, калі Шчаўкунчык пацярпеў паражэнне ў бітве з мышамі, і яна міжволі крыкнула старшаму саветніку суда:

— О хросны, як ты брыдка зрабіў! Я выдатна бачыла, як ты сядзеў на гадзінніку і звесіў на яго свае крылы, каб гадзіннік біў цішэй і не спалохаў мышэй. Я выдатна чула, як ты паклікаў мышынага караля. Чаму

ты не паспяшаўся на дапамогу Шчаўкунчыку, чаму ты не паспяшаўся на дапамогу мне, брыдкі хросны? Ва ўсім ты адзін вінаваты. З-за цябе я парэзала руку і цяпер павінна ляжаць хвора я ў пасцелі!

Маці са страхам спытала:

— Што з табой, дарагая Мары?

Але хросны зрабіў дзіўную міну і загаварыў траскучым, манатонным голасам:

— Ходзіць маятнік са скрыпам. Меней стуку на дакуку! Трык-і-трак! Ды як глядзець — будзе маятнік скрыпець, песні пець. Бім-і-бом — праб'е званок. Не палохайся, дружок. Б'е званок — мацней, цішэй. Мала радасці ў мышэй. А пасля зляціць сава. Раз-і-два і раз-і-два! Б'е гадзіннік — тэрмін выпаў. Ходзіць маятнік са скрыпам. Меней стуку на дакуку. Цік-і-так і трык-і-трак!

Мары шырока расплюшчанымі вачыма ўтаропілася на хроснага, таму што ён здаваўся зусім іншым і намнога больш выроdlівым, чым звычайна, а правай рукой ён махаў узад і ўперад, нібы блазан, якога тузаюць за вярвачку.

Яна б вельмі напалохалася, калі бы тут не было маці і калі б Фрыц, які прашмыгнуў у спальню, не перапыніў хроснага гучным смехам.

— Ах, хросны Дросельмейер, — усклікнуў Фрыц, — сёння ты зноў такі пацешны! Ты крыўляешся зусім як мой блазан, якога я даўно ўжо закінуў за печку.

Маці па-ранейшаму была вельмі сур'ёзная і сказала:

— Дарагі пан старшы саветнік, гэта ж сапраўды дзіўная штука. Што вы маеце на ўвазе?

— Божа мой, хіба вы забылі маю любімую песеньку гадзіннікавага майстра? — адказаў Дросельмейер, смеючыся. — Я заўсёды спяваю яе такім хворым, як Мары.— І ён хутка падсеў да ложка і сказаў:— Не злуйся, што я не выдрапаў мышынаму каралю ўсе чатырнаццаць вачэй адразу, гэтага нельга было зрабіць. А затое я цябе зараз парадую.

З гэтымі словамі старшы саветнік суда палез у кішэню і выцягнуў адтуль — як вы думаеце, дзеці, што? — Шчаўкунчыка, якому ён вельмі ўмела ўставіў зламаныя зубкі і выправіў хворую сківіцу.

Мары гучна ўскрыкнула ад радасці, а мама сказала, усміхаючыся:

— Вось бачыш, як клапаціцца хросны пра твайго Шчаўкунчыка...

— А ўсё-такі прызнайся, Мары, — перабіў хросны пані Штальбаум, — Шчаўкунчык жа не вельмі зграбны і непрыгожы сабой. Калі табе хочацца паслухаць, я ахвотна раскажу, як такая выродлівасць паявілася ў яго сям'і і стала там спадчыннай. А можа быць, ты ўжо ведаеш казку аб прынцэсе Пірліпат, ведзьме Мышыльдзе і адмысловым гадзіншчыку?

— Паслухай жа, хросны! — умяшаўся ў размову Фрыц. — Што праўда, то праўда: ты выдатна ўставіў зубы Шчаўкунчыку і сківіца таксама ўжо не хістаецца. Але чаму ў яго няма шаблі? Чаму ты не павязаў яму шаблю?

— Ну ты, неўгамонны, — прабурчаў старшы саветнік суда, — ніяк на цябе не дагадзіш! Шабля Шчаўкунчыка мяне не тычыцца. Я вылечыў яго — няхай сам раздабывае сабе шаблю дзе хоча.

— Правільна! — усклікнуў Фрыц. — Калі ён храбры дзяцюк, то раздабудзе сабе зброю.

— Такім чынам, Мары, — працягваў хросны, — скажы, ці ведаеш ты казку аб прынцэсе Пірліпат?

— Ах не! — адказала Мары. — Раскажы, любы хросны, раскажы!

— Спадзяюся, дарагі пан Дросельмейер, — сказала мама, — што на гэты раз вы раскажаце не такую страшную казку, як звычайна.

— Ну канечне, дарагая пані Штальбаўм, — адказаў Дросельмейер. — Наадварот, тое, што я буду мець гонар выкласці вам, вельмі займальнае.

— Ах, раскажы, раскажы, любы хросны! — закрычалі дзеці.

І стары саветнік суда пачаў так:

КАЗКА АБ ЦВЁРДЫМ АРЭХУ

Маці Пірліпат была жонкай караля, а значыць, каралевай, а Пірліпат як нарадзілася, дык у той жа момант і стала прыроджанай прынцэсай. Кароль налюбавацца не мог на прыгажуню дачушку, якая спачывала ў калысачцы. Ён гучна радаваўся, танцаваў, скакаў на адной ножцы і раз-пораз крычаў:

— Хейза! Ці бачыў хто-небудзь дзяўчынку, каб была цудоўней за маю Пірліпатхэн?

А ўсе міністры, генералы, саветнікі і штаб-афіцэры скакалі на адной ножцы, як іх бацька і валадар, і дружным хорам адказвалі:

— Не, ніхто не бачыў!

Так, папраўдзе кажучы, і нельга было адмаўляць, што з таго часу, як стаіць свет, яшчэ не нараджалася немаўляці прыгажэй за прынцэсу Пірліпат. Тварык у яе быў нібы сатканы з лілейна-белага і пяшчотна-ружовага шоўку, вочкі — жывы зіхатлівы лазурак, а асабліва прыхарошвалі яе валосікі, што віліся залатымі кудзеркамі. Пры гэтым Пірліпатхэн нарадзілася з двума радамі беленькіх, як жэмчуг, зубак, якімі яна праз дзве гадзіны пасля нараджэння ўпілася ў палец рэйхсканцлера, калі ён пажадаў бліжэй разгледзець рысы яе твару, так што ён залямантаваў: “Ой-ой-ой!” Некаторыя, зрэшты, сцвярджаюць, быццам ён крыкнуў: “Ай-ай-ай!” Яшчэ і сёння думкі разыходзяцца. Карацей, Пірліпатхэн на самай справе ўкусіла рэйхсканцлера за палец, і тады ўзрадаваны народ упэўніўся ў тым, што ў чароўным, ангельскім цельцы прынцэсы Пірліпат жывуць і душа, і розум, і пачуццё.

Як сказана, усе былі ў захапленні; адна каралева невядома чаму трывожылася і турбавалася. Асабліва дзіўна было, што яна загадала пільна сцерагчы калысачку Пірліпат. Мала таго, што каля дзвярэй стаяла варта, — быў аддадзены загад, каб у дзіцячым пакоі, акрамя двух нянечак, якія пастаянна сядзелі каля самай калысачкі, кожную ноч дзяжурыла яшчэ шэсць

нянек, і — што здавалася зусім дзіўным і чаго ніхто не мог зразумець — кожнай няньцы загадана было трымаць на каленях ката і ўсю ноч гладзіць яго, каб ён не пераставаў мурлыкаць. Вам, мілыя дзеткі, ніколі не ўгадаць, навошта маці прынцэсы Пірліпат прымала ўсе гэтыя меры, але я ведаю навошта і зараз раскажу і вам.

Неяк адзін раз да двара караля, бацькі прынцэсы Пірліпат, з'ехалася многа слаўных каралёў і прыгожых прынцэс. Дзеля такога выпадку былі наладжаны розныя турніры, прадстаўленні і прыдворныя банкеты. Кароль, жадаючы паказаць, што ў яго шмат золата і срэбра, вырашыў як глыбей запусціць руку ў сваю казну і наладзіць гулянне, вартае яго. Таму, выведаўшы ад обер-гофкухара, што прыдворны астралаг аб'явіў час, спрыяльны для заколвання свіней, ён задумаў наладзіць кілбасны бал, заскочыў у карэту і асабіста запрасіў усіх навакольных каралёў і прынцаў усяго толькі на талерку супу, марачы затым здзівіць іх раскошай. Потым ён вельмі ласкава сказаў жонцы-каралева:

— Мілачка, табе ж вядома, якая кілбаса мне да густу...

Каралева ўжо ведала, куды ён хіліць размову; гэта значыла, што яна павінна сама заняцца досыць карыснай справай — вырабама кілбас, якой не грэбавала і раней. Галоўнаму казначэю загадана было тут жа адправіць на кухню вялікі залаты кацёл і сярэбраныя каструлі; печ распалілі дрывамі з сандалавага дрэва; каралева падвязала свой адамашкавы кухонны пярднік. І неўзабаве з катла шыбанула смачным духам кілбаснага навару. Прыемны пах прасачыўся нават у дзяржаўны савет. Кароль, увесь калоцячыся ад захаплення, не вытрымаў.

— Прашу прабачэння, паны! — усклікнуў ён, пабег на кухню, абняў каралеву, памяшаў крыху залатым

---

¹ О б е р - г о ф к у х а р — галоўны прыдворны кухар.

скіпетрам у катле і, супакоены, вярнуўся ў дзяржаўны савет.

Надышоў самы важны момант: час быў разразаць на скрылікі сала і падсмажваць яго на залатых патэльнях. Прыдворныя дамы адышліся ўбок, таму што каралева з адданасці, любові і павагі да вялікаснага мужа збіралася асабіста заняцца гэтай справай. Але як толькі сала пачало ружовіцца, пачуўся тоненькі, як шэпт, галасок:

— Дай і мне пакаштаваць сальца, сястрыца! І я хачу паласавацца — я ж таксама каралева. Дай і мне пакаштаваць сальца!

Каралева выдатна ведала, што гэта гаворыць пані Мышыльда. Мышыльда ўжо шмат гадоў жыла ў каралеўскім палацы. Яна сцвярджала, быццам знаходзіцца ў сваяцтве з каралеўскай сям'ёй і сама кіруе каралеўствам Мышляндыя, вось чаму яна і трымала пад печкай вялікі двор. Каралева была жанчына добрая і шчодрая. Хоць наогул яна не прызнавала Мышыльду асобай царскага роду і сваёй сястрой, але ў такі ўрачысты дзень ад усяго сэрца дапусціла яе на банкет і крыкнула:

— Вылазьце, пані Мышыльда! Паешце на здароўе сальца.

І Мышыльда хутка і весела выбегла з-пад печкі, заскочыла на пліту і пачала хапаць далікатнымі лапкамі адзін за другім кавалачкі сала, якія ёй працягвала каралева. Але тут нахлынулі ўсе кумы і цёткі Мышыльды, і нават яе сем сыноў, адчайныя свавольнікі. Яны накінуліся на сала, і каралева з пярэпалаху не ведала, як быць. На шчасце, з'явілася обер-гофмайстарына і прагнала няпрошаных гасцей. Такім чынам, ацалела няшмат сала, якое, згодна з указаннем пакліканага з гэтага выпадку прыдворнага матэматыка, было досыць умела размеркавана па ўсіх кілбасах.

Забілі ў літаўры, затрубілі ў трубы. Усе каралі і

---

¹ Обер-гофмайстарына — галоўная прыдворная дама.

прынцы ў цудоўным святочным адзенні — адны на белых конях, другія ў хрустальных карэтах — пацягнуліся на кілбасны банкет. Кароль сустрэў іх з сардэчнай ветлівасцю і гонарам, а затым, у кароне і са скіпетрам, як і належыць каралю, сеў у галаве стала. Ужо калі падалі ліверныя кілбасы, госці заўважылі, як усё больш і больш бялеў кароль, як ён падымаў вочы да неба. Ціхія ўздыхі выляталі з яго грудзей; здавалася, яго душой завалодаў вялікі смутак. Але калі падалі крывяную кілбасу, ён з гучным рыданнем і стогнамі адкінуўся на спінку крэсла, абедзвюма рукамі засланяючы твар. Усе паўскоквалі з-за стала. Лейб-медык дарэмна спрабаваў намацаць пульс у няшчаснага караля, якога, здавалася, грызла глыбокая, незразумелая журба. Нарэшце пасля доўгіх угавораў, пасля прымянення моцных сродкаў, накшталт паленых гусіных пёраў і таму падобнага, кароль як быццам пачаў ачувацца. Ён пралепятаў ледзь чутна:

— Надта мала сала.

Тады несучешная каралева бухнулася яму ў ногі і прастагнала:

— О мой бедны, няшчасны царственны муж! О, якое гора вам давялося вынесці! Але зірніце: віноўніца ля ваших ног — пакарайце, строга пакарайце мяне! Ах, Мышыльда са сваімі кумамі, цёткамі і сямю сынамі з'ела сала, і...

З гэтымі словамі каралева непрытомна ўпала ніцма. Але кароль падхапіўся, чырвоны ад гневу, і злосна крыкнуў:

— Обер-гофмайстарына, як гэта здарылася?

Обер-гофмайстарына расказала, што ведала, і кароль рашыў адпомсціць Мышыльдзе і яе роду за тое, што яны зжэрлі сала, прызначанае для яго кілбас.

Склікалі тайны дзяржаўны савет. Вырашылі пачаць працэс супраць Мышыльды і забраць у казну ўсе яе ўладанні. Але кароль меркаваў, што пакуль гэта не перашкаджае Мышыльдзе, калі ёй задумаецца, з'ядаць сала, і таму даручыў усю справу прыдворнаму гадзіннікаваму майстру і чарадзею. Гэты чалавек, якога на-

зывалі гэтак жа, як і мяне, а іменна Крысціян-Эліас Дросельмейер, абяцаў пры дапамозе абсалютна новых, поўных дзяржаўнай мудрасці мер на векі вечныя выгнаць Мышыльду з усёй сям'ёй з палаца. І на самай справе: ён вынайшаў вельмі адмысловыя машынкi, у якіх на нітачцы было прывязана падсмажанае сала, і расставіў іх навокал жылля пані салаежкі.

Сама Мышыльда мела надта багаты вопыт, каб не зразумець хітрасці Дросельмейера, але ні яе папярэджванні, ні яе ўгаворы не дапамаглі: усе сем сыноў і многа-многа Мышыльдзiных кумоў і цёткаў, прывабленых смачным пахам смажанага сала, залезлі ў дросельмейераўскія машынкi і толькі хацелі паласавацца салам, як іх нечакана прычынілі дзверцы, што апускаліся самі, а затым палоннікаў аддалі на кухні ганебнай кары.

Мышыльда з невялічкай купкай ацалелых сваякоў пакiнула гэтыя мясціны смуткуючы і плачучы. Гора, прага помсты клекаталі ў яе грудзях.

Двор радаваўся, але каралева была ўстрывожана: яна ведала Мышыльдзiн нораў і выдатна разумела, што тая не пакiне не адпомшчанай смерць сыноў і блізкіх.

І сапраўды Мышыльда з'явілася акурат тады, калі каралева гатавала для вялікаснага мужа паштэт з лiверу, які ён вельмі ахвотна еў, і сказала так:

— Мае сыны, кумы і цёткі забiты. Сцеражыся, каралева: як бы каралева мышэй не загрызла маленькую прынцэсу! Сцеражыся!

Затым яна зноў знікла і больш не паяўлялася. Але каралева з пярэпалаху ўпусціла паштэт у агонь, і ў другі раз Мышыльда сапсавала любiмую ежу караля, на што ён вельмі разгневаўся...

— Ну, на сённяшні вечар хопiць. Астатняе раскажу ў наступны раз,— нечакана закончыў хросны.

Як ні прасіла Мары, на якую аповяд зрабiў асаблівае ўражанне, працягваць, хросны Дросельмейер быў няўмольны і са словамі: “Надта многа адразу шкодна для здароўя; працяг заўтра” — падхапiўся з крэсла.

У тую хвіліну, калі ён наважыўся ўжо выйсці за дзверы, Фрыц спытаў:

— Скажы, хросны, гэта на самай справе праўда, што ты выдумаў мышалоўку?

— Што за лухту ты вярзеш, Фрыц? — усклікнула маці.

Але старшы саветнік суда вельмі дзіўна ўсміхнуўся і ціха сказаў:

— А чаму б мне, адмысловаму гадзіншчыку, не выдумаць мышалоўку?

ПРАЦЯГ КАЗКІ АБ ЦВЁРДЫМ АРЭХУ

— Ну, дзеці, цяпер вы ведаеце, — так працягваў на наступны вечар Дросельмейер, — чаму каралева загадала так пільна сцерагчы прыгожанькую прынцэсу Пірліпат. Як жа было ёй не баяцца, што Мышыльда выканае сваю пагрозу — вернецца і загрызе малютку прынцэсу! Машынка Дросельмейера нікольні не дапамагала супраць разумнай і прадбачлівай Мышыльды, а прыдворны астралаг, які быў адначасова і галоўным прадказальнікам, заявіў, што толькі род ката Мура можа не дапусціць Мышыльду да калысачкі. Вось чаму кожнай няньцы загадана было трымаць на каленях аднаго з сыноў гэтага роду, якіх, дарэчы сказаць, ушанавалі чынам тайнага саветніка пасольства, і аблегчыць ім цяжар дзяржаўнай службы далікатным пахваннем за вухам.

Неяк, ужо апаўночы, адна з дзвюх нянечак, якія сядзелі каля самай калысачкі, раптам ачнулася быццам ад глыбокага сну. Усё вакол было ахоплена сном. Ніякага мурлыкання — глыбокая, мёртвая цішыня, толькі чуваць ціканне жучка-тачыльшчыка. Але што адчула нянька, калі проста перад сабой убачыла вялікую агідную мыш, якая паднялася на заднія лапкі і паклала сваю злавесную галаву прынцэсе на твар! Нянь-

ка падхапілася з крыкам жаху, усе прачнуліся, але ў той жа момант Мышыльда — вялікая мыш каля калыскі Пірліпат была яна — хутка шуснула ў кут пакоя. Саветнікі пасольства кінуліся наўздагон, але не тут было: яна шмыгнула ў шчыліну ў падлозе. Пірліпатхэн прачнулася ад сумятні і вельмі жаласна заплакала.

— Дзякуй Богу, — усклікнулі нянечкі, — яна жывая!

Але як жа яны перапалохаліся, калі зірнулі на Пірліпатхэн і ўбачылі, што сталася з прыгожанькім, пяшчотным немаўлём! На худым, скурчаным цельцы замест кучаравай галоўкі румянага херувіма тырчала велізарная бясформенная галава; блакітныя, як лазурак, вочкі ператварыліся ў зялёныя, дурнавата вытарашчаныя глядзелкі, а роцік расцягнуўся да вушэй.

Каралева заходзілася слязамі і рыданнямі, а кабінет караля давялося абабіць ватай, таму што кароль біўся галавой аб сцяну і жаласным голасам паўтараў:

— Ах, я няшчасны манарх!..

Цяпер кароль, здавалася, мог бы зразумець, што лепш было б з'есці кілбасу без сала і пакінуць у спакоі Мышыльду з усімі яе запечнымі родзічамі, але аб гэтым бацька прынцэсы Піліпат не падумаў — ён вельмі проста зваліў усю віну на прыдворнага гадзіннікавага майстра і чарадзея Крысціяна-Эліаса Дросельмейера з Нюрнберга і аддаў мудры загад: Дросельмейер павінен на працягу месяца вярнуць прынцэсе Пірліпат яе ранейшае аблічча або прынамсі знайсці лепшы для таго сродак. Інакш ён будзе аддадзены ганебнай смерці ад рукі ката.

Дросельмейер не на жарт перапалохаўся. Аднак ён паспадыяваўся на сваё ўмельства і шчасце і адразу ж прыступіў да першай аперацыі, якую палічыў неабходнай. Ён вельмі спрытна разабраў прынцэсу Пірліпат на часткі, вывінціў ручкі і ножкі і агледзеў унутраную будову, але, на жаль, ён пераканаўся, што з узростам прынцэса будзе ўсё выродлівей, і не ведаў, як дапамагчы бядзе. Ён зноў старанна сабраў прынцэсу і засу-

маваў каля яе калыскі, ад якой не адважваўся адлучацца.

Ішоў ужо чацвёрты тыдзень; надышла серада, і кароль, бліскаючы ў гневе вачамі і патрэсваючы скіпетрам, заглянуў у дзіцячы пакой да Пірліпат і ўсклікнуў:

— Крысціян-Эліас Дросельмейер, вылечы прынцэсу, інакш табе не здабраваць!

Дросельмейер пачаў жаласна плакаць, а прынцэса Пірліпат тым часам весела лускала арэшкі. Упершыню гадзіннікавых спраў майстра і чарадзея ўразіла яе незвычайная любоў да арэхаў і тая акалічнасць, што яна з'явілася на свет ужо з зубамі. На самай справе, пасля ператварэння яна крычала безупынку, пакуль ёй выпадкова не трапіўся арэшак; яна разгрызла яго, з'ела зярнятка і зараз жа ўгаманілася. З таго часу нянькі раз-пораз суцяшалі яе арэхамі.

— О святы інстынкт прыроды, нязведаная сімпатыя ўсяго існага! — усклікнуў Крысціян-Эліас Дросельмейер. — Ты паказваеш мне браму тайны. Я пастукаюся, і яна адчыніцца.

Ён зараз жа папрасіў дазволу пагаварыць з прыдворным астралагам і быў адведзены да яго пад вартай. Абодва, заліваючыся слязамі, упалі адзін аднаму ў абдымкі, паколькі былі неразлучнымі сябрамі, затым зайшлі ў патайны кабінет і пачалі капацца ў кнігах, дзе гаварылася аб інстынкце, сімпатыях і антыпатыях і іншых таямнічых з'явах.

Надышла ноч. Прыдворны астралаг паглядзеў на зоркі і з дапамогай Дросельмейера, вялікага ўмельца і ў гэтай справе, склаў гараскоп прынцэсы Пірліпат. Зрабіць гэта было вельмі цяжка, бо лініі заблытваліся ўсё больш і больш, але — о радасць! — нарэшце ўсё стала зразумелым: каб пазбавіцца ад чарадзеяства, якое яе абязвечыла, і вярнуць сабе былую прыгажосць, прынцэса Пірліпат дастаткова было з'есці ядро арэха Кракатук.

У арэха была такая цвёрдая шкарлупіна, што па ім магла праехацца саракавасьміфунтовая гармата і не раздушыць яго. Гэты цвёрды арэх павінен быў раз-

грызці і, зажмурыўшыся, паднесці прынцэсе чалавек, які ніколі яшчэ не галіўся і не насіў ботаў. Затым юнаку варта адступіць на сем крокаў не спатыкнуўшыся і тады расплюшчыць вочы.

Тры дні і тры ночы без стомы працавалі Дросельмейер з астралагам, і акурат у суботу, калі кароль палуднаваў, да яго ўварваўся радасны і вясёлы Дросельмейер, якому ў нядзелю раніцай павінны былі адсекчы галаву, і абвясціў, што знойдзены сродак вярнуць прынцэсе Пірліпат страчаную красу. Кароль абняў яго горача і зычліва і паабяцаў яму брыльянтавую шпагу, чатыры ордэны і два новыя святочныя каптаны.

— Пасля абеду мы зараз жа і пачнём,— ласкава дабавіў кароль.

— Паклапаціся, дарагі чарадзей, каб няголены малады чалавек у чаравіках быў пад рукой і, як патрэбна, з арэхам Кракатук. І не давайце яму віна, а то як бы ён не спатыкнуўся, калі, быццам рак, будзе адступаць сем крокаў. Затым няхай п'е ўдосталь!

Дросельмейера напалохала прамова караля, і, збянтэжаны і баязлівы, ён прызнаўся, што сродак, праўда, знойдзены, але што абодвух — і арэх і маладога чалавека, які павінен яго разгрызці, — трэба спачатку адшукаць, прычым пакуль яшчэ вельмі сумніўна, ці можна знайсці арэх і шчаўкунчыка. У моцным гневе патрос кароль скіпетрам над венчанай галавой і зарыкаў, як леў:

— Ну, дык табе адсякуць галаву!

На шчасце знямоглага ад страху і гора Дросельмейера, якраз сёння абед спадабаўся каралю, і таму ён схільны быў слухаць разумныя ўгаворы, на якія не паскупілася вялікадушная каралева, якая была ўражаная лёсам няшчаснага гадзіншчыка. Дросельмейер падбадзёрыўся і пачціва далажыў каралю, што, уласна, вырашыў задачу — знайшоў сродак для лячэння прынцэсы, і тым самым заслужыў памілаванне. Кароль назваў гэта дурной адгаворкай і пустой балбатнёй, але, у рэшце рэшт, выпіўшы шклянку страўнікавай настойкі, вырашыў, што абодва — гадзіншчык і

Ш. Перо. "Сіняя Барада".

В. Гауф. "Пра каліфа-бусла".

астролаг — рушаць у дарогу і не вернуцца да таго часу, пакуль у іх у кішэні не будзе арэха Кракатук. А чалавека, патрэбнага для таго, каб разгрызці арэх, вырашылі, як параіла каралева, адшукаць шляхам шматразовых аб'яў у мясцовых і замежных газетах і ведамасцях з запрашэннем з'явіцца ў палац...

На гэтым хросны Дросельмейер замоўк і паабяцаў закончыць казку ў наступны вечар.

КАНЕЦ КАЗКІ АБ ЦВЁРДЫМ АРЭХУ

І сапраўды, на наступны дзень вечарам, як толькі запалілі свечкі, з'явіўся хросны Дросельмейер і так працягваў свой расказ:

— Дросельмейер і прыдворны астролаг ужо вандравалі пятнаццаць гадоў і ўсё яшчэ не напалі на след арэха Кракатук. Дзе яны пабывалі, якія дзівосныя прыгоды мелі, не пераказаць, дзеткі, за цэлы месяц. Гэтага я рабіць і не збіраюся, а шчыра скажу вам, што дужа замаркочаны Дросельмейер вельмі засумаваў па радзіме, па міламу свайму Нюрнбергу. Асабліва моцная журба напала на яго неяк раз у Азіі, у дрымучым лесе, дзе ён разам са сваім спадарожнікам прысеў выкурыць люльку тытуню:

— О Нюрнберг, слаўны горад мой, як незнаёмы хто з табой, хай нават жыў у дзіўнай Вене, альбо ў Парыжы, Петэрвардэйне, з дарог, замучаны журбою, памкнецца да цябе душою, о Нюрнберг слаўны, дзе дамы стаяць у рад, як церамы...

Жаласнае галашэнне Дросельмейера выклікала глыбокае спачуванне ў астролага, і ён таксама расплакаўся так горка, што яго чуваць было на ўсю Азію. Але ён узяў сябе ў рукі, выцер слёзы і спытаў:

— Высокашаноўны калега, чаго ж мы тут сядзім і плачам? Чаму не ідзём у Нюрнберг? Ці не ўсё адно, дзе і як шукаць арэх Кракатук?

— І то праўда,— адказаў, адразу сусцешыўшыся, Дросельмейер.

Абодва тут жа падняліся, выбілі люлькі і з лесу ў глыбі Азіі праменька накіраваліся ў Нюрнберг.

Як толькі яны прыбылі, Дросельмейер зараз жа пабег да свайго стрыечнага брата — цапачнага майстэра, токара па дрэву, лакіроўшчыка і пазалотчыка Крыстофа-Захарыуса Дросельмейера, з якім не бачыўся ўжо многа-многа гадоў. Яму ж і распавёў гадзіншчык усю гісторыю пра прынцэсу Пірліпат, пані Мышыльду і арэх Кракатук, а той сюд-туд пляскаў рукамі і некалькі разоў здзіўлена ўсклікнуў:

— Ах, брацік, брацік, ну і дзівосы!

Дросельмейер расказаў аб прыгодах на сваім доўгім шляху, расказаў, як правёў два гады ў Фінікавага караля, як пакрыўдзіў і выгнаў яго Міндальны прынц, як марна запытваў ён Таварыства натуралістаў у горадзе Бялок,— карацей кажучы, як яму нідзе не ўдалося натрапіць на след арэха Кракатук. У час расказа Крыстоф-Захарыус не раз пстрыкаў пальцамі, круціўся на адной ножцы, прыцмокваў губамі і прыгаворваў:

— Гм, гм... Эге! Вось дык штука!

Нарэшце ён падкінуў да столі каўпак разам з парыком, горача абняў стрыечнага брата і ўсклікнуў:

— Брацік, брацік, вы выратаваны, выратаваны, кажу я! Слухайце: альбо я жорстка памыляюся, альбо арэх Кракатук у мяне!

Ён зараз жа прынёс шкатулачку, адкуль выцягнуў пазалочаны арэх сярэдняй велічыні.

— Зірніце,— сказаў ён, паказваючы арэх стрыечнаму брату,— зірніце на гэты арэх. Гісторыя яго такая. Шмат гадоў назад, на куццю, прыйшоў сюды невядомы чалавек з поўным мяшком арэхаў, якія ён прынёс на продаж. Каля самых дзвярэй маёй крамы з цацкамі ён паставіў мяшок на зямлю, каб лягчэй было дзейнічаць, паколькі ў яго адбылася сутычка з мясцовым прадаўцом арэхаў, які не мог стрываць у нас чужога гандляра. У гэты момант мяшок пераехала цяжка нагружаная фура. Усе арэхі былі ператрушчаны, за

выключэннем аднаго, які чужаземец, дзіўна ўсміхаючыся, і прапанаваў саступіць мне за цванцыгер 1920 года. Мне гэта падалося загадкавым, але я знайшоў у сябе ў кішэні якраз такі цванцыгер, які ён прасіў, купіў арэх і пазалаціў яго. Сам добранька не ведаю, чаму я так дорага заплаціў за арэх, а потым так зберагаў яго.

Усялякае сумненне ў тым, што арэх стрычнага брата — гэта сапраўды арэх Кракатук, які яны так доўга шукалі, тут жа рассеялася, калі прыдворны астралаг, што падаспеў на покліч, акуратна саскроб з арэха пазалоту і адшукаў на шкарлупінах слова “Кракатук”, выразанае кітайскімі пісьмёнамі.

Радасць спадарожнікаў была велізарнай, а стрычны брат Дросельмейера палічыў сябе самым шчаслівым чалавекам на свеце, калі Дросельмейер запэўніў яго, што шчасце яму забяспечана, бо з гэтага часу звыш значнай пенсіі ён будзе атрымліваць золата для пазалоты задарма.

І чарадзеі і астралаг — абодва ўжо нацягнулі начныя каўпакі і збіраліся класціся спаць, як раптам апошні, гэта значыць астралаг, павёў такую размову:

— Дарагі калега, шчасце ніколі не прыходзіць адно. Паверце, мы знайшлі не толькі арэх Кракатук, але і маладога чалавека, які разгрызе яго і падасць прынцэсе зярнятка — залог прыгажосці. Я маю на ўвазе не каго іншага, як сына вашага стрычнага брата. Не, я не лягу спаць! — натхнёна ўсклікнуў ён. — Я яшчэ сёння ноччу складу гараскоп юнака! — З гэтымі словамі ён сарваў каўпак з галавы і тут жа пачаў назіраць за зоркамі.

Пляменнік Дросельмейера быў на самай справе прыгожы, зграбны юнак, які яшчэ ні разу не галіўся і не надзяваў ботаў. У ранняй маладосці ён, праўда, двое каляд запар ствараў вобраз блазна; але гэтага нікольні не было заўважна: так добра быў ён выхаваны клопатамі бацькі. На Калядах ён быў у прыгожым чырво-

---

¹ Ц в а н ц ы г е р — манета вартасцю ў дваццаць пфенігаў.

ным, шытым золатам каптане, пры шпазе, трымаў пад пахай капялюш і насіў выдатны парык з касічкай. У такім бліскучым выглядзе стаяў ён у краме ў бацькі і з уласцівай яму галантнасцю лускаў паненкам арэшкі, за што і празвалі яго Красунчык Шчаўкунчык.

Назаўтра узрадаваны астролаг упаў у абдымкі Дросельмейера і ўсклікнуў:

— Гэта ён! Мы адшукалі яго, ён знойдзены! Толькі, ласкавы калега, не варта забываць пра дзве акалічнасці: па-першае, трэба сплесці вашаму цудоўнаму пляменніку салідную драўляную касу, якая была б злучана з ніжняй сківіцай такім чынам, каб яе можна было лёгка адцягнуць касой; затым пасля прыбыцця ў сталіцу трэба маўчаць аб тым, што мы прывезлі з сабой маладога чалавека, які разгрызе арэх Кракатук, лепей, каб ён з'явіўся намнога пазней. Я прачытаў у гараскопе, што пасля таго, як многія зламаюць сабе на арэху зубы без усялякага толку, кароль аддасць прынцэсу, а пасля смерці і каралеўства ва ўзнагароду таму, хто разгрызе арэх і верне Пірліпат страчаную красу.

Цацачны майстар быў вельмі сучешаны, што яго сыночку належала ажаніцца на прынцэсе і самому стаць прынцам, а затым і каралём, і таму ён ахвотна даверыў яго астролагу і гадзіншчыку. Каса, якую Дросельмейер прырабіў свайму юнаму перспектыўнаму пляменніку, удалася на славу, так што той бліскуча вытрымаў выпрабаванне, раскусіўшы самыя цвёрдыя персікавыя костачкі.

Дросельмейер і астролаг адразу далі ведаць у сталіцу, што арэх Кракатук знойдзены, а там зараз жа апублікавалі зварот, і калі прыбылі нашы вандроўнікі з талісманам, які ўзнаўляе прыгажосць, да двара ўжо з'явілася багата цудоўных юнакоў і нават прынцаў. Усе яны, спадзеючыся на свае здаровыя сківіцы, хацелі паспрабаваць зняць ліхія чары з прынцэсы.

Нашы вандроўнікі вельмі спалохаліся, калі ўбачылі прынцэсу. Маленькае тулава з худымі ручкамі і ножкамі ледзь трымала бясформенную галаву, твар зда-

ваўся яшчэ выродлівей з-за белай ніцяной барады, якою абраслі рот і падбародак.

Усё здарылася так, як прачытаў у гараскопе прыдворны астралаг. Блазнюкі ў чаравіках адзін за адным ламалі сабе зубы і крышылі сківіцы, а прынцэсе зусім не лепшала; калі ж затым іх, у напаўвобмарачным стане, забіралі запрошаныя на гэты выпадак зубныя ўрачы, яны стагналі:

— Паспрабуй раскусіць гэты арэх!

Нарэшце кароль у скрусе сардэчнай абяцаў дачку і каралеўства таму, хто здыме чары з прынцэсы. Вось тут і адгукнуўся наш пачцівы і сціплы малады Дросельмейер і папрасіў дазволу паспытаць шчасця.

Прынцэсе Пірліпат ніхто так не спадабаўся, як малады Дросельмейер: яна прыціснула ручкі да сэрца і ад глыбіні душы ўздыхнула: “Ах, калі б ён разгрыз арэх Кракатук і стаў маім мужам!”

Малады Дросельмейер ветліва пакланіўся каралю і каралеве, а затым прынцэсе Пірліпат, узяў з рук оберцырымоніймайстра арэх Кракатук, паклаў яго без доўгіх размоў у рот, моцна тузануў сябе за касу і — шчоўк, шчоўк! — разгрыз шкарлупку на кавалачкі. Спрытна ачысціў ён зярнятка ад лупінак і, зажмурыўшыся, паднёс, паважліва шаркнуўшы ножкай, прынцэсе, затым пачаў адступацца. Прынцэса тут жа праглынула зярнятка, і — о дзіва! — вырадак знік, на яго месцы стаяла цудоўная, як анёл, дзяўчына з тварам, што быў нібы вытканы з лілейна-белага і ружовага шоўку, з вачыма, што зіхацелі, быццам лазурак, з валасамі, якія завіваліся залатымі кудзеркамі.

Трубы і літаўры далучыліся да агульнай радасці народа. Кароль і ўвесь двор скакалі на адной ножцы, як пры нараджэнні прынцэсы Пірліпат, а каралеву давялося апырскваць адэкалонам, таму што ад радасці і захаплення яна страціла прытомнасць.

---

¹ О б е р ц ы р ы м о н і й м а й с т а р — галоўны назіральнік за парадкам у палацы.

Сумятня, што паднялася, даволі збянтэжыла маладога Дросельмейера, якому належала яшчэ адступіць патрэбныя сем крокаў. Усё ж ён трымаўся выдатна і ўжо занёс правую нагу для сёмага кроку, але тут з падполля з агідным піскам і віскатам вылезла Мышыльда. Малады Дросельмейер, які апусціў было нагу, наступіў на яе і так спатыкнуўся, што ледзь не ўпаў.

О горкі лёс! У адзін момант юнак стаў такі ж пачварны, як да таго прынца Пірліпат. Тулава скурчылася і ледзь трымала велізарную бясформенную галаву з вялікімі вытарашчанымі вачыма і шырокай, агідна разяўленай пашчай. Замест касы ззаду павіс вузкі драўляны плашч, пры дапамозе якога можна было кіраваць ніжняй сківіцай.

Гадзіншчык і астралаг былі не ў сабе ад страху, аднак яны заўважылі, што Мышыльда ўся ў крыві круціцца на падлозе. Яе зладейства не засталася без пакарання: малады Дросельмейер моцна зачэпіў яе пашы вострым абцасам, і ёй прыйшоў канец.

Але Мышыльда, ахопленая перадсмяротнымі пакутамі, жаласна пішчала і стагнала:

— О цвёрды, цвёрды Кракатук, прынёс ты мне пакут і мук!.. Хі-хі... Пі-пі... Чуй, Шчаўкунчык, што хітрыць? І табе нядоўга жыць: мой сыноч, наследнік трона, зажурыцца маім сконам — кіне кліч мышынай раці і адпомсціць ён за маці. Добрай я ў жыцці была — толькі вась і смерць прыйшла...

Мышыльда піснула ў апошні раз, скарчанела, і каралеўскі апальшчык панёс яе прэч.

На маладога Дросельмейера ніхто не звяртаў увагі. Аднак прынца нагадала бацьку пра яго абяцанні, і кароль зараз жа загадаў падвесці да Пірліпат юнага героя. Але калі бядак паўстаў перад ёю ва ўсёй сваёй пачварнасці, прынца затуліла твар абедзвюма рукамі і закрычала:

— Прэч, прэч адсюль, агідны Шчаўкунчык!

І тут жа гофмаршал схпіў яго за вузкія плечыкі і выштурхаў прэч.

Кароль загарэўся гневаам, бо вырашыў, што яму

хацелі падсунуць у зяці Шчаўкунчыка, ва ўсім вінаваціў няўдачлівых гадзіншчыка і астролога і на вечныя часы прагнаў абодвух са сталіцы. Гэта не было прадугледжана гараскопам, які склаў астролог у Нюрнбергу, але ён не адмовіўся зноў пачаць назіранне за зоркамі і прачытаў, што юны Дросельмейер выдатна будзе весці сябе ў сваім новым званні і, нягледзячы на ўсю сваю пачварнасць, стане прынцам і каралём. Але яго выродлівасць знікне толькі ў тым выпадку, калі сямігаловы сын Мышыльды, які нарадзіўся пасля смерці сваіх сямі старэйшых братоў і які стаў мышыным каралём, загіне ад рукі Шчаўкунчыка і калі, нягледзячы на выродліваю знешнасць, юнага Дросельмейера пакахае цудоўная дама.

Кажуць, што і сапраўды на Каляды бачылі маладога Дросельмейера ў Нюрнбергу ў краме яго бацькі, — хоць і ў вобліку Шчаўкунчыка, але ўсё ж у саны прынца.

Вось вам, дзеці, казка аб цвёрдым арэху. Цяпер вы зразумелі, чаму кажуць: “Паспрабуй раскусіць такі арэх!”, і чаму шчаўкунчыкі настолькі пачварныя...

Так закончыў старшы саветнік суда свой расказ.

Мары вырашыла, што Пірліпат — вельмі брыдкая і няўдзячная прынцаса, а Фрыц запэўніваў, што калі Шчаўкунчык і напраўду храбрэц, ён не будзе асабліва цырымоніца з мышыным каралём і верне сабе былую красу.

ДЗЯДЗЬКА І ПЛЯМЕННІК

Каму з маіх высокапаважаных чытачоў альбо слухачоў здаралася парэзацца шклом, той ведае, як гэта балюча і што гэта за кепская штука, паколькі рана зажывае вельмі марудна. Мары давялося правесці ў пасцелі амаль цэлы тыдзень, таму што пры ўсякай спробе падняцца ў яе кружылася галава. Усё ж у рэшце рэшт яна зусім паправілася і зноў весела магла скакаць па пакоі.

У шкляной шафе ўсё блішчала навізнай — і дрэвы, і кветкі, і дамы, і па-святочнаму расфуфыраныя лялькі, а галоўнае, Мары знайшла там свайго любага Шчаўкунчыка, які ўсміхаўся ёй з другой паліцы, вышчэрваючы два рады цэлых зубоў. Калі яна, радуючыся ад усёй душы, глядзела на свайго любімца, у яе раптам зашчымела сэрца: а калі ўсё, што раскажаў хросны — гісторыя пра Шчаўкунчыка і пра яго сварку з Мышыльдай і яе сынам, — калі ўсё гэта праўда? Цяпер яна ведала, што яе Шчаўкунчык — малады Дросельмейер з Нюрнберга, прыгожы, але, на жаль, зачараваны Мышыльдай пляменнік хроснага Дросельмейера.

У тым, што адмысловы гадзіншчык пры двары бацькі прынцэсы Пірліпат быў ніхто іншы, як старшы саветнік суда Дросельмейер, Мары ні хвіліны не сумнявалася ўжо ў час аповяду. “Але чаму ж дзядзька не дапамог табе, чаму ён не дапамог табе?” — абуралася Мары, і ў ёй усё мацнела перакананне, што бой, пры якім яна прысутнічала, ішоў за Шчаўкунчыкава каралеўства і карону.

“Усе ж лялькі падпарадкоўваліся яму, і абсалютна ясна, што збылося прароцтва прыдворнага астролога і малады Дросельмейер стаў каралём у лялечным царстве”.

Разважаючы так, разумная Мары, якая надзяліла Шчаўкунчыка і яго васалаў жыццём і здольнасцю рухацца, была пераканана, што яны і на самай справе вось-вось ажывуць і заварушацца. Але не тут было: у шафе ўсё стаяла нерухома па сваіх месцах. Аднак Мары і не думала адмаўляцца ад свайго ўнутранага пераканання — яна проста вырашыла, што ўсяму прычынай варажба Мышыльды і яе сямігаловага сына.

— Хоць вы і не ў стане паварушыцца ці вымавіць слоўца, любы пан Дросельмейер, — сказала яна Шчаўкунчыку, — усё ж я ўпэўнена, што вы мяне чуеце і ведаеце, як добра я да вас адношуся. Разлічвайце на маю дапамогу, калі яна вам спатрэбіцца. Прынамсі, я папрашу дзядзю, каб ён падсабіў вам, калі ў тым будзе патрэба, сваім умельствам!

Шчаўкунчык стаяў спакойна і не рухаўся з месца, але Мары падалося, быццам па шкляной шафе пранёся лёгкі ўздых, ад чаго ледзь чутна, але дзіўна меладычна зазвінела шкло, і тоненькі, ценькі, як звоначок, галасок праспяваў:

— Марыя, друг, ахоўнік мой! Не трэба мук — я буду твой.

У Мары ад страху па спіне забегалі мурашкі, але, як ні дзіўна, ёй было чамусьці вельмі прыемна.

Надышоў прыцемак. У пакой зайшлі бацькі з хросным Дросельмейерам. Крыху спагадзя Луіза падала чай, і ўся сям'я, весела перамаўляючыся, села за стол. Мары ціхенька прынесла сваё крэселка і села каля ног хроснага. Улучыўшы хвілінку, калі ўсе замоўклі, Мары паглядзела вялікімі блакітнымі вачыма проста ў твар старшаму саветніку суда і сказала:

— Цяпер, дарагі хросны, я ведаю, што Шчаўкунчык — твой пляменнік, малады Дросельмейер з Нюрнберга. Ён стаў прынцам альбо, дакладней, каралём: усё так і здарылася, як прадказаў твой спадарожнік, астралаг. Але ж ты ведаеш, што ён аб'явіў вайну сыну пані Мышыльды, выродліваму мышынаму каралю. Чаму ты яму не дапаможаш?

І Мары зноў расказала ўвесь ход бітвы, пры якой прысутнічала, і часта яе перапыняў гучны смех маці і Луізы. Толькі Фрыц і Дросельмейер захоўвалі сур'ёзнасць.

— Адкуль толькі дзяўчынка набралася такога глупства? — спытаў саветнік медыцыны.

— Ну, у яе проста багатая фантазія, — адказала маці. — Па сутнасці, гэта трызненне, спароджанае моцнай гарачкай.

— Усё гэта няпраўда, — сказаў Фрыц. — Мае гусары — не такія баязліўцы, інакш я ім паказаў бы!

Але хросны, дзіўна ўсміхаючыся, пасадзіў малышку Мары на калені і загаварыў ласкавей, чым звычайна:

— Ах, мілая Мары, табе дадзена болей, чым мне і ўсім нам. Ты, як і Пірліпат, — прыроджаная прынцэ-

са: ты кіруеш цудоўным светлым царствам, але багата давядзецца табе сцярпець, калі ты возьмеш пад сваю ахову беднага вырадка Шчаўкунчыка! Мышыны ж кароль сцеражэ яго на ўсіх шляхах і дарогах. Ведай: не я, а ты, ты адна можаш выратаваць Шчаўкунчыка. Будзь стойкай і адданай.

Ніхто — ні Мары, ні астатнія не зразумелі, што меў на ўвазе Дросельмейер; а саветніку медыцыны словы хроснага падаліся такімі дзіўнымі, што ён памацаў у яго пульс і сказаў:

— У вас, дарагі сябар, моцны прыліў крыві да галавы; я вам прапішу лякарства.

Толькі жонка саветніка медыцыны задумліва пахітала галавой і заўважыла:

— Я здагадваюся, што мае на ўвазе пан Дросельмейер, але выказаць гэта словамі не магу.

ПЕРАМОГА

Мінула крыху часу, і неяк мясячнай ноччу Мары разбудзіла дзіўнае пастукванне, якое, здавалася, ішло з кута, быццам там раскідвалі і перасыпалі каменьчыкі, а іншы раз чуўся агідны віскат і піск.

— Ай, мышы, мышы, зноў тут мышы! — ад страху закрычала Мары і хацела ўжо разбудзіць маці, але словы заселі ў яе ў горле.

Яна не магла нават паварушыцца, таму што ўбачыла, як з дзіркі ў сцяне з цяжкасцю вылез мышыны кароль і, бліскаючы вачыма і каронамі, пачаў шастаць па ўсім пакоі; раптам ён адным махам скочыў на столік, які стаяў каля самага ложачка Мары.

— Хі-хі-хі! Аддай мне ўсё дражэ, увесь марцыпан, дурнічка, інакш я загрызу твайго Шчаўкунчыка, загрызу Шчаўкунчыка! — пішчаў мышыны кароль і пры гэтым агідна скрыпеў і скрыгатаў зубамі, а потым хутка схавалася ў дзірку ў сцяне.

Мары так напалохала паяўленне страшнага мышы-

нага караля, што назаўтра раніцай яна зусім асунулася і ад хвалявання не магла вымавіць ні слова. Сто разоў збіралася яна сказаць маці, Луізе, або хоць бы Фрыцу аб тым, што з ёю здарылася, але думала: “Хіба мне хто-небудзь паверыць? Мяне проста падымуць на смех”.

Аднак ёй было абсалютна зразумела, што дзеля выратавання Шчаўкунчыка яна павінна будзе аддаць дражэ і марцыпан. Таму вечарам яна паклала ўсе свае цукеркі на ніжні выступ шафы. Назаўтра маці сказала:

— Не ведаю, адкуль узяліся мышы ў нас у гасцёўні. Зірні, Мары, яны ў цябе, небаракі, усе цукеркі з’елі.

Так яно і было. Марцыпан з начынкай не спадабаўся пражэрліваму мышынаму каралю, але ён так абгрыз яго вострымі зубкамі, што рэшткі давялося выкінуць.

Мары нікольні не шкадавала аб ласунках: у глыбіні душы яна радавалася, паколькі думала, што выратавала Шчаўкунчыка. Але што яна адчула, калі на наступную ноч у яе над самым вухам пачуўся піск і віскат! Ах, мышыны кароль быў тут як тут, і яшчэ агідней, чым у мінулую ноч, зіхацелі ў яго вочы і яшчэ агідней прапішчаў ён праз зубы:

— Аддай мне тваіх цукровых лялек, дурнічка, інакш я загрызу твайго Шчаўкунчыка, загрызу Шчаўкунчыка!

З гэтымі словамі страшны мышыны кароль знік.

Мары была вельмі засмучана. На наступную раніцу яна падышла да шафы і скрушна паглядзела на цукровых лялек. І гора яе было зразумелае. Бо ты не паверыш, уважлівая мая слухачка Мары, якія найдзівосныя цукровыя фігуркі былі ў Мары Штальбаўм: прывабныя пастушок з пастушкай пасвілі чараду беласнежных баранчыкаў, а побач гарэзнічаў іх сабачка; тут жа стаялі два паштальёны з пісьмамі ў руках і чатыры вельмі мілавідныя пары — фарсістыя юнакі і разадзетыя ў пух і прах дзяўчаты — гушкаліся на рускіх арэлях. Потым ішлі танцоры, а зусім у кутку

стаяў чырванашчокі дзяцюк — любімец Мары... Слёзы пырснулі ў яе з вачэй.

— Ах, любы пан Дросельмейер, — усклікнула яна, звяртаючыся да Шчаўкунчыка, — чаго я толькі не зраблю, абы выратаваць вам жыццё, але, ах, як гэта цяжка!

Аднак у Шчаўкунчыка быў такі жаласны выгляд, што Мары, якой і без таго здавалася, быццам мышыны кароль разявіў усе свае сем пашчаў і хоча праглынуць няшчаснага юнака, вырашыла ахвяраваць дзеля яго ўсім.

Дык вось, вечарам яна паставіла ўсіх цукровых лялек на ніжні выступ шафы, куды да таго клала ласункі. Пацалавала пастуха, пастушку, авечак; апошнім выцягнула яна з кутка свайго любімца — чырванашчокага дзецюка — і паставіла яго за ўсімі іншымі лялькамі.

— Не, гэта ўжо занадта! — усклікнула на наступную раніцу пані Штальбаўм. — Відаць, у шклянёй шафе гаспадарыць вялікая, пражэрлівая мыш: у небаракі Мары пагрызены і аб'едзены ўсе прыгожанькія цукровыя лялечкі!

Мары, праўда, не магла стрымацца і заплакала, але хутка ўсміхнулася праз слёзы, таму што падумала: “Што ж рабіць, затое Шчаўкунчык цэлы!”

Вечарам, калі маці расказвала пану Дросельмейеру пра тое, што натварыла мыш у шафе ў дзяцей, бацька ўсклікнуў:

— Што за брыдота! Ніяк не ўдаецца вывесці мярзотную мыш, якая гаспадарыць у шклянёй шафе і з'ядае ў беднай Мары ўсе ласункі.

— Вось што, — весела сказаў Фрыц, — унізе, у булачніка, ёсць выдатны шэры саветнік пасольства. Я забяру яго да нас наверх: ён хутка скончыць з гэтай справай і адгрызе мышы галаву, няхай гэта хоць Мышыльда ці яе сын, мышыны кароль.

— А заадно будзе скакаць на сталы і крэслы і пераб'е шклянкі і кубкі, і наогул з ім бяды не абярэшся! — смеючыся, закончыла маці.

— Ды не ж! — запярэчыў Фрыц.— Гэты саветнік пасольства — надта спрытны. Мне б хацелася б так хадзіць па даху, як ён!

— Не ўжо, калі ласка, не трэба ката на ноч,— прасіла Луіза, якая не любіла кошак.

— Уласна кажучы, Фрыц мае рацыю,— згадзіўся тата.— А пакуль можна паставіць мышалоўку. Ёсць у нас мышалоўка?

— Хросны зробіць нам выдатную мышалоўку: ён жа іх вынайшаў! — закрычаў Фрыц.

Усе засмяяліся, а калі пані Штальбаўм сказала, што ў доме няма ніводнай мышалоўкі, Дросельмейер заявіў, што ў яго іх некалькі, і сапраўды зараз жа загадаў прынесці з дому выдатную мышалоўку.

Казка хроснага аб цвёрдым арэху ажыла для Фрыца і Мары. Калі кухарка падсмажвала сала, Мары бялела і дрыжала. Усё яшчэ захопленая казкай з яе дзівосамі, яна неяк нават сказала кухарцы Доры, сваёй даўняй знаёмай:

— Ах, ваша вялікасць каралева, сцеражыцеся Мышыльды і яе радні!

А Фрыц выхапіў шаблю і заявіў:

— Няхай толькі прыйдуць, ужо я ім задам!

Але і пад плітой і на пліце ўсё было спакойна. Калі старшы саветнік суда прывязаў шматок сала на тонкую нітачку і асцярожна паставіў мышалоўку ў шкляннай шафе, Фрыц усклікнуў:

— Сцеражыся, хросны-гадзіншчык, як бы мышыны кароль не сыграў з табою ліхога жарту!

Ах, як страшна было беднай Мары на наступную ноч. У яе па руцэ бегалі ледзяныя лапкі, і штосьці шурпатае і агіднае дакранулася да шчакі і запішчала і дыхнула прама ў вуха. На плячы ў яе сядзеў агідны мышыны кароль; з сямі яго разяўленых пашчаў цякла крывава-чырвоная сліна, і, скрыгічучы зубамі, ён прашыпеў на вуха анямелай ад жаху Мары:

— Я выслізну — я ў шчыліну шмыгну, пад падлогу юркну, не зачাপлю сала, ты так і знай. Давай, давай малюнкі, сукеначкі сюды, інакш бяда, папярэджваю:

Шчаўкунчыка злаўлю і пакусаю... Хі-хі!.. Пі-пі... Кнік-квік!..

Мары вельмі замаркоцілася, а калі назаўтра мама сказала: “А брыдотная мыш усё яшчэ не папалася!” — Мары збялела і затрывожылася, а мама падумала, што дзяўчынка сумуе аб ласунках і баіцца мышэй.

— Хопіць, супакойся, дзетка, — сказала яна, — мы прагонім брыдотную мыш! Не дапамогуць мышалоўкі — няхай тады Фрыц прыносіць свайго шэрага саветніка пасольства.

Як толькі Мары засталася ў гасцёўні адна, яна падышла да шклянёй шафы і, рыдаючы, загаварыла са Шчаўкунчыкам:

— Ах, любы, добры пан Дросельмейер! Што магу зрабіць для вас я, бедная, няшчасная дзяўчынка? Ну, аддам я на спажыву агіднаму мышынаму каралю ўсе свае кніжкі з малюнкамі, аддам нават прыгожую новую сукеначку, але ж ён будзе патрабаваць ад мяне яшчэ і яшчэ, так што пад канец у мяне нічога не застаецца, і ён, бадай, захоча загрызці і мяне замест вас. Ах, я няшчасная, бедная дзяўчынка! Ну што мне рабіць, што мне рабіць?!

Пакуль Мары так гаравала і плакала, яна заўважыла, што ў Шчаўкунчыка на шыі з мінулай ночы засталася вялікая крывавае пляма. З таго часу, як Мары даведлася, што Шчаўкунчык на самай справе малады Дросельмейер, пляменнік саветніка суда, яна перастала насіць яго і гушкаць, перастала лашчыць і цалаваць, і ёй нават было неяк няёмка надта часта да яго дакранацца, але на гэты раз яна беражна зняла Шчаўкунчыка з паліцы і пачала клапаціліва выціраць насавой хусцінкай крывавае пляму на шыі. Але як атарапела яна, калі раптам адчула, што дружок Шчаўкунчык у яе руках пацяплеў і варухнуўся! Хутка паставіла яна яго назад на паліцу. Тут вусны ў яго прыадкрыліся, і Шчаўкунчык з цяжкасцю пралептаў:

— О бясцэнная мадэмуазель Штальбаўм, верная мая сяброўка, многім я вам абавязаны! Не, не прыносце ў

ахвяру дзеля мяне кніжкі з малюнкамі, святочную сукеначку, знайдзіце мне шаблю... Шаблю! Аб астатнім паклапачуся я сам, нават няхай ён...

Тут прамова Шчаўкунчыка перапынілася, і яго вочы, якія толькі што свяціліся глыбокай журбой, зноў спахмурнелі і пацямнелі. Мары ні кропелькі не спалохалася, наадварот — яна заскакала ад радасці. Цяпер яна ведала, як выратаваць Шчаўкунчыка, не прыносячы далейшых цяжкіх ахвяраў, але дзе здабыць для чалавека шаблю?

Мары вырашыла параіцца з Фрыцам, і вечарам, калі бацькі пайшлі ў госці і яны ўдвух сядзелі ў гасцёўні каля шклянёй шафы, яна сказала брату ўсё, што здарылася з ёю з-за Шчаўкунчыка і мышынага караля і ад чаго зараз залежыць выратаванне Шчаўкунчыка.

Больш за ўсё засмуціла Фрыца, што яго гусары дрэнна вялі сябе ў час бою, як гэта атрымлівалася з аповяду Мары. Ён вельмі сур'ёзна перапытаў яе, ці так яно было на самай справе, і, калі Мары дала яму слова гонару, Фрыц хутка падышоў да шклянёй шафы, звярнуўся да гусараў з грознай прамовай, а затым у пакаранне за сябелюбнасць і баязлівасць зрэзаў у іх усе кукарды з шапак і забараніў ім на працягу года граць лейб-гусарскі марш. Калі скончыў з пакараннем гусар, ён звярнуўся да Мары.

— Я дапамагу Шчаўкунчыку дастаць шаблю: толькі ўчора я звольніў у адстаўку з пенсіяй старога кірасірскага палкоўніка, і, значыць, цудоўная вострая шабля яму больш не патрэбна.

Названы палкоўнік на пенсію, якую яму выдаваў Фрыц, жыў у далёкім кутку на трэцяй паліцы. Фрыц зняў яго адтуль, адвязаў і сапраўды фарсістую сярэбраную шаблю і надзеў яе Шчаўкунчыку.

На наступную ноч Мары не магла змружыць вачэй ад трывогі і страху. У поўнач ёй пачулася ў гасцёўні нейкая дзіўная сумятня — бразганне і шоргат. Раптам пачулася: “Квік!”

— Мышыны кароль! Мышыны кароль! — крыкнула Мары і ад жаху саскочыла з ложка.

Усё было ціха, але неўзабаве хтосьці асцярожна пагрукаў у дзверы, і пачуўся тоненькі галасок:

— Бяцэнная мадэмуазель Штальбаўм, адчыніце дзверы і нічога не бойцеся! Добрыя, радасныя весткі.

Мары пазнала голас маладога Дросельмейера, накінула спаднічку і хутка адчыніла дзверы. На парозе стаяў Шчаўкунчык з акрываўленай шабляй у правай руцэ, з запаленай васковай свечкай — у левай. Ён убачыў Мары і тут жа апусціўся на адно калена, загаварыў так:

— О цудоўная дама! Вы адна ўдыхнулі ў мяне рыцарскую адвагу і надалі моц маёй руцэ, каб я пакараў дзёрзкага, які асмеліўся зняважыць вас. Каварны мышыны кароль пераможаны і купаецца ў сваёй уласнай крыві! Майце ласку літасціва прыняць трафеі з рук рыцара, адданага вам да магілы.

З гэтымі словамі прыгожанькі Шчаўкунчык вельмі спрытна строс сем залатых карон мышынага караля, якія ён нанізаў на левую руку, і падаў Мары, а яна ўзяла іх з радасцю.

Шчаўкунчык падняўся і працягваў так:

— Ах, мая бяцэннейшая мадэмуазель Штальбаўм! Якія цуды мог бы я паказаць вам зараз, калі вораг разбіты. Прашу вас мець ласку ступіць за мною хоць некалькі крокаў! О, зрабіце, зрабіце гэта, дарагая мадэмуазель.

ЛЯЛЕЧНАЕ ЦАРСТВА

Я думаю, дзеці, кожны з вас, ні хвіліны не вагаючыся, пайшоў бы за сумленным, добрым Шчаўкунчыкам, у якога не магло быць нічога кепскага ў галаве. А ўжо Мары тым больш, — яна ж ведала, што мае права разлічваць на самую вялікую ўдзячнасць з боку Шчаўкунчыка. Яна была пераканана, што ён стрымае слова і пакажа ёй шмат цудаў. Вось таму яна і сказала:

— Я пайду з вамі, пан Дросельмейер, але толькі

недалёка і ненадоўга, паколькі я зусім яшчэ не выпалася.

— Тады, — адказаў Шчаўкунчык, — я выберу карцейшую, хоць і не вельмі зручную дарогу.

Ён пайшоў наперад. Мары — за ім. Спыніліся яны ў пярэдняй, каля старой велізарнай адзежнай шафы. Мары са здзіўленнем заўважыла, што дзверцы, звычайна замкнутыя на замок, расхінуты; ёй добра было відаць бацькавае дарожнае лісінае футра, што вісела каля самых дзверцаў. Шчаўкунчык вельмі спрытна ўскарабкаўся па выступе шафы і разьбе і схпіў вялікі кутас, які вісеў на тоўстым шнурку ззаду на футры. Ён з усёй сілы тузануў кутас, і тут жа з рукава футра спусцілася зграбная лесвічка кедровага дрэва.

— Ці не заўгодна вам падняцца, неацэнная мадэмуазель Мары? — спытаў Шчаўкунчык.

Мары так і зрабіла. І не паспела яна падняцца цераз рукаво, не паспела выглянуць з-за каўняра, як ёй насустрач заззяла сляпучае святло, і яна апынулася на цудоўным зіхоткім лузе, які ўвесь іскрыўся, быццам бліскучымі каштоўнымі камянямі.

— Мы на Ледзянцовым лузе, — сказаў Шчаўкунчык. — А зараз пройдзем у тую браму.

Толькі цяпер, падняўшы вочы, заўважыла Мары прыгожую браму, якая ўзвышалася за некалькі крокаў ад яе пасярод лугу; здавалася, што яна складзена з белага і карычневага, спярэшчанага крапінкамі мармуру. Калі ж Мары падышла бліжэй, яна ўбачыла, што гэта не мармур, а міндаль у цукры і разынкі, вось чаму і брама, пад якой яны прайшлі, называлася, як запэўніваў Шчаўкунчык, Міндальна-Разынкавай брамай. Просты народ вельмі непачціва называў яе брамай абжораў-студэнтаў. На бакавой галерэі гэтай брамы, відавочна складзенай з ячменнага цукру, шэць малпачак у чырвоных куртках склалі цудоўны ваенны аркестр, які граў так хараша, што Мары, сама таго не заўважаючы, ішла ўсё далей і далей па мармуровых плітах, умела вырабленых з цукру, які быў звараны з прыправамі.

Неўзабаве яе абвеялі слодычныя водары, якія струменіліся з дзівоснага гаю, што раскінуўся па абодва бакі. Цёмная лістота блішчала і іскрылася так ярка, што ясна бачна былі залатыя і сярэбраныя плады, якія віселі на рознакаляровых сцяблінах, і банты, і букеты кветак, якія ўпрыгожвалі ствалы галін, быццам вяслых жаніха і нявесту і вясельных гасцей. Пры кожным павеце зефіру, напоенага водарам апельсінаў, на галінах і лістоце падымаўся шэлест, а залатая мішура храбусцела і трашчала, быццам радасная музыка, якая прываблівала зіхоткія агеньчыкі, і яны танцавалі і скакалі.

— Ах, як тут цудоўна! — усклікнула ў захапленні Мары.

— Мы ў Калядным лесе, ласкавая мадэмуазель, — сказаў Шчаўкунчык.

— Ах, як бы мне хацелася пабыць тут! Тут так цудоўна! — зноў усклікнула ў захапленні Мары.

Шчаўкунчык пляснуў у далоні, і зараз жа з'явіліся маленькія пастухі і пастушкі, паляўнічыя і гаспадыні, такія пяшчотныя і белыя, што можна было падумаць, нібы яны з чыстага цукру. Хоць яны і гулялі па лесе, Мары іх раней чамусьці не заўважыла. Яны прынеслі дзіва якое прывабнае залатое крэсла, паклалі на яго белую падушку з пасцілы і вельмі шчыра запрасілі Мары сесці. І зараз жа пастухі і пастушкі паказалі выдатны балет, а паляўнічыя тым часам досыць адмыслова трубілі ў рогі. Затым усе схаваліся ў кустарніку.

— Даруйце, дарагая мадэмуазель Штальбаўм, — сказаў Шчаўкунчык, — даруйце за такія бедныя танцы. Але гэта танцоры з нашага ляльнага балета, яны толькі і ведаюць, што паўтараюць адно і тое ж, а тое, што паляўнічыя так сонна і ляніва трубілі ў трубы, таксама мае свае прычыны. Банбаньеркі на ёлках хоць і вісяць у іх перад самым носам, але занадта высока. А цяпер ці не заўгодна вам прайсці далей?

— Ды што вы, балет быў проста нейкі цуд і мне вельмі спадабаўся! — сказала Мары, паднялася і пайшла за Шчаўкунчыкам.

Яны ішлі ўздоўж ручая, які бег з пяшчотным журчаннем і лепетам і нападняў сваімі дзівоснымі пахамі ўвесь лес.

— Гэта Апельсінавы ручай,— адказаў Шчаўкунчык на роспыты Мары,— але, калі не лічыць яго цудоўнага водару, ён не можа параўнацца ні па велічыні, ні па прыгажосці з Ліманаднай ракой, якая, як і ён, уліваецца ў Возера міндальнага малака.

І сапраўды, неўзабаве Мары пачула больш моцны ўсплёск і журчанне і ўбачыла шырокую ліманадную плынь, якая несла свае гордыя светла-жоўтыя хвалі сярод зіхатлівых, як ізумруды, кустоў. Незвычайнай прахаладай, якая падбадзёрвала, цешыла грудзі і сэрца, павявала ад цудоўных водаў. Непадалёку марудна цякла цёмна-жоўтая рака і распаўсюджвала дзівосна салодкі пах, а на беразе сядзелі прыгожыя дзеткі, якія вудзілі маленькіх тоўстых рыбак і тут жа з'ядалі іх. Мары падышла бліжэй і заўважыла, што рыбкі былі падобныя на ламбардскія арэхі. Крыху далей на беразе раскінулася вельмі прыгожая вёсачка. Хаты, царква, дом пастара, свірны былі цёмна-карычневымі з залатымі дахамі, а многія сцены былі распісаны так страката, быццам на іх наляпілі міндаліны і лімонныя цукаты.

— Гэта сяло Пернікавае,— сказаў Шчаўкунчык.— Размешчана яно на беразе Мядовай ракі. Народ у ім жыве прыгожы, але вельмі сярдзіты, таму што ўсе там пакутуюць зубным болем. Лепей мы туды не пойдзем.

У той жа момант Мары заўважыла прыгожы гарадок, у якім усе дамы да аднаго былі квяцістыя і празрыстыя. Шчаўкунчык накіраваўся прама туды, і вось Мары пачула бесталковы вясёлы гоман і ўбачыла тысячу зграбных чалавечкаў, якія разбіралі і разгружалі з коптурам нагружаныя вазы, што цясніліся на базары. А тое, што яны даставалі, нагадвала стракатыя рознакаляровыя паперкі і пліткі шакаладу.

— Мы ў Цукеркенхаўзене,— сказаў Шчаўкунчык,— зараз акурат прыбылі пасланцы з Папяровага каралеўства і ад шакаладнага караля. Не так даўно бедным

цукеркенхаўзенцам пагражала армія камарынага адмірала, таму яны накрываюць свае дамы дарамі Папяровай дзяржавы і ўзводзяць умацаванне з трывалых пліт, што прыслаў шакаладны кароль. Але, бясцэнная мадэмаузель Штальбаўм, мы не можам наведаць усе гарадкі і вёсачкі краіны — у сталіцу, у сталіцу!

Шчаўкунчык заспяшаўся далей, а Мары, згараючы ад нецярпення, не адставала ад яго. Неўзабаве павеяла дзіўным водарам ружаў, і ўсё быццам асвяцілася пяшчотным ружовым ззяннем. Мары заўважыла, што гэта быў водбліск ружова-пунсовых водаў, якія з прыемна-меладычным гукам пляскаліся і журчалі каля яе ног. Хвалі ўсё прыбывалі і прыбывалі і нарэшце ператварыліся ў вялікае прыгожае возера, а па ім плавалі дзівосныя серабрыста-белыя лебедзі з залатымі стужачкамі на шыі і спявалі цудоўныя песні. Брыльянтавыя рыбкі, быццам у вясёлых скоках, ныралі і перакульваліся ў ружовых хвалях.

— Ах,— у захапленні ўсклікнула Мары,— але ж гэта тое самае возера, што аднойчы паабяцаў мне зрабіць хросны! А я — тая самая дзяўчынка, што павінна была забаўляцца з маленькімі лебедзямі.

Шчаўкунчык усміхнуўся так насмешліва, як яшчэ ні разу не ўсміхаўся, а потым сказаў:

— Дзядзька ніколі не зможа змайстраваць штосьці падобнае. Хутчэй вы, мілая мадэмаузель Штальбаўм... Але ці варта над гэтым раздумаць! Лепей пераправімся па Ружаваму возеру на той бок, у сталіцу.

СТАЛІЦА

Шчаўкунчык зноў запляскаў у далоні. Ружовае возера зашумела мацней, вышэй заходзілі хвалі, і Мары заўважыла наводдаль двух дэльфінаў з залатою лускою, якія былі запрэжаны ў ракавіну, а яна ззяла яркімі, як сонца, каштоўнымі камянямі. Дванаццаць прывабных арапчыкаў у шапачках і фартушках, выт-

каных з радужных пярынак калібры, саскочылі на бераг і, лёгка слізгаючы па хвалях, перанеслі спярша Мары, а потым Шчаўкунчыка ў ракавіну, якая зараз жа памчалася па возеры.

Ах, як прыемна было плыць у ракавіне, якую абвявалі водары ружаў і абмывалі ружовыя хвалі! Дэльфіны з залатой лускою паднялі морды і пачалі выкідваць хрустальныя струмені высока ўгару, а калі гэтыя струмені спадалі з вышыні зіхоткімі і іскрыстымі дугамі, здавалася, што быццам спяваюць два цудоўныя, пяшчотна-серабрыстыя галаскі:

“Хто па возеры праплыў? Фея водаў — дзіва дзіў! Рыбкі плёскаюць ваду, а камарыкі: ду-ду! Цуда-птушачка: ла-ла! Феі, лебедзям — хвала! Ззяйце, хвалі, як агмень! Ліся, сонечныя струмені!”

Але дванаццаці арапчыкам, якія заскочылі позаду ў ракавіну, відаць, зусім не спадабаліся спевы вадзяных струменяў. Яны так трэслі сваімі парасонікамі, што лісты фінікавых пальмаў, з якіх яны былі сплечены, мяліся і гнуліся, а арапчыкі адбівалі нагамі нейкі невядомы такт і спявалі:

“Топі-ціп і ціп-і-топ, хлоп-хлоп-хлоп! Мы па водах у карагодах! Птушкі, рыбкі — на прагулку, услед за ракавінай гулкай! Топ-і-ціп і ціп-і-топ, хлоп-хлоп-хлоп!”

— Арапчыкі — вельмі вясёлы народ, — сказаў трошкі збянтэжаны Шчаўкунчык, — але як бы яны не ўскаламуцілі мне ўсё возера!

І праўда, неўзабаве пачуўся гучны гул: дзіўныя галасы, здавалася, плылі над возерам. Але Мары не звяртала на іх увагі — яна глядзела ў духмяныя хвалі, адкуль ёй усміхаліся пяшчотныя дзявочыя тварыкі.

— Ах, — радасна закрычала яна, пляскаючы ў далоні, — паглядзіце ж, любы пан Дросельмейер: там прынцэса Пірліпат! Яна так ласкава мне ўсміхаецца... Ды паглядзіце ж, любы пан Дросельмейер!

Але Шчаўкунчык журботна ўздыхнуў і сказаў:

— О бясцэнная мадэмуазель Штальбаўм, гэта не прынцэса Пірліпат, гэта вы. Толькі вы самі, толькі ваш

уласны цудоўны тварык ласкава ўсміхаецца з кожнай хвалі.

Тады Мары хутка адварнулася, моцна заплюшчыла вочы і зусім збянтэжылася. У тое ж імгненне дваццаць арапчыкаў падхапілі яе і вынеслі з ракавіны на бераг. Яна апынулася ў невялікім ляску, які быў, бадай, яшчэ прыгажэйшы, чым Калядны лес — так усё тут зіхацела і іскрылася; асабліва цудоўныя былі дзівосныя фрукты, якія віселі на дрэвах, выключныя не толькі па афарбоўцы, але і па незвычайным паху.

— Мы ў Цукатным гаі,— сказаў Шчаўкунчык,— вунь там — сталіца.

Ах, што ж убачыла Мары! Як мне апісаць вам, дзеці, прыгажосць і пышнасць горада, які паўстаў перад вачыма Мары? Горад шырока раскінуўся на ўсыпанай кветкамі раскошнай паляне. Ён блішчаў не толькі вясёлкавымі фарбамі сцен і вежаў, але і мудрагелістай формай пабудоў, зусім не падобных на звычайныя дамы.

Замест дахаў іх ахіналі адмыслова сплеченыя вянкі, а вежы былі перавіты такімі прыгожымі стракатымі гірляндамі, што і ўявіць сабе нельга.

Калі Мары і Шчаўкунчык праходзілі праз вароты, якія, здавалася, былі збудаваны з міндальнага пячэння і цукатаў, сярэбраныя салдацікі ўзялі на каравул, а чалавечак у парчовым шлафроку абняў Шчаўкунчыка са словамі:

— Калі ласка, шаноўны прынц! Калі ласка ў Цукеркенбург.

Мары вельмі здзівілася, што такі знатны вяльможа называе пана Дросельмейера прынцам. Але тут да іх данёсся гоман тоненькіх галаскоў, якія шумна перабівалі адзін аднаго, даляцелі гукі радасці і смеху, спевы і музыка, і Мары забыла аб усім, зараз жа спытала Шчаўкунчыка, што гэта?

— О паважаная мадэмуазель Штальбаўм,— адказаў Шчаўкунчык,— здзіўляцца тут няма чаму: Цукер-

кенбург — мнагалюдны, вясёлы горад, тут кожны дзень гулянне і шум. Будзьце ласкавы, пойдзем далей.

Праз некалькі крокаў яны апынуліся на вялікай, здзіўляюча прыгожай базарнай плошчы. Усе дамы былі прыхарошаны цукровымі галерэямі ажурнай работы. Пасярэдзіне, як абеліск, узвышаўся глазіраваны салодкі пірог, абсыпаны цукрам, а вакол з чатырох адмыслова зробленых фантанаў білі ўгару струмені ліманаду, аршаду і іншых смачных прахаладжальных напояў. Басейн быў поўны збітай смятанкі, якую так і хацелася зачэрпнуць лыжкай. Але прывабней за ўсё былі чароўныя чалавечкі, што ў вялікім мностве стоўпіліся тут. Яны весяліліся, смяяліся, жартавалі і спявалі; гэта іх вясёлы гоман Мары чула яшчэ здалёк.

Тут былі святочна разадзетыя кавалеры і дамы, армяне і грэкі, габрэі і тырольцы, афіцэры і салдаты, і манахі, і пастухі, і блазны — словам, усякі люд, які толькі сустракаецца на белым свеце. У адным месцы на рагу падняўся страшэнны гвалт: народ кінуўся ўроссып, таму што акурат у гэты час праносілі ў паланкіне Вялікага Магола, і яго суправаджалі дзевяноста тры вяльможы і семсот нявольнікаў. Але ж трэба было здарыцца, што на другім рагу цэх рыбакоў, у колькасці пяцісот чалавек, наладзіў урачыстае шэсце, а, на бяду, турэцкаму султану якраз уздумалася праехацца ў суправаджэнні трох тысяч янычар па базары; да таго ж прама на салодкі пірог насоўвалася са звонкай музыкай і спевам “Слава магутнаму сонцу, слава!” працэсія “перапыненага ўрачыстага ахвярапрынашэння”. Ну і паднялася ж сумятня, таўкатня і віскат! Неўзабаве пачуліся енкі, таму што ў беганкі якісьці рыбак збіў галаву браміну, а Вялікага Магола ледзь было не задушыў блазан. Шум рабіўся ўсё шалёней і шалёней. Пачаліся ўжо таўкатня і бойка, але тут чалавечак у парчовым шлафроку, той самы, што каля варот вітаў Шчаўкунчыка ў якасці прынца, ускарабкаўся на пірог і, тройчы тузануўшы галасісты званочак, тройчы моцна крыкнуў: “Кандытар! Кандытар! Кандытар!” Штур-

ханіна мігам уляглася; кожны ратаваўся як мог, і пасля таго, як распаліся зблытаня шэсці, калі вычысцілі перапэцканага Вялікага Магола і зноў насадзілі галаву браміну, зноў пайшло перапыненае шумнае гуляне.

— У чым тут справа з кандытарам, шаноўны пан Дросельмейер? — спытала Мары.

— Ах, бясцэнная мадэмуазель Штальбаўм, кандытарам тут называюць невядомую, але вельмі страшную сілу, якая, паводле мясцовага павер'я, можа зрабіць з чалавекам усё, што ёй уздумаецца, — адказаў Шчаўкунчык. — Гэта той рок, які валадарыць над гэтым вясёлым народам, і жыхары так яго баяцца, што адным напамінкам яго імя можна ўціхамірыць самую вялікую штурханіну, як гэта зараз даказаў пан бургамістр. Тады ніхто ўжо не думае аб зямным, аб кухталях і гузаках на лобе, кожны замыкаецца ў сабе і кажа: “Што ёсць чалавек і ўва што ён можа ператварыцца?”

Гучны крык здзіўлення — не, крык захаплення вырваўся ў Мары, калі яна раптам апынулася перад замкам з сотняй паветраных вежак, што свяціліся ружова-пунсовым зьяннем. Там і сям па сценах былі рассыпаны раскошныя букеты фіялак, нарцысаў, цюльпанаў, ляўкояў, якія адцянялі асляпляльную, з адлівам пунсовага святла белізму фона. Вялікі купал цэнтральнага будынка і востраканечныя дахі вежаў былі ўсыпаны тысячамі зорак, якія зіхацелі золатам і срэбрам.

— Вось мы і ў Марцыпанавым замку, — сказаў Шчаўкунчык.

Мары не адводзіла вачэй ад чароўнага палаца, але ўсё ж заўважыла, што на адной вялікай вежы не хапае даху, над узнаўленнем якога, мабыць, працавалі чалавечкі, што стаялі на памосце з карыцы. Не паспела яна задаць пытанне Шчаўкунчыку, як ён сказаў:

— Зусім нядаўна замку пагражала вялікая бяда, а можа быць, і поўнае разбурэнне. Велікан Ласун праходзіў міма, хутка адкусіў ён дах вунь з той вежы і

ўзяўся ўжо за вялікі купал, але жыхары Цукеркен-бургга ўлешчылі яго, паднёшы ў выглядзе выкупу чвэрць горада і значную частку Цукатнага гаю. Ён закусіў імі і выправіўся далей.

Раптам ціха загучала вельмі прыемная, пяшчотная музыка. Вароты замка расчыніліся, і адтуль выйшлі дванаццаць маленькіх пажоў з запаленымі факеламі з сцяблін гваздзікоў у ручках. Галовы ў іх былі з жамчужын, тулавы — з рубінаў і ізмурдаў, а рухаліся яны на залатых ножках адмысловай работы. За імі ішлі чатыры дамы амаль такога ж росту, як Клерхен, у незвычайна шыкоўных і бліскучых уборах; Мары мігам пазнала ў іх прыроджаных прынцэс. Яны пяшчотна абнялі Шчаўкунчыка і пры гэтым усклікнулі са шчырай радасцю:

— О прынц, дарагі прынц! Дарагі брацік!

Шчаўкунчык зусім расчуліўся: ён выпіраў слёзы, якія часта набягалі на вочы, затым узяў Мары за руку і ўрачыста абвясціў:

— Вось мадэмуазель Мары Штальбаўм, дачка досыць паважанага саветніка медыцыны і мая выратавальніца. Калі б яна ў патрэбную хвіліну не кінула туфлік, калі б не здабыла мне шаблю палкоўніка, што выйшаў на пенсію, мяне загрыз бы агідны мышыны кароль, і я ляжаў бы ўжо ў магіле. О мадэмуазель Штальбаўм! Ці можа параўнацца з ёю па прыгажосці, годнасці і дабрачыннасці Пірліпат, нягледзячы на тое, што тая прыроджаная прынцэса? Не, кажу я, не!

Усе дамы ўсклікнулі: “Не!” — і, рыдаючы, пачалі абдымаць Мары.

— О высакародная выратавальніца нашага любімага вялікаснага брата! О непараўнальная мадэмуазель Штальбаўм!

Затым дамы адвялі Мары і Шчаўкунчыка ў пакоі замка, у залу, сцены якой цалкам былі зроблены з хрусталу, які пераліваўся ўсімі колерамі вясёлкі. Але што спадабалася Мары больш за ўсё, гэта расстаўленыя там зграбненькія крэсліцы, камодзікі, секрэтэры, вырабленыя з кедра і бразільскага дрэва, да таго ж інкруставаныя залатымі кветкамі.

Прынцэсы ўгаварылі Мары і Шчаўкунчыка прысесці і сказалі, што яны зараз жа асабіста прыгатуюць ім пачастунак. Яны тут жа дасталі розныя гаршчочкі і місачкі з танчэйшага японскага фарфору, лыжкі, нажы, відэльцы, талеркі, каструлькі і іншы залаты і сярэбраны кухонны посуд. Затым яны прынеслі такія дзівосныя фрукты і ласункі, якіх Мары і не бачыла, і вельмі грацыёзна пачалі выціскаць прыгожымі беласнежнымі ручкамі фруктовы сок, таўчы прыправы, церці салодкі міндаль — словам, узяліся так слаўна гаспадарыць, што Мары зразумела, якія яны ўмеліцы ў кулінарнай справе і які шыкоўны пачастунак чакае яе. Добра ўсведамляючы, што таксама сёе-тое ў гэтым разумее, Мары тайком жадала прыняць удзел у занятку прынцэс. Самая прыгожая з сясцёр Шчаўкунчыка, быццам угадаўшы тайнае жаданне Мары, працягнула ёй маленькую залатую ступку і сказала:

— Мілая мая сяброўка, бясцэнная выратавальніца брата, патаўчы трошкі карамелек.

Пакуль Мары весела стукала таўкачыкам, так што ступка звінела меладычна і прыемна, не горш за выдатную песеньку, Шчаўкунчык пачаў падрабязна расказаць аб страшнай бітве з полчышчамі мышынага караля, аб тым, як Шчаўкунчык займеў ганьбу з-за баязлівасці сваіх войск, як потым агідны мышыны кароль хацеў загрызці яго, як Мары давялося ахвяраваць многімі яго падданымі, якія былі ў яе на службе.

У час аповяду Мары здавалася, быццам словы Шчаўкунчыка і нават яе ўласныя ўдары таўкачыкам гучаць усё цішэй, усё невыразней, і неўзабаве вочы ёй заслала сярэбраная пялёнка — быццам падняліся лёгкія клубы туману, у якія пахаваліся прынцэсы... пажы... Шчаўкунчык... і яна сама... Дзесьці нешта шоргала, журчала і спявала; дзіўныя гукі прападалі ўдалечыні. Кіпучыя хвалі, уздымаючыся, неслі Мары ўсё вышэй і вышэй... вышэй і вышэй... вышэй і вышэй...

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Та-ра-ра-бух! — і Мары ўпала з неймавернай вышыні. Вось гэта быў штуршок! Але Мары тут жа расплюшчыла вочы. Яна ляжала ў сябе ў пасцельцы. Было зусім светла, а побач стаяла мама і казала:

— Ну, ці можна так доўга спаць? Снеданне даўно на сталае.

Мае глыбокапаважаныя слухачы, вы, канечне, ужо зразумелі, што Мары, ашаламленая ўсімі бачанымі дзівосамі, у рэшце рэшт заснула ў зале Марцыпанавыга замка і што арапчыкі альбо пажы, а можа быць, і самі прынцэсы аднеслі яе дамоў і паклалі ў пасцельку.

— Ах, мамачка, любая мая мамачка, дзе толькі я не пабывала гэтай ноччу з маладым панам Дросельмейерам! Якіх толькі дзівосаў не наглядзелася!

І яна расказала ўсё амаль гэтак жа падрабязна, як толькі што расказаў я, а мама слухала і здзіўлялася.

Калі Мары закончыла, маці сказала:

— Табе, мілая Мары, прысніўся доўгі цудоўны сон. Але выкінь усё гэта з галавы.

Мары ўпарта сцвярджала, што бачыла ўсё не ў сне, а наяву. Тады маці падвяла яе да шклянёй шафы, выняла Шчаўкунчыка, які, як заўсёды, стаяў на другой паліцы, і сказала:

— Ах ты, дурнічка, адкуль ты ўзяла, што драўляная нюрнбергская лялька можа размаўляць і рухацца?

— Але, мамачка, — перабіла яе Мары, — я ж ведаю, што маленькі Шчаўкунчык — малады пан Дросельмейер з Нюрнберга, пляменнік хроснага!

Тут абое — і тата і мама — моцна разрагаталіся.

— Ах, — амаль што з плачам працягвала Мары, — цяпер ты, татачка, смяешся з майго Шчаўкунчыка, а ён так добра адклікаўся аб табе! Калі мы прыйшлі ў Марцыпанавы замак, ён пазнаёміў мяне з прынцэсамі — сваімі сёстрамі — і сказаў, што ты досыць паважаны саветнік медыцыны.

Рогат толькі ўзмацніўся, і цяпер да бацькоў далу-

чыліся Луїза і нават Фрыц. Тады Мары пабегла ў другі пакой, хутка дастала са сваёй шкатулачкі сем карон мышынага караля і падала іх маці са словамі:

— Вось, мамка, паглядзі: вось сем карон мышынага караля, якія мінулай ноччу паднёс мне ў знак сваёй перамогі малады пан Дросельмейер.

Мама здзіўлена разглядвала малюсенькія кароны з нейкага незнаёмага, вельмі бліскучага металу і такой тонкай работы, што наўрад ці гэта магло быць справай рук чалавечых. Пан Штальбаўм таксама не мог нагледзецца на карону. Затым і бацька і маці строга патрабавалі, каб Мары прызналася, адкуль у яе каронкі, але яна стаяла на сваім.

Калі тата стаў яе журыць і нават абазваў ілгунняй, яна горка расплакалася і пачала жаласліва прыгаворваць:

— Ах, я няшчасная, бедная! Ну што мне рабіць?

Але тут раптам адчыніліся дзверы, і зайшоў хросны.

— Што здарылася? Што здарылася? — спытаў ён. — Мая хросніца Марыхэн плача і рыдае? Што здарылася? Што здарылася?

Тата сказаў яму, што здарылася, і паказаў малюсенькія кароны. Старшы саветнік суда, як толькі ўбачыў іх, засмяяўся і ўсклікнуў:

— Бязглуздыя выдумкі, бязглуздыя выдумкі! Ды гэта ж каронкі, якія я калісьці насіў на ланцужку ад гадзінніка, а потым падарыў Марыхэн у дзень яе нараджэння, калі ёй мінула два гады! Хіба вы забылі?

Ні бацька, ні маці не маглі гэтага прыпомніць...

Калі Мары пераканалася, што бацькі зноў сталі ласкавымі, яна падбегла да хроснага і ўсклікнула:

— Хросны, ты ж усё ведаеш! Скажы, што мой Шчаўкунчык — твой пляменнік, малады пан Дросельмейер з Нюрнберга, і што ён падарыў мне гэтыя малюсенькія кароны.

Хросны нахмурыўся і прамармытаў:

— Бязглуздыя выдумкі!

Тады бацька адвёў маленькую Мары ўбок і сказаў вельмі сурова:

— Паслухай, Мары, пакінь раз і назаўсёды выдумкі і дурныя жарты! І калі ты яшчэ раз скажаш, што вырадак Шчаўкунчык — пляменнік твайго хроснага, я выкіну за акно не толькі Шчаўкунчыка, але і ўсе астатнія лялькі, не выключаючы і мамзель Клерхэн.

Цяпер бедная Мары, канечне, не адважвалася і заікнуцца аб тым, што перапаўняла ёй сэрца; вы ж разумееце, што не так і лёгка было Мары забыць усе цудоўныя дзівосы, што адбыліся з ёю. Нават Фрыц зараз жа паварочваўся спінай да сястры, як толькі яна наважвалася расказаць аб дзівоснай краіне, дзе ёй было так добра. Кажуць, што іншы раз ён нават мармытаў праз зубы: “Неразумная дзяўчынка!” Але, здаўна ведаючы яго добры нораў, я ніяк не магу гэтаму паверыць; прынамсі, дакладна вядома, што, не верачы больш ні слову ў аповядках Мары, ён на публічным парадзе фармальна папрасіў прабачэння ў сваіх гусар за нядаўнюю крыўду, прышпіліў ім замест згубленых знакаў адрознення яшчэ больш высокія і пышныя султаны з гусіных пёраў і зноў дазволіў трубіць лейб-гусарскі марш. Ну, а мы дык ведаем, якая была адвага гусар, калі агідныя кулі панасаджвалі плямаў ім на чырвоныя мундзіры.

Гаварыць аб сваёй прыгодзе Мары больш не адважвалася, але чароўныя вобразы казачнай краіны не пакідалі яе. Яна чула пяшчотны шоргат, ласкавыя, жывыя гукі; яна бачыла ўсё зноў, як толькі пачынала аб гэтым думаць, і, замест таго каб гуляць, як бывала раней, магла гадзінамі сядзець моўчкі і ціха, паглыбіўшыся ў сябе,— вось чаму ўсе цяпер называлі яе маленькай летуценніцай.

Неяк здарылася, што хросны правіў гадзіннік у Штальбаўмаў. Мары сядзела каля шклянёй шафы і, летуценячы наяву, глядзела на Шчаўкунчыка. І раптам у яе вырвалася:

— Ах, мілы пан Дросельмейер, калі б вы на самай справе жылі, я не адмовілася б ад вас, як прынцэса Пірліпат, за тое, што з-за мяне вы страцілі сваю прыгажосць!

Саветнік суда тут жа крыкнуў:

— Ну, ну, бязглуздыя выдумкі!

Але ў тое ж імгненне пачуўся такі грукат і трэск, што Мары без прытомнасці ўпала з крэсла. Калі яна ачнулася, маці завіхалася каля яе і казала:

— Ну ці можна падаць з крэсла? Такая вялікая дзяўчынка! З Нюрнберга зараз прыехаў пляменнік пана старшага саветніка суда, будзь разумніцай.

Яна падняла вочы: хросны зноў начапіў свой шкляны парык, надзеў жоўты сурдут і задаволена ўсміхаўся, а за руку ён трымаў, праўда, маленькага, але вельмі зграбнага маладога чалавека, белага і румянага, як кроў з малаком, у цудоўным чырвоным, шытым золатам каптане, у туфлях і белых шаўковых панчохах. Да яго жабо быў прышпілены прыгожанькі букецік, валасы былі старанна завіты і напудраны, а ўздоўж спіны спускалася незвычайная каса. Невялічкая шпага ў яго на баку так і зіхацела, быццам уся ўсыпаная каштоўнымі камянямі, пад пахай ён трымаў шаўковы капялюш.

Малады чалавек праявіў свой прыемны нораў і добрую выхаванасць, калі падарыў Мары цэлую кучу дзівосных цацак і перш за ўсё — смачны марцыпан і лялек узамен тых, што пагрыз мышыны кароль, а Фрыцу — выдатную шаблю. За сталом прывабны юнак лускаў усёй кампаніі арэшкі. Самыя цвёрдыя былі яму ніпачым; правай рукой ён соўгаў іх у рот, левай тузаў сябе за касу і — шчоўк! — шкарлупіна разлятася на дробныя кавалачкі.

Мары ўся зардзелася, калі ўбачыла пачцівага юнака, а калі пасля абеду малады Дросельмейер прапанаваў ёй пайсці ў гасцёўню, да шкляной шафы, яна стала пунсовай.

— Ідзіце, ідзіце гуляць, дзеці, толькі глядзіце не сварыцеся. Цяпер, калі ўсе гадзіннікі ў мяне ў парадку, я нічога не маю супраць! — сказаў ім услед старшы саветнік суда.

Як толькі малады Дросельмейер апынуўся сам-насам з Мары, ён апусціўся на адно калена і сказаў такую прамову:

— О бяспэнная мадэмуазель Штальбаўм, зірніце: каля вашых ног — шчаслівы Дросельмейер, якому на гэтым самым месцы вы выратавалі жыццё. Вы мелі ласку вымавіць, што не выракліся б мяне, як брыдка прынцэса Пірліпат, калі б з-за вас я стаў вырадкам. У той жа час я перастаў быць нікчэмным Шчаўкунчыкам, забыў маю былую, не пазбаўленую прыемнасці знешнасць. О цудоўная мадэмуазель Штальбаўм, дайце шчасце мець вашу дастойную руку! Раздзяліце са мной карону і трон, будзем разам царстваваць у Марцыпанавым замку.

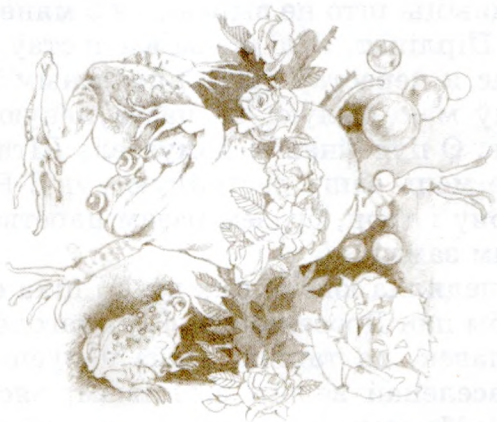
Мары падняла юнака з калень і ціха сказала:

— Любы пан Дросельмейер! Вы лагодны, добрасардэчны чалавек, да таго ж яшчэ царуеце ў цудоўнай краіне, населенай вельмі зычлівым, вясёлым народцам, — ну хіба магу я не згадзіцца, каб вы былі маім жаніхом!

І Мары тут жа стала нявестай Дросельмейера. Расказваюць, што праз год ён павёз яе ў залатой карэце, запрэжанай сярэбранымі коньмі, што на вяселлі ў іх скакалі дваццаць дзве тысячы прыбраных лялек, зьяючы брыльянтамі і жэмчугам, а Мары, як кажуць, яшчэ і сёння каралева ў краіне, дзе, калі толькі ў цябе ёсць вочы, ты паўсюдна ўбачыш зіхоткія цукатныя гаі, празрыстыя марцыпанавыя замкі — словам, усялякія дзівосы і цуды.

Вось вам і казка пра Шчаўкунчыка і мышынага караля.

Ш. ПЕРО

ПАДАРУНКІ ФЭІ

Жыла калісьці на свеце ўдава, і былі ў яе дзве дачкі. Старэйшая — вылітая маці: і твар такі ж, і характар. Глядзіш на дачку, а здаецца, бачыш яе маці. Абедзве, і старэйшая дачка і маці, былі такія грубыя, ганарлівыя, злыя, што ўсе людзі, знаёмыя і незнаёмыя, сталіся трымацца ад іх як мага далей.

А малодшая дачка была ўся ў нябожчыка бацьку — добрая, прыветлівая, ціхая, ды яшчэ і прыгажуня, якіх пашукаць.

Звычайна людзі любяць тых, хто на іх падобны. Таму маці моцна любіла старэйшую дачку, а малодшую цярапец не магла. Яна прымушала яе працаваць з раніцы да ночы, карміла толькі на кухні.

Апрача ўсяго іншага малодшая дачка двойчы на дзень хадзіла да крыніцы. І кожны раз гадзіны дзве траціла на тое, каб прынесці дадому вялікі збан вады.

Аднаго дня, калі дзяўчына чэрпала ваду, да яе падышла нейкая бедная жанчына і папрасіла напіцца.

В. Гаўф. "Карлік Нос".

Э. Т. А. Гофман. "Шчаўкунчык і мышыны кароль".

— Піце на здароўе, цётка, — сказала добрая дзяўчына.

Яна хуценька спаласнула свой збан, зачэрпала вады ў самым чыстым і глыбокім месцы і падала жанчыне, прытрымліваючы збан так, каб зручна было піць.

Жанчына адпіла некалькі глыткоў і сказала дзяўчыне:

— Ты такая прыгожая, добрая і прыветлівая, што мне хочацца падарыць табе што-небудзь на памяць. А падару я табе вось што: з сённяшняга дня кожнае слова, якое ты вымавіш, упадзе з тваіх вуснаў або кветкай, або каштоўным камнем. Бывай!

Гэта была не простая вясковая жанчына, а фея. Яна знарок пераўвасобілася ў сялянку, каб паглядзець, ці сапраўды гэта дзяўчына такая мілая і пачцівая, як пра яе расказваюць.

Калі дачка прыйшла дадому, маці пачала сварыцца на яе за тое, што яна затрымалася каля крыніцы.

— Даруйце, мама, — павінілася дачка. — Я сёння і праўда апазнілася.

Ды толькі яна загаварыла, як з вуснаў яе ўпалі некалькі ружаў, дзве жамчужыны і два буйныя алмазы.

— Паглядзіце! — здзівілася маці. — Мне здаецца, заместа слоў у яе падаюць алмазы і жэмчуг... Што з табой здарылася, дачка?

Упершыню яна назвала сваю меншую так, дачкой. І дзяўчына нічога не ўтаіла: расказала маці пра ўсё, што здарылася з ёй каля крыніцы. А кветкі і алмазы так і сыпаліся пры гэтым з яе вуснаў.

— Ну, калі так, — сказала маці, — трэба мне паслаць да крыніцы і старэйшую дачку... Паглядзі, Фаншон, што сыплецца з вуснаў тваёй сястры, ледзь толькі яна загаворыць! Хіба табе не хочацца атрымаць такі ж здівосны дар? Схадзі да крыніцы і, калі бедная жанчына папросіць у цябе вады, ветліва падай ёй напіцца.

— Вось яшчэ! — заўпарцілася злосніца. — Ахвота мне цягнуцца ў такую даль!

— А я хачу, каб ты пайшла! — прыкрыкнула маці.—
І зараз жа, без лішніх слоў!

Дачка нехаця паслухалася і пайшла, але ўсю дарогу да крыніцы бурчала. На ўсякі выпадак яна захапіла з сабой срэбны збаночак, самы прыгожы, які быў у іх доме.

Толькі падышла яна да крыніцы, як насустрач ёй з лесу выйшла прыгожа адзетая жанчына і папрасіла глыток вады. Гэта была тая ж самая фея, але цяпер яна пераўтварылася ў прынцэсу, каб выпрабаваць, ці такая грубая і злая старэйшая сястра, як пра яе разказваюць.

— Ці не думаеце вы, што я прыцягнулася сюды, каб даць вам напіцца? — сказала дзяўчына дзёрзка.— Ну вядома ж, толькі дзеля гэтага! Я і срэбны збаночак знарок захапіла, каб паднесці вады вашай міласці!.. А зрэшты, мне ўсё адно. Піце, калі хочаце...

— Аднак вы не надта ветлівая,— сказала спакойна фея.— Ну што ж, якая паслуга, такая і ўзнагарода. З сённяшняга дня кожнае слова, што сарвецца з вашых вуснаў, ператворыцца ў гадзюку ці жабу. Бывайце!

Як толькі дзяўчына вярнулася дадому, маці кінулася ёй насустрач:

— Ну як, дачушка?

— А вось так, маці! — буркнула ў адказ дачка, і ў той жа міг дзве гадзюкі і дзве жабы плюхнуліся на парог.

— Божа мой! — ускрыкнула маці.— Ды што ж гэта такое? Адкуль?.. А-а, ведаю! Гэта твая сястра ва ўсім вінавата. Ну, паплаціцца яна за гэта!..— І кінулася на малодшую дачку з кулакамі.

Небарака моцна спалохалася, уцякла з дому і схавалася ў суседнім лесе. Там і сустрэў яе малады прынц, сын караля гэтай краіны. Ён вяртаўся з палявання, убачыў дзяўчыну і, уражаны яе прыгажосцю, спытаў, што яна робіць у лесе адна.

— Ах, і не пытайце! — адказала прыгажуня.— Маці прагнала мяне з дому.

Каралеўскі сын заўважыў, што ўслед за словамі з

дзявочых вуснаў падаюць то кветка, то жамчужына, то алмаз. Ён здзівіўся і папрасіў растлумачыць, што гэта за цуд. І дзяўчына расказала яму пра сваё жыццё, пра сустрэчу з феяй.

Каралеўскі сын закахаўся ў яе. Да таго ж ён разважыў, што дар, якім фея надзяліла прыгажуню, даражэйшы за любы пасаг іншай нявесты. Ён адвёз дзяўчыну ў палац, да свайго бацькі, і ажаніўся з ёй.

Ну а старэйшая сястра з кожным днём рабілася ўсё больш агіднай і нязноснай. Нарэшце нават родная маці не вытрымала і прагнала яе з дому. Няшчасная нідзе і ні ў кога не магла знайсці прытулку і памерла, забытая ўсімі.

АСЛІНАЯ ШКУРА

Жыў калісьці кароль. Яго любілі падданыя, паважалі суседзі і саюзнікі. Гэта быў, бадай, самы вялікі і шчаслівы кароль на свеце. Не памыліўся ён і ў выбары жонкі — прынцэсы прыгожай і дабрадзейнай. Шчаслівая пара жыла ў згодзе. Ад іх цнатлівага шлюбу нарадзілася дачка, таксама шчодро адораная красой і чароўнай прывабнасцю. І бацькі не шкадавалі, што ў іх адна спадчыніца. Раскоша, густ і дастатак панавалі ў каралеўскім палацы. Міністры былі мудрыя і ўмелыя, прыдворныя — дабрадзейныя і адданыя, слугі — верныя і працавітыя. У канюшнях стаялі лепшыя ў свеце коні, пакрытыя багатымі гунькамі. Аднак чужаземцаў, якія прыходзілі палюбавацца на гэтыя канюшні, найбольш здзівіла тое, што асобна, прыкметны здалёку, як пан які, стаяў асёл, развесіўшы доўгія вушы. Не з-за дзівацтва ці нейкага капрызу кароль адвёў аслу ганаровае месца. Гэта была рэдкая жывёліна: прырода спарадзіла яе такім цудоўным чынам, што падсцілка пад ёй, заместа нечыстотаў, кожную раніцу аж ззяла, усыпаная яркімі манетамі — эцю і луідорами. Слугі падбіралі іх, як толькі асёл прачынаўся.

Але і на блакітнае неба наплываюць хмары. Так і да жыццёвых даброт прымешваюцца розныя напасці. Лёс аднолькава выпрабоўвае і падданных, і каралёў. Па боскай волі раптам цяжка захварэла каралева. Сабраліся лепшыя ўрачы, але ніякія лекі не дапамагалі. Гаравалі ўсе, а найболей — кароль. Сваім каханнем да каралевы ён даўно ўжо абвергнуў старую прыказку аб тым, быццам шлюб — гэта магіла кахання. Ва ўсіх храмах кароль маліўся Богу, гатовы быў ахвяраваць сваім жыццём, каб толькі выратаваць дарагую жонку. Але дарэмна звяртаўся ён да Бога, урачоў і чараўніц. Каралева, адчуваючы, што памірае, сказала няўцешнаму мужу:

— Дазвольце мне перад смерцю папрасіць вас аб адным: калі вы зноў захочаце ажаніцца...

Пры гэтых словах кароль жаласна заплакаў, схапіў жончыны рукі, акрапіў іх слязамі і запэўніў:

— Не, не, дарагая мая каралева, няма чаго і гаварыць пра жаніцьбу. Хутчэй ужо я пайду ўслед за вамі.

— Для дзяржавы, — запярэчыла каралева цвёрда, — трэба, каб у вас былі наследнікі. А паколькі я нарадзіла вам толькі дачку, дзяржава павінна патрабаваць ад вас, караля, сыноў, падобных на вас. Я адно прашу, заклінаю вас усім вашым каханнем да мяне: не ўступайце патрабаванням вашага народа да таго часу, пакуль не знойдзеце прынцэсы, якая зацьміць маю красу. Хачу, каб вы пакляліся ў гэтым, і тады я памру шчаслівая.

Думаецца, самалюбівая каралева патрабавала гэтай клятвы, не верачы, што знойдзецца жанчына, якая заменіць яе. І тады кароль ніколі не ажэніцца зноў. Калі яна памерла, кароль плакаў дзень і ноч, нічым болей не займаўся. Ні адзін муж, пэўна, так не гарваў, аўдавеўшы.

Моцнае гора не доўжыцца гадамі. А тут яшчэ ўсе саноўнікі каралеўства сабраліся разам і прыйшлі прасіць караля, каб ён ажаніўся. Просьба здалася каралю суровай, і ён заплакаў. Потым спаслаўся на клятву, што даў каралевае, бо ўпэўнены быў, што немагчы-

ма знайсці прынцэсу болей прыгожую і стройную, чым яго нябожчыца жонка. Але саноўнікі-дарадцы палічылі гэта абяцанне дробяззю, не вартай увагі. Краса не га-лоўнае, казалі яны, абы каралева была дабрадзейная і не бясплодная. Для спакою дзяржавы і для падтрымання міру патрэбен наследнік. У дачкі караля, інфанта, ёсць і розум, і прыгажосць, неабходныя для вялікай каралевы, але ў мужы ёй прыйдзецца даць чужаземца. А чужаземец можа звесці яе ў сваю краіну. Нават калі ён застанецца тут, разам з ёю кіраваць дзяржавай, дзеці іх будуць лічыцца чужаземцамі. А значыць, і наследнікаў не будзе. Суседнія народы, магчыма, нападучь на каралеўства, і яно згіне. Кароль, уражаны такімі довадамі, абяцаў падумаць.

Ішоў час, і кароль сярод прынцэс на выданні пачаў шукаць нявесту. Кожны дзень яму прыносілі партрэты прыгажунь, але ні адна з іх не змагла зачараваць яго так, як некалі нябожчыца жонка. Кароль не ведаў, што рабіць. На няшчаце, ён адкрыў, што інфанта, дачка яго, не толькі прыгожая і стройная, але і разумная, і больш прывабная, чым яе маці-каралева. Яе маладосць, прыемная свежасць яе пяшчотнай скуры ўзбудзілі такую палкую страсць, што кароль не мог утаіць гэта ад прынцэсы і сказаў, што гатовы ажаніцца з ёй, бо толькі так, у шлюбе з ёю, ён не парушыць клятвы.

Юная прынцэса, дабрадзейная і сарамлівая, ледзь не абамлела. Яна кінулася ў ногі бацьку і, заплакаўшы, пачала ўмаляць, каб пашкадаваў яе, не рабіў такога злачынства.

Кароль не збіраўся адступацца ад свайго рашэння і, каб супакоіць сумленне прынцэсы, надумаў параіцца са старым жрацом. Гэты жрэц быў не столькі набожны, колькі прагны да славы. І ён, каб стаць любімцам магутнага караля, так умела паўплываў на яго розум, што пераканаў, быццам ажаніцца з уласнай дачкой гэта не грэх, а святая справа, благаслаўная небам. Кароль, улешчаны і супакоены словамі жраца-ліхадзея, загадаў абвясціць прынцэсе, каб яна рыхтавалася да вяселля.

Юная прынцэса, плачучы ад гора, не магла прыду-маць нічога лепшага, як наведацца да чараўніцы Сірэні, сваёй хроснай маці. У зграбны кабрыялет запрэглi вялікага барана, які ведаў усе дарогі, і ў тую ж ноч яна выехала з палаца. Даехала без прыгод. Чараўніца ласкава сустрэла прынцэсу, сказала, што ўжо ведае пра яе гора, і супакоіла.

— Дзіця маё,— сказала яна,— выйсьці замуж за свайго бацьку — вялікі грэх. Ды гэтага можна пазбегнуць, нават не пярэчачы яму. Папрасіце, каб ён выканаў адзін ваш капрыз: падарыў вам плацце колеру ясных дзён. Ён магутны ўладар і моцна кахае вас, але зрабіць гэтага не зможа.

Прынцэса падзякавала хроснай маці. А назаўтра сказала каралю, што не дасць згоды на шлюб, пакуль у яе не будзе плацця колеру ясных дзён. Абнадзеены кароль паклікаў славурых майстроў і загадаў ім гэта плацце, папярэдзіўшы, што іх павесяць, калі яны не справяцца. І майстры хутка, на другі ж дзень, прынеслі жаданае плацце. Нават блакітны купал неба, аздоблены залатымі воблакамі, сцьмеў перад яго чароўнай прыгажосцю. Прынцэса ўзяла плацце, але не ўзрадавалася, а затужыла, не ведаючы, як выйсьці з цяжкага становішча. А кароль прыспешваў яе, нябогу. Прышлося зноў звярнуцца да хроснай маці. Тая здзівілася, што яе парада не дапамагла, і падказала папрасіць у караля плацце месячнага колеру. Кароль зноў сабраў славурых майстроў і быў такі суровы, заказваючы ім плацце месячнага колеру, што яны ў той жа дзень выканалі заказ.

Інфанта ўсцешылася, атрымаўшы цудоўнае плацце. Але ўспомніла пра бацькава жаданне ажаніцца з ёю, і туга зноў азмрочыла яе твар. Чараўніца Сірэні даведлася пра новую няўдачу і паспяшалася на дапамогу.

— Можна, я і памыляюся,— сказала яна,— але мне здаецца, што мы даб' емся свайго, калі вы папросіце ў бацькі плацце сонечнага колеру. Такого плацця ён ніколі не дастане.

Інфанта згадзілася, папрасіла і такое плацце. Зака- ханы кароль загадаў нічога не шкадаваць: плацце павінна ззяць, праменіцца, як сонца. Ён аддаў майстрам нават брыльятны і рубіны са сваёй кароны, каб яны аздобілі абнову. Калі плацце нарэшце прынеслі і разгарнулі, усе, хто прысутнічаў пры гэтым, ажно заплюшчылі вочы — так яно іх асляпіла. З таго часу і карыстаюцца зялёнымі акулерамі і чорнымі шкельцамі. Што сталася з інфантай, калі яна ўбачыла плацце? Яна, модніца, і ўзрадавалася, і збянтэжылася адначасова, сказала, што ад яркага бляску забалелі вочы, і пайшла ў свае пакоі, дзе яе чакала чараўніца Сірэні.

— А цяпер, дачка мая,— сказала чараўніца,— прыверым, ці вытрымае ваш бацька новае выпрабаванне, самае цяжкае і жорсткае. У яго галаве засела думка аб злачыннай жаніцьбе, такой ужо блізкай, як яму здаецца, але, думаю, ён разгубіцца, азадачаны, і адступіцца ўсё ж ад свайго рашэння, калі вы папросіце ў яго шкуру асла, якога ён так любіць і які так шчодро адорвае яго залатымі манетамі. Ідзіце і скажыце, што хочаце атрымаць гэту шкуру.

Інфанта акрыяла душой: бацька ніколі не рашыцца ахвяраваць сваім аслом. А значыць, яна нарэшце ўхіліцца ад ненавіснага шлюбу. Каралю і праўда здзівіў чарговы капрыз дачкі — атрымаць асліную шкуру, але ён не вагаўся доўга. Беднага асла зарэзалі, а шкуру яго прынеслі прынцэсе. Не ведаючы, як пазбегнуць няшчасця, прынцэса рвала на сабе валасы, драпала свае пяшчотныя шчокі.

— Што вы робіце, дачка мая? — сказала чараўніца Сірэні.— Гэта ж самая шчаслівая хвіліна ў вашым жыцці. Захініцеся ў асліную шкуру і сыдзіце з палаца. Ідзіце, пакуль зямля трымае. Багі ўзнагароджваюць тых, хто ўсё прыносіць у ахвяру дабрадзейнасці. Ідзіце, а я паклапачуся, каб гардэроб ваш усюды вас суправаджаў. Куды б вы ні пайшлі, куфар з плаццямі і каштоўнасцямі будзе рухацца пад зямлёй за вамі. Вось мая палачка, я дару яе вам. Калі вам спатрэбіцца куфар, стукніце ёю аб зямлю, і куфар адразу ж з'явіцца.

ца. Не спяшайцеся толькі, але і не марудзьце занадта.

Інфанта расцалавала хросную маці, папрасіла, каб яна не пакідала яе ў бядзе. Потым загарнулася ў агідную шкуру, вымазалася сажай з коміна і, нікім не заўважаная, пакінула раскошны палац.

Назаўтра падняўся вялікі перапалох. Куды знікла прынцэса? Кароль ужо загадаў рыхтавацца да вяселля, і цяпер ён панік у адчаі, ніяк не мог суцешыцца. На пошукі дачкі паслаў больш за сотню жандараў і звыш тысячы мушкецёраў. Але чараўніца, апякунка прынцэсы, і тут пастаралася: зрабіла яе нябачнай для самых лоўкіх сышчыкаў. І каралю прыйшлося змірыцца з такой нягодай.

Інфанта тым часам ішла ў свет куды вочы глядзяць. Яна ўжо далёка адышлася ад палаца і ўсюды пыталася, ці патрэбна каму служанка. Ёй давалі міласціну, кармілі, але ніхто не хацеў браць яе ў дом — такой бруднай і неахайнай здавалася яна ўсім. Ды вось падышла яна да нейкага прыгожага горада, каля варотаў якога стаяла мыза — ферма з аўчарняй і птушыным дваром. Гаспадыня сказала, што можа ўзяць яе паласкаць анучы, даглядаць індычак і авечак, чысціць свіныя карыты. Інфанта стамілася ўжо ісці і з радасцю згадзілася рабіць усё, што ёй скажуць. Ёй адвялі каморку за кухняй, дзе чэлядзь адразу ж пачала насьміхацца, груба жартаваць з яе, адзетай у асліную шкуру. Але гаспадыня за яе заступілася, бо яна працавала з раніцы да ночы, у час заганяла ў хлеў авечак, а індычак пасвіла так умела, быццам усё жыццё нічым іншым і не займалася. І чэлядзь адступілася ад служанкі, пакінула яе ў спакоі.

Аднаго дня сядзела яна на беразе празрыстага ручая і гаравала, думаючы пра свой сумны лёс, паглядзела ў ваду і жахнулася: убачыла агідную асліную шкуру, што замяняла ёй плацце і галаўны ўбор. Засаромелася яна такога ўбрання, зняла шкуру, памыла рукі і твар. Рукі сталі белымі, як слановая косць, а твар пасвяжэў, расцвіў, як і раней. Яна адважылася выкупацца і зноў, як у люстэрка, зірнула ў чыстую

ваду. З ручая на яе глядзела прыгажуня. Але радавалася яна нядоўга: трэба было зноў нацягваць на сябе асліную шкуру і вяртацца на мызу.

Назаўтра было свята. Інфанта стукнула чароўнай палачкай аб зямлю, і перад ёю з'явіўся куфар. Яна пачала прыхарошвацца, прыбірацца. Напудрыла густыя валасы, падрумяніла шчокі і надзела дзівоснае плацце колеру ясных дзён. Каморка была такая цесная, што шлейф плацця прыйшлося трымаць у руках. Палюбавалася на сябе ў люстэрка і рашыла, каб не сумаваць, кожнае свята, кожную нядзелю надзяваць, мяняючы, усе свае плацці. Так пасля і рабіла. Свае пышныя валасы яна з незвычайным майстэрствам упрыгожвала кветкамі і алмазамі. І толькі ўздыхала: красы яе не бачыць ніхто, апрача авечак ды індычак. Яны адны любілі яе нават у агіднай аслінай шкуры. А чэлядзь тут, на мызе, называла яе, прынцэсу, Аслінай Шкурай.

Аднойчы, у святочны дзень, Асліная Шкура дастала з куфра і надзела плацце сонечнага колеру. Якраз вяртаўся з палявання сын караля, якому належала мыза. Прынц гэты быў малады, прыгожы, статны. Бацька і маці-каралева не маглі нацешыцца з яго, прыдворныя — любілі. На мызе госць падмацаваўся простым вясковым пачастункам. Потым надумаўся абысці ўсе двары і глухія закуткі. Пераходзячы такім чынам з месца на месца, ён трапіў у цёмны калідор, у канцы якога ўбачыў зачыненыя дзверы. Зацікаўлены, прыпаў да замочнай шчыліны і вачам сваім не паверыў: убачыў дзяўчыну ў плацці сонечнага колеру. Здалося, гэта не зямная істота, прыгожая, стройная і гордая, а сама багіня.

Нялёгка было пакідаць гэты змрочны калідор. А пайшоў прынц, каб даведацца, каго ж ён бачыў у маленькай каморцы. Яму казалі, што там жыве служанка, якую называюць Аслінай Шкурай. Яна сапраўды адзета ў асліную шкуру і такая караўка, што ніхто на яе не глядзіць, ніхто з ёй не размаўляе, і што добрая гаспадыня з ласкі ўзяла яе на работу — пасвіць авечак ды індычак.

Прынц, не задаволены такім адказам, зразумеў, што гэтыя грубыя людзі нічога болей не ведаюць і што дарэмна распытвацца ў іх. Ён вярнуўся ў бацькаў палац без памяці закаханы. Перад вачамі ўвесь час мільгаў вобраз той багіні, якую ён бачыў там, у цёмным калідоры, прыпаўшы да замочнай шчыліны. Ён шкадаваў, што не пастукаўся ў дзверы, і даў сабе слова яшчэ раз заехаць на мызу і заглянуць у каморку. Але ад моцнага душэўнага ўзрушэння, выкліканага палкім каханнем, жажлівая гарачка зваліла яго з ног. І яму стала зусім блага. Каралева-маці знябылася ад трывогі, бяссонных начэй, абяцала азалаціць урачоў, аднак ніякія лекі не дапамагалі прынцу — адзінаму яе сыну.

Нарэшце ўрачы здагадаліся, што хвароба яго — вынік нейкага смяротнага гора. Яны сказалі пра гэта каралеве, і тая, пяшчотна любячы сына, пачала заклінаць, каб ён адкрыўся ёй, сказаў, што здарылася з ім. Калі трэба будзе, сказала яна, кароль-бацька уступіць яму сваю карону, узвядзе на трон. А калі ён кахае прынцэсу, з бацькам якой вялася вайна, усё будзе забыта, яны памірацца, абы ён, сын іх, быў шчаслівы. Яна ўмаляла яго не паміраць, бо ад яго жыцця залежыць і жыццё яго бацькоў. Гаворачы так, каралева праліла на сынаў твар цэлыя патакі слёз.

— Маці мая, — сказаў нарэшце прынц слабым голасам, — я не такі вылюдак, каб жадаць бацькавай кароны. Няхай паспрыяе неба, каб жыў ён многа гадоў, а я буду яго падданым, самым верным і самым пачцівым. Не трэба мне і прынцэсы, пра якую вы толькі што гаварылі, бо я не думаю яшчэ жаніцца. Заўсёды паслухмяны вашым жаданням, я буду падпарадкоўвацца вам, як бы цяжка мне ні было.

— Ах, сын мой, — працягвала каралева, — я нічога не пашкадую, каб толькі выратаваць тваё жыццё. Але, мілы сын мой, і ты павінен выратаваць жыццё мне і каралю, твайму бацьку. Адкрыйся нам, скажы пра сваё жаданне — і не сумнявайся, што мы яго споўнім.

— Калі вы просіце адкрыцца, — сказаў прынц, — то падпарадкоўваюся. Было б злачынствам ставіць пад

удар два жыцці, такія дарагія для мяне. Я хачу, маці мая, каб Асліная Шкура спякла мне пірог, а калі ён будзе гатовы, каб мне яго прынеслі.

Каралева здзівілася, пачуўшы дзіўнае імя, і спытала, хто такая Асліная Шкура.

— Гасударыня, — адказаў адзін з прыдворных, які бачыў дзяўчыну, — гэта пасля ваўка самае пагане стварэнне, чарнаскурае, бруднае. Жыве яна на вашай мызе і пасвіць вашых індычак.

— Усё адно, — сказала каралева, — можа, сын мой, вяртаючыся з палявання, пакаштаваў яе печыва. Гэта капрыз хворага. Словам, я хачу, каб Асліная Шкура спякла яму пірог.

Пабеглі на мызу, знайшлі Асліную Шкуру і загадалі ёй спячы самы лепшы пірог для прынца.

Кажуць, быццам у той міг, калі прынец заглянуў у замочную шчыліну, Асліная Шкура таксама заўважыла яго. А потым ужо яна падышла да свайго маленькага акенца і добра разгледзела прынца, такога маладога, прыгожага і статнага, што часта ўздыхала, успамінаючы яго. Як бы там ні было, — ці бачыла яго Асліная Шкура, ці толькі чула вечную пахвалу яму, — але яна была ў захапленні ад таго, што ён ведае пра яе. Яна зачынілася ў каморцы, скінула шкуру, прычасала свае бялявыя валасы, надзела зіхоткі срэбны гарсаж, такую ж спадніцу і ўзялася пячы пірог. Муку выбрала самую лепшую і самыя свежыя яйкі і масла. Ці то знарок, ці то выпадкова, але, замешваючы цеста, яна ўпусціла пярсцёнак, які так і застаўся ў цесце. Выняўшы з печы пірог, яна зноў надзела асліную шкуру, аддала пірог прыдворнаму і спыталася ў яго, як здароўе прынца. Але той не ўдастоіў яе адказам, а толькі пагардліва ўсміхнуўся і пабег да прынца — панёс яму пірог.

Прынец выхапіў пірог з рук прыдворнага і пачаў есці так паспешліва, што ўрачы пераглянуліся. “Нічога добрага, — падумалі яны, — гэта нястрымная прагавітасць не абяцае”. І сапраўды, прынец ледзь не падавіўся пярсцёнкам, запечаным у пірагу. Аднак ён лоўка

дастаў яго з рота і, забыўшы пра пірог, пачаў разглядаць ізумруд на залатым пярсцёнку. “Які ён маленькі,— падумаў прынец.— Гэты пярсцёнак налезе толькі на самы пяшчотны пальчык”.

Ён пацалаваў пярсцёнак, схаваў яго пад падушку. І час ад часу даставаў, калі думаў, што на яго ніхто не глядзіць. Як знайсці тую дзяўчыну, якой падыдзе гэты пярсцёнак? Бацькі, вядома, не дазваляць паклікаць Асліную Шкуру, якая спякла яму пірог. І ён не адважваўся нават сказаць, каго бачыў у замочную шчыліну. Яшчэ падумаюць, што ён не чалавек, а нейкі дух: бачыць тое, чаго не бачаць іншыя, і пасмяюцца з яго. Пакутуючы ад гэтых думак, прынец занямог яшчэ цяжэй, чым раней. І ўрачы, ужо не ведаючы, што рабіць, аб’явілі каралева, што ён захварэў ад каханья.

Каралева і кароль паспяшаліся да сына.

— Сын мой, мілы сын мой,— ускрыкнуў у адчаі кароль,— назаві нам, каго кахаеш, і клянёмся, што любая дзяўчына, нават рабыня, стане тваёй жонкай.

Каралева, цалуючы прынца, пацвердзіла клятву караля. І прынец, крануты слязамі і ласкай тых, каму абавязаны быў жыццём, сказаў:

— Ой мой бацька, о маці мая, я не ажанюся з той, якая вам нялюба. Я вазьму ў жонкі толькі тую дзяўчыну, якой падыдзе знойдзены мной пярсцёнак. Не веру, каб дзяўчына з такім далікатным пальчыкам была нязграбнай вясковай служанкай.

Сказаўшы гэта, прынец дастаў з-пад падушкі пярсцёнак з ізумрудам. Кароль і каралева ўзялі пярсцёнак, з цікаўнасцю пачалі яго разглядаць. І гэтак жа, як і прынец, рашылі, што пярсцёнак можа належаць толькі дзяўчыне знатнага роду. Тады кароль пацалаваў сына і, дбаючы пра яго здароўе, загадаў сваім герольдам пад гукі барабанаў, дудак і труб, крычаць па ўсім горадзе, каб дзяўчаты ішлі ў палац — прымяраць пярсцёнак. Тая, якой пярсцёнак прыйдзецца ў самы раз, выйдзе замуж за наследніка прастола. Спачатку з’явіліся прынецсы, потым герцагіні, маркізы і баранесы. Але як ні сціскалі яны свае пальцы, ні адна з іх

не змагла надзець пярсцёнак. Прышлося паклікаць дзяўчат лёгкіх паводзін. Аднак і ў іх, прыгажунь, пальцы былі затоўстыя. Прынц, якому пасля пірага палепшала, сам прымяраў пярсцёнак. Нарэшце дайшла чарга да пакаёвак. Ім таксама не пашанцавала. Тады прынц загадаў прывесці кухарак, пасудніц, пастушак. Але і на іх тоўстыя пальцы, чырвоныя і кароткія, пярсцёнак не лез далей пазногця.

— А ці не паклікаць Асліную Шкуру, якая спякла для мяне пірог днямі? — спытаў прынц.

Усе засмяліся: яна ж такая нехайная, такая брудная.

— Зараз жа паклічце яе, — загадаў кароль. — Не хачу, каб потым казалі, што я камусьці не дазволіў прыйсці.

Са смехам, здзекліва жартуючы, прыдворныя пабеглі па служанку.

Інфанта чула бой барабанаў і крыкі герольдаў. І здагадалася, што прычына гэтага шуму — яе пярсцёнак. Яна пакахала прынца, а паколькі шчырае каханне нясмелае і вольнае ад пыхлівасці, то яна трывожылася: няўжо знойдзецца дама, у якой такі ж маленькі пальчык, як і ў яе? Таму яна вельмі ўзрадавалася, калі па яе прыйшлі і пастукаліся ў дзверы. З таго часу, як дазналася яна, што стараюцца знайсці пальчык, на які можна надзець яе пярсцёнак, нейкая надзея прымушала яе доўга і старанна прыбірацца: надзяваць прыгожы срэбны гарсаж і спадніцу, аздобленую ізумрудамі і срэбнымі карункамі.

Пачуўшы, што яе клічуць, яна хуценька накінула на сябе асліную шкуру і адчыніла дзверы. Прыдворныя, крывячыся, як блазны, казалі, што кароль хоча ажаніць з ёй свайго сына і таму патрабуе, каб яна прыйшла ў палац.

Прынц здзівіўся, убачыўшы дзіўнае ўбранне: няўжо гэта дзяўчына стаяла ў каморцы, велічная і прыгожая? Сумны і разгублены, ён спытаў:

— Гэта вы жывяце на ферме, на трэцім птушыным двары?

— Так, я там служу, — прызналася дзяўчына.

— Пакажыце мне вашу руку, — сказаў прынц, затрымцеўшы, і глыбока ўздыхнуў...

Але каму ж прыйшлося здзівіцца? Здзівіліся кароль і каралева, здзівіліся ўсе камергеры і прыдворныя вяльможы, калі з-пад чорнай і бруднай шкуры працягнулася маленькая ручка, белая, з ружовымі пазногцямі, і пярсцёнак лёгка надзеўся на самы пяшчотны ў свеце пальчык. Інфанта зграбным рухам скінула агідную асліную шкуру і паўстала такой прыгажуняй, што прынц, хоць і быў яшчэ слабы, упаў ёй у ногі і так горача абняў за калені, што яна пачырванела. Але гэтага амаль ніхто не заўважыў, бо кароль і каралева самі пачалі абдымаць яе і спыталі, ці згодна яна выйсці замуж за іх сына. Інфанта, збянтэжаная і ўсхваляваная, не паспела падзякаваць ім за пяшчоту і ласку, а прынцу — за пылкае каханне. Столь над галавой раптам расчынілася, як дзверы, і чараўніца Сірэні спуцілася да іх на калясніцы, упрыгожанай кветкамі і галінкамі бэзу. І незвычайна міла расказала пра ўсё, што здарылася з інфантай у бацькавым палацы і тут, на мызе, дзе яна даглядала індычак.

Кароль і каралева, усцешаныя тым, што Асліная Шкура — знатная прынцэса, зноў асыпалі яе пахваламі і ласкай. А прынца найболей кранула дабрадзейнасць прынцэсы, і ён пакахаў яшчэ мацней.

Нецярплівы прынц пажадаў у той жа дзень ажаніцца з прынцэсай. І яго ледзь угаварылі адкласці вяселле, каб падрыхтавацца як след да ўрачыстага шлюбу. Кароль і каралева, ачараваныя нявесткай, абдымалі і цалавалі яе як родную. Яна ж сказала, што не можа выйсці замуж за прынца без згоды свайго бацькі. І бацьку яе першаму паслалі запрашэнне, не паведаміўшы аднак, хто нявеста. Аб гэтым папрасіла чараўніца Сірэні, бо заглядвала наперад і ведала, што можа здарыцца. З усіх краін прыбылі каралі: адны на насілках, другія ў кабрыялетах, самыя далёкія — на слахах, на тыграх, на арлах. Сярод знатных гасцей вылучаўся бацька інфанта, самы багаты і самы магутны.

На шчасце, ён пазбавіўся свайго дзіўнага кахання і ажаніўся з удавой-каралевай, ад якой у яго не было дзяцей. Інфанта кінулася насустрач бацьку. Ён узрадаваўся, што яна знайшлася, пяшчотна абняў, перш чым яна паспела ўпасці яму ў ногі.

Кароль і каралева прадставілі яму свайго сына, якога ён прыязна прывеціў і адразу ж палюбіў. Вяселле згулялі на славу, багатае, шумнае, пышнае. Малады муж і жонка, праўда, не звярталі ўвагі на ўсю гэту раскошу: яны бачылі адзін аднаго і адзін на аднаго толькі і глядзелі.

Кароль, бацька прынца, у той жа дзень вянчаў яго на царства. Пацалаваў яму руку і пасадзіў на свой трон. Высакародны сын упарціўся, не згаджаўся, але яму прыйшлося падпарадкавацца. Каля трох месяцаў доўжылася свята ў гонар гэтага слаўнага шлюбу. А каханне іх, мужа і жонкі, было такое моцнае, што працягвалася б і да нашых дзён, калі б праз сто гадоў пасля вяселля яны не памерлі.

ПРЫГАЖУНЯ Ў СОННЫМ ЛЕСЕ

Жылі сабе кароль з каралевай, і не было ў іх дзяцей. Так яны сумавалі праз гэта, так сумавалі, што і сказаць няможна. Ужо і ўсе святыя крыніцы на свеце пааб'ездзілі, і маліліся, і бажыліся, і пацеры ўвесь час казалі — чаго толькі не рабілі, а ўсё дарма. Але нарэшце каралева такі зацяжарала і нарадзіла дачку. Хрэсьбіны справілі пышныя. За хросных маці да маленькай прынцэсы паклікалі ўсіх чараўніц, якіх толькі ўдалося знайсці ў каралеўстве (а іх аказалася сем). Бацькам хацелася, каб кожная паводле звычаю, які тады быў у чараўніц, надзяліла іх дачку якім-небудзь дарам і каб прынцэса, такім чынам, мела ўсе найлепшыя якасці, якія сабе можна ўявіць.

Пасля хрэсьбінаў госці ўсёй кампаніяй вярнуліся ў

каралеўскі палац, і там чараўніцам зладзілі вялікі банкет. Перад кожнай паклалі раскошны футарал з чыстага золата, а ў ім ляжалі залатыя лыжка, відэлец і нож, аздобленыя дыямантамі і рубінамі. Калі ўсе сядалі за стол, у залу раптам увайшла старая варажбітка, якую ніхто не запрашаў, бо яна больш за пяцьдзесят гадоў не выходзіла са сваёй вежы і ўсе лічылі, што яна памерла ці ляжыць там зачараваная.

Кароль загадаў прынесці кувэрт і ёй, але залатога футарала больш не знайшлося: іх зрабілі толькі сем — столькі, колькі было запрошана чараўніц. Варажбітка палічыла, што яе зняважылі, і пачала бурчаць скрозь зубы розныя праклёны. Маладая чараўніца, якая сядзела побач, пачула гэтае бурчанне і зразумела, што старая можа наклікаць на прынцэсу якое-небудзь ліха. І таму, калі ўсе ўсталі ад стала, яна адразу адышла ўбок і схавалася за фіранкай, каб гаварыць апошняй і мець такім чынам магчымасць крыху ўхіліць ліха, якое зробіць старая.

Тым часам чараўніцы пачалі надзяляць прынцэсу дарамі. Самая маладая паабяцала, што прынцэса будзе найпрыгажэйшай дзяўчынай ў свеце; другая — што розум у яе будзе светлы, як у анёлка; трэцяя — што яна будзе майстрыха на ўсе рукі; чацвёртая — што яна будзе цудоўна танцаваць; пятая — што голас у яе будзе, як у салавейкі; а шостая — што яна будзе дзівосна граць на самых розных інструментах. Калі ж настала чарга старой варажбіткі, яна, трасучы галавой — не так ад старасці, як ад злосці, — сказала, што прынцэса ўколе руку верацяном і памрэ.

Ад такога страшнага выраку госці аж скалануліся, і ніхто не здолеў стрымаць горкіх слёз. У гэтую хвіліну з-за фіранкі выйша маладая чараўніца і гучна прамовіла:

— Супакойцеся, кароль з каралеваю! Вашая дачка не памрэ. Праўда, я не маю такой улады, каб зусім зняць чары старой варажбіткі, і прынцэса ўсё ж уколе руку верацяном. Але яна не памрэ, а толькі засне глыбокім сном, які будзе доўжыцца сто гадоў. А потым прыйдзе малады каралевіч і разбудзіць яе.

І ўсё ж, нягледзячы на гэтае абяцанне, кароль вырашыў зрабіць усё, каб пазбегнуць бяды, наканаванай старой варажбіткай. Ён выдаў загад, які пад пагрозай смерці забараняў усім і кожнаму прасці верацяном ці нават проста трымаць верацёны дома.

Гадоў праз пятнаццаць ці можа шаснаццаць кароль з каралевай паехалі ў адзін свой летні маёнтак; і аднойчы прынцэса, бегаючы там па палацы — з пакоя ў пакой, з паверха на паверх, — залезла аж пад самы дах адной вежкі, дзе ў невялічкай каморцы ўбачыла старую бабульку, якая прала на верацяно. Гэтая бабулька і чуць не чула, што кароль наклаў на верацёны строгу забарону.

— Бабуля, што вы тут робіце? — спытала прынцэса.

— Праду, маё дзіцятка, — адказала бабуля, якая не ведала, што перад ёю прынцэса.

— Ах, як гэта цудоўна! — сказала прынцэса. — А як гэта вы робіце? Дайце, я паспрабую, можа, і ў мяне выйдзе.

Узяла прынцэса ручайку — а дзяўчына яна была няўрымслівая, ды і гарэзніца добрая, а тут яшчэ над ёй панавала воля чараўніцы, і таму — ледзь толькі яна гэта зрабіла, як адразу ўкалола руку верацяном і ў той самы момант самлела.

Бабуля вельмі спалохалася, пачала крычаць, клікаць на паратунак. На крык з усіх бакоў збегліся людзі — і ў твар вадой прынцэсе пырскаюць, і гарсэт распускаюць, і па далонях пляскаюць, і скроні вугорскім воцатам труць, ды ніяк да памяці яна не прыходзіць.

Тады кароль, які таксама прыйшоў у вежу на крык, успомніў пра наканаванае чараўніцамі ды падумаў, што калі ўжо яны так сказалі, дык усё роўна ад лёсу нікуды не дзенешся. І загадаў ён, каб прынцэсу паклалі ў найлепшым пакоі ў палацы на ложку, вышываным золатам і серабром.

Прынцэса ляжала, чыста анельчык, такая яна была прыгожая; непрытомнасць зусім не змяніла яе свежа-

га тварыка: шчочкі ў яе былі пунсовыя, вусны — нібыта з каралаў, і толькі вочкі былі заплюшчаныя. Але па яе роўным, ціхім дыханні можна было зразумець, што яна не памерла. Кароль загадаў, каб нішто не турбавала прынцэсінага сну, пакуль ёй не прыйдзе час прагнуцца.

Калі здарылася гэтая бяда, добрая чараўніца, якая ўратавала прынцэсе жыццё, замяніўшы смерць стогадовым сном, была ў некаторым царстве, у далёкім гаспадарстве, за цэлы тузін тысяч вёрст. Але вестка пра няшчасце была ёй перададзеная ў адно імгненне, і зрабіў гэта карлік, у якога былі сямімільныя боты (а гэты былі такія боты, у якіх адным крокам можна было прайсці ажно сем міль). Чараўніца адразу рушыла ў дарогу і ўжо праз гадзіну пад'язджала да палаца на вогненнай калясніцы, запрэжанай цмокамі.

Кароль выйшаў яе сустракаць, падаў руку і дапамог сысці з калясніцы. Чараўніца ўхваліла каралёвыя загады, але як бо была вельмі прадбачлівая, падумала, што прынцэса засмуціцца, калі прагнуцца ў старым палацы зусім адна. І вось што яна зрабіла.

Яна дакранулася сваёй чарадзеянаю палачкай да ўсяго, што было ў палацы (апроч караля з каралевай): да гувернантак, фрэйлін, пакаёвак, кавалераў, служак, дварэцкіх, кухараў, кухарчукоў, брамнакаў, пажоў, лёкаяў. Яна дакранулася таксама да коней у стайнях і да канюшнікаў, да вартавых сабак на птушыным двары і да маленькага Пуфіка, прынцэсінага сабачкі, які ляжаў каля ложка. І ледзь яна да іх дакранулася, як усе адразу пазасыналі, каб прагнуцца разам са сваёй гаспадыняй і быць гатовымі ёй служыць, калі ў тым будзе патрэба.

Нават ражны ў печы разам з нанізанымі на іх курапаткамі ды фазанамі — і тыя заснулі, і агонь — таксама. Усё гэта адбылося ў адну хвіліну, бо чараўніцам не трэба шмат часу, каб зрабіць сваю справу.

Тады кароль з каралевай пацалавалі сваю дарагую дачушку, што спала нязбудным сном, і, пакідаючы палац, загадалі, каб ніхто да яго блізка не падыходзіў.

Ды гэтага й не трэба было загадваць, бо ўжо праз чвэртку гадзіны парк вакол палаца зарос такім густым хмызняком, калючымі цернямі, ды вялікімі і маленькімі дрэвамі, што праз іх не змаглі б прадзерціся ні звер, ні чалавек. Палац зусім схаваўся за гэтым зараснікам, і цяпер можна было ўбачыць адны яго вежы, ды і тое здалёк. Ніхто не сумняваўся, што і тут чараўніца паклапацілася, каб прынцэса спала спакойна і каб яе не турбавалі ніякія цікуны.

Праз сто гадоў давялося паляваць у тых краях сыну караля, што кіраваў тады каралеўствам (а паходзіў ён ужо не з таго роду, з якога была прынцэса). І вось, калі прынец убачыў па-над лясною гушчэчай нейкія незнаёмыя вежы, ён пачаў пытацца ў людзей: што гэта такое? Кожны адказваў па-рознаму: адны казалі, што гэта замак, у якім жывуць здані, другія — што сюды на шабас з усяго наваколля збіраюцца ведзьмары і вядзьмаркі. Але большасць былі ўпэўненыя, што ў замку жыве людаед, які хапае маленькіх дзетак і зацягвае іх у сваё логвішча, каб спакойна есці, не баючыся пагоні, бо ніхто апроч яго не можа пралезці скрозь такую непразную нетру.

Прынц не ведаў, каму даваць веры, і тут да яго падышоў адзін стары селянін і сказаў:

— Мой гаспадару, гадоў таму пяцьдзесят, а мо й болей, чуў я ад свайго бацькі, што ў гэтым палацы ляжыць найпрыгажэйшая ва ўсім свеце прынцэса і што яна павінна праспаць сто гадоў. А потым яе, нібыта, разбудзіць малады каралевіч, якому яна і будзе суджаная.

Пры гэтых словах прынца як агнём апаліла. Ён зразумеў, што пакласці канец гэтым чарам, без сумнення, выпадае яму. І, прагнучы каханья і славы, ён пастанавіў, што зараз жа пойдзе і ўбачыць прынцэсу. Ледзь толькі ён рушыў да зарасніка, як усе дрэвы, і хмызьяк, і калючае церне самі сабой расступіліся і далі яму дарогу. Ён пабег да замка, які віднеўся ў канцы гэтага вялікага праходу, і яго толькі трошкі здзівіла, што ніхто з яго світы не здолеў пайсці за ім, бо як

толькі ён ступаў крок наперад, дрэвы за спіною ў яго зноў спляталіся шчыльнай сцяной. Але ж таму, хто малады і закаханы, нічога не страшна, і прынец смела ішоў наперад.

Неўзабаве ён апынуўся на вялікім двары перад палацам. Тое, што адкрылася тут ягоным вачам, магло б кожнага ўвагнаць у жах: тут стаяла страшная цішыня, паўсюль паўставалі выявы смерці, вакол ляжалі нерухомыя целы людзей і жывёл... Але зірнуўшы на прышчавыя насы і чырвоныя твары брамнакаў, прынец адразу здагадаўся, што яны зусім не памерлі, а ўсяго толькі спяць, і што, калі іх адолеў сон, яны проста мірна пілі віно, бо і цяпер яшчэ ў руках у іх былі недапітыя кубкі.

Прынец прайшоў праз другі двор, брукаваны мармурам, падняўся па лесвіцы і ўвайшоў у вартаўнічую залу. Там са стрэльбамі на плячах роўнымі шэрагамі стаяла варта і храпла сабе на ўсю моц. Прынец рушыў далей, адну за адной праходзячы залы, у якіх — хто стоячы, хто седзячы — спалі прыдворныя кавалеры і дамы. Нарэшце ён увайшоў у залачны пакой, і тут яго вачам адкрылася такое хараство, якога яму яшчэ ніколі не даводзілася бачыць. На ложку з рассунутымі фіранкамі ляжала прынецэса. З выгляду ёй было гадоў пятнаццаць-шаснаццаць, і ўся яна нібыта свяцілася дзівосным, незямным бляскам.

Заміраючы ад зачаравання, прынец падышоў да ложка і ўкленчыў перад прынецэсай. У тое ж імгненне чарам настаў канец, прынецэса прачнулася і так пяшчотна зірнула на прынца, што на чалавека, якога бачыш упершыню, так паглядзець, бадай, і немагчыма.

— Гэта вы, мой прынец? — сказала яна. — Як жа доўга я вас чакала!

Зачараваны гэтымі словамі, а яшчэ больш — тым голасам, якім яны былі вымаўленыя, прынец не ведаў нават, як выказаць сваю ўдзячнасць і радасць. Ён паचाў тлумачыць, што кахае прынецэсу больш за сябе самога, словы блыталіся ў яго, але праз гэта толькі яшчэ

больш падабаліся дзяўчыне — бо чым менш красамоўства, тым болей каханьня.

Прынц быў разгублены мацней за прынцэсу, і яно зразумела, бо ў прынцэсы было ўволю часу абдумаць усё, што яна скажа, калі прачнецца. Можна не сумнявацца (хоць гісторыя пра гэта маўчыць), што за такі доўгі сон добрая чараўніца навеяла ёй нямала прыемных мрояў.

Так ці іначай, але яны прагаманілі ўжо чатыры гадзіны, а не выказалі і паловы таго, што было ў іх на сэрцы.

А тым часам усё ў палацы прачнулася разам з прынцэсай. Кожны ўжо займаўся сваёю справай. Але таму, што закаханыя былі не ўсе, многім дужа хацелася есці. І адна фрэйліна ажно так згаладалася, што не вытрывала і ўголос абвясціла, што абед даўно на сталае. Прынц адразу дапамог прынцэсе падняцца, бо ляжала яна апранутая, і ў вельмі прыгожай сукенцы. Прынц, праўда, змоўчаў, што сукенка гэтая нагадвае вопратку ягоннай бабулі і што каўнер у яе стаяком: прынцэса і ў гэтых строях была не меней прыгожая.

Яны прайшлі ў люстраную залу, дзе іх чакаў абед. Прынцэсіны лёкаі падносилі ім стравы, а скрыпкі і дуды гралі старую, але чароўную музыку, якую сто гадоў нідзе ўжо не чулі. Пасля абеду, каб не марнаваць часу, святар павянчаў іх у замкавай бажніцы, а фрэйліна паклала іх спаць і захінула на шлюбным ложку фіранкі. Спалі яны мала, бо ў прынцэсы вялікай патрэбы ў сне не было. А раніцай прынц развітаўся з ёю і вярнуўся ў горад, дзе бацька-кароль ужо, напэўна, пачаў за яго хвалявацца.

Прынц сказаў бацьку, што, палючы, заблудзіў у лесе і правёў ноч у хатцы ў аднаго вугальшчыка, які накарміў яго чорным хлебам і сырам. Кароль быў чалавек добры і прастадушны і паверыў сыну, але каралеву ягонныя словы зусім не пераканалі. Калі ж яна заўважыла, што сын амаль кожны дзень пачаў ездзіць на паляванне і кожны раз, па дзве-тры ночы праводзячы не дома, прыдумляе гэтаму нейкае апраўданне, яна

наогул упэўнілася, што недзе ў яго завялася каханка. На той час прынц жыў з прынцэсаю цэлыя два гады, і ў іх ужо нарадзілася двое дзетак. Першую, дачку, назвалі Заранкаю, а другому, сыну, далі імя Дзень, бо ён быў яшчэ прыгажэйшым за сястру.

Часта, каб выцягнуць у сына прызнанне, каралева казала яму, што юнаку, маўляў, дазваляецца часам пашукаць у жыцці ўцех. Але прынц ніяк не адважваўся раскрыць ёй свайго сакрэту. Ён любіў сваю маці, але яшчэ болей — баяўся яе, бо яна паходзіла з людоедскага роду. І кароль, калі і ажаніўся з ёю, дык толькі дзеля яе незлічонага багацця. Сярод дворні нават хадзілі чуткі, што ў яе і цяпер засталіся людоедскія звычкі і, калі яна бачыць маленькіх дзяцей, дык ледзь стрымліваецца, каб на іх не накінуцца. Таму прынц і не хацеў ёй нічога расказаць.

Але калі кароль памёр, а гэта здарылася праз два гады, і прынц заняў яго месца на троне, ён абвясціў усім пра свой шлюб і ўрачыста выправіўся ў лясны замак па сваю жонку. У сталіцы маладой каралеве наладзілі вельмі пышную сустрэчу. А прыехала яна адразу з дзецьмі.

Колькі часу пазней паехаў малады кароль на вайну са сваім суседам, царом Канталабутам. Каралеўства ён даручыў старой каралеве і вельмі яе прасіў даглядаць яго жонку і дзетак, бо на вайне меўся прабыць усё лета.

Ды толькі ён ад'ехаў, як старая каралева выслала нявестку з дзецьмі ў далёкі маёнтак, што стаяў сярод дрымучага лесу. Яна разлічвала, што там ёй будзе лягчэй здзейсніць свой пачварны намер. Праз некалькі дзён яна і сама прыехала ў той маёнтак і аднойчы ўвечары загадала кухару:

— Заўтра на абед прыгатуеш мне малую Заранку!

— О, пані... — сумеўся кухар.

— Я так хачу, — сказала каралева тонам людоедкі, якой карціць паесці свежае чалавечыны. — І загадваю, каб ты падаў мне яе з добраю поліўкай!

Небарака-кухар адразу ўцяміў, што жартаваць з

людоедкай не варта. Ён узяў вялікі кухонны нож і пайшоў у пакой, дзе жыла Заранка.

Дзяўчынцы тады ўжо споўнілася чатыры гады. Калі яна ўбачыла кухара, яна подскакам кінулася яму на-сустрач, весела абняла за шыю і папрасіла цукерку. Кухар заплакаў, і нож сам выпаў у яго з рук. Тады ён пайшоў у загарадзь, зарэзаў маленькае ягня і прыгатаваў яго з такой выдатнаю поліўкай, што старая каралева потым бажылася, што нічога смачнейшага ў сваім жыцці не ела. А Заранку тым часам кухар завёў да сваёй жонкі і сказаў, каб яна схавала дзяўчынку ў самай дальняй каморцы.

Праз тыдзень злая каралева зноў паклікала кухара і загадала яму:

— Хачу, каб на вячэру мне быў прыгатаваны малы Дзень!

Кухар не стаў ёй прэрэчыць, а вырашыў ашукаць, як і першы раз. Пайшоў ён да маленькага Дня і бачыць: той сваёй дзіцячай шабелькай фехтуе з вялізнай малпай, а было ж яму тады ўсяго тры гады! Кухар занёс хлопчыка да сваёй жонкі і схаваў разам з Заранкаю. А сам замест Дня прыгатаваў на вячэру старой каралеве казляня, якое людоедцы вельмі ўсмакавала.

Дагэтуль усё ішло добра, але аднаго вечара злая каралева раптам сказала кухару:

— А цяпер прыгатауй мне самую маладую нявестку, ды з такой самай поліўкай, што і ейных дзяцей!

Тут ужо кухар страціў усякую надзею, што яму зноў удасца ашукаць людоедку. Маладой каралеве было ўжо тады за дваццаць, калі не лічыць тых ста гадоў, што яна праспала. Цела ў яе было яшчэ прыгожае і белае, але ўжо не такое мякенькае: дзе ж знойдзеш у гаспадарцы жывёлу з такім грубым мясам? Рабіць нічога не заставалася, і, каб уратаваць сваю шыю, кухар вырашыў каралеву такі зарэзаць і пайшоў да яе ў пакой, каб адным махам з усім пакончыць. Па дарозе ён знарок распяляў у сабе злосць і ў такім настроі, з нажом у руцэ адчыніў дзверы ў спальню да маладой дзяўчыны. І ўсё ж кухару не хацелася забіваць каралеву знянац-

ку, і спачатку ён сумленна ёй расказаў, які загад дала яму старая людаядка.

— Дык рабіце ж свой абавязак,— адказала маладая каралева і падставіла шыю,— выконвайце дадзены вам загад. Цяпер я ўжо хутка ўбачу маіх бедных дзетак, якіх я так любіла!

А пасля таго як яе дзеткі нечакана зніклі, каралева лічыла, што яны ўжо нежывыя.

— Не-не, васпані,— адказаў зусім расчулены неба-рака-кухар,— вы не памрэце! І дзетак сваіх вы ўбачыце! Хадземце да мяне, я іх схавалі ў сваёй каморцы. А старую каралеву я яшчэ раз ашукаю і замест вас дам ёй на вячэру маладзенькую касулю.

Ён зараз завёў каралеву ў сваю каморку і пакінуў там мілавацца ды плакаць з дзеткамі, а сам пайшоў гатаваць касулю. Людаядка з'ела яе з такім смакам, быццам гэта была сапраўды маладая каралева. Яна вельмі радавалася свайму лютаму ўчынку, а каралю, калі ён прыйдзе з вайны, збіралася сказаць, што ягоную жонку з дзецьмі з'елі шалёныя ваўкі.

Аднойчы ўвечары, як звычайна, пайшла старая людаядка пагуляць. І пачала бадзяцца сюды-туды па маёнтку ды вынюхваць, ці не пахне дзе чалавечынаю. І раптам з нейкай каморкі пачуўся голас маленькага Дня — той плакаў, бо маці хацела яго адлупцаваць за свавольства. А потым пачуўся і голас Заранкі, якая прасіла прабачэння за свайго браціка. Пазнала людаядка галасы каралевы і яе дзетак і вельмі раззлавалася, што яе ашукалі. Страшным голасам, ад якога ўсе ажно здрыгануліся, яна загадала, каб заўтра ж раніцай на сярэдзіну двара вынеслі вялізную кадушку, напоўнілі яе рапухамі, гадзюкамі, вужакамі і іншымі змеямі, а потым укінулі туды каралеву з дзецьмі і кухара з яго жонкай і служкаю, звязаўшы ім за спіною рукі.

І вось падвялі іх ужо да кадушкі, і каты збіраліся ўжо іх кінуць да змеяў, калі раптам на двор конна ўехаў кароль. Так рана яго зусім не чакалі. Кароль

быў вельмі здзіўлены, калі ўсё ўбачыў, і спытаўся, што азначае ўвесь гэты жах? Але ніхто не адважыўся сказаць яму праўду. І тут людаедка, ашалеўшы ад такой сваёй няўдачы, узяла раптам дый кінулася сама потырч галавой у кадушку, дзе яе адразу закусалі брыдкія гадзюкі, якіх яна загадала туды панакідаць. Каралю вельмі засмуціла гэтае здарэнне, бо ўсё-такі яна была яго маці. Але жонка і дзеці хутка яго супакоілі.

ЧЫРВОНЫ КАПТУРОК

Жыла сабе ў адной вёсцы дзяўчынка, і была яна такая прыгожая, што ва ўсім свеце другой такой не знайсці. Маці яе страх як любіла, а бабуля — дык наогул ледзь розум ад яе не траціла. І купіла добрая бабуля сваёй унучцы чырвоны каптурок, які так упасаваў дзяўчыны, што пачалі яе з таго часу зваць паўсюль Чырвоным Каптурком.

Неяк раз спякла маці праснакі дый кажа дачушцы:

— Схадзі мо да бабулі, даведайся, як яна сябе пачувае. Бо нешта казалі мне, што яна хвора. Занясі ёй праснакоў ды гэты гарнушак масла.

Устала Чырвоны Каптурок і пайшла да бабулі, што жыла ў суседняе вёсцы. Ідзе яна лесам, так ідзе, аж раптам выходзіць насустрач ёй Воўк. Дужа захацелася Ваўку яе з'есці, ды ён пабаяўся, бо недзе паблізу працавалі дрывасекі. Тады ён і пытаецца:

— Куды гэта ты ідзеш?

А маленькая дзяўчынка не ведала, што спыняцца ў лесе ды гаварыць з ваўкамі небяспечна, і адказвае яму:

— Я іду да бабулі і нясу ёй праснакі ды гарнушак масла, што паслала ёй мая мама.

— А ці далёка жыве твая бабуля? — пытаецца Воўк.

— О, далёка, — адказвае Чырвоны Каптурок. — Вунь аж па-за тым млынам, што ўдалечыні. Там ёсць вёс-

ка, а ў крайняй хатцы ў той вёсцы мая бабуля і жыве.

— Ну што ж,— кажа Воўк,— пайду і я да тваёй бабулі. Толькі давай я пайду гэтай вось сцежкай, а ты ідзі вунь тою: паглядзім, хто з нас паспее першы.

І Воўк з усяго духу кінуўся па самай кароткай сцежцы ў лесе, а дзяўчынка няспешна пайшла па самае доўгай. Па дарозе яна збірала арэхі, ганялася за матылькамі, складала букеты з кветак.

А Воўк тым часам хутка прыбег да бабулінай хаткі і пастукаўся ў дзверы: стук-стук!

— Хто там? — спыталася бабуля.

— Гэта я, ваша ўнучка, Чырвоны Каптурок, — сказаў Воўк падробленым голасам. — Я прынесла вам праснакоў і гарнушак масла ад матухны.

Добрая бабуля, якая ляжала ў ложку, таму што ёй трошкі нядужылася, крыкнула Воўку:

— Цісні на клямку, слясак адскочыць!

Воўк націснуў на клямку, і дзверы адчыніліся.

Тады ён кінуўся на бедную бабульку і ўраз праглынуў яе, бо не еў ужо цэлыя тры дні. Потым ён зачыніў дзверы, лёг на бабуліным ложку і пачаў чакаць, калі прыйдзе Чырвоны Каптурок. Тым часам дзяўчынка якраз падышла да дзвярэй і пастукалася: стук-стук!

— Хто там? — спытаў Воўк.

Але голас у Ваўка быў грубы, і Чырвоны Каптурок, пачуўшы яго, спачатку спалохалася. Але потым падумала, што бабуля, напэўна, прастуджаная, і адказала:

— Гэта я, ваша ўнучка, Чырвоны Каптурок. Я прынесла вам праснакоў і гарнушак масла ад матухны.

Тады Воўк крыкнуў трошкі танчэйшым голасам:

— Цісні на клямку, слясак адскочыць.

Чырвоны Каптурок націснула на клямку, і дзверы адчыніліся.

Увайшла дзяўчынка ў хату, а Воўк схаваўся на ложку пад коўдру і кажа:

— Пакладзі, дзетка, праснакі ды гарнушак масла на дзежку, а сама хадзі прыляж побач са мною.

Чырвоны Каптурок распранулася і сабралася ўжо класціся ў ложка, але яе ўразіла, што без адзежы ў бабулі нейкі надта ўжо дзіўны выгляд. Вось яна і кажа:

- Бабуля, якія ў вас вялікія рукі!
- Гэта каб лепей цябе абдымаць, мая ўнучанька!
- Бабуля, якія ў вас вялікія ногі!
- Гэта каб лепей бегаць, мая ўнучанька!
- Бабуля, якія ў вас вялікія вушы!
- Гэта каб лепей чуць, мая ўнучанька!
- Бабуля, якія ў вас вялікія вочы!
- Гэта каб лепей бачыць, мая ўнучанька!
- Бабуля, якія ў вас вялікія зубы!
- Гэта каб цябе з'есці!

І з гэтымі словамі злы Воўк кінуўся на Чырвонага Каптурка і з'еў дзяўчынку.

СІНЯЯ БАРАДА

Жыў сабе аднаго разу вельмі багаты чалавек, і былі ў яго дзівосныя палацы ў горадзе і ў вёсцы, і залаты і срэбны посуд, і мэбля ў карунках, і залачоныя карэты. Але была, на няшчасце, у гэтага чалавека сінняя барада. І такі яна давала яму брыдкі і страшны выгляд, што ўсе дзяўчаты і кабеты, як толькі ўбачаць яго, адразу ўцякалі. А ў адной знатнай пані, ягонай суседкі, былі дзве дачкі — красуні, якіх свет не бачыў. Вось і папрасіў ён гэтую паню аддаць адну дачку за яго за муж, а якую — даў самой выбіраць. Але ніводная дачка не згаджалася быць яму жонкай. Толькі перакідвалі яго адна адной, ды ніяк не адважваліся пайсці замуж за чалавека, у якога была сінняя барада. А яшчэ ім вельмі было непрыемна, што ён ужо не раз быў жанаты, а што сталася з тымі жанчынамі — ніхто не ведаў.

Каб дзяўчаты маглі пазнаёміцца з ім трошкі лепей, запрасіў іх Сінняя Барада, разам з маці і трыма чатырма сяброўкамі ды некалькімі хлопцамі з сусе-

дзяў, у адзін свой загарадны маёнтак, дзе гасцявалі яны цэлы тыдзень. Увесь час госці толькі гулялі ці хадзілі на шпацыр, палявалі ці лавілі рыбу, ладзілі скокі, строілі банкетны ды балі. Пра сон ніхто і не думаў, і ўсе ночы госці пацяшаліся, выдумляючы розныя штукі ды жарты. Усё было так добра, што малодшай дачцэ пачало нават здавацца, быццам барада ў гаспадара не такая ўжо сіняя, дый сам ён — чалавек вельмі прыстойны. І вось па вяртанні ў горад яны адразу згулялі вяселле.

Месяцам пазней сказаў Сіняя Барада сваёй жонцы, што трэба яму па адной важнай справе без адкладу ехаць у вёску — тыдняў, прынамсі, на шэсць. І папрасіў яе не вельмі журыцца, а знайсці якую забаву: няхай, сказаў, калі захоча, пакліча сябровак, можа, паедзе з імі за горад, а галоўнае, дзе б ні была, няхай не забывае як след есці ды піці.

— А гэтыя вось табе ключы, — дадаў ён. — Гэтыя да двюх галоўных камораў, гэтыя — да залатога і срэбнага посуду, што ставяць на стол толькі на святы, гэтыя — да куфраў з залатымі і срэбнымі манетамі, гэтыя — да скрыняў з каштоўным каменнем, а гэтым можна адчыніць усе пакоі ў палацы. І вось яшчэ маленькі ключык — да каморкі на ніжнім паверсе, у самым канцы вялікага калідора. Можаш хадзіць паўсюль, усё адчыняць, але ў гэтую каморку ўваходзіць я строга забараняю. Забараняю так, што калі гэтыя здарыцца, ты павінна любой бяды чакаць ад майго гневу.

Жонка паабяцала выконваць усё, як было загадана, а Сіняя Барада пацалаваў яе, сеў у карэту і пакаціў.

Суседкі і сяброўкі вырашылі не чакаць, пакуль маладая гаспадыня запрасіць іх у госці, а ўсе прыйшлі самі — так ім карцела паглядзець на багацці, якіх у яе, па чутках, быў повен дом. Пры мужы яны баяліся да яе прыходзіць, бо іх вельмі палохала яго сіняя барада. А цяпер усе адразу кінуліся аглядаць пакоі, каморы ды гардэробы, і чым далей, тым болей захаплялі-

ся іх хараством і багаццем. Калі ж яны зайшлі ў кладоўкі, іх захапленню зусім не стала ні краю ні берагу — чаго там толькі не было: і раскошныя дываны, і пышныя ложка, і канапы, і шафы, і столікі, і сталы, і люстры, у якіх можна бачыць сябе з галавы да пят,— адны ў каляровых шкляных рамах, другія ў срэбных, трэція ў залачоных, і ўсе такія дзівосныя і такія прыгожыя, што такіх у жыцці ніхто ніколі не бачыў. Суседкі і сяброўкі безупынку хвалілі маладую гаспадыню і вельмі зайздросцілі яе шчасцю. А дзяўчыну зусім не цешылі ўсе гэтыя скарбы: ёй рупіла хутчэй пайсці і адчыніць каморку ўнізе, у канцы калідора.

Цікаўнасць настолькі апанавала яе, што яна і не падумала, як няветліва кідаць гасцей адных, і цішком пабегла ўніз па маленькай патаемнай лесвіцы ды так спяшалася, што ледзь галаву сабе на скруціла. Каля дзвярэй у каморку яна спынілася і раптам успомніла, што муж забараніў у яе ўваходзіць. “Ах! — падумала яна. — Будзе мне ліханька, што я не паслухалася.” Але спакуса была такая вялікая, што дзяўчына не магла ўжо яе адолець: яна ўзяла ключык і дрыготкай рукой адчыніла дзверы ў каморку.

Спачатку яна нічога не ўбачыла: у каморцы было цёмна, вокны былі зачыненыя. Але праз хвіліну яна заўважыла, што ўся падлога заліта спечанаю крывёй і ў гэтай крыві адбіваюцца целы нежывых кабет, прыкутых уздоўж муроў,— гэта былі жанчыны, з якімі Сіняя Барада спачатку жаніўся, а потым забіваў адну за адной. Яна ледзь не памерла ад жаху, і ключык, які яна ўжо выняла, выпаў у яе з рукі.

Калі ж яна нарэшце апамяталася, яна падняла ключык, зачыніла дзверы і паднялася да сябе ў пакой, каб трошкі ачуцца. Але яна была такая перапалоханая, што супакоіцца ёй ніяк не ўдавалася.

Раптам яна заўважыла, што ключык запэцкаўся ў крыві. Яна паспрабавала яго абцерці — і раз, і другі, і трэці, але кроў не адставала. Яна яго і мыла, і нават церла пяском і жвірам, а кроў усё роўна заставалася.

Ключык быў чарадзеіны, і адчысціць яго было немагчыма: абатрэш кроў з аднаго боку, а яна выступае з другога.

Таго ж вечара вярнуўся з вандроўкі Сіняя Барада. Ён сказаў жонцы, што па дарозе атрымаў ліст, у якім яму паведамлялі, што справа, дзеля якой ён ехаў, вырашылася на яго карысць. Жонка ўсімі спосабамі старалася паказаць, як радуецца, што ён так хутка вярнуўся.

Назаўтра ён папрасіў у жонкі ключы. І калі яна іх аддавала, рукі ў яе так калаціліся, што Сіняя Барада адразу здагадаўся пра ўсё, што здарылася.

— Чаму гэта, — спытаў ён, — разам з іншымі няма ключыка ад каморкі?

— Я, напэўна, пакінула яго на версе, у сябе ў пакоі на стале, — адказала яна.

— Прынясі мне яго, — сказаў Сіняя Барада, — і хутчэй.

Пасля розных адцяжак ды адгаворак, ключык давялося-такі аддаваць. Сіняя Барада агледзеў яго і сказаў:

— Адкуль гэта на ключы кроў?

— Не ведаю, — адказала няшчасная жанчына і спатнела як нежывая.

— Ты не ведаеш?! — перапытаў Сіняя Барада. — Ну, дык я ведаю! Ты хацела ўвайсці ў каморку! Што ж, добра. Ты ўвойдзеш туды — і зоймеш сваё месца побач з іншымі жанчынамі, якіх ты там бачыла.

Яна кінулася мужу ў ногі, пачала плакаць, прасіць прабачэння і, па ўсім відаць, шчыра раскайвалася, што была такая непаслухмяная. Здаецца, нават камень расчуліўся б ад маленняў такой прыгажуні. Але ў Сіняе Барады сэрца было чарсцвейшае за камень.

— Ты павінна памерці, — прамовіў ён, — і зараз жа!

— Калі ўжо я павінна памерці, — сказала жонка, гледзячы на яго вачыма, поўнымі слёз — дык дай мне хоць трохкі часу памаліцца Богу.

— Даю табе паўчвэрткі гадзіны, — адказаў Сіняя Барада, — і ні хвіліны болей.

Калі ён пайшоў і бедная жанчына засталася адна, яна паклікала сваю сястру і сказала ёй:

— Сястра мая Ганна (а так яе звалі), прашу цябе, падыміся на вежу ды паглядзі, ці не едуць нашыя браты, яны абяцалі сёння завітаць да мяне ў госці. Калі іх убачыш, дай ім знак, каб яны паспяшаліся.

Сястра Ганна паднялася на вежу, а нябога ў вялікім смутку час ад часу гукала яе:

— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

А сястра Ганна адказвала:

— Не відаць нічога, толькі сонейка яснее, толькі траўка зелянее.

Тым часам Сіняя Барада схапіў вялізны нож і крыкнуў на ўсё горла:

— Ану, спускайся хутчэй, ці зараз я сам да цябе падымуся!

— Зараз, зараз, калі ласка, яшчэ хвілінку,— адказала жонка і зноўку ледзь чутна гукнула:

— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

А сястра Ганна адказвала:

— Не відаць нічога, толькі сонейка яснее, толькі траўка зелянее.

— Ану, спускайся хутчэй,— крыкнуў Сіняя Барада,— ці зараз я сам да цябе падымуся!

— Ужо іду,— адказала жонка, а сама зноў гукнула сястру:

— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

— Бачу, бачу! — адказала сястра Ганна.— Вялізны слуп пылу! Ён набліжаецца да нас...

— Ці не нашыя гэта браты?

— Ах, сястра мая, на жаль, не, гэта статак бараноў...

— Ці спусцішся ты нарэшце? — крыкнуў Сіняя Барада.

— Яшчэ адну хвілінку,— адказала жонка і зноў гукнула сястру:— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

— Бачу,— адказала тая,— два коннікі скачуць сюды, але яны яшчэ вельмі далёка.

І праз хвіліну дадала:

— Дзякуй Богу, гэта нашыя браты! Зараз я дам ім знак, каб яны паспяшаліся.

Тут Сіняя Барада закрычаў так моцна, што ўвесь палац скалануўся. Нябога выйшла да мужа і ў слязах, з раскудлачанымі валасамі, кінулася яму ў ногі.

— Усё дарма,— сказаў Сіняя Барада.— Настаў твой смяротны час!

Ён ухапіў яе адной рукою за валасы, другой падняў свой страшны кухонны нож і ўжо мерыўся быў адсячы ёй галаву... Бедная кабета зірнула на мужа змярцвелымі вачыма і апошні раз папрасіла:

— Дай мне яшчэ хоць адно імгненне.

— Не, не! — адказаў ён.— Бог за цябе памоліцца.

Ён падняў руку і...

У гэтую хвіліну пачуўся такі моцны грукат у браму, што ад нечаканасці Сіняя Барада спыніўся. Брама не вытрымала, расчынілася, і на двор уляцелі два коннікі. Яны адразу выхапілі шпагі і кінуліся да Сіняе Барады.

Убачыўшы братоў сваёй жонкі — а з іх адзін быў драгун, а другі мушкецёр,— Сіняя Барада кінуўся на ўцёкі. Але браты дагналі яго раней, чым ён паспеў узбегчы на ганак. Яны працялі яго наскрозь шпагамі і кінулі паміраць. Бедная жонка Сіняе Барады была і сама ледзь жывая, у яе не было сілы нават падняцца і абняць сваіх ратаўнікоў.

Сталася так, што ў Сіняе Барады зусім не было спадкаемцаў, і ўсе яго скарбы засталіся ягонай жонцы. Адну частку мужавага багацця яна выкарыстала, каб выдаць сястру Ганну за маладога пана, які быў даўно ў яе загаханы; на другую — купіла братам капітанскія чыны, а за астатняе — сама згуляла вяселле з вельмі сумленным і добрым чалавекам, з якім хутка забылася на ўсё гора, што ёй давялося перажыць з Сіняю Барадой.

КОТ У БОТАХ

Памёр адзін млынар і пакінуў сваім тром сынам толькі млын, асла ды ката. Спадчыну дзялілі нядоўга; нават суддзю з падсудкам не клікалі, бо з гэтымі, вядома, нічога не засталася б ад такога небагатага набытку. Старэйшы брат узяў сабе млын, сярэдні — асла, а малодшаму дастаўся кот.

Вельмі смуткаваў малодшы брат, што выпаў яму такі горкі лёс.

— Добра маім братам, — казаў ён. — Калі будуць жыць разам, дык і на хлеб змогуць сабе зарабіць. А я — з’ем свайго ката, зраблю з яго скуры рукавіцы, а потым — хоць ты з голаду пухні.

Пачуў Кот гэтыя словы, але выгляду не падаў. І сказаў такім разважным і сур’ёзным голасам:

— Не журыцеся, мой гаспадару, дайце мне лепей якую торбу ды купіце боты — каб мне было ў чым лазіць па кустах. А тады ўбачыце, што не такая ўжо благая вам выпала доля, як здаецца.

Хлопец, вядома, не даў Катовым словам вялікае веры. Але ён не збездзеіўся, бо хто яго ведае, можа, і праўда, Кот дасць яму якое рады ў няшчасці. Хлопец часта бачыў, як спрытна Кот лавіў пацукоў і мышэй: то павісаў на адных лапах, то хаваўся ў муцэ ды прыкідваўся мёртвым.

Неўзабаве Кот атрымаў усё, чаго прасіў. Ён адразу хвацка нацягнуў боты, закінуў за плечы торбу і, узяўшы яе абедзвюма пярэднімі лапамі за матуз, рушыў у лес, дзе вадзілася многа тусоў. У торбу ён насыпаў вотруб’я, зачай капусты, а сам лёг на зямлі і, удаўшыся за мёртвага, пачаў чакаць, калі якое трусяня, не надта яшчэ абазначанае ва ўсякіх хітрасцях свету, залезе ў торбу, каб пачаставацца пакладзенымі туды ласункамі.

І толькі паспеў ён легчы, як адразу з радасцю ўбачыў, што нейкае легкадумнае трусяня ўжо капошыцца ў торбе. Кот, не марудзячы, зашморгнуў матуз, схапіў труса і бязлітасна яго забіў.

Горды здабычай, ён рушыў да караля і папрасіў мовіць перад ім слова. Ката пусцілі ў пакоі Яго Вялікасці. Увайшоўшы, Кот нізка пакланіўся каралю і сказаў:

— Вашамосць, гэтага труса мне даручыў паднесці вам ад свайго імя пан Маркіз дэ Карабас (такое імя яму ўздумалася даць свайму гаспадару).

— Ну што ж, — адказаў кароль, — скажы свайму гаспадару, што я яму дзякую і вельмі рады яго пада-рунку.

Другі раз Кот схаваўся ў жыце і зноў разгарнуў сваю торбу, а калі ў яе ўлезлі дзве курапаткі, зацягнуў матуз і злавіў абедзвюх. Потым, як і труса, ён занёс курапатак да караля. Кароль прыняў падарунак ізноў з вялікім задавальненнем і загадаў даць Кату гасцінца.

Так два ці тры месяцы Кот насіў каралю дзічыну, упалаваную нібыта яго гаспадаром. І аднойчы даведаўся, што кароль са сваёй дачкой, найпрыгажэйшаю прынцэсаю ў свеце, збіраецца выправіцца на шпацыр па беразе рэчкі. Вось і кажа ён свайму гаспадару:

— Калі вы паслухаецеся маёй парады, дык будзеце шчаслівы да канца сваіх дзён. А дзеля гэтага вам трэба зрабіць адно: пайсці да рэчкі і там, дзе я пакажу, залезці ў ваду. Усё астатняе я зраблю сам.

Маркіз дэ Карабас паслухаўся Ката і зрабіў усё, як той яму нараіў, хоць, праўду кажучы, зусім не разумеў, навошта ўсё гэта трэба.

І вось сядзіць ён у вадзе, а побач якраз праязджае кароль. Тут Кот як закрычыць:

— Ратуйце! Ратуйце! Маркіз дэ Карабас топіцца!

Пачуўшы гэтыя крыкі, кароль высунуў галаву з карэты і, пазнаўшы Ката, які столькі разоў насіў яму дзічыну, адразу загадаў сваёй варце хутчэй бегчы і дапамагчы маркізу дэ Карабасу.

Пакуль небараку маркіза выцягвалі з рэчкі, Кот падышоў да карэты і сказаў каралю, што калі яго гаспадар купаўся, нечакана з'явіліся злодзеі і ўкралі ўсё

яго адзенне, хоць ён, Кот, крычаў на ўсю сілу: “Трымай іх! Трымай злодзеяў!” (Адзенне ж хітрун схаваў пад вялікім каменем.)

Кароль адразу загадаў служкам пры сваім гардэробе паехаць і прывезці пану маркізу дэ Карабасу адзін з найлепшых сваіх гарнітураў. Калі маркіз апрануўся, кароль сустрэў яго вельмі ласкава. А таму, што прыгожае адзенне, якое маркізу прывезлі, вельмі яму пасавала (а ён і сам з сябе быў хлопец ладны ды зграбны), то каралеўская дачка адразу яго ўпадабала. І варта было маркізу дэ Карабасу два-тры разы зірнуць на каралеўну з пашанай і трошкі з пяшчотай, як яна закахалася ў яго без памяці.

Кароль запрасіў маркіза ў карэту, і далей яны паехалі разам. Кот вельмі радаваўся, што яго планы пачынаюць спраўджвацца. Ён пабег наперад і, убачыўшы на сенажаці сялян, якія касілі траву, сказаў ім:

— Гэй, людзі добрыя, касцы! Ведайце: калі вы не скажаце каралю, што гэтая сенажаць належыць маркізу дэ Карабасу, вас усіх патаўкуць на дробны мак!

Кароль сапраўды спытаў у касцоў, чыю гэтая сенажаць яны косяць?

— Маркіза дэ Карабаса, — адказалі яны ўсе хорам, бо Катова пагроза вельмі іх напалохала.

— У вас добрыя землі, — сказаў кароль маркізу дэ Карабасу.

— Але, Ваша Вялікасць, — адказаў маркіз. — Гэтая сенажаць кожны год дае багаты прыбытак.

А Кот усё бег наперадзе. І калі напаткаў жняцоў, сказаў ім:

— Гэй, людзі добрыя, жняцы! Ведайце: калі вы не скажаце, што ўсё гэтае жыта належыць маркізу дэ Карабасу, вас усіх патаўкуць на дробны мак!

Кароль, які праязджаў хвілінай пазней, захацеў даведацца, чыё гэта жыта расце ўздоўж дарогі?

— Маркіза дэ Карабаса, — адказалі жняцы.

І кароль зноў парадаваўся такому адказу разам з маркізам.

А Кот усё бег наперадзе карэты і ўсім, каго ні сус-

тракаў, паўтараў тое самае. Кароль быў вельмі ўражаны вялікім багаццем маркіза дэ Карабаса.

Нарэшце Кот прыбег у раскошны замак, дзе гаспадаром быў Людаед, найбагацейшы з усіх людаедаў у свеце, бо ўсе землі, па якіх праязджаў кароль, былі пад уладаю гэтага замка.

Кот, які загадзя паклапаціўся праведаць, хто такі гэты Людаед і што ён умее рабіць, папрасіў дазволу пагутарыць з ім. Ён сказаў, што не мог прайсці міма замка і не выказаць яго гаспадару пашаны.

Людаед прыняў яго так ветліва, як толькі можа прыняць людаед, і запрасіў садзіцца.

— Мяне запэўнівалі, — раптам сказаў яму Кот, — што вы нібыта здольны ператварыцца ва ўсякіх жывёл, што вы можаце зрабіцца, напрыклад, ільвом ці сланом.

— Гэта праўда, — грубым голасам адказаў Людаед. — І каб ты мог сам убачыць і болей не сумняваўся, я зараз на тваіх вачах абярнуся ў ільва.

Кот так напалохаўся, убачыўшы перад сабой ільва, што стрымгалоў ускараскаўся аж на самы дах, хоць зрабіць гэта было цяжка, ды і небяспечна, бо хадзіць у ботах па гонце вельмі нязручна.

Праз хвілінку, калі Людаед набыў свой ранейшы выгляд, Кот спусціўся з даху і прызнаўся, што леў нагнаў на яго добрага страху.

— А яшчэ мне бажыліся, — сказаў Кот, — ды ў гэта я ўжо зусім не веру, быццам вы ўмеце абарочвацца ў самых драбнюткіх звяркоў, і можаце абярнуцца, напрыклад, у пацука ці ў мыш. Але мне, прызнаюся, здаецца, што гэта абсалютна немагчыма.

— Немагчыма? — зароў Людаед. — Зараз пабачыш.

І ў тое ж імгненне ён ператварыўся ў мыш, якая забегала па падлозе. Толькі Кот яе ўбачыў, як адразу кінуўся на яе і з'еў.

Тым часам побач якраз праязджаў кароль. Ён заўважыў раскошны людаедаў замак і захацеў паглядзець яго зблізу.

Кот пачуў грукат карэты, якая ехала па пад'ёмным мосце, выбег насустрач і сказаў каралю:

— Сардэчна запрашаем Вашу Вялікасць у замак маркіза дэ Карабаса!

— Няўжо, пане маркізе?! — крыкнуў кароль. — І гэты замак таксама ваш? Хіба можа быць штось прыгажэйшае за гэты двор і будынкі?! Калі дазволіце, хацелася б зірнуць і на вашыя пакоі.

Маркіз падаў маладой прынцэсе руку, і следам за каралём, які ішоў наперадзе, яны ўвайшлі ў вялікую залу. Там стаяў стол з дзівоснымі стравамі, прыгатаванымі Людаедам сваім сябрам, якія меліся завітаць да яго ў той самы дзень, але не адважыліся, убачыўшы, што ў замак прыехаў кароль.

Кароль быў зачараваны знатнасцю маркіза дэ Карабаса, а яго дачка ад каханья ледзь зусім не страціла розум. І вось, убачыўшы, што маркіз валодае такім вялікім багаццем, кароль праглынуў пяць ці шэсць кубкаў запар і прамовіў:

— А ці не хочаце вы, пане маркізе, быць мне зяцем?

З нізкім паклонам маркіз падзякаваў каралю за такі вялікі гонар і таго ж дня ажаніўся з прынцэсай. А Кот зажыў вялікім панам і болей ужо не лавіў мышэй. Хіба што зрэдку — дзеля забавы.

ПАПЯЛУШКА ЦІ КРЫШТАЛЁВЫ ПАНТОФЛІК

Жыў сабе адзін удавец, і вырашыў ён ажаніцца другі раз. Ды ўзяў сабе ў жонкі самую ганарыстую і самую фанабэрыстую кабету ў свеце. Ад першага мужа былі ў той кабеты дзве дачкі, і мелі яны такі самы дрэнны характар, як і іхняя маці. А ў чалавека таксама была дачка, але характару добрага, ласкавага — такога, што і параўнаць няма з чым. Яна пераняла яго ад маці-нябожчыцы, найдабрэйшай жанчыны, якую толькі можна сабе ўявіць.

І вось, не паспелі яшчэ згуляць вяселле, як мачаха пачала паказваць свой злы нораў: яна трываць не магла сваёй добрай падчаркі, побач з якой яе дочкі здаваліся яшчэ болей агіднымі. Яна прымусіла бедную дзяўчыну рабіць самую чорную работу ў хаце. Падчарка павінна была мыць падлогу і посуд, прыбіраць у спальнях у мачахі і ў яе дачок, а сама спала ў маленькім пакойчыку на гарышчы, дзе ложкам ёй быў мулкі сяннік. У сёстрыных пакоях падлога была тафлёваная, стаялі модныя ложка і віселі вялікія люстры, у якіх можна было агледзець сябе з галавы да ног. Але бедная дзяўчына моўчкі цярпела такую несправядлівасць і не адважвалася паскардзіцца бацьку, які за гэта толькі насварыўся б на яе, бо ва ўсім патрафляў новай жонцы.

Калі дзяўчына ўпраўлялася з працай, яна ціхутка сядзела каля агменя ў закутку, у які звычайна змяталі попел. І таму ў хаце яе празвалі Папялдупкай. Праўда, малодшая сястра была не такая шкодная, як старэйшая, і звала яе проста Папялушкай. Але нават у беднай вопратцы Папялушка была сто разоў прыгажэйшая за сваіх раскошна прыбраных сястранак.

Аднойчы сын тамтэйшага караля даваў баль і запрасіў на яго ўсіх знакамітых асоб. Дзвюм нашым паненкам таксама прыйшло запрашэнне, бо ў тых краях іх род належаў да высокага свету. Вось ужо яны ўзрадаваліся! Кінуліся адразу выбіраць найлепшыя гарнітуры, прыдумляць прычоскі, каб выглядаць прыгажэйшымі. Але больш за ўсё клопату выпала зноў Папялушцы: яна прасавала сёстрам бялізну, крухмаліла каўнерыкі і манжэты. А тыя толькі і гаманілі, як ды ўва што прыбярцуца.

— Я,— сказала старэйшая,— надзену чырвоную аксамітную сукенку і накідку з карункамі.

— А я,— сказала малодшая,— буду ў звычайнай сукенцы, але наверх надзену манто з залатымі кветкамі і закалю ў валасы дзяментавую шпілку.

Каб завіць паненкам дробныя кудзеркі, паслалі па найлепшую цырульніцу, у найлепшай краме купілі ім

банты. Нарэшце паклікалі спытаць парады і Папялушку, бо густ у яе быў вельмі добры. Папялушка агледзела сястрыц, шчыра параіла ім, як ды што дзе паправіць лепей, і нават сама ўзялася іх прычасаць, на што сёстры адразу згадзіліся.

Пакуль Папялушка прычэсвала іх, сёстры ў яе пыталіся:

— Папялушка, скажы, а ты была б радая, каб і цябе запрасілі на баль?

— Што вы, паненкі, усё кпіце з мяне. Хіба ж мне туды можна?

— І то праўда. Вось бы пасмяяліся ўсе, каб убачылі, як Папялушка на баль сунецца!

За такія кпіны іншая наўмысна прычасала б іх дрэнна, але ў Папялушкі было добрае сэрца, і яна пастаралася зрабіць сёстрам самыя прыгожыя прычоскі. А сёстры так ужо радаваліся, так радаваліся, што два дні амаль нічога не елі. Ды ўсё роўна, зацягваючы гарсэты, парвалі цэлы тузін шнуроў, пакуль ім удалося надаць трошкі зграбнасці сваім станам. Увесь час яны толькі і круціліся перад люстрам.

Нарэшце радасны дзень настаў, і сёстры выправіліся на баль. Папялушка доўга, як магла, праводзіла іх вачыма, а калі карэта знікла за павароткай, горка заплакала. Хросная ўбачыла, што дзяўчына плача, і спыталася, што здарылася?

— Мне так хацелася б... мне так хацелася б...

Але Папялушка плакала так горка, што не здолела дагаварыць.

Тады хросная, якая была чараўніца, сказала:

— Ты, напэўна, вельмі хочаш на баль?

— Але! Вельмі хачу, — адказала Папялушка і сумна ўздыхнула.

— Ну што ж, калі ты будзеш паслухмяная дзяўчынка, — паабяцала хросная, — то я зраблю, каб ты туды трапіла.

Яна завяла яе ў свой пакой і сказала:

— Ідзі ў сад ды прынясі мне гарбуз.

Папялушка адразу пабегла ў сад, выбрала там

не магла зразумець, як гэты гарбуз можа дапамагчы ёй трапіць на баль?

Хросная тым часам вычысціла гарбуз, пакінуўшы адну лупіну, дакранулася да яго чарадзейнаю палачкай, і гарбуз адразу ператварыўся ў чароўную залачную карэту.

Потым хросная пайшла да мышынае пасткі, дзе аказалася шэсць мышак. Яна загадала Папялушцы трохкі адчыніць дзверцы, і калі мышы адна за адной пачалі выскокваць, дакраналася да кожнай чарадзейнаю палачкай, і мышы адразу ператвараліся ў коней. Праз хвіліну перад імі стаяў ужо выдатны шасцярык шэрых мышастых коней.

Папялушка заўважыла, што хросная задумалася, з чаго ёй зрабіць фурмана, і сказала:

— Чакайце, пайду я гляну, можа, у вялікую пастку трапіў пацук? З яго і зробім фурмана.

— І то праўда, — пагадзілася хросная. — Ідзі зірні.

Папялушка прынесла вялікую пастку. А ў ёй сядзелі тры тлустыя пацукі. Чараўніца выбрала таго, у якога былі даўжэйшыя вусы, дакранулася да яго палачкай, і пацук перавярнуўся ў пузатага фурмана з такімі раскошнымі вусамі, якіх ніхто ніколі не бачыў.

Тады хросная сказала Папялушцы:

— А цяпер ідзі ў сад, і там за калодзежам убачыш шэсць яшчарак. Прынясі іх мне.

Прынесла Папялушка яшчарак, і хросная адразу ператварыла іх у шэсць прыгожа апранутых лёкаеў, якія адразу сталі на запятакі, нібыта ўсё жыццё толькі гэтае і рабілі.

Тады чараўніца сказала Папялушцы:

— Ну вось, цяпер у цябе ёсць на чым ехаць на баль. Ты рада?

— Вядома, рада, — адказала Папялушка. — Але як жа я паеду ў такой брыдкай вопратцы?

Хросная толькі дакранулася да яе сваёй палачкай, і ў тую ж хвіліну Папялушчына сукенка ператварылася ў дзівоснае ўбранне, абсыпанае каштоўным каменем. Потым хросная дала дзяўчыне пару найпрыгажэйшых у свеце крышталёвых пантофлікаў.

Калі Папялушка, багатая прыбраная, ужо села ў карэту, хросная яе папярэдзіла, што як бы там ні было, але на балі яна не павінна заставацца пазней за поўнач, бо калі яна запозніцца хоць на хвіліну, яе карэта зноў зробіцца гарбузом, коні — мышамі, лёкаі — яшчаркамі, а адзенне набудзе свой ранейшы выгляд.

Дзяўчына паабяцала хроснай, што да поўначы абавязкова пакіне баль, і, не помнячы сябе ад радасці, ад'ехала.

Сын караля, якому паведамілі аб прыездзе нікому не вядомай важнай і багатай прынцэсы, сам выйшаў яе сустракаць. Каб дапамагчы ёй выйсці з карэты, ён падаў ёй руку і правёў у залу, дзе сабраліся госці.

Адразу ж запанавала поўная цішыня, усе кінулі танцаваць, скрыпкі змоўклі — так моцна ўсе былі ўражаныя незвычайнаю прыгажосцю незнаёмай прынцэсы. Чуўся толькі прыглушаны шэпт: “Ах! Якая яна прыгожая!” Нават кароль, хоць быў ужо вельмі стары, не мог звесці з яе вачэй і ціхутка прызнаўся каралевае, што даўно ўжо не бачыў такой прыгожай і прыемнай асобы. Усе паненкі ўважліва разглядалі яе прычоску і вопратку, каб заўтра зрабіць сабе такую самую, калі знойдуцца прыдатная тканіна і ўмелыя швачкі.

Сын караля пасадзіў прынцэсу на самае пачэснае месца, а потым запрасіў яе на танец. Яна танцавала так зграбна, што ўсе яшчэ больш замілаваліся ёю. Потым прынеслі самыя раскошныя стравы, але малады прынц амаль нічога не еў: ён увесь час толькі і пазіраў на Папялушку. А яна села побач са сваімі сястранкамі і пачала іх усяляк хваліць. Яна пачаставала сясцёр апельсінамі ды цытрынамі, якія падаў ёй прынц, і гэта іх вельмі здзівіла, бо яны зусім не пазнавалі Папялушкі.

Але тут, гамонячы з сёстрамі, Папялушка пачула, як гадзіннік прабіў без чвэрткі поўнач. Яна адразу раскланялася перад гасцямі і як мага хутчэй пабегла з палаца.

Калі яна вярнулася дадому, яна пайшла да хрос-

най і вельмі ёй падзякавала. А потым прызналася, што і заўтра таксама хацела б паехаць на бал, бо яе запрашаў каралевіч. І вось, калі яна сядзела і распавядала хроснай пра тое, як праходзіў бал, у дзверы пастукаліся сёстры. Папялушка пабегла ім адчыняць.

— Як доўга вас не было! — сказала яна, пазяхаючы, і пачала церці вочы і пацягвацца, быццам толькі што прачнулася. Між тым яна і не думала спаць з той хвіліны, як яны рассталіся.

— Каб ты была на балі, — сказала ёй адна сястра, — табе не давялося б так нудзіцца. Там была такая прыгожая прынцэса, найпрыгажэйшая ў свеце! Яна нагаварыла нам столькі прыемных словаў! І яшчэ пачаставала апельсінамі і цытрынамі!

Папялушка, не помнячы сябе ад радасці, спытала, як звалі тую прынцэсу? Але сёстры адказалі, што, на жаль, не ведаюць яе імя і што сын караля быў гэтым таксама вельмі засмучаны і аддаў бы ўсё на свеце, каб даведацца, хто яна і адкуль. Папялушка ўсміхнулася і сказала:

— Няўжо яна была такая прыгожая? Божа мой! Якія вы шчаслівыя! Як бы я хацела хоць раз зірнуць на яе. Ах! Мілая Жавота, пазычце мне ваш жоўты гарнітур, у якім вы ходзіце кожны дзень.

— Ага, — сказала Жавота, — так я і згадзілася! Аддаць ёй свой гарнітур, гэтай бруднай Папялдупцы! Трэба, каб я раней звар'яцела!

Папялушка чакала, што ёй адмовяць, і толькі нарадавалася гэтаму, бо каб сястра згадзілася пазычыць ёй сваё адзенне, яна апынулася б у даволі цяжкім становішчы.

Назаўтра абедзве сястры зноў былі на балі, і Папялушка — таксама, але ў яшчэ прыгажэйшым убранні, чым мінулы раз. Сын караля ўвесь час завіхаўся вакол яе і безупынна абсыпаў рознымі пяшчотамі. Дзяўчыне зусім не было часу нудзіцца, і яна забылася на тое, пра што яе папярэджвала хросная. Ёй здавалася, што яшчэ толькі адзінаццаць, калі раптам гадзіннік выбіў першы ўдар, абвяшчаючы поўнач. Яна падскочыла і жва-

ва, як касуля, кінулася прэч. Прынц пабег быў за ёю, але дагнаць так і не здолеў. Па дарозе дзяўчына згубіла адзін крышталёвы пантофлік, і прынц пшчотна падабраў яго. Без карэты, без лёкаяў, задыханая, Папялушка прыбегла дамоў. Яна зноў была ў сваім агідным адзенні, і з усяе пышнасці ў яе застаўся толькі адзін пантофлік — такі самы, як той, што яна згубіла.

У брамнакаў запыталіся, ці не бачылі яны, каб з палаца выходзіла прынцэса. Але яны адказалі, што бачылі толькі нейкую вельмі неахайную дзяўчыну, падобную больш да сялянкі, чым да паненкі.

Калі сёстры вярнуліся з балю, Папялушка спытала, ці добра яны прабавілі час і ці была на балі тая прыгожая пані? Сёстры адказалі, што была, але калі гадзіннік адбіў поўнач, яна так хутка пабегла, што нават згубіла адзін крышталёвы пантофлік, такі прыгожы, што ва ўсім свеце такіх ні ў кога няма. Сёстры сказалі, што сын караля падабраў той пантофлік і да канца балю ўжо толькі і глядзеў на яго, таму што, вядома ж, вельмі закахаўся ў чароўную ўладальніцу гэтага пантофліка.

Яны казалі праўду, бо праз некалькі дзён сын караля пры ўсім народзе абвясціў, што ажэніцца з той, каму гэты пантофлік будзе акурат па назе. Спачатку яго паперамервалі ўсе прынцэсы, потым графіні і ўся дворня, але ўсё дарма. Нікому ён не падыходзіў. Прынеслі яго і да дзвюх сясцёр. Як толькі яны не высільваліся, каб усунуць нагу ў пантофлік! Ды нічога ў іх не выйшла. Папялушка пазнала свой пантофлік і, з усмешкай гледзячы на сясцёр, сказала:

— Дайце, я памераю, ці не падыдзе ён мне?

Сёстры пачалі смяяцца і кпіць з дзяўчыны. Але прыдворны, які насіў пантофлік, зірнуўшы на Папялушку, заўважыў, што яна прыгожая, і сказаў, што яна мае рацыю, бо ён атрымаў загад даваць мерыць пантофлік усім дзяўчатам. Ён запрасіў Папялушку сесці і паднёс пантофлік да яе ножкі. І тут усе ўбачылі, што пантофлік лёгка надзеўся на нагу і аказаўся ў самы акурат, нібыта быў на яе зроблены. Здзіўленне ў сяс-

цёр яшчэ больш павялічылася, калі Папялушка дастала з кішэні другі такі самы пантофлік і надзела яго на другую нагу. У гэты момант у пакой увайшла хросная. Яна дакранулася да Папялушчынага адзення чарадзейнаю палачкай, і яно зрабілася яшчэ прыгажэйшым, чым ранейшыя два разы.

І тады нарэшце сёстры прызналі ў ёй тую прыгожую прынцэсу, якую бачылі на балі. Яны кінуліся Папялушцы ў ногі, пачалі перапрашаць за ўсё дрэннае, што ёй даводзілася ад іх цярапець. Але Папялушка папрасіла іх падняцца і сказала, што ўсё шчыра ім даравала і хоча, каб яны заўсёды яе любілі.

Ва ўсім гэтым прыгожым убранні Папялушку прывялі да маладога прынца. Прынцу яна здалася яшчэ прыгажэйшаю, чым раней, і праз некалькі дзён яны пажаніліся. Папялушка, у якой дабрыні было не меней, чым прыгажосці, запрасіла сясцёр жыць у палац і ў той самы дзень ажаніла іх з двума знатнымі панамі з каралеўскай дворні.

ЧУВАТЫ РЫКЭ

Жыла сабе адна каралева, і нарадзіла яна такога брыдкага і выродлівага сына, што многія засумняваліся нават, ці чалавек гэта ўвогуле? Але чараўніца, якая прыехала на радзіны, супакоіла ўсіх і запэўніла, што хлопчык вырасце і будзе прывабны, бо ў яго будзе вельмі вялікі розум. Апроч гэтага яна сказала, што дзякуючы яе дару, ён здолее сам даць столькі ж розуму той, каго моцна пакахае. Усё гэта трохкі суцешыла бедную каралеву, якая вельмі журылася, што ў яе нарадзілася такое агіднае дзіця.

І праўда, ледзьве малое навучылася гаварыць, як адразу пачало казаць вельмі слушныя рэчы, і ўсе яго ўчынкі былі такія разважныя, што можна было толькі здзівіцца. Я забыўся, дарэчы, сказаць, што хлопчык нарадзіўся з невялічкім чубком, і таму яму далі мя-

нушку — Чубаты Рыкэ, бо Рыкэ было прозвішча ў іх сям'і.

Праз сем ці восем гадоў у каралевы аднаго суседняга каралеўства нарадзіліся дзве дачкі. Першая была прыгажэйшая за сонейка, і каралева так гэтаму радавалася, што ўсе нават спалохаліся, каб ад вялікай радасці яна зусім не страціла розум. На радзіны да каралевы прыехала тая самая чараўніца, што была пры нараджэнні Рыкэ, і, каб трошкі паменшыць каралевіну радасць, сказала, што ў маленькай прынцэсы не будзе ані кропелькі розуму і што наколькі яна будзе прыгожая, настолькі ж і дурная. Гэтыя словы вельмі засмуцілі каралеву, але неўзабаве яна засмуцілася яшчэ больш, бо другая дачка, якую яна нарадзіла, была вельмі брыдка.

— Не бядуйце, Вашамосць,— сказала ёй чараўніца.— У вашай дачкі будуць іншыя перавагі: яна будзе такая разумная, што ніхто не заўважыць, што ёй не стае прыгажосці.

— Дай Божа,— адказала каралева.— Але ці няможна даць хоць бы крышачку розуму маёй старэйшай? Яна такая прыгожая!

— На жаль, Вашамосць, з розумам я ніяк не магу ёй дапамагчы,— сказала чараўніца,— але затое, што да яе прыгажосці, я здольная зрабіць усё. І каб вас задаволіць, я падару ёй здольнасць надзяляць прыгажосцю кожнага, хто ёй спадабаецца.

Час ішоў, прынцэсы раслі, і іх вартасці большалі разам з імі. Паўсюль ішла пагалоска пра хараство старэйшай ды розум малодшай. З часам, праўда, павялічваліся і заганы дзяўчат. Малодшая на вачах рабілася ўсё больш непрыгожая, а старэйшая ўсё болей дурнела. Калі ў яе што-небудзь пыталіся, яна ці маўчала ўвогуле, ці вярзла нейкую лухту. Апроч таго яна была такая няўклуда, што не магла расставіць на камінку нават чатыры статуэткі, каб адну не пабіць, а калі піла са шклянкі, дык заўсёды палавіну вылівала на сябе.

Хоць прыгажосць і вялікае шчасце для кожнай маладой дзяўчыны, але госці ўсё-такі больш любілі

быць побач з малодшай, чым са старэйшаю. Спачатку, праўда, усе кідаліся да прыгажэйшай: паглядзець на яе, палюбавацца яе прыгажосцю, але хутка вярталіся да разумнейшай, бо з ёю было прыемна гутарыць пра самыя розныя рэчы. І не дзіва, што не праходзіла і чвэрці гадзіны, як побач са старэйшай нікога ўжо не было, і ўсе збіраліся вакол малодшай. Старэйшая дачка хоць і была вельмі дурная, але добра заўважала гэта і не пашкадавала б усёй сваёй прыгажосці, каб мець хоць бы палову розуму сваёй малодшай сястры. Маці-каралева была жанчына разважная, але і яна часам не магла ўтрымацца, каб не папракнуць дачку за яе бязглуздасць. А беднай прынцэсе рабілася ад гэтага так горка, што яна ўжо, здавалася, гатовая была лепей памерці.

Аднойчы, калі прынцэса пайшла ў лес, каб там на самоце пабедаваць ад свайго няшчасця, да яе падышоў нейкі чалавек. Ён быў вельмі непрыгожы і брыдкі, хоць быў апрануты ў самыя раскошныя строі. Гэта быў прынц Чубаты Рыкэ. Некалі ён убачыў прынцэсін партрэт і закахаўся ў яе без памяці. І тады ён вырашыў пакінуць бацькоўскае каралеўства і на свае вочы ўбачыць прынцэсу, каб пагутарыць з ёю. Узрадаваны, што сустрэў дзяўчыну адну, ён загаварыў з ёю з усёй пашанай і ветлівасцю, на якія толькі быў здольны. Але пасля звычайных лёстак, якія кажучь у такіх выпадках, прынц заўважыў, што твар у дзяўчыны вельмі журботны. І тады ён сказаў:

— Дарагая прынцэса, я не разумею, што можа засмучаць такую чароўную дзяўчыну, як вы — бо хоць я і магу пахваліцца, што бачыў нямала прыгажунь, але я не бачыў ніводнай, чыя прыгажосць параўналася б з вашай.

— Пан вельмі ласкавы, — адказала прынцэса і змоўкла.

— Прыгажосць настолькі каштоўная рэч, — зноў сказаў Чубаты Рыкэ, — што здольная замяніць сабою ўсё астатняе. Таго, хто яе мае, нішто, на мой розум, засмучаць не можа.

— А мне, наадварот, хацелася б лепей быць такою брыдкаю, але і такою разумнаю, як вы,— адказала прынцэса,— чым такою, як я — прыгожай і такою дурною.

— Але нішто, дарагая прынцэса, гэтак не сведчыць пра розум, як думка, што яго нестae. Розум якраз у тым і ёсць, што чым больш яго маеш, тым болей думаеш, што яго мала.

— Не ведаю,— адказала прынцэса.— Я ведаю толькі, што я вельмі дурная. Гэта мяне й гняце.

— Але, прынцэса, калі толькі гэта вас засмучae, то я магу лёгка пакласці канец вашым пакутам.

— Як? — запыталася прынцэса.

— У мяне ёсць дар,— адказаў Чубаты Рыкэ,— і дзякуючы гэтаму дару я магу надзяліць самым вялікім розумам тую, каго пакахаю болей за ўсіх. А таму, што болей за ўсіх я кахаю вас, то цяпер толькі ад вас усё і залежыць. Досыць вам пагадзіцца пайсці за мяне замуж, і вы адразу зробіцеся разумнаю.

Прынцэса вельмі сумелася, пачуўшы гэтыя словы, і нічога не змагла адказаць.

— Відаць, мая прапанова вас трошкі бянтэжыць,— сказаў Чубаты Рыкэ,— і гэта не дзіўна. Але, каб вы маглі ўсё добра ўзважыць, я даю вам цэлы год.

У прынцэсы быў такі малы розум, і ёй так карцела хутчэй паразумнець, што ёй здалася, што цэлы год чакаць яна не вытрымае ніколі, і яна адразу згадзілася на прынцаву прапанову. Не паспела яна паабяцаць, што налета, роўна праз год, выйдзе за Чубатага Рыкэ замуж, як адразу адчула сябе зусім іншаю — цяпер яна вельмі лёгка магла казаць усё, што хацела, і ў яе словах адчувалася разважнасць і натуральнасць. Яна адразу павяла з Чубатым Рыкэ лёгкаю і далікатною размову і з такім бляскам выявіла свае новыя здольнасці, што Чубаты Рыкэ ўжо быў падумаў, ці не даў ён прынцэсе болей розуму, чым пакінуў сабе.

Калі ж прынцэса вярнулася ў палац, прыдворныя не маглі зразумець, што здарылася і чым растлумачыць такую нечаканую і незвычайную змену, бо як

раней усе смяяліся з прынцэсіных бязглуздых і недарэчных думак, так цяпер усіх здзіўлялі яе дасціпныя і разумныя разважанні. Усе так гэтаму ўзрадаваліся, што і сказаць немагчыма. Толькі малодшая сястра была не вельмі рада: цяпер у яе не было ранейшае перавагі над старэйшай сястрой і побач з ёю яна выглядала толькі яшчэ больш непрыгожаю.

Кароль пачаў цяпер прыслухоўвацца да меркаванняў старэйшай дачкі і часам, нават, хадзіў да яе ў пакой, каб спытаць парады. Пагалоска пра гэтую перамену хутка абляцела ўсе суседнія каралеўствы. Адушоль пачалі з'язджацца маладыя прынцы, і ўсе стараліся дамагчыся прынцэсінага кахання, усе прасілі ў яе рукі. Але ніхто не здаваўся прынцэсе сапраўды разумным. Яна ўважліва слухала кожнага, але нікому нічога не абяцала. Але аднойчы прыехаў у палац прынц, які быў такі багаты, такі дужы, такі разумны і такі прыгожы, што прынцэса не змагла не зачаравацца ім. Бацька-кароль заўважыў гэта і сказаў, што пара ўжо ёй абраць сабе жаніха: няхай ім будзе той, каго яна сама назаве. Але ж чым чалавек разумнейшы, тым цяжэй яму рашыцца ў такой складанае справе. І таму, падзякаваўшы бацьку, прынцэса папрасіла даць ёй часу падумаць.

І вось, выправіўшыся неўзабаве на шпацыр, каб паразважаць у цішы, што ёй рабіць, яна выпадкова зайшла ў той самы лес, дзе некалі спаткала Чубатага Рыкэ. Яна ішла ў глыбокім задуменні — і раптам пачула пад нагамі нейкі шоргат, быццам нехта бегаў ды мітусіўся туды-сюды пад зямлёй. Прынцэса прыслухалася ўважлівей і пачула, як нечый голас сказаў: “Гэй, нясі сюды гэты рондаль”. — “Ану, падай мне той саганок”, — сказаў другі. “Падкінь дроў у вогнішча”, — пачуўся трэці. У тую ж хвіліну зямля расчынілася, і прынцэса ўбачыла каля самых сваіх ног агромністую кухню, у якой было поўна кухараў, кухарчукоў і самай рознай абслугі, якая гатавала стравы на нейкі святочны банкет. З кухні выйшлі чалавек дваццаць ці трыццаць, усе ў лісіных шапках і з пожагамі ў руках.

Яны паселі вакол вельмі доўгага стала, што стаяў па-сярод лясных прысадаў, заспявалі хвацкую песню і пачалі шпігаваць мяса.

Прынцэса вельмі здзівілася і спытала, каму яны гатуюць усе гэтыя стравы.

— О, паненка,— адказаў ёй самы важны спаміж кухараў,— мы гатуем усё гэта нашаму прынцу — Чубатаму Рыкэ, заўтра ў яго вяселле.

Прынцэса здзівілася яшчэ больш, ды раптам прыгадала, што роўна год назад, у такі самы дзень паабяцала выйсці за прынца замуж. Успомніўшы гэта, яна ледзь не самлела. Яна ж зусім забылася на сваё абяцанне: калі яна давала яго, яна была такая дурнічка, што цяпер, набыўшы дзякуючы Чубатаму Рыкэ сапраўдны розум, нават не хацела ўспамінаць пра свае ранейшыя глупствы.

Яна пайшла па лесе далей, але не паспела ступіць і трыццаці крокаў, як перад ёй узнік Чубаты Рыкэ. Ён быў у раскошным адзенні і меў вельмі ўрачысты выгляд, па якім адразу можна было здагадацца, што ён рыхтуецца да вяселля.

— Бачыце, прынцэса,— сказаў ён,— я цвёрда трымаю сваё слова, і не сумняваюся, што вы таксама прыйшлі сюды, каб выканаць сваё абяцанне. Калі вы аддасце мне вашу руку, вы зробіце мяне найшчаслівейшым чалавекам у свеце.

— Шчыра кажучы,— адказала прынцэса,— я нічога яшчэ не вырашыла і наўрад ці змагу прыняць рашэнне, якое вы ад мяне чакаеце.

— Вы вельмі здзіўляеце мяне, прынцэса,— ледзь не крыкнуў Чубаты Рыкэ.

— Ахвотна вам веру,— сказала прынцэса.— І мне, вядома, давялося б нялёгка, каб перада мною быў чалавек неразумны і грубы. Такі ўвесь час паўтараў бы адно: “Слова прынцэсы — закон, вы павінны выйсці за мяне замуж, бо вы абяцалі.” Але ж я гутару з чалавекам разумным і выхаваным, і ўпэўненая, што ён зразумее прычыну. Вы памятаеце, што нават калі я была дурнічка, я не магла адважыцца пайсці за вас замуж.

Як жа, па-вашаму, я магу рашыцца на гэта цяпер, калі ў мяне ёсць розум? Вы самі мне яго падаравалі, і цяпер я зрабілася яшчэ болей патрабавальная да людзей. Не, прынцу, калі вы сапраўды хацелі са мной ажаніцца, то дарма пазбавілі мяне дурасці і навучылі разбірацца ва ўсім.

— Але ж, прынцэса, — сказаў Чубаты Рыкэ, — калі вы кажаце самі, што чалавек неразумны мог бы вас папракаць, што вы не трымаеце слова, то чаму, па-вашаму, таго ж самага не магу зрабіць я? Тым больш што гаворка ідзе пра шчасце ўсяго майго жыцця! Ці ж справядліва, каб разумны чалавек меў меней правоў, чым неразумны? І ці можаце гэта казаць вы — тая, каму так хацелася быць разумнай, ды яшчэ цяпер, калі вы атрымалі столькі розуму? Але вернемся, з вашага дазволу, да галоўнага пытання. Скажыце, ці ёсць што-небудзь яшчэ, апроч маёй выродлівасці, што вам ува мне не падабаецца? Можна, вы незадаволены маім родам, розумам, характарам ці выхаваннем?

— Ані, — азвалася прынцэса, — усё гэта мне ў вас падабаецца.

— Значыць, я змагу быць шчаслівы, — сказаў Чубаты Рыкэ, — бо вы здольныя зрабіць мяне найпрыгажэйшым юнаком у свеце.

— Але ж як я магу зрабіць гэта? — здзівілася прынцэса.

— Гэта здарыцца тады, калі вы пакахаеце мяне настолькі, што вам самой захочацца, каб гэта здарылася, — адказаў Чубаты Рыкэ. — І калі вы сумняваецеся ў гэтым, дык ведайце: тая самая чараўніца, што была пры маім нараджэнні і надзяліла мяне дарам зрабіць разумнай абраную мною дзяўчыну, надзяліла дарам і вас, каб вы маглі зрабіць прыгожым чалавека, якога вы пакахаеце.

— Калі гэта праўда, — сказала прынцэса, — то я ўсім сэрцам хачу, каб вы зрабіліся найпрыгажэйшым і найпрыемнейшым прынцам у свеце. І калі ў мяне ёсць такі дар, то я ўвесь яго аддаю вам.

І не паспела прынцэса прамовіць гэтых словаў, як

раптам, у яе на вачах Чубаты Рыкэ ператварыўся ў самага прыгожага юнака, якога ёй даводзілася бачыць. Праўда, людзі кажуць, што чараўніца тут была зусім ні пры чым і ўсё гэта здарылася дзякуючы каханню: прынцэса, маўляў, адзначыўшы сталасць характару свайго каханага, яго сціпласць і добрыя якасці яго душы, а таксама вялікі розум, проста перастала заўважаць яго брыдкае цела і непрыгожы твар. Горб здаваўся ёй цяпер проста невялікай сутуласцю, якая нават надавала прынцу трохкі важнасці, а яго кульгавасць яна лічыла за пацешную звычку крыху нахіляцца пры хадзе, і гэта яе нават зачароўвала. Яго вочы, хоць і былі касавурыя, але праз гэта здаваліся ёй толькі яшчэ болей бліскучымі, дый наогул мужаву касавураць прынцэса лічыла за адзнаку незвычайнага каханця, а ў яго тоўстым чырвоным носе ёй бачылася нешта ваяўнічае і адважнае.

Як бы там ні было, прынцэса адразу паабяцала Рыкэ выйсці за яго замуж, калі на тое будзе дазвол яе бацькі-караля. Калі ж кароль даведаўся, як высока яго дачка шануе Чубатага Рыкэ, пра якога ён, зрэшты, і сам чуў, як пра прынца разумнага і кемлівага, ён з радасцю згадзіўся, каб той стаў яго зяцем. На другі дзень, як і меркаваў Чубаты Рыкэ, адбылося вяселле — балазе, ён загадзя паклапаціўся загадаць, каб усё было гатова.

МАЛОЕ ПАЛЬЧАНЁ

Жылі аднойчы дрывасек з дрывасечыхай, і мелі яны сямёра дзяцей, ды ўсё хлопцаў. Старэйшаму было дзесяць гадоў, а малодшаму — сем. Хто-небудзь, напэўна, здзівіцца, што за такі кароткі час у дрывасека нарадзілася столькі дзяцей, але разгадка ў тым, што яго жонка добра ведала справу і штораз прыносіла яму не менш як двойню.

Людзі яны былі бедныя, і сямёра дзяцей для іх былі вялікім цяжарам, бо, вядома, малыя не ўмелі яшчэ

зарабіць на хлеб. Засмучала бацькоў і тое, што меншы быў надта кволы і амаль увесь час маўчаў. Яны нават думалі, што ён крыху дурнаваты. Але за дурасць яны лічылі тое, што напраўду было адзнакай кемлівасці і развагі. Ростам хлопец быў такі маленькі, што калі нарадзіўся на свет, увогуле быў не большы за палец; таму і далі яму такую мянушку — Малое Пальчанё.

У сям'і з небаракі ўсе кпілі і, калі што здаралася, вінавацілі толькі яго, але сярод братоў ён быў самы кемлівы і самы разумны: хоць гаварыў ён мала, затое слухаў шмат.

І вось настаў аднойчы вельмі цяжкі год, і быў такі вялікі голад, што бедныя бацькі вырашылі пазбавіцца ад сваіх дзяцей. Увечары, калі дзеці ўжо спалі, селі яны каля агню, і дрывасек з болем у сэрцы сказаў жонцы:

— Сама бачыш, не пракарміць нам нашых дзетак. Не змагу я глядзець, як яны пачнуць паміраць адно за адным з голаду. Вось я і вырашыў завесці іх заўтра ў лес ды там кінуць. Зрабіць гэта будзе няцяжка: як пачнуць яны дурэць ды забаўляцца, мы ціхутка ўцячым, і яны нічога не заўважаць.

— Ах! — крыкнула дрывасечыха. — Як ты можаш так казаць! Каб мы, сваімі рукамі, завялі ў лес ды кінулі нашых дзетак!

Дарма муж даводзіў, у якой галечы яны жывуць: жонка і слухаць яго не хацела. Хоць бедная, але ж яна была іхняя маці.

Але нарэшце, разважыўшы, як балюча будзе глядзець на бедных сыночкаў, калі яны пачнуць паміраць з голаду, кабета згадзілася з мужам і ў слязах пайшла спаць.

Усё, пра што яны гаманілі, падслухаў іх меншы сын, Малое Пальчанё. Лежачы ў ложку, ён пачуў, што бацькі гутараць пра нейкія справы і, ціхенька ўстаўшы, непрыкметна шмыгнуў пад услон, на якім сядзеў бацька. Потым гэтак жа непрыкметна ён зноў лёг у ложка, але не спаў ужо ўсю ноч, разважаючы, што рабіць.

Калі на дварэ пачало брацца на дзень, ён устаў, пабег да ручая і, назбіраўшы поўныя кішэні белых каменьчыкаў, вярнуўся дахаты.

Неўзабаве ўся сям'я выправілася ў дарогу. Малое Пальчанё нічога не сказаў сваім братам. Доўга яны ішлі ці не, але нарэшце зайшлі ў такі густы лес, што за дзесяць крокаў тут адзін аднаго не маглі ўбачыць. Дрывасек пачаў сячы дровы, а дзеці збіралі галлё і складалі яго ў вязкі. Ubачыўшы, што дзеці занятыя, бацька і маці неўпрыкмет адышлі ды кінуліся наўцёкі па маленькай сцяжынцы.

Калі дзеці заўважылі, што засталіся адны, яны з усяе сілы загаласілі. І толькі меншы брат, Малое Пальчанё, не плакаў: ён добра ведаў, як трэба вяртацца дадому: дарогай, пакуль яны ішлі, ён раскідваў белыя каменьчыкі, што нёс у кішэнях. Даўшы братам уволку пабедаваць, ён сказаў:

— Не бойцеся, браты. Бацька і маці кінулі нас, але я прывяду вас дадому. Хадземце за мной.

Браты пайшлі за ім, і Малое Пальчанё вывеў іх да бацькавай хаты па той самай дарозе, якою яны прыйшлі ў лес. Але хлопчыкі не адважыліся адразу ўвайсці. Яны сталі каля дзвярэй і пачалі прыслухоўвацца, пра што гамоняць бацькі.

Якраз тым часам, як дрывасек з дрывасечыхай вярнуліся з лесу, пан, якому належала вёска, прыслаў ім дзесяць экю. Ён так даўно быў ім вінен, што бедныя сяляне і не спадзяваліся ўжо, што ён іх аддасць. Але цяпер, калі яны ледзь не паміралі ад голаду, грошы ўратавалі ім жыццё. Дрывасек адразу паслаў жонку ў ятку, і яна, доўга не еўшы, накупіла мяса ажно ў тры разы болей, чым ім трэба было на дваіх. Калі яны добра падсілкаваліся, кабета сказала:

— Ах, божачкі! Дзе ж цяпер нашы бедныя дзеткі? Як бы яны добра паелі, у нас жа столькі яшчэ засталася! Гэта ты, Гільём, захацеў кінуць іх у лесе. А я казала табе: будзем потым пакутаваць. Ах, небаракі, што яны робяць цяпер у дрымучым лесе? Ах, вох, напэўна,

ужо задралі ваўкі! І якім жа трэба быць жорсткім чалавекам, каб кінуць сваіх дзяцей!

Яна разоў дваццаць паўтарыла, што яны будуць пакутаваць і што яна гэта прадказвала, калі дрывасек нарэшце не сцярпеў і прыстрашыў жонку, што зараз паб'е, калі яна не змоўкне. Дрывасеку і так было цяжка на сэрцы, і ён, мабыць, сам дакараў сябе яшчэ болей, чым жонка, ды вельмі ўжо яна яму назаляла. У яго ж быў такі самы характар, як у большасці мужчын: ён вельмі любіў, калі жанчыны казалі слухна, але цярапец не мог, калі яны казалі слухна заўсёды.

А дрывасечыха толькі яшчэ мацней заплакала:

— Ах, божачка! Дзе ж гэта цяпер мае дзеткі, бедныя мае сыночкі!

Адзін раз яна крыкнула так гучна, што дзеці, якія стаялі каля дзвярэй, пачулі матчыны словы і разам загаласілі:

— Мы тут! Мы тут!

Маці кінулася да дзвярэй, адчыніла іх і моцна сціснула дзяцей у абдымках.

— Якая радасць, што вы зноў са мной, мілыя мае дзеткі! — сказала яна. — Вы ж, напэўна, стаміліся і вельмі галодныя. Ай-ай, П'еро, як ты ўпэцкаўся! Ану, хадзі, я цябе пачышчу.

П'еро быў старэйшы сын, і дрывасечыха любіла яго болей за іншых, таму што ён быў рыжы, як і маці.

Хлопчыкі селі да стала і пачалі ўплятаць з такім смакам, што бацька з маці нагледзецца не маглі. За вячэрай малыя расказалі бацькам, якога нацярапеліся ў лесе страху, і, расказваючы, увесь час перабівалі адно аднаго. Добрыя сяляне вельмі радаваліся, што іх дзеці зноў разам з імі, ды радасці гэтай хапіла роўна настолькі, на колькі хапіла дзесяці эку. А калі грошы скончыліся, бацькоў зноў апанаваў вялікі смутак, і яны вырашылі зноў завесці дзяцей у лес. Але каб не зрабіць памылкі другі раз, яны дамовіліся завесці іх яшчэ далей.

І ўсё ж, як ні сакрэтнічалі дрывасек з дрывасечыхай, а Малое Пальчанё, іх меншы сын, усё роўна ўсё

пачуў і зноў прыдумаў, як яму выкруціцца. Рана раницай ён устаў і хацеў быў пайсці на ручай па каменьчыкі, але нічога ў яго не выйшла: дзверы ў хаце былі зачыненыя аж на два павароты. Бедны хлопец не ведаў, што рабіць. Але за сьнеданнем, калі дрывасечыха дала сынам па лусце хлеба, ён вырашыў, што замест каменьчыкаў будзе кідаць паўсюль, дзе яны будуць ісці, хлебныя крошкі. З тым ён і схаваў свой кавалак у кішэню.

Бацька і маці завялі дзяцей у самы глухі і змрочны кут лесу, а самі — збочылі на кружную сцежку і ўцяклі. Але Малое Пальчанё гэта не надта засмуціла: хлопец думаў, што па хлебных крошках знайсці дарогу дадому будзе даволі лёгка. Але як ён здзівіўся, калі не знайшоў ніводнага драбочку! Усё падзяўблі лясныя птушкі.

Хлопчыкі зусім разгубіліся. Чым далей яны ішлі, тым болей блудзілі і яшчэ глыбей заходзілі ў лес. Ём здавалася, што з усіх бакоў выюць ваўкі, падкрадаючыся, каб іх з'есці. Ад страху яны маўчалі, як вады ў рот набраўшы, і баяліся нават павярнуць галаву. Раптам пайшоў моцны дождж, і малыя прамоклі аж да рубчыка. На кожным кроку яны слізгаліся, падалі ў гразь, уставалі ўсе перапэцканыя і не ведалі, куды дзець брудныя рукі.

Нарэшце Малое Пальчанё вырашыў узлезці на высокае дрэва і паглядзець, ці не відаць чаго-небудзь зверху. Ён зірнуў ва ўсе бакі і вельмі далёка, аж на самым ускрайку лесу заўважыў маленькі агеньчык. Гэта вельмі ўзрадавала яго.

Ён хуценька злез з дрэва, але, апынуўшыся зноў на зямлі, агеньчыка ўжо не бачыў. Гэта яго крыху засмуціла. І ўсё ж браты вырашылі пайсці ў тым кірунку, дзе, на іх думку, павінна была стаяць хатка, у якой гарэла святло. Доўга ці мала яны ішлі, ды нарэшце выйшлі на ўзлесе і тут зноў убачылі той самы агеньчык.

Яшчэ не раз яны хваляваліся, калі агеньчык раптам знікаў. А гэта здаралася кожны раз, як хлопчыкі спускаліся ў лагчыну, але неўзабаве яны падышлі да хаткі, за акном якой гарэла маленькая свечка.

Яны пастукаліся ў дзверы, і ім адчыніла кабета. Яна запыталася, што ім трэба і што яны тут робяць так позна. Малое Пальчанё сказаў, што яны бедныя дзеці, што яны заблудзіліся і ласкава просяць пусціць іх на ноч. Ubачыўшы перад сабой такіх мілых дзетак, добрая жанчына заплакала.

— Ах, бедныя вы мае! — сказала яна. — Куды ж вы прыйшлі? Хіба вы не ведаеце, што тут жыве людаед, які есць дзяцей?

— А што ж нам рабіць, пані, — адказаў Малое Пальчанё, які, як і браты, аж калаціўся ад страху, — калі вы не згодзіцеся нас прытуліць, нас з'ядуць у лесе ваўкі. Дык хай ужо лепей нас з'есць людаед. Можна, вы папросіце яго, і ён пашкадуе нас?

Людаедава жонка падумала, што, можна, ёй сапраўды ўдасца схваць дзяцей ад мужа да заўтрашняй раніцы, і, упусціўшы іх у хату, пасадзіла грэцца каля агню, на якім людаеду на вячэру смажыўся цэлы баран.

Калі яны крыху абагрэліся, у дзверы нехта моцна пагрукаў. Гэта вярнуўся людаед. Ягоная жонка адразу загадала хлопчыкам хутчэй лезці пад ложак, а сама пайшла адчыняць. Ледзь пераступіўшы парог, людаед спытаў, ці гатовая вячэра ды ці прынеслі віна, і адразу сеў да стала. Баран, які вісеў над агнём, быў яшчэ ўвесь у крыві, але ад гэтага здаваўся людаеду яшчэ смачнейшым. Ён пачаў прынюхвацца то направа, то налева і раптам сказаў, што чуе чалавечы пах.

— Мусіць, гэта цялё, якое я толькі што разабрала, — адказала яму жонка.

— Ды якое цялё! Я кажу табе: пахне чалавечынай! — паўтарыў людаед і падазрона зірнуў на жонку. — Нешта тут не так...

З гэтымі словамі ён устаў з-за стала і пашыбаваў да ложка.

— Ага! — крыкнуў ён. — Дык вось як ты, шэльма, хацела мяне ашукаць! Не ведаю, чаму я цябе саму дагэтуль не з'еў! Тваё шчасце, што ты такая кашчавая ды старая. Але я рады, што тут такая добрая здабыча:

будзе чым пачаставаць маіх прыцяляў-людзедаў. Яны якраз павінны завітаць да мяне гэтымі днямі.

І ён аднаго за адным павыцягваў хлопцаў з-пад ложка. Напалоханых дзеці ўкленчылі перад людзедамі і пачалі прасіць у яго прабачэння, але гэта быў самы люты людзеда на свеце. Ён нават не думаў літавацца і ўжо глытаў хлопчыкаў вачыма, вясёла кажучы жонцы, што з іх выйдзе смачнае рагу, калі яна прыгатуе добрую поліўку. Ён прынёс доўгі нож і пачаў яго вастрыць на вялізным брусе на вачах у бедных дзяцей. Потым, схапіўшы аднаго хлопца, ён ужо сабраўся яго зарэзаць, і тут жонка сказала яму:

— Што гэта вы надумаліся на ноч гледзячы? Ці ж заўтра часу не будзе?

— Сціхні! — адказаў людзеда. — Калі я іх сёння запраўлю, дык заўтра яны будуць толькі смачнейшыя.

— Але ж у вас яшчэ столькі мяса, — сказала жонка, — і цяля, і два бараны, і палавіна парсючка!

— Ну, добра, — пагадзіўся людзеда, — дай ім уволю паесці, каб не схуднелі, ды вядзі хутчэй спаць.

Добрая жанчына вельмі ўзрадавалася. Яна падала хлопчыкам смачную вячэру, але яны былі такія напалоханых, што зусім не маглі есці. А людзеда пачаў піць віно ды ўсё цешыўся, што яму цяпер ёсць чым пачаставаць сваіх сяброў.

Было ў людзеда сем маленькіх дачок. Усе яны былі таўсмаценькія ды чырванашчокія, бо, як і бацька, заўсёды елі свежае мяса, але вочкі ў іх былі шэрыя, круглыя, насы кручкаватыя, а раты вялікія, з доўгімі, рэдкімі і вельмі вострымі зубамі. Нораў яны мелі яшчэ не надта злы, але часам ужо, здаралася, кусалі дзяцей, каб пасмактаць з іх кроў.

Дачок рана паклалі спаць, і ўсе яны ляжалі ў адным вялікім ложку, а на галаве ў кожнай была залатая карона. У пакоі быў яшчэ адзін такі самы ложка, і на ім людзедава жонка паклала спаць семярых хлопчыкаў, а сама пайшла ў спальню да мужа.

Малое Пальчанё ўбачыў, што на людзедавых дочках залатыя кароны, і, баючыся, каб людзеда не пера-

думаў ды не прыйшоў зарэзаць яго з братамі пасярод ночы, ціхенька ўстаў, зняў з братоў начныя чапцы і надзеў іх на галовы людаедавым дочкам. А залатыя кароны надзеў на сябе і братоў, каб людаед у цемры ўсё пераблытаў і палічыў іх за сваіх дачок, а сваіх дачок — за хлопцаў, якіх збіраўся зарэзаць.

Усё ўрэшце так і выйшла: апоўначы людаед прачнуўся і пашкадаваў, што адклаў на заўтра тое, што мог бы зрабіць адразу. Ён жвава саскочыў з ложка і, схапіўшы вялізны нож, сказаў:

— Ану, паглядзім, што там робяць нашыя галубочкі. І не будзем болей адцягваць справы.

Навобмацак ён падняўся ў пакой да сваіх дачок і падышоў да ложка, на якім ляжалі хлопчыкі. З усіх братоў не спаў толькі Малое Пальчанё. Ён вельмі спалохаўся, калі людаед пачаў абмацваць яго галаву рукой. Але намацаўшы на хлопцах залатыя кароны, людаед падумаў, што гэта ягоныя дочки, і сказаў:

— Ну і ну! Вось дык штуку я ледзь не ўпароў! Відаць, сапраўды я выпіў учора лішку.

Потым ён падышоў да ложка, на якім ляжалі ягоныя дочки, і, адчуўшы пад рукой начныя чапцы, крыкнуў:

— Ага! Вось вы дзе, шалапуты! Дык папрацуем жа ў ахвотку!

І з гэтымі словамі ён, не вагаючыся, парэзаў усіх дачок. Вельмі задаволены тым, што зрабіў, ён вярнуўся ў спальню і спакойна лёг спаць побач з жонкай.

Як толькі Малое Пальчанё пачуў, што людаед захроп, ён разбудзіў братоў і загадаў ім хутчэй апранацца і ісці за ім. Яны ціха спусціліся ў сад, пераскочылі цераз мураваную агароджу і кінуліся наўцёкі. Ад страху яны беглі ўсю ноч, самі не ведаючы куды.

А людаед прачнуўся раніцай і сказаў жонцы:

— Ідзі наверх ды прыбяры галубочкаў, што заляцелі да нас учора.

Людаедзіху вельмі здзівіла мужава дабрыня. Яна не здагадалася, што ён меў на ўвазе, кажучы прыб-

раць гэтых хлопцаў. Яна думала, што ён загадваў добра ды чыста іх апануць. Добрая кабета паднялася наверх і... аслупянела ад здзіўлення, убачыўшы, што сем яе дачушак ляжаць зарэзаныя ў крыві.

Канечне, яна адразу самлела, бо гэта першае, што робяць амаль усе жанчыны ў такіх выпадках.

Тым часам людоед пачаў непакоіцца, чаму жонка, якой ён даручыў справу, так доўга корпаецца. І ён сам падняўся дапамагчы. Але як жа ён быў здзіўлены, калі ўбачыў такую жахлівую карціну.

— А што ж я нарабіў! — залямантаваў ён. — А гора мне, гора! Ну, паганцы! Вы мне заплаціце за гэта!

Ён плюхнуў жонцы ў твар цэлы збан халоднай вады і, калі яна ачулася, крыкнуў:

— Ану, цягні хутчэй мае сямімільныя боты, я павінен дагнаць гэтых шалахвостаў!

Ён кінуўся ў пагоню, але яшчэ доўга папабегаў ва ўсе бакі, пакуль натрапіў на сцяжыну, па якой ішлі бедныя хлопцы. Яны былі ўсяго за сто крокаў ад сваёй хаты, калі ўбачылі, як людоед бяжыць за імі, пераскокваючы з гары на гару і пераступаючы цераз рэчкі так лёгка, быццам гэта маленькія ручайкі. На шчасце, зусім побач Малое Пальчанё заўважыў у скале пячору і загадаў братам схавацца. Потым ён залез туды сам і пачаў цікаваць, што будзе рабіць людоед. А людоед, дужа стаміўшыся ад доўгае беганіны (бо той, хто носіць сямімільныя боты, вельмі ад іх стамляецца), захацеў адпачыць. Выпадкова ён сеў якраз на тую самую скалу, пад якой схаваліся хлопчыкі.

Людоед вельмі знямогся і, як толькі сеў, амаль адразу заснуў. Ён так страшэнна захроп, што бедныя хлопцы спалохаліся не менш чым учора, калі ён узяў нож і хацеў іх зарэзаць. Меней за ўсіх напалохаўся Малое Пальчанё. Ён сказаў братам, каб яны, пакуль людоед моцна спіць, хуценька беглі дадому, а пра яго не турбаваліся. Яны паслухаліся яго і неўзабаве былі ўжо дома.

А Малое Пальчанё падкраўся да людоеда, ціхутка сцягнуў з яго боты і хуценька іх надзеў. Боты былі

вельмі вялікія, з вельмі шырокімі халявамі. Але ж яны былі чарадзейныя, і таму маглі павялічвацца ці памяншацца залежна ад таго, хто іх надзяваў. І калі Малое Пальчанё нацягнуў іх сабе на ногі, яны зрабіліся яму ў самы раз, быццам былі на яго пашытыя.

Тады ён пабег да людаедавай хаты і, убачыўшы людаедаву жонку, якая плакала над зарэзанымі дочкамі, сказаў:

— Ваш муж у страшнай небяспецы. Яго схапілі зладзеі, якія пакляліся, што заб'юць яго, калі ён не аддасць усё сваё срэбра і золата. Якраз калі яны падсунулі яму да горла нож, ён заўважыў мяне і папрасіў, каб я хутчэй бег да вас і раскажаў пра ўсё, што з ім здарылася. Ён сказаў, каб вы аддалі мне ўсе каштоўнасці і каб нічога сабе не пакідалі, бо іначай яго заб'юць. Гэта трэба зрабіць як мага хутчэй. Таму ён і даў мне свае сямімільныя боты — каб я паспяшаўся і каб вы не падумалі, што я выдумляю.

Кабета вельмі напалохалася і адразу аддала Малому Пальчаню ўсё, што ў яе было. Яна шкадавала людаеда, бо хоць ён і еў маленькіх дзетак, але муж быў вельмі добры. Так Малое Пальчанё завалодаў усімі людаедавымі багаццямі і вярнуўся дадому, дзе яго ўсе чакалі і сустрэлі з вялікай радасцю.

Зрэшты, шмат хто не пагаджаецца з такім канцом гэтай гісторыі. Кажуць, што Малое Пальчанё ніколі не абкрадаў людаеда і што напраўду ён толькі і зрабіў, што зняў з яго сямімільныя боты, якія абуваў потым, толькі каб паганяцца за малымі дзецямі. Людзі запэўніваюць, што гэта вядома ім з надзейных крыніц і нават ад самога дрывасека, бо яны бывалі ў яго ў хаце, дзе іх частавалі пітвом ды рознымі стравамі. Яны пераконваюць, што, абуўшы людаедавы боты, Малое Пальчанё пайшоў да караля, бо той вельмі непакоіўся за лёс свайго войска, якое паслаў на бітву за дзвесце міль. Кажуць, нібыта ён паабяцаў каралю, што яшчэ завідна прынясе звесткі пра войска, калі на тое будзе каралеўская воля. Кароль вельмі ўзрадаваўся і сказаў, што калі Малое Пальчанё зробіць гэта, яму заплацяць

вялікія грошы. Таго ж вечара Малое Пальчанё прынёс каралю навіны з фронту, і гэты ўчынак прынёс яму такую вядомасць, што цяпер ён мог зарабляць, колькі хацеў: кароль шчодро плаціў яму за тое, што ён насіў загады ягоным войскам, а незлічоныя паненкі не скупіліся на падарункі, каб хутчэй атрымаць вестку ад сваіх каханкаў. І трэба сказаць, што ад жанчын яму даставалася асабліва багата.

Часам, бывала, і некаторыя жонкі прасілі яго занесці ліст мужу. Але плацілі яны за гэта такую дробязь, што за яе і купіць нічога людскага не купіш. І таму Малое Пальчанё ўвогуле нават не лічыў гэта за заробак.

Працуючы пасланцам, Малое Пальчанё добра разбагацеў і, калі вяртаўся ў бацькаву хату, усе яму так радаліся, што і сказаць немагчыма. Дзякуючы меншаму сыну ў сям'і нарэшце з'явіўся дастатак. Бацьку і братам Малое Пальчанё купіў неўзабаве тытулы дычыны і добра ўладкаваў іх у жыцці. Дый на сябе Малое Пальчанё таксама не забыўся: ён знайшоў нявесту і, ажаніўшыся з ёю, пачаў жыць-пажываць дый гора не ведаў.

З М Е С Т

ВИЛЬГЕЛЬМ ГАЎФ

Пра каліфа-буса. <i>Пераклад А. Васілевіч</i>	5
Сказ пра гульдэн з аленем. <i>Пераклад А. Васілевіч</i>	17
Карабель прывідаў. <i>Пераклад У. Ліпскага</i>	36
Адсечаная рука. <i>Пераклад У. Ліпскага</i>	44
Казка пра ўяўнага прынца. <i>Пераклад Я. Хвалея</i>	53
Апавяданне пра Маленькага Мука. <i>Пераклад А. Клышкі</i>	70
Карлік Нос. <i>Пераклад У. Карызны</i>	87

ЭРНСТ ТЭАДОР АМАДЭЙ ГОФМАН

Кавалер Глюк. <i>Пераклад М. Маляўкі</i>	116
Шчаўкунчык і мышыны кароль. <i>Пераклад В. Гардзея</i> ...	127

ШАРЛЬ ПЕРО

Падарункі феі. <i>Пераклад М. Маляўкі</i>	192
Асліная шкура <i>Пераклад М. Маляўкі</i>	195
Прыгажуня ў сонным лесе. <i>Пераклад Я. Коласа</i>	207
Чырвоны Каптурок. <i>Пераклад Я. Коласа</i>	217
Сіняя Барада. <i>Пераклад Я. Коласа</i>	219
Кот у ботах. <i>Пераклад Я. Коласа</i>	225
Папялушка, ці Крышталёвы пантофлік. <i>Пераклад</i> <i>Я. Коласа</i>	229
Чубаты Рыкэ. <i>Пераклад Я. Коласа</i>	236
Малое Пальчанё. <i>Пераклад Я. Коласа</i>	243

Літаратурна-мастацкае выданне

**ГАЎФ ВІЛЬГЕЛЬМ, ГОФМАН ЭРНСТ,
ТЭАДОР АМАДЭЙ, ПЕРО ШАРЛЬ**

**ПРЫГАЖУНЯ
Ў СОННЫМ
ЛЕСЕ**

Казкі

Рэдактар *Н. А. Грышкова*
Мастацкі рэдактар *Ю. Ц. Цярэшчанка*
Тэхнічны рэдактар *Г. Ф. Дуброўская*
Камп'ютэрны набор *Л. А. Макаранка, А. В. Русецкай*
Камп'ютэрная вёрстка *А. В. Русецкай*
Карэктары *Д. Р. Лосік, М. Ч. Пермякова*

Падпісана да друку 20.12.2000. Фармат 60×90¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура школьная.
Афсетны друк. Ум. друк. арк. 16,0+0,5 укл. Ул.-выд. арк. 12,44+0,8 укл. Тыраж 3000 экз.
Зак. 3094.

Падатковая льгота — Агульнадзяржаўны класіфікатар Рэспублікі Беларусь АКРБ 007-98, ч. 1;
22.11.20.200

Дзяржаўнае прадпрыемства “Выдавецтва “Юнацтва” Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі
Беларусь па друку. Ліцэнзія ЛІВ № 7, 20.12.1997 г. 220600, Мінск, Машэрава, 11.

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў друкарні выдавецтва “Беларускі Дом друку”.
220013, Мінск, праспект Ф. Скарыны, 79.

Гаўф В., Гофман Э. Т. А., Перо Ш.

Г 24 Прыгажуня ў сонным лесе. Казкі: Для малод. шк. узросту: /Пер. на бел. мову/ Уклад. У. І. Карызна; Маст. В. С. Сідарава.— Мн.: Юнацтва, 2001.— 254 с.: [4] л. іл.— (Б-ка замежнай дзіцячай літаратуры).

ISBN 985-05-0013-1.

Казкі Вільгельма Гаўфа, Эрнста Тэадора Амадэя Гофмана, Шарля Перо — любімыя і вядомыя ва ўсім свеце. У гэтым зборніку нашы дзеці прачытаюць іх у перакладзе на беларускую мову.

УДК [830+840]-93(082)

ББК 84(4)

Бібліотека замежнай дзіцячай літаратуры

ISBN 985-05-0013-1

9 789850 500137 >

